УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

Емил М. Турковић

СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Докторска дисертација

Текст ове докторске дисертације ставља се на увид јавности, у складу са чланом 40. став 8. Закона о високом образовању ("Сл. гласник РС", бр.88/2017,73/2018, 27/2018-др закон, 67/2019, 6/2020-др закон, 67/2021, 67/2021- др закон, 76/2023. 19/2025).

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА:

Овај текст сматра се рукописом и само се саопштава јавности (члан 7. Закона о ауторским и сродним правима, "Сл.гласник РС", бр. 104/2009, 99/201 119/2012, 29/2016-одлука УС, 66/2019**).**

Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе, осим за упознавање са њеним садржајем пре одбране дисертације

Кандидат

Емил М. Турковић

Ментор

Проф. др Саша Кнежевић

Ниш, 2026.

САДРЖАЈ

УВОД 13
I ПРОЦЕСНЕ ФОРМЕ КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНИХ СТРУЧНИХ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 36
1.1. Појмовно дефинисање радњи доказивања, доказних средстава и извора доказа са аспекта ангажовања стручног саветника 37
II УОПШТЕНО О ПРОЦЕСНИМ ФОРМАМА КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНИХ СТРУЧНИХ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА 59
2.1. Историјат учешћа стручних лица (експерата) у кривичном поступку 74
2.2. Упоредноправна регулатива форми ангажовања стручних саветника и употребе других посебних стручних знања у кривичном поступку 87
2.3. Стручни сведок у форми стручног саветника у англоамеричком (прецедентном) кривичном поступку и правном поретку 108
2.3.1. Стручни саветници у Сједињеним Америчким Државама 127
2.3.2. Стручни саветници у кривичном поступку Енглеске и Велса 134
2.3.3. Стручни саветници у кривичном поступку Аустралије 136
2.4. Форме коришћења посебних стручних знања у пољском ЗКП-у 138
2.5. Вештаци и вештачење као облик стручне помоћи у норвешком ЗКП-у 142
2.6. Вештаци и специјалисти-техничари у румунском ЗКП-у 144
2.7. Вештаци и стручни консултанти у словачком ЗКП-у 150
2.8. Вештаци у француском ЗКП-у 155
2.9. Вештаци и специјалисти у ЗКП-у Руске Федерације 160
2.10. Стручни сведок у немачком ЗКП-у 164
2.11.Технички консултант као стручни саветник у италијанском ЗКП-у 171
2.12. Вештачење и стручни сведоци у кривичном поступку Бугарске 175
2.13.Технички саветник у ЗКП-у Северне Македоније 181
III АНГАЖОВАЊЕ СТРУЧНИХ САВЕТНИКА ПРИЛИКОМ СПРОВОЂЕЊА ПРОЦЕСНИХ РАДЊИ ОРГАНА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА 184
3.1. Стручни помоћник (специјалиста) који учествује у спровођењу радње органа поступка 188
3.2. Стручни саветник органа поступка као субјект који врши информативно-консултативну делатност 199
3.3. Коришћење посебног стручног знања које поседује судија 204
IV КОРИШЋЕЊЕ ПОСЕБНОГ СТРУЧНОГ ЗНАЊА У ФОРМИ САМОСТАЛНИХ ДОКАЗНИХ РАДЊИ 215
4.1. Вештачење као самостална доказна радња у кривичном поступку 215
4.2. Стручни сведок у форми стручног саветника у кривичном поступку 220

V КОНТРОЛНО ВЕШТАЧЕЊЕ КАО ФОРМА КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНОГ СТРУЧНОГ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 223
5.1. Контрадикторно вештачење као претеча увођења стручног саветника у кривични поступак 226
5.2. Технички саветник 237
5.3. Дуалитетно (симултано) вештачење 246
5.4. Контраекспертиза 248
5.5. Стручни саветник странака 252
VI СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 257
6.1.*RATIO LEGIS* УВОЂЕЊА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНИ ПОСТУПАК СРБИЈЕ 267
6.2. ПРАВНА ПРИРОДА ДЕЛАТНОСТИ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА 273
6.3. УЛОГА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 275
6.4. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА 285
6.5. СТИЦАЊЕ СВОЈСТВА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА 291
6.5.1. Општи услови 292
6.5.2. Ко може ангажовати стручног саветника 293
6.5.4. Избор стручног саветника 296
6.5.5. Постављење стручног саветника током кривичног поступка 298
VII ПОЛОЖАЈ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 300
7.1. Права стручног саветника 312
7.2. Дужности стручног саветника 316
VIII ДОКАЗНА СНАГА ИСКАЗА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА 318
IX РАЗГРАНИЧЕЊЕ ДЕЛАТНОСТИ, ПОЛОЖАЈА И УЛОГЕ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА ОД ДРУГИХ УЧЕСНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 322
9.1. Разлика између вештака и стручног саветника 322
9.2. Разлика између сведока и стручног саветника 329
9.3. Разлика између стручног лица (специјалисте) и стручног саветника 334
X ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ 340
10.1. Предмет и циљеви истраживања 340
10.2. Хипотезе истраживања 345
10.3. Инструмент, методе, технике и статистичка обрада података истраживања 347
10.4. Узорак, ток, начин, популација и време испитивања 349
XI АНАЛИЗАРЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА 352
ЗАКЉУЧАК 363
ЛИТЕРАТУРА 373
ПРИЛОГ 1: АНКЕТНИ УПИТНИК – СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 395
ПРИЛОГ 2: БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА 400

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

У НИШУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Имеипрезиме аутора:	Емил Турковић
Ментор(титула, име, презиме, звање, институција)	Проф.др Саша Кнежевић, редовни професор, Правни факултет у Нишу, Универзитет у Нишу
Наслов рада:	**Стручни саветник у кривичном поступку**
Језикпубликације (писмо):	Српски језик, ћирилица
Физичкиопис рада:	Унети број: Страница:403 Поглавља:11 Референци: 605 Табела:4 Слика:0 Графикона:4 Прилога:2
Научна област:	Кривично процесно правна ужа научна област
Предметна одредница, кључнеречи:	Стручни саветник, вештачење, коришћење посебних стручних знања, радње доказивања, доказна средства, извори доказа.

Извод(апстракт или резиме) на језикузавршног рада:	Законом о кривичном поступку из 2011. године[1] радикално је реформисан кривични поступак Србије. Поред јавнотужилачке истраге и адверзијалног главног претреса као главних реформских захвата, у поступак су унете бројне друге новине, а једна од њих је и стручни саветник као потпуно нови кривичнопроцесни субјект. Уопштено се може рећи да је стручни саветник само један од облика учешћа стручног лица у кривичном поступку (схваћеног у најширем значењу) који постоје у упоредном кривичнопроцесном праву, а везани су за случајеве кад је за утврђивање неких чињеница потребно посебно стручно знање које суд не поседује. Настанак и функција стручног саветника у нашем кривичном процесном праву директно сувезани за доказну радњу вештачења у кривичном поступку. То што је стручни саветник потпуно нови процесни субјект у реформисаном кривичном поступку Србије само по себи указује на актуелност ове теме – она је актуелна са теоријског аспекта, са стручног становишта и са становишта правне праксе. Са теоријског, односно научног аспекта тема је актуелна због тога што у протеклој деценији од доношења новог процесног законика није објављен ниједан обимнији научни рад, нивоа монографије или докторске дисертације, о стручном саветнику као новом процесном субјекту у кривичном поступку. Стручни саветник пак и нова законска регулатива о њему неистражено су научно поље и након читаве деценије откако је уведен у нови српски кривични поступак. Још увек нема теоријске дефиниције стручног саветника, а нема ни теоријске експликације природе његове делатности, нити је научно објашњена његова улога као учесника кривичног поступка, а нема ни ставова о доказној снази његовог исказа. Са теоријског становишта, посебно је интересантно дати научну експликацију који је од начина именовања вештака познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком. Кад се узме у обзир тема рада, на постављено надовезује се и следеће питање: да ли је адверзијалном главном претресу концепцијски примерено постојање стручног саветника или је адекватније тзв. контрадикторно вештачење ако се зна да у нашем новом кривичном поступку странке изводе доказе на главном претресу. Поред овог теоријског приступа, истраживање још треба усмерити према објашњењу разлога за увођење стручног саветника у кривични поступак и дефинисању његовог процесног положаја. Из фокуса не сме изостати ни стицање својства стручног саветника са свим елементима које произлазе из законске регулативе. За свестрано истраживање изабране теме није довољан општи теоријски приступ који је напред постављен. Са увођењем стручног саветника међу учеснике у поступку предузимање вештачења постаје још комплексније, мада је вештачење само за себе увелико сложена радња. Најпре се поставља питање услова за ангажовање стручног саветника и питање садржине његове делатности уопште, посебно у зависности од фазе поступка у којој је одређено вештачење. Проблем компликује то што у истрази вештачење одређује јавни тужилац као орган поступка и што у овој фази нема гаранција начела

[1] Законик о кривичном поступку РС (Сл. Гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - Одлука Уставног суда).

	стручног саветника. Истраживањем ћемо сагледати релевантне податаке који су показатељи тренутног стања и реалног окружења примене стручних саветника у кривичном поступку у Републици Србији. Кроз анкетни упитник тестираће се јавност. Управо ради бољег разумевања сложених статистичких података и табела, које чине срж истраживачког рада, даје се коментар, који представља својеврсну прелиминарну аналитику коришћених података. Предметно истраживање реализује се као системско и упоредно истраживање наведених података, на основу чега ће се сагледати стање *de lege lata* у погледу позитивно правних решења иинституционалног одговора релевантних државних органа и тела за примену овог новог института у кривичним поступцима. У погледу студије случаја, приказаће се актуелна стања у европском законодавству у погледу пресуда пред Европским судом за људска права, као и одлуке у домаћем законодавству које се тичу примене стручног саветника у кривичном поступку адверзијалног типа.
Датум одбране:	
Чланови комисије: (титула, име, презиме,звање, институција)	1. **проф. др Саша Кнежевић, редовни професор**, кривичноправна и кривичнопроцесно правна ужа научна област, изабран у звање 10.7.2012. године на Правном Факултету Универзитета у Нишу, *ментор и члан Комисије.* 2. **проф. др Зоран Ћирић**, редовни професор, кривичноправна и правна медицина ужа научна област, изабран у звање ванредног професора 2004. године на Правном Факултету Универзитета у Нишу,*члан Комисије.* 3. **проф. др Иван Илић**, ванредни професор, Кривичнопроцесно правна ужа научна област, изабран у звање 2010. године, запослен на Правном Факултету Универзитета у Нишу, *члан Комисије.*

UNIVERSITY IN NIS

FACULTY OF LAW AT NIS

KEY INFORMATION ABOUT THE THESIS

Documenttype:	Doctoral dissertation
Author:	Emil Turković
Menthor(title,first name, last name, position, institution)	1. prof. dr Saša Knežević, Ph.D., full professor, criminal and criminal procedurallaw narrower scientific field, elected to the position on July 10, 2012. at the Faculty of Law, University of Niš, mentor and member of the Commission.
Title:	**Expert advisor in criminal proceedings**
Languageoftext (script):	Serbian language
Physical description:	Number of: pages: 403 Chapters: 11 References: 605 Tables: 4 Illustrations: 0 Graphs: 4 Appendices: 2
Scientificfield:	Law (Specific field of science*: Criminal Procedural Law*)
Subject,Key words:	Expert advisor, expert testimony, use of special professional knowledge, actions of proof, means of evidence, sources of evidence.
	The Criminal Procedure Code of 2011 radically reformed the criminal procedure in Serbia. In addition to the public prosecutor's investigation and the adversarial main trial as the main reform

	interventions, numerous other novelties were introduced into the procedure, and one of them is the expert advisor as a completely new criminal procedural subject. In general, it can be said that an expert advisor is only one of the forms of participation of an expert in criminal proceedings (understood in the broadest sense) that exist in comparative criminal procedural law, and are related to cases where the determination of certain facts requires special expert knowledge that the court does not possess . The origin and function of an expert advisor in our criminal procedural law are directly related to the evidentiary action of expert testimony in criminal proceedings. The fact that the expert advisor is a completely new procedural subject in the reformed criminal procedure of Serbia, in itself indicates the topicality of this topic - it is topical from the theoretical aspect, from the professional point of view and from the point of view of legal practice. From a theoretical, i.e. scientific aspect, the topic is current because in the past decade since the adoption of the new procedural code, no extensive scientific work, at the level of a monograph or doctoral dissertation, has been published on the expert advisor as a new procedural subject in criminal proceedings. The expert advisor, on the other hand, and the new legal regulations on it, are an unexplored scientific field even after a whole decade since it was introduced in the new Serbian criminal procedure. There is still no theoretical definition of an expert advisor, no theoretical explanation of the nature of his activity, nor has his role as a participant in criminal proceedings been scientifically explained, and there are no views on the probative value of his testimony. From a theoretical point of view, it is particularly interesting to give a scientific explanation of the method of appointing experts known in comparative law in harmony with adversary criminal proceedings. When the topic of the paper is taken into account, the following question is added to the above: is the existence of an expert advisor conceptually

	appropriate for the adversarial main trial or is it more adequate the so-called contradictory expert testimony, if it is known that in our new criminal procedure, the parties present evidence at the main trial. In addition to this theoretical approach, the research should also be directed towards the explanation of the reasons for the introduction of an expert advisor in criminal proceedings and the definition of his procedural position. The focus must not be on acquiring the status of a professional advisor with all the elements arising from legal regulations. For comprehensive research of the chosen topic, the general theoretical approach presented above is not sufficient. With the introduction expert advisor the research will begin with an overview of relevant data that are indicators of the current situation and the real environment of the application of special evidentiary actions in Serbia. The public will be tested through a survey questionnaire. Precisely in order to better understand the complex statistical data and tables that form the core of the research work, a comment is given that represents a kind of preliminary analysis of the data used. The subject research is realized as a systematic and comparative research of the above data, on the basis of which the state of *de lege lata* will be reviewed in terms of positive legal solutions and the institutional response of the relevant state authorities and bodies for the application of this new institute in criminal proceedings. With regard to the case study, the current situation in European legislation will be presented in terms of judgments before the European Court of Human Rights as well as decisions in domestic legislation, which concern the application of an expert advisor in adversarial type criminal proceedings.

Abstract (or resume) in the language of the text:	

Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	1. prof. dr Saša Knežević, Ph.D., full professor, criminal and criminal procedurallaw narrower scientific field, elected to the position on July 10, 2012. at the Faculty of Law, University of Niš, mentor and member of the Commission. 2. prof. Dr. Zoran Ćirić, full professor, criminal law and criminal medicine narrow scientific field, elected to the position on 2004. at the Faculty of Law, University of Niš, member of the Commission. 3. prof. Ivan Ilić, Ph.D., associate professor, Criminal Procedural Law narrower scientific field, elected to the position on April 2010. year, employed at the Faculty of Law, University of Niš, member of the Commission.
Note:	

УВОД

Увођење института стручног саветника у нови Законик о кривичном поступку (Сл. гласник РС, бр. 72/2011,101/2011, 121/2012,32/2013 и 55/2014) омогућава већу законитост пресуда и веће гаранције права окривљеног или оштећеног током трајања кривичног поступка. Поставља се следеће питање: које се лице може ангажовати у својству стручног саветника? Пре свега, стручни саветник је лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење у кривичном поступку.

Стручни саветник се ангажује да окривљеном или оштећеном помогне да лакше разуме налаз и мишљење вештака. Задатак стручног саветника је да уместо њих постави адекватна и јасна питања, те да истиче приговоре на налаз и мишљење вештака уколико су мањкава, као и да их у појединим ситуацијама потпуно оспори уколико нису заснована на правилима науке и струке. Окривљеном или оштећеном је дата могућност да у поступку ангажује стручног саветника ако процени да вештак појединац у истрази није на квалитетан начин одговорио на захтеве вештачења.

Окривљени и оштећени као тужилац имају право да органу поступка поднесу захтев за постављење стручног саветника. Оштећени може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника у тренутку када орган поступка одреди вештачење. Стручни саветник затим располаже одређеним правима у кривичном поступку, као и модусима по којима извршава своју дужност у том поступку. Он има право да прегледа списе и предмет вештачења, као и да на главном претресу буде испитан о предмету вештачења.

Након што судски вештак изврши основно вештачење, орган поступка странкама у поступку омогућава разгледање и копирање налаза и мишљења вештака. Такође, орган поступка одређује рок до када се могу уложити примедбе на основни налаз вештака. У овој фази поступка окривљени или оштећени могу ангажовати стручног саветника, који може уложити стручне и основане примедбе на основни налаз и мишљење судског вештака. Вештачење се може поновити на предлог страна у поступку уколико постоје недостаци у налазу и мишљењу, под условима који су прописани у Законику о кривичном поступку.

Стручни саветник се ангажује о трошку лица које га предлаже. Поред тога, стручни саветник се на захтев оштећеног или окривљеног може ангажовати и о трошку буџетских средстава суда, и то у следећим случајевима:

1. Када оштећени као овлашћени тужилац преузме кривично гоњење у кривичном поступку за кривично дело за које се по закону може изрећи казна затвора у трајању преко пет година, и ако је то у интересу кривичног поступка и ако оштећени као тужилац, према свом имовинском стању, не може сносити трошкове заступања. О захтеву оштећеног одлучује председник претресног већа или судија појединац;
2. Ако се кривични поступак води против окривљеног који, према свом имовинском стању, не може да плати награду и трошкове стручног саветника, за кривично дело за које се може изрећи казна затвора преко три године или ако то налажу разлози правичности.

Колики је значај увођења института стручног саветника у Законик о кривичном поступку, те на који начин се најбоље могу остварити његова улога и сврха ангажовања у кривичном поступку, јасно се може закључити из одредаба Законика о кривичном поступку Републике Србије, са изменама и допунама након 2011. године.

Овај институт има одговарајући значај, нарочито у контексту извесног „опонирања" недовољно квалитетним вештачењима, али је он сам по себи у ЗКП-у такође донекле спорно дефинисан. Иако формално обе странке могу ангажовати стручног саветника, по правилу то скоро увек чини искључиво одбрана. Наиме, јавни тужилац није само странка већ и орган поступка, те он може својом наредбом наредити вештачење, па није логично да још ангажује и стручног саветника. Када је реч о ангажовању стручног саветника од стране одбране, онда је то, по логици ствари, доступно искључиво окривљенима који су довољно имућни. То, наравно, значи да такво право не може остварити велики број окривљених, јер за тако нешто немају довољно финансијских средстава. Ово питање је скопчано и са, у ЗКП-у веома проблематично дефинисаној, тзв. паралелном истрагом, што није законски термин, већ једна врста теоријског објашњења неких законских механизама. Наиме, осумњичени и његов бранилац могу самостално прикупљати доказе у корист одбране (члан 301 ЗКП-а). Реч је о нормативној разради теоријске концепције о тзв. паралелној истрази, без обзира на то што се сам израз „паралелна истрага" стриктно не спомиње у Законику о кривичном поступку.

Могућности осумњиченог у кривичном поступку, па и онда када има браниоца да самостално обезбеђује доказе су мале. Коначно, поставља се следеће питање: шта то окривљени уопште и истражује, тј. према коме је усмерена таква паралелна истрага, када за окривљеног важи претпоставка невиности? Овде треба посебно имати у виду и случај са окривљеним који се налази у притвору. Наиме, и он би, у складу са чланом 301. ЗКП-а, имао право да прикупља доказе, самим тим, и да ангажује стручног саветника, а како притворени то своје право може остварити, када се не само налази у притвору већ се један од разлога за притвор баш и тиче опасности од доказне опструкције услед деловања окривљеног који би био на слободи? Слична ситуација постоји када је у питању одређивање притвора због колизије или када постоје околности које указују да ће уништити, сакрити, изменити или фалсификовати доказе. Поставља се питање како би се осећао просечан грађанин да од њега одређени окривљени за кривично дело организованог криминала, који је медијски већ експониран као „опасан човек" (можда вишеструки повратник и сл.), затражи изјаву или „замоли" да уђе у приватне просторије, или да стручни саветник изврши одређена истраживања или опсервације. Ово право већ имају и приватни „детектив", односно бранилац таквог окривљеног, који могу „љубазно или мање учтиво" преузимати предмет и исправе које могу користити као „помоћни" материјал у току испитивања сведока или провере веродостојности исказа сведока. Анализом тих одредби логично је да и стручни саветник има иста таква права у оквиру својих надлежности и дужности. Многи грађани доживели би ово као својеврсну непријатност или чак као опасност, односно у неким ситуацијама скоро специфично као „изнуђивање исказа".

Концепт „паралелне истраге" детаљније је разрађен у Законику о кривичном поступку. У ЗКП-у је прописано да ако осумњичени или његов бранилац сматра да је потребно предузети одређену доказну радњу, предложиће јавном тужиоцу да то учини (члан 302. став 1 ЗКП-а). Дакле, странка се обраћа противној странци, која би требало да у њену корист предузме одређене доказне радње, самим тим, да јој омогући да ангажује стручног саветника који ће деловати саветодавно углавном у корист одбране тог окривљеног. Не звучи баш реално и остварљиво, а да не говоримо о правичности. Ако јавни тужилац одбије предлог осумњиченог, односно његовог браниоца или о таквом предлогу не одлучи у року од осам дана од дана подношења предлога, осумњичени или

његов бранилац може поднети предлог судији за претходни поступак, који одлуку о ангажовању стручног саветника од стране окривљеног доноси у року од осам дана. Када судија за претходни поступак усвоји такав предлог, наложиће јавном тужиоцу да предузме доказну радњу ангажовањем стручног саветника и одредиће му рок за то. Било би много логичније да се, када судија за претходни поступак, по члану 302. став 3 ЗКП-а, усвоји предлог осумњиченог и његовог браниоца, предузме доказна радња ангажовања стручног саветника, ту радњу тада изведе сам судија за претходни поступак, уместо што он у таквој ситуацији то налаже јавном тужиоцу. Тешко је очекивати да јавни тужилац, кога судија за претходни поступак практично „приморава" да спроведе доказну радњу, приликом њеног предузимања може поступати довољно квалитетно. То ће, наравно, у пракси зависити и од личности конкретног јавног тужиоца, његове савесности и других претежно субјективних фактора, али се и из тог разлога начелно ради о веома лошем решењу. Осим тога, наш законодавац није решио ни питање могућег оглушења јавног тужиоца о налог судије за претходни поступак, односно о року који му је дат за предузимање конкретне доказне радње ангажовања стручног саветника у складу са чланом 302. став 3 ЗКП-а. Исти је случај и са тим што не постоји ни конкретан процесни механизам којим би судија за претходни поступак ефективно „приморао" јавног тужиоца да поступи по његовом „доказном налогу" онда када јавни тужилац не поступи по њему или драстично прекорачује рок који му је за то дат одредбом члана 302. став 3 ЗКП-а. Дакле, очигледно је у питању сасвим нереална норма, чији *ratio legis* притом уопште није јасан.[2]

Тема стручног саветника у кривичном поступку, која се обрађује у овом раду, изузетно је значајна у сваком друштву. Код нас је ситуација још сложенија, пошто смо захваћени многим променама, интензивним транзиционим процесима и прилагођавању новим правним системима, што се одражава и на кривично процесно право и његове институте, а поготово на примену нових института попут стручног саветника, која носи многе потешкоће и изазове, али и ишчекивања и предности у скоријој будућности.

Осумњичени који је саслушан и његов бранилац дужни су да одмах, по свом самосталном прибављању доказа, често уз ангажовање стручног саветника, обавесте јавног тужиоца о томе, те да му пре завршетка истраге омогуће разматрање списа и

[2] Др Кнежевић, С., *Кривичнопроцесно право*, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 220.

разгледање предмета који служе као доказ (члан 303. став 3 ЗКП/11). Ово значи да осумњичени (који може бити и неписмен), односно његов бранилац (који уопште не мора бити адвокат-кривичар) морају, односно могу водити неку врсту своје „истраге", у виду прикупљања доказа у прилог одбране, те о њеним резултатима обавестити противну странку, тј. јавног тужиоца. У овој „истрази" окривљени и његов бранилац могу ангажовати институт стручног саветника у кривичном поступку. Овим се у форми наводне потпуне страначке равноправности практично уводи категорија одговарајуће „кооперативности" одбране, у односу на јавног тужиоца током истраге коју он формално води. Ипак је у питању норма, јер какве би консеквенце сносила одбрана ако не би у истрази на овакав начин сарађивала са јавним тужиоцем, тј. показала кооперативност у односу на супротну странку. Ни раније, у време важења претходног ЗКП-а, нико није бранио окривљеном и његовом браниоцу да разговарају са људима који на то пристају или да улазе у било које просторије уз дозволу држаоца, али то ни онда, као ни сада, не представља доказ у кривичном поступку. Поставља се питање да ли је ангажовање стручног саветника у овој фази кривичног поступка сврсисходно, јер се његов исказ тек на главном претресу изводи као доказ. Новина је да сада важећи ЗКП обавезује одбрану да о ономе што је сазнала информише јавног тужиоца, што је у ствари бесмислено и потенцијално супротно деловању претпоставке невиности, али и праву на несамоинкриминисање, тим пре што не постоји било каква процесна санкција за оглушење о такву обавезу.[3]

Приликом одлучивања о захтеву за ангажовање стручног саветника сходно се примењују одредбе члана 59., члана 77. ст. 1 и 2, члана 114. став 3 и члана 116. ст. 1–3 ЗКП-а.О жалби против решења којим је одбијен захтев из става 3 овог члана одлучује судија за претходни поступак или веће (члан 21. став 4 ЗКП-а).

У светлу ових законских одредби, ангажовање стручног саветника је беспредметно за кривични поступак ако је обављено по захтеву браниоца окривљеног, а не по наредби органа поступка. Дакле, орган поступка може на предлог браниоца окривљеног да писменом наредбом одреди, како вештачење, тако и ангажовање стручног саветника.

[3]Станковић, М., Бореновић, Д., *О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе*, 188, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14. новембар 2019. године.

Такође, орган поступка може позвати браниоца окривљеног да предложи лице, односно стручну установу или државни орган, коме треба поверити ангажовање стручног саветника и да постави питања на која вештак треба да одговори. Странка самим тим може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника када орган поступка одреди вештачење.

Без обзира на одредбе чл.301. ЗКП-а, осумњичени и његов бранилац могу самостално прикупљати доказе и материјал у корист одбране, користећи и знања и стручност стручних саветника. Они могу, такође, како би остварили ова овлашћења, чинити и следеће:

1) да разговарају са лицем које им може пружити податке корисне за одбрану и да од тог лица прибављају писане изјаве и обавештења, уз његову сагласност;

2) да улазе у приватне просторије или просторе који нису отворени за јавност, у стан или просторе повезане са станом, уз пристанак њиховог држаоца;

3) да од физичког или правног лица преузму предмете и исправе и прибаве обавештења којима оно располаже, уз његову сагласност, као и уз обавезу да том лицу издају потврду са пописом преузетих предмета и исправа.

Ова овлашћења не односе се на оштећеног и на лица која су већ испитали полиција или јавни тужилац, уз присуство овлашћеног стручног саветника, који је уредно доставио пуномоћје органу поступка.[4]

Писана изјава и обавештење могу се користити од стране стручног саветника и његовог браниоца у току испитивања сведока или провере веродостојности његовог исказа или за доношење одлуке о испитивању одређеног лица као сведока од стране јавног тужиоца или суда.

Без обзира на одредбу члана303 ЗКП-а, јавни тужилац је дужан да осумњиченом који је саслушан и његовом браниоцу, као и стручном саветнику, омогући да, у року довољном за припремање одбране, размотре списе и разгледају предмете који служе као доказ. У случају да је више лица осумњичено за кривично дело, разматрање списа и разгледање предмета који служе као доказ од стране стручног саветника, може се одложити док јавни тужилац не саслуша последњег доступног осумњиченог.

[4] Шкулић, М., Кривично процесно право, седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2014, 304.

Након разматрања списа и разгледања предмета јавни тужилац ће позвати осумњиченог и његовог браниоца, као и стручног саветника, да у одређеном року дају предлог за предузимање одређених доказних радњи. Дакле, да предложи, не да сам прибави доказ у форми исказа стручног саветника.

Осумњичени који је саслушан и његов бранилац, те стручни саветник дужни су да по прикупљању доказа и материјала у корист одбране (члан 301.) обавесте јавног тужиоца о томе и да му пре завршетка истраге омогуће разматрање списа и разгледање предмета који служе као доказ.[5]

Увођењем стручног саветника у јавнотужилачку истрагу уносе се начелно додатни елементи контрадикторности у вези са вештачењем и заштитне гаранције правичног спровођења истраге. Прихватање стручног саветника оправдава начин регулисања истраге и одредбе о вештачењу у истрази. Јавни тужилац одређује вештачење, предмет вештачења, поставља питања вештаку, руководи вештачењем, показује предмете за разматрање и исплаћује унапред издатке настале за вештака. Осим тога, вештачење се углавном одређује у истрази, а налаз и мишљење вештака најчешће представљају доказ на коме се заснива оптужба јавног тужиоца.

У поступку оцене основаности правних средстава одбране за отклањање неправилности у току поступка за одређивање вештачења и за време предузимања доказне радње вештачења посебно се цени поштовање права осумњиченог да ангажује или тражи постављење стручног саветника. Улога стручног саветника условљена је и ограничена вештачењем. Стручни саветник нема право да присуствује увиђају, нити испитивању сведока. Суд може да позове стручног саветника да присуствује испитивању вештака у истрази. Одатле се изводи контролна улога стручног саветника у погледу вештачења и права осумњиченог на делотворно присуство, постављање питања вештаку, давање примедби на исказ и предлагање прикупљања појединих доказа (чл. 300. ст. 1 и ст. 8 ЗКП-а).[6]

Колики је значај увођења института стручног саветника у Законик о кривичном поступку, те на који сеначин најбоље може остварити улога и сврха ангажовања стручног

[5] Радосављевић-Милинковић, А., Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015, 267.
[6] Законик о кривичном поступку Републике Србије (Службени гласник РС, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 – одлука УС).

саветника у кривичном поступку представља део који ћемо посебно анализирати у уводном, али и у потоњем делу рада.[7]

Ако јавни тужилац одбије предлог осумњиченог, односно његовог браниоца или о таквом предлогу не одлучи у року од осам дана од дана подношења предлога, осумњичени или његов бранилац могу поднети предлог судији за претходни поступак, који одлуку о томе доноси у року од осам дана.

Налаз и мишљење вештака којег одређује суд и исказ стручног саветника не могу се третирати као два налаза и мишљења вештака, већ независно један од другог, с тим што се исказ стручног саветника третира као примедба на налаз и мишљење вештака. Уколико је исказ стручног саветника, по оцени суда, компромитовао налаз и мишљење судског вештака, суд по потреби може наложити ново вештачење ради отклањања контрадикторности у већ датом налазу и мишљењу судског вештака.

Увођење института стручног саветника у нови Законик о кривичном поступку (Сл. гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013 и 55/2014) омогућаваи већу законитост пресуда и веће гаранције права окривљеног или оштећеног током трајања кривичног поступка. Поставља се питање које се лице може ангажовати у својству стручног саветника. Пре свега, стручни саветник је лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење.[8]

Циљ ангажовања стручног саветника је да окривљеном или оштећеном помогне да лакше разуме налаз и мишљење вештака, да уместо њих постави адекватна и јасна питања, те да истиче приговоре на налаз и мишљење вештака уколико су мањкава и да их у појединим ситуацијама потпуно оспори уколико нису заснована на правилима науке и струке. Окривљеном или оштећеном дата је могућност да у поступку ангажују стручног саветника уколико процене да вештак појединац у истрази није на квалитетан начин одговорио захтевима вештачења.

Окривљени и оштећени као тужилац имају право да органу поступка поднесу захтев за постављење стручног саветника. Странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника у тренутку када орган поступка одреди вештачење. Стручни саветник затим располаже одређеним правима у кривичном поступку, као и модусима по којима

[7] Шкулић, М., Кривичнопроцесно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
[8] Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015,178.

извршава своју дужност у том поступку. Основно право стручног саветника јесте да прегледа списе и предмет вештачења, као и да на главном претресу буде испитан о предмету вештачења.

Након извршеног основног вештачења од стране судског вештака, орган поступка странкама у поступку омогућава разгледање и копирање налаза и мишљења вештака. Такође, орган поступка одређује рок до када се могу дати примедбе на основни налаз вештака. У овој фази поступка окривљени или оштећени могу ангажовати стручног саветника, који може уложити стручне и основане примедбе на основни налаз и мишљење судског вештака. Вештачење се може поновити на предлог страна у поступку уколико постоје недостаци у налазу и мишљењу, под условима који су прописани у Законику о кривичном поступку.

Када се оштећеном као тужиоцу кривични поступак води за кривично дело за које се по закону може изрећи казна затвора у трајању преко пет година, ако је то у интересу поступка и ако оштећени као тужилац, према свом имовном стању, не може сносити трошкове заступања доделиће му се стручни саветник по његовом образложеном захтеву. О захтеву оштећеног одлучује председник претресног већа или судија појединац. Стручни саветник ове врсте превасходно се именује из реда сталних судских вештака, али и других стручних лица и других лица из стручних установа, ако су сви судски вештаци недоступни из неких других оправданих разлога.

Ако се кривични поступак води против окривљеног који према свом имовинском стању не може да плати награду и трошкове стручног саветника, за кривично дело за које се може изрећи казна затвора преко три године или ако то налажу разлози правичности, судија појединац или председник стручног већа могу одредити да се таквој странци додели стручни саветник током трајања кривичног поступка. Поред тога, мора бити одређено вештачење у том кривичном поступку.[9]

Објаснили смо и видове, односно форме делатности у којима се користе посебна стручна знања у кривичном поступку, те смо на бази њихове природе, сврхе и садржаја извршили научну класификацију у којој смо одредили место стручног саветника у кривичном поступку. Ово је неопходно зато што је делатност стручног саветника само једна форма кроз коју се посебно стручно знање користи у кривичном поступку. С тим у

[9] Бејатовић, С., Кривичнопроцесноправо, Службени гласник, Београд, 2014, 212.

вези, треба имати у виду да потреба постојања стручног саветника извире из самог постојања вештачења – вештачење је услов за примену и извор настанка делатности стручног саветника, а конститутивни елементи и бројне детерминанте вештачења, директно или посредно, одражавају се на исте те елементе у вези са стручним саветником. Отуда је било неопходно да се за разумевање и научно објашњење стручног саветника дају детаљна дескрипција и експликација вештачења као специфичне доказне радње која се установљава за утврђивање оних чињеница за које је потребно посебно стручно знање или умење. На овом полазишту и тако одређеним границама, фокус истраживања биће постављен на самом стручном саветнику.

Стручни саветник и нова законска регулатива о њему неистражено су научно поље и након читаве деценије откако је уведен у нови српски кривични поступак. Још увек нема теоријске дефиниције стручног саветника, нема ни теоријске експликације природе његове делатности, нити је научно објашњена његова улога као учесника кривичног поступка, а нема ни ставова о доказној снази његовог исказа. Са теоријског становишта, посебно је било важно дати научну експликацију који је од начина именовања стручног саветника познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком. Кад се узме у обзир тема рада, на постављено се надовезује и следеће питање: да ли је адверзијалном главном претресу концепцијски примерено постојањестручног саветника или је адекватније тзв. контрадикторно вештачење, ако се зна да у нашем новом кривичном поступку странке изводе доказе на главном претресу? Осим према теоријском приступу, истраживање је усмерено према објашњењу разлога за увођење стручног саветника у кривични поступак и дефинисању његовог процесног положаја. У фокусу је и стицање својства стручног саветника са свим елементима који произлазе из законске регулативе.

Нацртом закона о изменама и допунама Законика о кривичном поступку из 2024. године, чија је радна верзија у процедури, додатно је прецизиран кривичнопроцесни положај стручног саветника, а посебно његов процесниположај у односу на вештака. Увођење стручног саветника у домаћи кривични поступак је значајно, јер је први пут законом одбрани дато право да ангажује лице које јој може пружити стручну помоћ у току кривичног поступка.

1. Постављање проблема истраживања

Законником о кривичном поступку из 2011. године[10] радикално је реформисан кривични поступак Србије. Поред јавнотужилачке истраге и адверзијалног главног претреса као главних реформских захвата, у поступак су унете бројне друге новине. Једна од њих је и стручни саветник као потпуно нови кривичнопроцесни субјект. Уопштено се може рећи да је стручни саветник само један од облика учешћа стручног лица у кривичном поступку (схваћеног у најширем значењу) који постоје у упоредном кривичнопроцесном праву, а везани су за случајеве кад је за утврђивање неких чињеница потребно посебно стручно знање које суд не поседује. Настанак и функција стручног саветника у нашем кривичном процесном праву директно су у вези са доказном радњом вештачења у кривичном поступку. У време високог технолошког развоја друштва коришћење научно-техничких достигнућа у кривичном поступку путем установе вештачења постаје све израженији метод доказивања, а код најтежих кривичних дела безмало и доминантан, разуме се, не искључујући и примену класичних доказних радњи, као што су испитивање сведока, увиђај и слично. Без примене тих посебних научних и стручних знања данас не би могли да се утврде трагови или последице појединих кривичних дела (узрок смрти, чија је крв, утврђивање идентитета лица помоћу ДНК методе и сл.). Из значаја вештачења произлази и значај функције стручног саветника у кривичном поступку. Наиме, значај вештачења и вештака прелива се на значај стручног саветника и његове функције, због њихове нераскидиве везе и међусобне испреплетености. Треба додати да увођење стручног саветника странака у кривични поступак подиже квалитет вештачења, као и правилност утврђивања целокупног чињеничног стања, а такође доприноси и правичности кривичног поступка, што значај теме рада диже на још виши ниво.

То што је стручни саветник потпуно нови процесни субјект у реформисаном кривичном поступку Србије указује на актуелност ове теме – она је актуелна са теоријског аспекта, са стручног становишта и са становишта правне праксе.

Са теоријског, односно научног аспекта тема је актуелна због тога што у протеклој деценији од доношења новог процесног законика није објављен ниједан обимнији научни

[10] Законик о кривичном поступку РС (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – Одлука Уставног суда).

рад, нивоа монографије или докторске дисертације, о стручном саветнику као новом процесном субјекту у кривичном поступку. Таквих научних радова код нас нема ни из шире области којој припада тема ове докторске дисертације – области коју можемо означити као *форме коришћења посебног стручног (и научног) знања* у кривичном поступку (ту, пре свега, спада *вештачење*), као и помоћ *стручног саветника* органу поступка у извођењу појединих доказних радњи. Ни у тој широј области већ деценијама није било обимнијих научних истраживања. У последње две и по деценије објављене су две монографије: *Вештачење као доказ у кривичном поступку* Снежане Соковић (издање Правног факултета у Крагујевцу, 1997) и *Стручна лица у кривичном поступку* Милана Милошевића (издање Полицијске академије у Београду 1996). Заправо, реч је о двема докторским дисертацијама које су одбрањенена правним факултетима у Крагујевцу и Нишу. И кад се истражује литература која сеже још две деценије у прошлост, може се наћи само још једна монографија: *Вештачење у кривичном поступку* Чедомира Стевановића (издање Савремене администрације, Београд, 1976). Међутим, у овим радовима није истраживана веза између форме учешћа лица са посебним стручним знањем и начела контрадикторности, нити су обрађивани видови контроле стручне експертизе у кривичном поступку, чиме би се могла успоставити тематска повезаност са стручним саветником странака. Упркос томе, сегменти ових научних радова могу бити грађа за разумевање и објашњење других видова учешћа стручног лица (схваћеног у најширем смислу) у кривичном поступку, нарочито вештачења.

То што не постоје научна истраживања у овој области последњих деценија указује на потребу научног истраживања и теоријског уобличавања процесних института везаних за проблематику стручног саветника. Најпре треба објаснити видове, односно форме делатности у којима се уопште користе посебна стручна знања у кривичном поступку, те на бази њихове природе, сврхе и садржаја извршити научну класификацију (у којој ће се одредити место стручног саветника. Ово треба урадити зато што је делатност стручног саветника само једна форма кроз коју се посебно стручно знање користи у кривичном поступку. С тим у вези, треба имати у виду да потреба постојања стручног саветника извире из самог постојања вештачења – вештачење је услов за примену и извор настанка делатности стручног саветника, а конститутивни елементи и бројне детерминанте вештачења се директно или посредно одражавају на те елементе у вези са стручним

саветником. Отуда је за разумевање и научно објашњење стручног саветника неопходно изучити и дати детаљну дескрипцију и експликацију вештачења као специфичне доказне радње која се установљава за утврђивање оних чињеница за које је потребно посебно стручно знање или умење стручног саветника. На овом полазишту и тако одређеним границама, истраживање треба усмерити ка стручном саветнику, који је централна тема.[11]

Стручни саветник и нова законска регулатива о њему неистражено су научно поље и након читаве деценије откако је уведен у нови српски кривични поступак. Још увек нема теоријске дефиниције стручног саветника. Поред тога, нема ни теоријске експликације природе његове делатности, нити је до краја научно објашњена његова улога као учесника кривичног поступка, а нема ни ставова о доказној снази његовог исказа. Са теоријског становишта, посебно је интересантно дати научну експликацију начина именовања стручних саветника познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком. Кад се узме у обзир тема рада, на постављено надовезује се и следеће питање: да ли је адверзијалном главном претресу концепцијски примерено постојање стручног саветника или је адекватније тзв. контрадикторно вештачење? Осим овог теоријског приступа, истраживање треба усмерити према објашњењу разлога за увођење стручног саветника у кривични поступак и дефинисању његовог процесног положаја. Из фокуса не сме изостати ни стицање својства стручног саветника, са свим елементима које произлазе из законске регулативе.[12]

За свестрано истраживање изабране теме није довољан општи теоријски приступ који је напред постављен. Са увођењем стручног саветника као учесника у поступку предузимање вештачења постаје још комплексније, мада је вештачење само за себе веома сложена радња. Најпре се поставља питање услова за ангажовање стручног саветника и питање садржине саме његове делатности, посебно у зависности од фазе поступка у којој је одређено вештачење. Проблем компликује то што у истрази вештачење одређује јавни тужилац као орган поступка и што у овој фази нема гаранција начела контрадикторности као на главном претресу. Тај исти јавни тужилац касније, после подизања оптужнице, постаје странка, стога окривљени може имати стручног саветника поводом вештачења које је спроведено по наредби противне странке. Из истих разлога проблем се реперкутује

[11] Бугарски, Т., Доказне радње у кривичном поступку, друго измењено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2014, 256.
[12] Глушчић, С., Посебне доказне радње, Полиција и сигурност, Загреб година 21, број 3, 2012, 178.

и на питање ко на главном претресу може имати стручног саветника, прецизније, који од овлашћених тужилаца, пошто законска норма право на стручног саветника везује за странку. Поставља се и питање доказне снаге исказа стручног саветника. На сва ова питања одговори се могу дати на основу анализе и тумачења законских норми. Задатак је веома сложен ако се има у виду да је читава област учешћа стручног саветника у поступку регулисана одредбама садржаним у само два члана (чл. 125. и 126. ЗКП). За успешну реализацију овако сложеног задатка тумачење је потребно утемељити на ставовима теорије кривичног процесног права о установама и принципима на којима је засновано и с којим је повезано учешће стручног саветника у кривичном поступку.

Иако се нови законик примењује око седам година у поступцима пред судовима опште надлежности, нема објављених истраживања о ангажовању стручног саветника у пракси, па је и са становишта правне праксе ова тема актуелна. Реална је била и потреба да се спроведе емпиријско истраживање како би се дошло до сазнања да ли се и у ком обиму у пракси судова јавља стручни саветник и које су карактеристике његовог ангажовања.[13]

2. Предмет истраживања

Самим избором теме прелиминарно је одређен предмет научног истраживања, а дефинисањем проблема истраживања, како је напред изложено, одређени су правци и могуће границе истраживања. За потпуно дефинисање предмета потребно је операционално одређење свих структуралних чинилаца, уз претходно дефинисање основних појмова из истраживане области. У методолошком приступу научном истраживању темељна је одредница да ће се тема обрадити интрадисциплинарно, у оквирима науке кривичног процесног права, а пошто је реч о установи позитивног права, истраживање ће бити базирано на важећем кривичном процесном законодавству Србије.

Ако бисмо покушали да дамо операционалне дефиниције основних појмова, могли бисмо да кажемо какоје стручни саветник само један облик учешћа неког стручњака у кривичном поступку, тј. лице које поседује посебно научно или стручно знање или неко

[13] Васиљевић, Т., Грубач, М., Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2010, 276.

умење. Означићемо га појмом „стручно лице". Свеобухватна би била следећа полазна дефиниција: Стручно лице је свако лице које поседује посебно стручно знање или умење, које на позив органа поступка учествује у предузимању неке процесне радње или по наредби органа поступка даје експертски налаз и мишљење или на други начин учествује у поступку експертизе. Ово је најшира дефиниција учесника путем којих се у кривичном поступку користе научна и стручна знања. Као најшири појам, стручно лице обухвата све друге ванправне стручњаке у поступку. Дакле, стручно лице је и вештак, и „стручни саветник" и „стручно лице-специјалиста" које учествује у вршењу увиђаја, и „стручни помоћник", као и свако друго лице које поседује стручно знање, а позвао га је орган поступка или га је странка изабрала да учествује у предузимању неке процесне радње. Да бисмо израз „стручно лице" које се користи код увиђаја разликовали од напред датог општег појма, стручњака који учествује у радњи органа поступка означаваћемо га као „стручно лице-специјалиста" или само „специјалиста".[14]

За дефинисање појма стручног саветника, природе његове делатности и појмова који су битни за ову проблематику, темељ представљају теоријска схватања појмова „доказне радње", „доказно средство" и „извор доказа". Међутим, управо у овој области науке кривичног процесног права постоји изузетно велики број различитих дефиниција о наведеним појмовима, али се у ту научну расправу, на овом месту, нећемо упуштати. Као операционалне дефиниције за потребе научног истраживања користићемо појмове у следећем значењу: вештачење је доказна радња, налаз и мишљење вештака и исказ стручног саветника су доказна средства, а вештак и стручни саветник су извори доказа. За овај став смо се одлучили зато што процесна књижевност више пажње посвећује доказима, али чињенице ипак представљају основ судских одлука. Утврђивање чињеница представља циљ према коме је усмерена процесна делатност свих субјеката кривичног поступка. Стога, сматрамо да чињенице представљају градивни елемент свих судских одлука, и као таквима мора им се посветити дужна пажња[15].

[14] Станковић, М., Бореновић, Д., *О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе*, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14.новембар 2019. године, 188.

[15] Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2011.

Одређивање структуралних чинилаца предмета истраживања полази од постављеног проблема истраживања, а истраживање ће бити усмерено у три правца, која су заправо три тематске целине и чине предмет истраживања.

1. *Процесне форме коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку*.

Будући да је стручни саветник само један вид учешћа стручног лица у кривичном поступку, на општем плану најпре треба објаснити и класификовати различите облике делатности из упоредних законодавстава који служе да се у кривичном поступку користи посебно стручно знање које орган поступка нема. Сви ти разноврсни облици делатности стручних лица могу се разврстати у три категорије: а) *облик учешћа у радњама органа поступка*; у упоредном праву и историјату нашег кривичног поступка као форме делатности које су саставни део радњи органа кривичног поступка јављају се: стручни помоћник (специјалиста) који учествује у спровођењу радње органа поступка; стручни саветник органа поступка као субјект који врши информативно-консултативну делатност; и коришћење посебног стручног знања које поседује судија уместо ангажовања стручног лица; б) *самосталне доказне радње*; два су облика доказних радњи – испитивање стручног саветника и вештачење; пошто је вештачење услов и основа за ангажовање стручног саветника према позитивном праву, као методолошки захтев јавља се свестрана и детаљна обрада ове доказне радње: теоријско дефинисање појма, предмета и природе вештачења, научна класификација вештачења, анализа и објашњење именовања вештака и његовог правног положаја, тумачење поступка вештачења, опис и објашњење налаза и мишљења вештака, са посебним фокусом на теоријско схватање о могућностима оцене налаза и мишљења од стране суда; в) *радње контроле вештачења;* као законска решења из упоредног и националног права, јављају се: контрадикторно вештачење, технички саветник странке, дуалитетно (симултано) вештачење, контраекспертиза и стручни саветник странака, који се јавља у нашем позитивном праву;[16]

2. *Стручни саветник у кривичном поступку.* Ово је централни чинилац предмета истраживања, са већим бројем структуралних елемената.

На бази проучавања научних ставова теоретичара кривичног процесног права, упоредноправних решења и анализе нашег новог законског решења, потребно је: 1) дати дефиницију стручног саветника, 2) одредити правну природу његове делатности (да ли је

[16]Ђурђић В, Јовашевић Д., Међународно кривично право, Београд, 2003, 196.

то вештачење, сведочење или нека самостална делатност са одликама претходних двеју), 3) научно објаснити и одредити доказну снагу исказа стручног саветника, 4) одредити карактер и сврху делатности (помагање странци или контрола вештачења или обоје), 5) објаснити и дефинисати функцију стручног саветника и на тој основи одредити улогу стручног саветника (да ли је он страначки помоћник, помоћник суда или има обе улоге) и на крају сместити овог новог субјекта у неку од научних класификација кривичнопроцесних субјеката. Са теоријског становишта посебно је интересантно дати научну експликацију о томе који је од начина именовања стручног саветника познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком, па оценити избор нашег законодавца.[17]

Други сет подтема овог централног дела предмета истраживања односи се на позитивноправну регулативу стицања својства стручног саветника и његовог процесног положаја. У том контексту прво треба протумачити законске услове за стицање тог својства, затим начине стицања тог својства (избор саветника који врше странке и постављење од стране суда) и на крају ко има право на стручног саветника. Питање се односи на овлашћеног тужиоца, пре свега, на јавног тужиоца, пошто према слову закона то право припада странкама, али решење компликује чињеница да је јавни тужилац до подизања оптужнице орган поступка који је и сам могао у претходном стадијуму поступка одредити вештачење поводом кога се стиче право на стручног саветника. Наиме, која је сврха дати право јавном тужиоцу на стручног саветника у случајевима кад већ има „свог" вештака, којег је у истрази сам одредио? У вези са процесним положајем пак треба детерминисати и објаснити права и дужности стручног саветника, посебно са аспекта фазе кривичног поступка у којој је одређено вештачење, јер у истрази изостају пуне гаранције реализације начела контрадикторности.[18]

Треће тематско поље претежно је теоријског карактера, али има и веома важан практични значај и односи се на доказну снагу исказа стручног саветника и разграничења стручног саветника од других субјеката кривичног поступка. Разматрањем доказне снаге исказа стручног саветника у суштини се решава питање да ли тај исказ може бити

[17] Шкулић, М., Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага, Војно дело, бр.6/2016, Београд, 101.
[18] Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 266.

чињенична основа пресуде, нарочито кад је у колизији са налазом и мишљењем вештака. С друге стране, на плану доказних радњи и извора доказа интересантно је питање разграничења стручног саветника од сведока, вештака и стручног лица – специјалисте.

Обим и карактеристике ангажовања стручног саветника у правосудној пракси тесно су повезани сапредметом истраживања, што је потребно употпунити сазнањима да ли се и у којој мери стручни саветник ангажујеу пракси и које су одлике тог ангажовања. Ваља истражити у ком се обиму примењује његово знање, која странка га користи (окривљени и евентуално који од овлашћених тужилаца), за која кривична дела, да ли се ангажују стални судски вештаци или други стручњаци, код којих врста вештачења странка користи стручног саветника, и евентуално неке друге карактеристике.[19]

Емпиријско истраживање ангажовања стручног саветника обухватиће судску праксу три суда: у Новом Пазару, Сјеници и Тутину. Истраживачки узорак чиниће правоснажно пресуђени предмети у овим судовима за период од најмање три године.

3. Циљеви истраживања

Научни, односно спознајни циљеви видљиви су из проблема истраживања како је напред дефинисан, али постављањем проблема они нису потпуно одређени, те их треба прецизирати.

Основни научни циљ истраживања је да се стручни саветник као сасвим нови процесни субјект теоријски уобличи, тако што ће се конструисати научна дефиниција ове новоуведене установе, дати објашњење њених конститутивних елемената и детерминисати природа делатности и положај стручног саветника у односу на друге делатности и друге процесне субјекте. Та теоријска сазнања послужиће као основа за правнотеоријску експликацију у којој је мери законски модел стручног саветника у целини концепцијски компатибилан са адверзијалним главним поступком коме претходи јавнотужилачка истрага.[20]

За остварење основног циља послужиће реализација два непосредна задатка, односно непосредна циља. Први је задатак да се изучавањем упоредноправних решења и

[19] Илић, Г., Матић Бошковић, М., Посебне мере тајног надзора прикупљања података у кривичном поступку: поглед из правосуђа, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2015, 187.
[20] Јанковић, М., Јанковић, Б., Организоване криминалне групе као субјекти угрожавања безбедности, Наука, безбедност, полиција, Београд, број 3, 2014, 48.

доктринарних гледишта установе опишу, класификују и објасне постојеће и историјске форме учешћа у кривичном поступкустручног саветника, схваћеног у најширем смислу. То се чини како би се открила повезаност стручног саветника са овим формама и одредило место и улога овог процесног субјекта у процесноправном систему коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку. У тој комплексној проблематици фокус истраживања посебно је усмерен на вештачење, као једној од форми коришћења стручних знања у кривичном поступку. То је зато што је вештачење, према важећем процесном законику, услов и извор настанка стручног саветника, а у примени су нераскидиво повезани, па се све суштинске одлике вештачења преливају на стручног саветника. Управо зато је остварење овог непосредног задатка претпоставка за реализацију основног научног циља истраживања и уопште за разумевање и схватање стручног саветника. Други непосредни задатак, односно циљ односи се на легислативу Републике Србије. Циљ је да се помоћу догматског метода и изучавањем ставова теорије у области повезаној са стручним саветником утврди у којој су мери норме о стручном саветнику потпуне и прецизне, да ли су усклађене међусобно и са законским нормама о вештаку и вештачењу, као и свим другим нормама којима се уређује доказивање и утврђивање чињеница у кривичном поступку. Повезивање сазнања до којих се дошло истраживањем и заузетих ставова у једну целину, и стављање у корелацију са ефикасношћу права, треба да омогући евалуацију о томе колико легислатива о стручном саветнику доприноси ефикасности вештачења и утврђивања чињеница, а самим тим и ефикасности кривичног поступка.[21]

Сазнања о стручном саветнику до којих се буде дошло у процесу истраживања остваривањем напред поменутих теоријских циљева и циљева везаних за анализу позитивног права треба употпунити стављањем у корелацију са сазнањима о стручном саветнику у процесној стварности. Овај циљ се сублимирано своди на спознају у ком се обиму стручни саветник ангажује у правосудној пракси и какве су карактеристике тог ангажовања.

Осим научних, истраживање има и *друштвене циљеве* који се односе на легислативу и примену процесноправних норми о стручном саветнику. Један од прагматичних циљева истраживања јесте да се обезбеде сазнања о квалитету и

[21] Вучковић. Б., Вучковић. В., Појам, карактеристике и облициспољавања феномена прања новца, Зборник организовани криминалитет – изазов XXI века, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012, 190.

недостацима законске регулативе стручног саветника, која могу бити од користи српском законодавцу да приликом новелирања процесног законика отклони уочене недостатке и, користећи сазнања о законским решењима из упоредног права, усаврши законску регулативу. Та сазнања биће корисна законодавцу и приликом евентуалних аутентичних тумачења законских одредаба о стручном сведоку. Осим наведеног, друштвени циљ је и да се критичким тумачењем законских норми заснованим на научним ставовима теоретичара кривичног процесног права постигну сазнања која ће се користити за правилну примену позитивног права од странеоргана кривичног правосуђа, од јавне службе која врши стручну одбрану у кривичном поступку и стручних лица која могу стећи својство стручног саветника. Томе треба да допринесу превасходно сазнања о томе како тумачењем права попунити правне празнине и отклонити евентуалне противречности процесноправних норми везаних за стручног саветника као процесноправног субјекта.

4. Хипотезе и методи истраживања

Ово научно истраживање организовано је како би проверило две главне хипотезе:

(1) Стручни саветник је уведен у кривични поступак Србије *да се ојача капацитет стручне расправности странака* и тиме *побољша квалитет вештачења*, који је неопходан за утврђивање доказа путем примене посебних стручних знања.

(2) *Остварење овог законодавног циља отежавају недостаци* самог законског уређења ове сасвим нове установе кривичног поступка.Увођење стручног саветника јавља се као концепцијска недоследност у односу на адверзијални главни претрес, на коме само странке предузимају доказне радње и изводе доказе; уређење јавнотужилачке истраге као формалне фазе у којој је јавни тужилац орган поступка, у дисхармонији је са уређењем права странака на стручног саветника; норме о положају стручног саветника носе одређене нејасноће и противречности које умањују ефективност учешћа стручног саветника.

Како би се провериле ове главне хипотезе, формулисано је неколико посебних хипотеза:

– Установљавање стручног саветника јавља се као установа *у корист одбране* иако према изричитој законској норми право на стручног саветника припада „странкама”.

– Уређење стручног саветника као средства за реализацију начела контрадикторности *у нескладу је са концепцијом истраге* као формалне фазе поступка којом руководи јавни тужилац као орган поступка. Она је уређена тако да одбрана са својим стручним саветником нема законских могућности да непосредно стручно расправља са вештаком кога је именовао јавни тужилац као будућа противна странка.

– Концепција да се контрола вештачења врши уз ангажовање стручног саветника, кога може изабрати свака странка, представља *недоследност у уређењу адверзијалног главног претреса*, за који је примерено да на њему странке саме изводе доказе. Насупрот томе, према усвојеном законском решењу, да би стручни саветник уопште могао бити ангажован *conditio sine qua non*, услов је да орган поступка претходно нареди вештачење и именује вештака.

– Приликом прописивања овлашћења ко може имати стручног саветника на главном претресу *није се водило рачуна* о чињеници да у претходном стадијуму кривичног поступка вештачење одређује јавни тужилац, који у каснијој фази поступка постаје странка која на главном претресу, према изричитом законском овлашћењу, има право на стручног саветника, што је нелогично и због тога као нормативно решење дискутабилно.

– У одредбама о именовању стручног саветника сиромашној странци постоји унутрашња противречност, пошто орган који одређује вештачење и именује вештака у истом том предмету поставља стручног саветника сиромашном окривљеном, односно сиромашном супсидијарном тужиоцу (без утицаја странке на то које ће стручно лице њој бити одређено за саветника). То значи да сам орган одређује вештачење и контролу вештачења (да ли ће контроле уопште бити и ко ће је вршити).

– Стручно лице које хоће да стекне својство стручног саветника треба да *у довољном опсегу познаје правну регулативу* положаја стручног саветника у кривичном поступку. Права и дужности стручног саветника, делатности и фазе у којима по закону може учествовати, али и регулисани однос према вештаку јављају се као начин и средство за успешну реализацију улоге стручног саветника, коју по овлашћењу странке треба да обави.

– Претпоставка је да установа стручног саветника доприноси *побољшању квалитета вештачења* и тиме суду олакшава утврђивање чињеница за које је потребно

посебно стручно знање и умење, и да ће то *показати резултати емпиријског истраживања* о примени ове установе.

Методи истраживања у великој мери одређени су научном облашћу из које је изабрана тема. Пошто је право друштвени феномен, то значи да ће се најпре користити општи методи карактеристични за друштвене науке: метод научног описивања, метод научног објашњења, а од посебних метода аналитичко-синтетички метод, индуктивно-дедуктивни метод и метод апстракције и генерализације.

Из чињеница да су положај стручног саветника, његова делатност и улога одређени нормама кривичног процесног права и да је приликом дефинисања проблема истраживања одређено да ће приступ истраживању бити, пре свега, правнотеоријски, очито је да је тема правна. Зато ће се као главни користити правно-логички, односно *догматски* метод.

Сврсисходно је да се законска решења на националном нивоу повежу са резултатима истраживања упоредног права (италијанског, немачког, руског и бугарског законодавства, као и англоамеричког система) како би се указало на истоветне или сличне моделе учешћа стручних лица у кривичном поступкуи на друга средства контроле вештачења, као могуће путоказе законодавцу. Због тога је потребна примена *упоредноправног метода*.

Резултати емпиријског истраживања биће обрађени коришћењем *статистичког метода*. Узорак за емпиријско истраживање чине предмети који су правоснажно пресуђени у три суда, за период од три године.

5. Научна и друштвена оправданост истраживања

Научна и друштвена оправданост дисертације као форме научног истраживања може се видети из описане актуелности теме дисертације, дефинисаног проблема истраживања и постављених научних и друштвених циљева истраживања.

Стручни саветник је новина у српском кривичном процесном праву. Нема ни сличних установа у историји српског кривичног поступка, али сличне установе постоје у упоредном праву, а уведене су с истим циљем. Иако је реч о значајној новини за ефикасност вештачења и утврђивања чињеничног стања, ова тема није заинтригирала српску науку кривичног процесног права – нема монографских радова ни дисертација о

стручном саветнику, већ само неколико стручних радова мањег обима. Ова чињеница представља убедљив разлог да се стручни саветник изабере за предмет научног истраживања, да се свеобухватно сагледа и теоријски уобличи. Управо научноистраживачка спознаја и теоријско уобличавање стручног саветника у целини и свим сегментима ове проблематике представљају допринос науци кривичног процесног права. Тај допринос се огледа најпре на ширем плану, у виду објашњења и класификације свих форми учешћа стручних лица у кривичном поступку, које су познате у упоредном праву, а посебно вештачења и форми контроле исказа вештака. Када је у питању непосредан допринос нашег истраживања о стручном саветнику, као и теоријско уобличавање појма и улоге стручног саветника, он произлази из објашњења природе његове делатности, процесноправног положаја и односа са другим установама с којима је стручни саветник посредно или непосредно повезан. Све то представља теоријску новину и самим тим даје допринос науци кривичног процесног права. Допринос науци представља и разјашњење питања да ли је законско уређење стручног саветника концепцијски у складу са формалном истрагом у којој је орган поступка јавни тужилац који има овлашћење да нареди вештачење, као и да ли је концепција стручног саветника са становишта правичности поступка и суштине принципа контрадикторности најадекватнији законски модел за адверзијални главни претрес. Поред тога, и резултати емпиријског истраживања представљају допринос вредновању ефеката увођења стручног лица у кривични поступак, односно оцени у којој мери ова нова установа доприноси побољшању квалитета вештачења и ефикасности самог кривичног поступка.

Друштвена оправданост дисертације огледа се у доприносу, односно користи коју ће имати српски законодавац, правосудни органи и сви они правни стручњаци који желе едукацију у овој области кривичног процесног права. Као резултат истраживања биће приказана законска решења из иностраних законодавстава, затим биће представљени недостаци, неусклађености и концепцијске слабости законског решења, а указаће се и на непотпуност и непрецизност правних норми или на евентуалне противречности. Сви ти научни резултати и предлози *de lege ferenda* биће од користи српском законодавцу приликом будућег новелирања кривичног процесног законика ради унапређења и побољшања регулативе о стручном саветнику. С друге стране, пошто је тема везана за позитивно право, валидна тумачења законских норми заснована на ставовима науке

кривичног процесног права, телеолошка и систематска тумачења правних празнина и уопште свих норми о стручном саветнику, могу бити од користи сваком субјекту који врши неку функцију у кривичном правосуђу – судијама, јавним тужиоцима, адвокатима и сталним судским вештацима, како би правилно примењивали правне норме о стручном саветнику. Све су то уједно разлози због којих ово научно истраживање може бити од користи студентима правних студија на вишим нивоима и за едукацију у правној пракси из ове области.

I
ПРОЦЕСНЕ ФОРМЕ КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНИХ СТРУЧНИХ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Један од основних принципа примене стручних знања, између осталог, и стручног саветника у Законику о кривичном поступку у Републици Србији, а кад су у питању радње доказивања, јесте да су суд и други органи гоњења дужни да потпуно утврде како чињенице које терете осумњиченог, односно оптуженог, тако и оне које иду у његову корист. Ангажовање стручних саветника у том контексту је незаобилазно, јер се правилно утврђивање чињеница у кривичном поступку заснива на примени посебних стручних знања. Стога не можемо рећи да је начело истине опстало у изменама и допунама Законика о кривичном поступку Србије. Такође, законик прописује пресумпцију невиности и примену принципа *in dubio pro reo* као битне елементе права на правично суђење из члана 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. Улога стручног саветника у том погледу је незаобилазна, наводећи чињенице које иду у корист углавном окривљеног, и његове одбране, али и евентуално друге стране. Суд је дужан да савесно оцени све доказе појединачно и у вези с осталим доказима, па на основу такве оцене изведе закључак да ли је нека чињеница доказана. Притом, суд није везан нити ограничен посебним формалним доказним правилима, већ руководећи се начелом слободне оцене доказа, самостално оцењује постојање или непостојање релевантних чињеница. Иако исказ стручног саветника нема снагу доказног средства, суд је ипак везан његовом изјавом у погледу неусаглашености са налазом и мишљењем вештака. Међутим,

слободна оцена доказа захтева образложење како сваког доказа појединачно, тако и свих доказа заједно, те довођење свих спроведених доказа у узајамну логичку везу.

Ипак, начело слободне оцене доказа не представља апсолутну слободу. Та слобода је ограничена општим правилима и законитостима људског мишљења и искуства. Због тога постоји обавеза редовног суда да у образложењу пресуде опише процес појединачне оцене доказа, довођење сваког оцењеногдоказа у везу с другим доказима и изведе закључак о доказаности одређене чињенице.[22] Управо ту се може видети значај исказа стручног саветника, који може бити како усмени, тако и писмени, и његова улога у опонирању доказима који не иду у корист странци коју стручни саветник заступа.

1.1. Појмовно дефинисање радњи доказивања, доказних средстава и извора доказа са аспекта ангажовања стручног саветника

У Законику о кривичном поступку Републике Србије, и његовим основним одредбама, најпре се дефинише принцип законитости, прокламацијом, да се докази прикупљају и изводе у складу са одредбама Законика, као и на други законом предвиђен начин" (чл. 82. ЗКП-а). Други део дефиниције „као и на други законом предвиђен начин" треба тумачити тако да начин извођења доказа не сме бити у супротности са правним поретком и општим правнимпринципима. Овакав постулат се може применити и на садашњу доказну снагу изјаве стручног саветника у кривичном поступку, са тенденцијом да се у будућим новелама ЗКП-а ојача њена доказна снага.

Под доказним средствима сматрају се извори знања о постојању или непостојању факта релевантних за кривични поступак.

Докази се углавном изведу кроз доказне инструкције. У зависности од конкретног поступка, могу се користити следеће доказне мере: а) увиђај; б) исправе; ц) сведоци; д) вештаци; е) саслушање странака.

У основним одредбама дата је и дефиниција предмета доказивања. Није пожељно уношење теоријских дефиниција у законик, јер оне често нису општеприхваћене.Према мишљењу законописаца, предмет доказивања (чл. 83. ст. 1. и 2. ЗКП-а) чине материјално

[22] Бејатовић,С., Кривично процесно право, Службени гласник, Београд, 2014, 182.

правно релевантне чињенице (то су чињенице које чине обележје кривичног дела или од којих зависи примена неке друге одредбе кривичног закона) и процеснеправно релевантне чињенице (то су и чињенице од којих зависи примена одредаба кривичног поступка). Улога стручног саветника у оквиру предмета доказивања је незаобилазна, јер се на коришћењу његових стручних знања заснива контрадикторност, као основно процесно начело, али и једнакост оружја у кривичном поступку.

Међутим, дефиниција је непотпуна, јер је у нашој кривичнопроцесној теорији скоро општеприхваћено да се, поред правно релевантних чињеница, које представљају чињенично стање и на које се непосредно примењују норме материјалног и процесног права, у кривичном поступку утврђују и чињенице-индиције и помоћне чињенице. Осим тога, из одредбе става 3 чл. 83 произлази да чињенице које представљају предмет доказивања морају бити спорне, јер се, према изричитој законској одредби, чињенице не доказују ако постоји „сагласност странака о тим чињеницама". Наведена непотпуност дефиниције предмета доказивања и законска противречност немају практичан значај, јер ће се у пракси доказиватисве чињенице за које орган поступка оцени да су важне, што је у складу са законом.Осим предмета доказивања, одређено је и које се чињенице не доказују. Постоји четири врсте таквих чињеница: (1) чињенице за које суд оцени да су општепознате, (2) у довољној мери расправљене, (3) да их окривљени признаје на начин којине захтева даље доказивање и (4) да сагласност странака о тим чињеницама није у супротности са другим доказима. Треба имати у виду ставове процесне теорије и правне праксе, према којима се не доказује ни следеће: очигледне чињенице, правне презумпције, правне норме и правила искуства.[23] Улога стручног саветника у погледу доказивања оваквих чињеница је оскудна, те је директно везана за одређено вештачење у кривичном поступку, с тим да ће се вештачење ретко одредити од стране суда у ситуацијама када постоје чињенице које су неспорне у кривичном поступку.

Другачији став заступа професор др Саша Кнежевић, који сматра да је начело слободне оцене доказа основни постулат истинитости и правичности која проистичу из судских одлука заснованих на правилно и законито утврђеном чињеничном стању. Сматрамо да је изнети став релевантан, пре свега, због тога што слободна оцена доказа

[23]Шкулић, М., Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2011.

може бити ограничена једино околношћу да се неке спорне одлучне чињенице могу утврдити искључиво вештачењима, те сходно томе ангажовањем стручних саветника.[24]

Основним одредбама о доказима и доказивању такође је дефинисано који се докази сматрају незаконитим, те је изричито прописан начин поступања са таквим доказним средствима(чл. 84. ЗКП). Најпре је одређено да се докази који су прибављени противно члану 16 став 1 Законика (незаконити докази) не могу користити у кривичном поступку. У односу на основну одредбу, према којој се на незаконитим доказима не може заснивати судска одлука, овде је искључење незаконитих доказа шире постављено – не могу се уопште користити у кривичном поступку. Поступак са незаконитим доказима уређен је тако да се незаконити докази издвајају из списа, стављају у посебан запечаћени омот и чувају код судије за претходни поступак, до правоснажног окончања кривичног поступка, а након тога се уништавају и о томе се саставља записник. Међутим, прописан је један изузетак од овог правила: уколико је покренут судски поступак због незаконитих доказа, они се чувају до правоснажног окончања тог поступка. Стручни саветник, у ситуацијама када је ангажован у кривичном поступку, може указати на постојање одређених чињеница које могу детерминисати одређени доказ као незаконит. Ово је веома битно са аспекта јачања улоге стручног саветника у квалитетној одбрани окривљеног или оптуженог.

У новом процесном Законику досадашње радње доказивања преименоване су у доказне радње, пресистематизоване су и допуњене извесним бројем радњи у вези са материјалним доказима. У новој систематизацији саслушање окривљеног постављено је на прво место, из чега се види колики значај законописци придају признању окривљеног (из бројних других одредаба такође се види да рачунају на већи број поступака, који ће се одвијати на основу признања окривљеног). Придодате су и као доказне радње уређене радње доказивања исправом и радње узимања узорака. Најважније је да се изјава стручног саветника сада третира као изјава сведока и такву изјаву суд мора ценити приликом доношења пресуде.[25]

Одредбе о радњама доказивања распоређене су у Глави VII Законика о кривичном поступку, под називом „Докази”, чланови 82–187 систематизоване су у три дела: (1)

[24] Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 84.
[25] Радосављевић-Милинковић, А., Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015, 182.

основне одредбе, (2) доказне радње и (3) посебне доказне радње. О томе говоре и други знаменити аутори, пре свега. професор др Саша Кнежевић.[26] Међутим, за доказивање важи правило да индиције морају деловати као чврст, затворен круг који дозвољава само један закључак у односу на релевантну чињеницу, те да објективно потпуно искључе могућност другачијег закључка у односу на ту чињеницу. Дакле, чињенице утврђене посредним доказима морају бити несумњиво утврђене и међусобно, те чврсто и логички повезане тако да упућују на једини могући закључак да је управо оптужени учинио кривично дело које му се ставља на терет. Са аспекта позиције стручног саветника у кривичном поступку, он се испитује о предмету вештачења (чл. 126 ст. 1 ЗКП) и тада има прилику да изложи своје стручно мишљење и закључке, али његов исказ ни тада нема процесну форму налаза и мишљења вештака, па самим тим ни јачину ни прихватљивост доказног средства. Такође, изведени докази морају бити у потпуном складу и представљати не збир доказа, већ систем индиција који ће у свом склопу и повезаности искључити сваку другу могућу верзију осим оне коју је утврдио првостепени суд. У том сегменту налази се значај исказа стручног саветника, и то да ослаби доказе и чињенице које се окривљеном стављају на терет, и евентуално да својим стручним исказом ојача ставове одбране окривљеног. Свака од чињеница које чине индиције што улазе у „ланац доказа“ мора бити несумњиво утврђена да би с другим чињеницама, утврђеним посредним доказима, довела до несумњивог закључка да је оптужени учинио кривично дело. Стандард доказа одређен као „већи степен вероватноће”, без одређења у односу на који се полазни основ тај степен утврђује, не задовољава критеријум несумњивог утврђења чињеница на штету оптуженог ни када се ради о непосредним доказима, па тако не може бити примењив ни кад се ради о посредним доказима. Образложења и првостепене и другостепене пресуде у којима се износи субјективно убеђење да је одређена чињеница утврђена, као и да је апелант учинио кривично дело које му се ставља на терет није довољно, већ мора постојати стварна, на објективним чињеницама заснована и образложена истинитост закључака суда. У судској пракси ангажовање стручног саветника и његов стручни исказ у том погледу могу бити незамењиви.[27]

Редовни судови не могу да кажу како одређеном сведоку не верују, јер је његов

[26]Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 84.
[27]Исто, 85.

исказ у супротности с исказом неког другог сведока коме верују, нити је довољно да доказе субјективно квалификују као „уверљиве, тачне, објективне", односно као „неуверљиве, субјективне и усмерене на помагање оптуженом". Исто тако се надлежни судови односе и према исказу стручног саветника, с тим што његова стручност повећава кредибилитет његове изјаве пред судом. Надлежни судови не могу ни да цене доказе мимо и преко њихове стварне доказне снаге и садржаја, нити могу да по принципу опортунитета, посебно кад постоји императивна норма, оцењују да ли одређени формални недостатак у прибављању доказа или у самом доказу има утицаја на законитост таквог доказа. То се управо односи на доказну снагу исказа стручног саветника, јер се он не декларише у нашем ЗКП-у као посебно доказно средство. Евентуалним будућим новелама ЗКП-а ова чињеница требало би да буде ревидирана. Редовни судови у својим одлукама не могу утврдити да постоје формални недостаци или незаконитости у самом доказу или његовом прибављању, а затим прихватити такав доказ са субјективним ставом да наведене неправилности немају утицаја на прихватљивост доказа пред судом. И исто тако, не могу прихватити захтев за постављење стручног саветника, саслушати га на главном претресу, тј. узети му исказ, и на крају га не прихватити као валидан приликом доношења пресуде.[28]

У модерном правном поретку, било да се појављујемо као предузетници, компаније или појединци, често смо у контакту са кривичнопроцесним правом и његовим институтима. Границе дозвољеног се замагљују све већим националним и међународним правним прописима и сложеношћу организационих јединица и предузетничког рада. Често се налазимо у сивој зони између дозвољеног и забрањеног. Нажалост, и даље важи принцип да „незнање не штити од казне", што значи да кривичнадела могу брзо и врло деликатно интервенисати и у професионалном и у приватном сектору, често са последицама које угрожавају индивидуалну егзистенцију. У овом случају није могуће замислити само конвенционална кривична дела попут оних у која спадају привредна кривичнадела већ и, на пример, санкције у случају ризичних економских одлука управног директора или члана одбора или у случају непоштовања правила посебне кривичноправне норме из такозваног секундарног кривичног права. Кажњава се не само намерно понашање већ чак и кратак тренутак непажљивог понашања може довести до оптужби за

[28] Шкулић, М.,Кривично процесно право, седмо измењено и допуњено издање. Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2014, 172.

немар. Управо зато ангажовање стручног саветника у таквим кривичним предметима свакако представља значајан чинилац у смеру доношења правичне и на закону и стручно изведеним чињеницама засноване судске одлуке.[29]

У нашем Законику о кривичном поступку, као и у већини савремених кривичнопроцесних законика у региону и свету прави се јасна дистинкција између радњи доказивања, доказних средстава и самих извора доказа.

О самом појму и дефинисању доказивања или (*argumentatio, demonstratio*) можемо рећи да је то, пре свега, процесна делатност суда, али и странака уз суделовање и неких дугих учесника у поступку ради правилног и потпуног утврђивања чињеничног стања, као и да би се обезбедила правилна подлога за судску одлуку. Улога вештачења, а консеквентно томе и стручног саветника круцијална је у контексту стручних знања коришћених током примене одређених доказних средстава. Радњама доказивања проверава се истинитост чињеница које су навеле странке и које су битне за примену права у конкретном поступку. Такође, пажња се мора посветити и постојању чињеница о којима суд мора водити рачуна по службеној дужности. Чињенице које су предмет доказивања, а самим тим и предмет радњи доказивања су, пре свега: 1. чињенице о којима суд води рачуна по службеној дужности, 2. неспорне чињенице на којима странке заснивају своје захтеве и 3. спорне чињенице чија се истинитост проверава путем доказивања. Доказивање обухвата низ операција, а то су елементи доказивања, који представљајудоказну тему, доказна средства, понуда доказа, извођење доказа, доказни основ, доказна снага и оцена доказа. Иницијатива за доказивање може потећи од странке или од суда. Врсте доказивања могу бити формално предодређене када су законом обухваћене или предвиђене радње суда и странака које се предузимају у тачно прописаној форми и по одређеном редоследу да би се у поступку дошло до ваљаног доказног резултата. Неформално доказивање постоји да би судија на брз и погодан начин и без прописаних формалности стекао уверење о одређеним околностима и како би могао да донесе извесне процесне одлуке – сазнаје чињенице о којима се води рачуна по службеној

[29]Др Кнежевић С., Основна начела кривичног процесног права, Ниш, 2012.

дужности. Помоћ стручног саветника, пре свега, странкама, али и посредно суду, и то управо саветодавном функцијом, веома је важна у овој фази кривичног поступка.[30]

Са теоријскоправног становишта, доказ је обавештење о некој правно релевантној чињеници. Постоји више врста доказа. Најпре ћемо издвојити главни доказ, што је доказ који предлаже странка да би доказала чињеницу на којој се заснива њен захтев. Затим противдоказ – доказ који предлаже странка како би доказала да није истинит противников чињенични навод на коме он заснива свој захтев. Доказ о противном је главни доказ којим се побија противников чињенични навод иистовремено се износи супротна чињеница или се показује да су неистините оне чињенице за које говори ноторна чињеница или јавна исправа. Доказ *prima facie* представља доказ на први поглед, на основу којег се до сазнања о правно релевантној чињеници долази логичким закључивањем о узрочно-последичној вези, а на темељу општеприхваћених правила животног искуства. Управо то животно и стручно искуство доприноси кредибилитету мишљења и даје на снази изјави стручног саветника у кривичном поступку. Потпун доказ је доказ који може да на несумњив начин увери суд у истинитост одређене чињенице јер доводи до извесности. С друге стране, непотпун доказпредставља доказ који није у стању да на несумњив начин увери суд у истинитост одређене чињенице итиме се ствара вероватност о тачности те чињенице. То је главна одлика стручног саветника: у могућности је да оспори налаз и мишљење вештака и тиме допринесе утврђивању конкретних и истинитих чињеница. Заједница доказа постоји када је доказивање у интересу обеју странака без обзира на то који је од кривичнопроцесних субјеката понудио одређено доказно средство. Зато се странке не могу сагласити да се доказ не изводи, нити се могу одрећи понуђеног доказа, ако је већ суд одлучио да се тај доказ изведе. Ангажовање стручног саветника требало би да је управо непристрасно, и у циљу утврђивања тачних и истинитих чињеница. Међутим, како у нашем ЗКП-у, тако и у другим савременим кривичнопроцесним законодавствима региона и света то није случај.[31]

Самом понудом и предлагањем доказа, чим странка изнесе један чињенични навод, дужна је да суду понуди доказ, а као радња странака она се чини на усменој расправи.

---

[30] Станковић, М., Бореновић, Д., О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14. новембар 2019.
[31] Бркић С., Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме, Нови Сад, 2004, 145.

Тужилац чак нуди доказе још и у тужби. И тужилац може, такође, предложити ангажовање стручног саветника иако је већ одредио вештачење у преткривичној фази поступка, па и касније. Понуда доказа до кога је странка дошла на незаконит начин не може се употребити у поступку, јер се његовом употребом утврђује истина, изузев у одређеним ситуацијама прописаним Закоником о кривичном поступку. Сам предмет доказивања је тврдња странке о постојању или непостојању чињенице која је значајна за одлучивање у кривичном поступку. Предмет доказивања могу бити само спорне правно релевантне чињенице. Неутврђене су оне чињенице о којима су странке изнеле супротне тврдње, као и оне о којима се противна странка уопште није изјаснила. Учешће стручног саветника је један од основних предлога, углавном одбране окривљеног, и често се нуди већ на почетку кривичног поступка, одмах након одређивања вештачења.[32]

С друге стране, notorne чињенице и признате чињенице, као и чињенице утврђене пресудом кривичног суда нису предмет доказивања. У субјективном смислу ко шта тврди, он треба то и да докаже; терет доказивања погађа оног ко нешто тврди, а не оног ко нешто пориче. Ако оптужени истиче приговоре, дужан је да доказује истинитост чињенице на којима заснива своје приговоре, као да је тужилац. У сфери тог начела улога стручног саветника је незаобилазна, управо да на стручан начин поткрепи тврдње и чињенице окривљеног и саме одбране. Ипак, ако тужилац не докаже истинитост свог тврђења, суд неће моћи да усвоји његов захтев и тужени ће успети у кривичном поступку, тј. биће ослобођен. Ако поред примене општег правила о терету доказивања у субјективном смислу, одређене правно релевантне чињенице не буду доказане, примењују се правила о терету доказивања у објективном смислу. У том случају странка која тврди да има неко право сноси терет доказивања чињенице која је битна за настанак или остваривање права, уколико законом није другачије одређено. Странка која оспорава постојање неког права сноси терет доказивања чињенице која је спречила настанак или остваривање права или чињенице услед које је право престало да постоји, уколико законом није другачије одређено. Доказно решење је одлука суда о управљању поступком којом суд одређује који ће се докази изводити или којом одбија предлог за извођење одређених доказа. Оно се редовно доноси на предлог странке, а само изузетно по службеној дужности. Суд може

[32]Михаилов, И. В., "Специалист в уголовном процессе: функции и процессуалну статус" (Специалист ин триал процеедингс: фунцтионс анд процедурал статус), ин: Оптимизации расследовании преступлении, Иркутск, 1982.

одбити да изведе оне доказе које сматра неважним или сувишним или кад сматра да то није целисходно. Против овог решења поступајућег суда није допуштена посебна жалба. Од спровођена доказног решења суд може одустати када је то немогуће или када код обавезног давања предујма за подмирење трошкова будућих радњи, између осталих, и трошкова ангажовања стручног саветника, не буде положен предујам у року који је суд одредио.[33]

Извођење доказа представља посебну фазу у поступку, али је могуће да суд закаже посебну расправу за то или, изузетно код посредног извођења доказа, пред замољеним судијом. У извођењу доказа учествују суд, странке и њихови заступници, вештаци и стручни саветници, као и чланови већа. О извођењу доказа саставља се посебан записник.

Оцена доказа је сложена мисаона и логичка операција, која је директно скопчана и са изјавом стручног саветника, у којој суд упоређује доказане резултате са доказном темом и на основу упоређења чињеничног навода са представом коју је добио извођењем доказа закључује да ли је доказ успео или није, да ли је једна чињеница доказана или није. Углавном је то доказ прибављен путем вештачења, који стручни саветник својим стручним мишљењем и изјавом пред судом покушава да оспори. Овај процес се врши после извођења доказа. Ова процесна радњапредставља активност суда којом он оцењује резултат доказивања. Суд најпре испитује поузданост доказног средства као извора информације у доказивању (да ли је исправа преправљана итд.), па утврђује вредност информације, а потом реконструише целину догађања и по начелу слободне оцене самостално одлучује које ће чињенице узети као доказане. Коначно, утврђује колики је степен уверења о истинитости на њега оставио одређени доказ. Након свега судија оцењује да ли је чињеница доказана или није. Оцена доказа подлеже поновном испитивању од стране вишег суда и његовој контроли.[34] С друге стране, обезбеђење доказа подразумева утврђивање чињеница извођењем доказа пре покренутог кривичног поступка, али и у току њега, и то кад постоји оправдана бојазан да неки доказ неће моћи да се изведе или да ће његово касније извођење бити отежано. Овде се крије недостатак учешћа стручног саветника у кривичном поступку, јер он не може бити ангажован пре одређеног вештачења у том поступку. Поступак за обезбеђење доказа је хитан.

[33] Орлов, Ј., "Лица, обладајушћие специалнуми познанијами как субиект уголовного процесса'', у: Советска Јустициа, 8, 1988.
[34] Селина Е. В., "Специјалнуе познани в уголовном процессе", ин: Государство и право, 7, 2003.

Претпоставке за обезбеђење доказа се морају испунити, а превасходно мора да постоји предлог за обезбеђење доказа, да постоји бојазан да доказ касније неће моћи да буде изведен или да ће његово касније извођење бити знатно отежано, да прети опасност да доказивање одређених чињеница неће бити могуће или ће бити отежано, да је странка основано затражила да се спроведе поступак за обезбеђење доказа. Одлуку о предлогу суд доноси не чекајући изјашњење противника будући да постоји опасност од одлагања. Трошкове поступка за обезбеђење доказа претходно сноси предлагач, а пошто улазе у кривичне трошкове, могу се коначно остварити као део насталих трошкова према правилима о њиховом коначном сношењу. Један од предлога за будуће новеле института стручног саветника у нашем ЗКП-у био би да се странкама у кривичном поступку дозволи да ангажују стручног саветника у ранијим фазама кривичног поступка, као и да се стручни саветник ангажује за обезбеђење доказа. Ово би знатно побољшало право окривљеног на стручну одбрану и утицало на правичност кривичног поступка.[35]

Зајамчење доказа врши се у фази пре почетка вођења поступка, јер у неким околностима извођење појединих доказа у каснијим фазама може бити значајно отежано или чак немогуће. Постоје жизнени феномени који би учинили непрактичним очекивање да странке остају на окупу све док се поступак не заврши правноснажном одлуком. Обезбеђењем доказа поједини докази се „фиксирају" и служе као средство за касније доказивање у кривичном поступку.

У нашем правном систему и судској пракси често се сусрећемо са примерама кривичних поступака који трају неоправдано дуго, при чему учесници поступка злоупотребљавају процесна права и настоје на различите начине да одуговлаче поступак како би супротна страна брже неостварила правноснажну и извршну одлуку суда. Кршење члана 6. став 1. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода, односно права на суђење у разумном року, у пракси је веома често. Обезбеђење доказних средстава олакшава касније доказивање и утврђивање чињеница у поступку пред судом. То је посебно значајно како би стручни саветник могао

[35] Велиĉкин, С. А.; Турĉин, Д. А., "Участие специалиста в производстве следственнух деиствии", ин: Проблем борби с преступностии, Омск – Иркутск, 1976.

бити ангажован у што ранијим фазама кривичног поступка, јер без обезбеђених доказа није могуће спровести стручна вештачења.[36]

У хитним случајевима, суд може одредити извођење доказа пре него што се решење о усвајању предлога за обезбеђење доказа достави противној страни. Против решења о усвајању предлога за обезбеђење доказа, као и против решења којим се одређује извођење доказа пре достављања противнику, жалба није дозвољена. Суд може наредити вештачење у поступку обезбеђења доказа, при чему се на статус, права и обавезе ангажованих стручњака примењују иста законска правила која важе за вештаке. Међутим, странке на овај налаз не могу улагати приговоре, с обзиром на то да у фази обезбеђења доказа не важи начело контрадикторности, будући да сам поступак још увек није почео, нити је извесно да ће до њега уопште доћи. Поред тога, није предвиђена могућност допунског вештачења нити одређивања супервештачења.[37]

Овим доказима могу се користити обе странке у ранијој или каснијој фази кривичног поступка. Исто тако, вештачење и ангажовање стручног саветника паралелно са тим доказом, доступно је обема странкама било на почетку, било у каснијој фази кривичног поступка. Постоје три ситуације када се странка у кривичном поступку позива на доказ који је обезбеђен. Када суд закључи да се не ради о правно релевантној чињеници и у том случају он доноси решење којим се одбија понуђени доказ. Онда, ако странка предложи да се изведе доказ који је обезбеђен, а суд закључи да доказно средство још увек постоји и да се доказ може извести без тешкоћа, суд поново, и непосредно, изводи тај доказ. И суд може да закључи да се ради о правно релевантној чињеници и да су се ранији докази изгубили, па да одлучи да се искористе обезбеђени докази. Он наређује да се изведу обезбеђени докази тако што ће се на расправи прочитати записник који је сачињен у поступку обезбеђења. Овај доказ кривични суд слободно цени. Исто тако, ти докази се морају фиксирати и за потребе стручне анализе стручних саветника, као и њихових изјава о налазима на које се односе.

За доказивање кривичних дела у кривичном поступку примењују се две врсте доказних средстава. Прву групу чине класична доказна средства, као што су: увиђај,

[36] Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 220.

[37] Шкулић, М., Кривично процесно право, седмо измењено и допуњено издање, Правни факултетУниверзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2014.

вештачење, реконструкција, претресање, привремено одузимање предмета, саслушање сведока, испитивање осумњиченог и друго. Ова доказна средства се свакодневно користе у поступању државних органа након пријављивања извршења кривичног дела. Другу групу чине доказна средства, у која спада и ангажовање стручног саветника, и она су више алтернативног карактера у односу на основна доказна средства у кривичном поступку.

Увиђај представља доказну радњу која се састоји у непосредном, законом прописаном чулном опажању чињеница важних за решавање конкретног кривичноправног случаја од стране органа који води поступак. За разлику од осталих радњи доказивања, увиђај није детаљно регулисан Закоником о кривичном поступку који се примењује у Републици Србији, јер он даје само правни основ вршења увиђаја, док његову методику, тактику и технику дефинише криминалистика. Закони не прописују формалноправни основ за обављање увиђаја. Због тога је за вршење увиђаја довољан само материјални услов да је за утврђивање било које важне чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Међутим, дежурни тужилац је обавезан да присуствује увиђају када је обавештен да постоји основа сумње да је извршено кривично дело за које се може изрећи казна затвора у трајању више од десет година, изузев уколико је у томе спречен из објективних разлога или кад излазак на лице места, због удаљености, изискује дужи временски период. Исто тако, присуство стручног саветника радњи увиђаја је веома битно за што квалитетнију анализу чињеница и припрему адекватне одбране. У случајевима кад присуствује вршењу увиђаја тужилац има право да од овлашћених службених лица захтева да предузму одређене мере и радње.[38] То се, пре свега, односи на радње стручног саветника. Увиђај као доказна радња показује се као незаобилазна процесна радња у фази прикупљања доказа који се у каснијој фази кривичног поступка користе за евентуално вештачење и ангажовање стручних саветника. Сматрамо да је ова чињеница од изузетног значаја за квалитетно давање налаза и мишљења стручног саветника, те да управо у овој фази започиње његова улога у кривичном поступку. Разлог за то лежи у чињеници да законска дефиниција стручног саветника већ тада омогућава јавном тужиоцу и странкама у поступку да користе његове стручне услуге.

Према процесним законима, вештачење у кривичном поступку писаном наредбом

[38] Милошевић, М., „Процесни статус и функције стручних лица у домаћем и упоредном праву", Зборник радова Факултета цивилне одбране, 2003.

одређују суд или тужилац, и то када се за утврђивање или оцену неке важне чињенице треба прибавити налаз и мишљење лица које располаже потребним стручним знањем. У изузетним случајевима, у истрази вештачења писаном наредбом могу се одредити и овлашћена службена лица. Наиме, овлашћена службена лица су дужна да, након обавештавања тужиоца, изврше увиђај и одреде сва потребна вештачења, изузев обдукције и ексхумације леша.[39] Управо ту се огледа могућност употребе стручног знања и умења стручног саветника у откривању неправилности и контрадикторности у доказима који су на тај начин прикупљени. У каснијим фазама кривичног поступка то се може употребити за одбрану или правилно оптужење осумњиченог лица.

Даље, претресање је процесна радња материјалног, стварног и физичког истраживања које се предузима да се пронађе и ухвати осумњичени или пронађе предмет важан за потребе кривичног поступка. Ова радња је и мера процесне принуде којом се ограничавају уставна права грађана и основна људска права – права на приватност, поштовање породичног живота и стана, као и друга права повезана с тим. У садржинском смислу, претресање представља систематско претраживање одређених затворених или отворених простора чији је циљ да се ухвати извршилац кривичног дела или прибаве докази о кривичном делу и извршиоцу, те планско претраживање одређеног лица како би се пронашли трагови и предмети кривичног дела који се налазе у одећи тог лица, односно које оно има код себе. Врсте претресања вежу се уз објекат претресања и правила поступања. У овој фази примене доказног средства претресања улога стручног саветника изузетно је важна. Већ у процесној доказној радњи претресања долази до незаобилазне потребе за стручним мишљењем стручног лица у погледу фиксирања одређених доказа који би се користили у каснијој фази кривичног поступка.[40]

Према правилима претресања, разликује се редовно претресање, односно претресање са судском наредбом и претресање без наредбе. Према објекту претресања, можемо разликовати претресање стана и осталих просторија, претресање покретних ствари и претресање лица. Улога стручног саветника за медицинска питања нарочито је важна приликом претресања лица, где он може упутити на неке неправилности код

[39] Соковић, С., „Вештачење у кривичном поступку: нова пракса у старим нормативним оквирима и други проблеми", у: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр.1–2, 2008.
[40] Жарковић, М., Лајић, О. (2004), „Криминалистичко-техничка помоћ полиције правосудним органима на територији СУП Београд", у: Безбедност, бр. 1, 2004.

прикупљања доказа са окривљеног. Од претресања стана, просторија и лица треба разликовати преглед места увиђајем, који је доказно средство за утврђивање чињеница, док се претресање састоји у проналажењу и одузимању предмета који могу послужити као доказ. Претресање се може предузети само под тачно одређеним законским условима. Материјални услов за претресање разликује се узимајући у обзир да ли је реч о претресању стана, других просторија и покретних ствари или претресању лица. Такође, кумулативно мора постојати вероватноћа да је кривично дело извршено, јер је циљ претресања прикупљање доказа о извршеном кривичном делу, а не утврђивање постојања основа сумње или основане сумње да је кривично дело извршено. Управо тада ангажовање стручног саветника, заједно са правном стручном одбраном представља добар пут у прикупљању доказа који могу ићи у корист окривљеног. Такође, стручни саветник различитих професија може упутити на коју врсту доказа треба посебно обратити пажњу, било да се ради о јавном тужиоцу, било о одбрани окривљеног. Докази прикупљени претресањем могу бити предмет каснијег вештачења у кривичном поступку и иницирати или наставити даље учешће стручног саветника у каснијим фазама кривичног поступка. На тај начин ти докази могу се употребити и за одбрану окривљеног током самог кривичног поступка, а не само за потребе оптужења од стране тужиоца у кривичном поступку, и на терет окривљеног.[41]

Формални услов, односно правни основ за предузимање претресања јесте судска наредба, коју издаје судија за претходни поступак на захтев тужиоца или овлашћених службених лица која су добила одобрење од тужиоца. Захтев за издавање наредбе за претресање може се поднети у писаној или, у хитним случајевима, у усменој форми. У наредби за претресање стана и других просторија требало би да се, као факултативни елемент наредбе, налази и овлашћење службеним лицима да без претходне најаве уђу у просторије. Исто тако, прописано је да овлашћена службена лица могу употребити силу у складу са законом – уколико им је приступ просторијама ускраћен.

У изузетним и тачно одређеним случајевима овлашћено службено лице може извршити претресање и без судске наредбе и сведока. Закон не прописује могућност да се врши претресање стана и других просторија без наредбе због постојања сумње да ће се лица које се налазе у тим просторијама сакрити, да ће уништити или се решити предмета

[41] Илић, М., Кривично процесно право, Сарајево: Студентска штампарија Универзитета, 1997.

које треба од њих одузети и употребити их као доказ у кривичном поступку, као што је прописано код претресања лица без наредбе. У овом сегменту би неким будућим новелама нашег ЗКП-а требало предвидети могућност ангажовања стручног саветника приликом претресања и извођења ових доказних радњи. Из тих разлога у овим случајевима овлашћена службена лица једино имају могућност да користе усмене судске наредбе. Како би се осигурало да се претресање стана, других просторија и лица обави правилно, тражи се да поступку извршења наредбе за претресање буду присутна одређена лица. У том смислу, корисник стана и других просторија биће позван да присуствује претресању, а ако је он одсутан, биће позван његов заступник или неко од одраслих чланова домаћинства или суседа. Поред наведених лица, претресању стана, других просторија и лица морају присуствовати два пунолетна грађанина као судски (соленитентни) сведоци. Било би изузетно важно када би у овој доказној радњи законик предвиђао могућност ангажовања и стручног саветника током ових радњи, иако то у законику није стриктно забрањено.[42]

Осим горе наведених доказних радњи, суду на располагању стоје и радња привременог одузимања предмета и имовине. Ова доказна радња може бити од пресудног значаја у великом броју кривичних поступака, имајући у виду да се вештачење, па самим тим и ангажовање стручног саветника у каснијим фазама поступка не могу спровести без одређених доказа, прикупљених и обезбеђених на законит начин.

Овом радњом доказивања прибављају се докази и предмети који служе за утврђивање чињеница у кривичном поступку, односно спречава се вршење кривичних дела, те онемогућава коришћење или отуђење одређене имовине. Материјални услов за предузимање ове радње односи се на врсте предмета који се могу привремено одузети, а реч је о предметима који се по кривичном закону морају одузети или могу послужити као доказ у кривичном поступку. Одузимање предмета према кривичном закону предвиђено је као мера безбедности у односу на предмете који су употребљени или намењени за извршење кривичног дела или су настали његовим извршењем, а постоји опасност да ће бити поново употребљени за извршење кривичног дела или се, с циљем заштите опште безбедности или из моралних разлога, одузимање предмета чини неопходним.[43]

Саслушање осумњиченог је и радња доказивања, јер се исказ осумњиченог користи

[42] Крамарић, И., „Што је то свједок-вјештак у кривичном поступку", у: Вјештак, Загреб, бр. 2, 1987.
[43] Максимовић, Р., Криминалистика – техника (Criminalistics: technical aspects), Београд: Полицијска академија, 2000.

и као важно доказно средство, односно извор сазнања о чињеницама које су предмет утврђивања у кривичном поступку. Кривични поступак се не може одрећи исказа осумњиченог као доказног средства, јер је осумњиченом, као непосредном учеснику кривичног догађаја, по правилу, најбоље познато да ли је и како дело извршено. Исказ осумњиченог може бити доказно средство и када не садржи признање јер се елементи доказа обезбеђују из свих делова његовог исказа који се односи на чињенице које су предмет доказа. У току истраге осумњиченог испитују тужилац или овлашћена службена лица, а прописана је и њихова обавеза да пре подизања оптужнице испитају осумњиченог, јер се у противном оптужница не може подићи. Тада је такође потребно, са нашег гледишта, већ ангажовати стручног саветника, и прикупити исказ осумњиченог са учешћем стручног лица попут стручног саветника, који ће указати на потребна питања и начине на које треба приступити и на које треба обратити пажњу током узимања исказа осумњиченог.

Исто тако, у кривичном поступку сведоци се саслушавају када постоји вероватноћа да ће својим исказом моћи да дају обавештења о кривичном делу, извршиоцу и другим важним околностима. Сведоке у кривичном поступку саслушавају суд или тужилац, а у истражном поступку и овлашћена службена лица. Приликом испитивања сведока обавезно се сачињава записник који се може користити као доказ пред судом. Након саслушања сведоку ће се (пре потписивања) обавезно прочитати записник или ће му се дати да га он сам прочита. Узимајући у обзир на начин сазнања о чињеницама које су предмет исказа, постоје две врсте сведока: непосредни и посредни. Једна од врста посредних сведока јесте, по нашем мишљењу, и стручни сведок.

У кривичном поступку, када је реч о доказним радњама, свака странка је дужна да изнесе чињенице и предложи доказе на којима заснива свој захтев или којима оспорава наводе и доказе супротне стране. Овлашћење суда да наложи извођење доказа које странке нису предложиле задржава се искључиво у случајевима када је реч о недозвољеним располагањима странака.

Релевантне чињенице се могу утврдити и саслушањем странака у поступку. Ово доказно средство се користи искључиво у случајевима када суд не располаже са довољно доказа за потпуно расветљавање чињеничног стања или када постоји потреба да се потврди већ стечено уверење на основу претходно изведених доказа. Суд ће донети

одлуку о саслушању странака уколико процени да је то неопходно за утврђивање битних чињеница, упркос томе што су претходно изведени други докази. Уколико суд након анализе свих прикупљених доказа – увиђаја, исправа, исказа сведока и вештачења – закључи да предмет није довољно расветљен, одредиће саслушање странака као додатно доказно средство. Саслушање се по правилу одржава непосредно на рочишту. Ипак, суд може решењем, по службеној дужности или на предлог странке, одлучити да се саслушање обави путем видео-конференцијске везе или коришћењем техничких уређаја за тонско и оптичко снимање, у складу са одредбама Законика о кривичном поступку. Извођење доказа саслушањем странака путем замолнице дозвољено је искључиво уколико странка није у могућности да лично приступи суду због неотклоњивих препрека или би њен долазак изискивао несразмерне трошкове. Притом, према странци која се не одазове судском позиву не могу се примењивати принудне мере, нити се она може приморати на давање исказа. Суд ће, ценећи све околности случаја, самостално проценити значај изостанка странке или њеног одбијања да сведочи. Са теоријског и практичног аспекта, овај доказ се сматра непоузданим, јер се полази од претпоставке да странке у спору углавном износе субјективне ставове ради заштите сопствених интереса.[44]

Увиђај представља непосредно опажање одређених својстава ствари или лица путем чула. Иако се приликом овог процеса најчешће користи вид, суд се такође ослања и на чула слуха и додира.

Он се предузима када је за утврђивање чињеница или разјашњење околности неопходно непосредно запажање суда. Он се може спровести и уз учешће вештака, када је ради што веродостојнијег утврђивања истине потребно њихово стручно мишљење. Овим се неспорно отвара могућност за ангажовање стручног саветника током увиђаја, будући да се вештачење и присуство вештака на лицу места могу унапред планирати.

Суд може одлучити да се увиђај у потпуности или делимично забележи тонским или оптичким уређајима.[45]

Увиђај се може обавити и ван зграде суда уколико се предмет који треба разгледати не може донети у суд или би његово доношење проузроковало знатне трошкове.

---

[44] Милошевић, М., „Процесни статус и функције стручних лица у домаћем и упоредном праву”, Зборник радова Факултета цивилне одбране, Београд, 2003.

[45] Михаилов, И. В., "Специалист в уголовном процессе: функции и процессуалну статус", in: Оптимизации расследовании преступлении, Иркутск, 1982.

Ову кривичнопроцесну радњу спроводи кривични суд или јавни тужилац, а њен резултат се уноси у записник о главном претресу или у записник са рочишта који је сачињен на лицу места.

Постоје различита тумачења појма исправе. У ширем смислу, исправа је сваки предмет који садржи видљив знак који може послужити као доказ о одређеном догађају, околности или чињеници. У пракси се, међутим, чешће користи уже значење, које обухвата сваки документ којим се потврђује одређена чињеница или својство. Закон о кривичном поступку не садржи дефиницију исправе, већ дефинише искључиво јавну исправу.

Постоје документи који су и јавни и приватни. Било који документ који нема квалитете јавног документа може се легитимно класификовати као приватни. Као резултат тога, ови документи се сматрају приватним све док немају јавни ауторитет, без обзира на то да ли их је издала државна агенција, правно лице или физичко лице. Под условима реципроцитета, јавни документи које издају стране организације еквивалентни су онима издатим у земљи. и е. узајамност. Правни оквир докумената које издају страни субјекти детаљније је регулисан међународним уговорима.

Када су у питању јавне исправе, постоји законска претпоставка да је њихов садржај аутентичан, под условом да их је издао надлежни орган, да су издате у оквиру надлежности тог органа и да су састављене у прописаном формату. Тачност чињеница наведених у јавним исправама, односно доказане, мора прихватити суд који води поступак. То сугерише да принцип слободне процене доказа искључује суд да испитује веродостојност јавних исправа. Међутим, ова законска претпоставка у вези са веродостојношћу чињеница у јавној исправи не искључује могућност оспоравања и поништавања доказне снаге јавне исправе. Као резултат тога, то је оборива законска претпоставка. Да би се поништила валидност таквих докумената у кривичном поступку, управо је ту кључно ангажовање стручног саветника[46].

У односу на јавне исправе, приватне исправе не потврђују истинитост свог садржаја прописаношћу закона, те суд, по приговору странке, мора увек проверавати

[46] Михаилов, И. В., "Специалист в уголовном процессе: функции и процессуалну статус", in: Оптимизации расследовании преступлении, Иркутск, 1982.

независно њихову истинитост. На пример, извод из повериочеве картице дуговања (аналитичка картица) нема исти доказни значај као јавна исправа.

Сведок је физичко лице које суду износи изјаву о чињеници коју је сопствено запазило у прошлости. Може бити било које лице које има способност да сазна и да преузме чињенице. Такође, то је лице које веродостојно преноси своја опажања о догађају којем је било присуствовало. Лице које је непосредно присуствовало догађају износи своје непосредно сазнање, док лице које је стекло сазнање од других износи своје посредно сазнање. Законик о кривичном поступку прописује обавезу да сведочи лице које је способно да даје изјаве о чињеницама које се у поступку доказују. Свако лице које је позвано као сведок обавезно мора да одговори на позив, а такође је обавезно да даде изјаву, осим ако не постоје законски разлози који га ослобађају ове обавезе.[47]

Према Закону о кривичном поступку, сведок може изјаву поднети суду путем писмене изјаве или аудио- и видео-снимка. Писмена изјава сведока мора бити оверена лице у суду или од стране лица које обавља јавну функцију. Уколико сведок, кога је суд редовно позвао, не приступи, а не наведе оправдан разлог за изостанак или без допуштења или оправданог разлога напусти простор где му је предвиђено саслушање, суд може одредити принудно довођење сведока, при чему он носи трошкове довођења, као и могућу новчану казну. Након што сведок приступи кривичном суду и буде упозорен на последице, а ипак одбије да сведочи или да одговори на одређено питање, и суд закључи да су разлози за ускраћивање неприхватљиви, може га казнити новчано; ако и након тога настави да одбија да сведочи, може поново бити намењена новчана казна..

Као сведок не може се саслушати лице које би својим исказом повредило дужност чувања тајне, док га надлежни орган не ослободи те дужности.[48]

Суд оцени сведочке исказ како појединачно, тако и у контексту свих других доказа. На почетку разматра способност сведока да примети и задржи чињенице у меморији, као и околности у којима су те чињенице запажене (на пример, сведок који је био позиван да присуствује догађају вероватно ће прецизније забележити шта се догодило, у односу на сведока који је случајно прошао мимо). У пракси се често виде од стране судова сведочки

[47] Орлов, Ј., "Лица, обладајушћие специалнуми познанијами как субиект уголовного процесса", in: Советска Јустициа, 8, 1988.
[48] Allen, M., Textbook on Criminal law, London, 2001.

искази близака и сродника не као уверљиви, већ као пристрасни и наклоњени успеху странке која их је предложила[49].

Вештаци су сада већ одавно прихваћени део кривичних суђења. Ангажовање вештака и прихватљивост њихове науке постоје последњих 250 година, када је концепт дозволе вештаку да сведочи о чињеницама других сведока дозволио лорд Менсфилд у случају Фолкс против Чада 1782. године. У овом делу дисертације видећемо како су се судске процедуре мењале током векова пре него што су уведени докази о мишљењу, а затим следи историја вештака у Енглеској, САД и Канади, испитујући питања прихватљивости и дужности вештака од 18. до 21. века. Рад даље описује промену прихватљивости америчких одлука у случајевима „Фрај" и „Дауберт" и како су оне утицале на судове у Великој Британији и Канади. Такође су описане недавне одлуке у Великој Британији о дужностима стручњака и имунитету од тужбе. Осим тога, јавни тужиоци постају све више специјализовани (нпр. за привредно или медицинско кривично право), што доводи до одговарајуће појачаних и често претераних мера кривичног гоњења, које, без обзира на кривични резултат, повлаче ризик од оштећења окривљеног у кривичном поступку. Даље, често се могу уочити „таласи" кривичног гоњења који се односе на одређене кривичне наводе (нпр. кривична дела корупције, кривична дела утаје пореза, рачуноводствене преваре које су починили лекари итд.). Ово знатно повећава ризик да буде у фокусу кривичних истрага и захтева предузимање превентивних мера што је раније могуће (нпр. у оквиру криминалне одговорности) или – ако је претходни поступак већ покренут – брзу и ефикасну одбрану дотичног. У овој фази поступка, као и током трајања целог кривичног поступка, посебно у доказном делу поступка, незаобилазна је улога стручних саветника, у погледу стручне оцене доказа и професионалне одбране окривљеног.[50]

Вештачење у ужем смислу означава вештака којег одлучи суд у поступку, након што процени да је то неопходно, у виду процесног решења које садржи све обавезне елементе предвиђене законом, са прецизно обавештеним предметом и опсегом вештачења, као и употпуно дефинисаним задатком за вештака, односно скупом питања која мора да одговори.

[49] Симић И., Трешњев А., Кривични законик Републике Србије са краћим коментаром, Београд, 2010.
[50] Крстевска, К., "The Expertice as a mean of evidence", in: НБП – Journal of Criminalistic and Law, 2, 2009.

Тако да, вештак у ужем смислу може бити само оно лице које је, у складу са правном и стручном способношћу, стекло статус процесног субјекта у поступку. Иако у теорији и пракси постоје сва четири облика вештачења (обезбеђење доказа, давање стручног мишљења, процена и вештачење у ужем смислу речи), законодавац ово разграничење није успоставио, што би било изузетно битно и корисно[51].

Суд ће привући доказ путем стручног мишљења уколико је за установљавање или појашњење одређене чињенице неопходно стручно знање које суду недостаје.

Вештак свој писани налаз и мишљење предаје суду најкасније 15 дана пре рочишта. Суд странкама доставља наведени налаз и мишљење најкасније осам дана пре заказане расправе. Писани налаз вештака мора обавезно садржати: објашњење са изложбом чињеница и доказа на којима је налаз заснован, као и стручно мишљење; податке о месту и времену извршења вештачења; податке о лицима која су учествовала у вештачењу, односно о онима која нису присуствовала упркос редовном позиву; и списак приложених докумената.[52]

Ако стручњак достави извештај и мишљење које је непоузданих, непотпуно или у контрадикцији са самом себом, суд ће наложити стручњаку да дотеру извештај и мишљење, одредити рок за уклањање недостатака, односно позвати стручњака да се изјасни на састанку. Уколико је одређено више стручњака, могу доставити заједнички извештај и мишљење под условом да су у њему сви једногласни. На крају, уколико се пак вештаци не слажу у налазу и мишљењу, сваки вештак посебно износи свој налаз и мишљење. Управо ово је тренутак у кривичном поступку када се стручни саветник највише ангажује. Тада се од њега очекује да својом стручном експертизом и изјавом поткрепљеном стручним чињеницама утиче на неправилности у вештачењу и самим тим помогне у одбрани окривљеног.

У том смислу, ако се подаци вештака о њиховом налазу значајно разликују или ако је налаз једног или више вештака непотпун, нејасан или противречен како сам са собом, тако и са установљеним чињеницама, и ако се ти недостаци не могу уклонити поновним саслушањем вештака, или ако настане сумња у исправност датог мишљења, суд ће, по захтеву странке, одредити ново вештачење. Још значајније је што се у овом тренутку, али

[51] Радосављевић-Милинковић, А., Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год. 3, 6, 2015.
[52] Исто 51.

и непосредно пре њега, најчешће ангажује стручни саветник, који једној од страна сугерише на недостатке у налазу и мишљењу вештака.

Облици вештачења су: обезбеђење доказа, давање стручног мишљења, процена и вештачење у ужем смислу[53].

У законодавству Републике Србије још увек није утврђена разлика између ових облика вештачења. У теорији и правној пракси разликују се четири облика вештачења: обезбеђење доказа, давање стручног мишљења, процена и вештачење у ужем смислу.

Пракса је демонстрирала да неки докази могу постати неизводљиви пре покретања кривичног поступка, а или, уколико је поступак већ у току, да њихово извођење у фази главне расправе значајно успорава. Предлог за обезбеђење доказа може бити поднет и након што одлука о завршетку поступка постане правоснажна, уколико је то неопходно за покретање поступка по ванредним правним средствима. Обезбеђење доказа подразумева процесуални акт у којем суд или други државни орган извршава „фиксацију“ или „замрзавање“ одређених доказа.

Давалац стручног мишљења је лице које суд или исти државни орган тражи да помогне у фази припреме доношења одлуке, као и у разумевању одређених околности и чињеница. Према уобичајеној дефиницији, даваоци стручног мишљења располажу стручним знањем које суд не поседује; ипак, њихов процесни положај разликује се од положаја вештака. Као пример даваоца стручног мишљења наводи се орган старатељства – односно Центар за социјални рад – чије учешће је обавезно при доношењу скоро свих одлука у питањима која се тичу права малолетне деце у поступку. Центар за социјални рад, као орган старатељства, специјализован је за правну заштиту породице и њених чланова, као и за пружање помоћи породици. Уз извршавање задатака у области старатељства, може обављати и различите процесне улоге и функције у грађанском судском поступку, с циљем остваривања породичноправне заштите, будући да се ради о установи породичноправне заштите, а као таква – јавној установи, Центар за социјални рад поседује правни статус правног лица и уписан је у регистар установа. Има правну и пословну способност, као и страначку способност у судском поступку, што значи да може да учествује као странка у поступку. Заступа га директор Центра за социјални рад, као законски заступник правног лица уписаног у регистар. У судском поступку директор се

[53] Симић И., Трешњев А., Кривични законик Републике Србије са краћим коментаром, Београд, 2010.

саслушава као странка, изражава вољу Центра и предузима правне радње у његово име; овлашћење за заступање може пренети на пуномоћника – запослено лице у самом Центру за социјални рад или на адвоката који професионално обавља заступање. Ипак, пуномоћници не могу бити саслушани као странке.[54]

Када се ради о проценитељима, њихов положај у поступку разликује се од положаја вештака и давалаца стручних мишљења. Суд их ангажује у сврху обављања одређених радњи, попут израчунавања одређених вредности или навођења тих вредности у одређеним параметрима.

Улога стручног саветника, било из реда независних лица, вештака или из неке државне институције је витална и заузима све битније место у кривичном поступку, поготово у фази доказивања и примене различитих доказних средстава. Стоји предлог законодавцу да будућим новелама ЗКП-а предвиди учешће стручног саветника као независно доказно средство, с циљем јачања начела истине, које је дугогодишњим изменама и допунама ЗКП-а деградирано.

II
УОПШТЕНО О ПРОЦЕСНИМ ФОРМАМА КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНИХ СТРУЧНИХ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА

Аутор се у тези бави не само анализом решења постојања стручног саветника у Законику о кривичном поступку Републике Србије из 2011. године већ се дотиче и других процесних форми коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку, пре свега, посредством стручног саветника. Као директно везане за ангажовање стручног саветника у кривичном поступку дотаћићемо се и доказне радње вештачење, положаја, права и дужности вештака. У раду ће бити наведене конкретне одредбе Законика које се односе на стручне саветнике за које је оцењено да нису добра решења и да би их требало изменити, као и карактеристични случајеви ангажовања стручног саветника из судске праксе за које је оцењено да представљају доказ на коме не може да се заснује судска одлука. У овом делу рада аутор даје критичку оцену разлога за увођење института стручног саветника у

[54] Грубач, М., Анализа одредаба о кривичном поступку за дела организованог криминала у законодавству Србије и проблеми у њиховој примени, у Борба против организованог криминала у Србији – од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе, Институт за упоредноправо, Београд, 2008.

кривични поступак, разматра положај стручног саветника на главном претресу и његов однос са другим стручним лицима и вештацима у кривичном поступку.[55]

Од 15. јануара 2012. до 1. октобра 2013. године на територији Републике Србије примењивана су два, можемо слободно рећи, потпуно различита закона којима је регулисан кривични поступак. То су Законик о кривичном поступку из 2001. године са изменама, али и Законик о кривичном поступку из септембра 2011. године. Први је примењиван од 2002. године до 1. октобра 2013. пред судовима опште надлежности у Србији, други од 15. јануара 2012. године пред одељењима Вишег суда у Београду за организовани криминал и за ратне злочине, а од 1. октобра 2013. и пред судовима опште надлежности у свим кривичним стварима. Иако је њима регулисана иста материја, ова два законска текста се битно разликују. У овом раду интересује нас одређеност стручног саветника и његова директна веза са вештачењем и вештацима. На први поглед, стручни саветник представља нови институт кривичног процесног права уведен Законником о кривичном поступку из 2011. године.[56]

Пре излагања о стручном саветнику важно је истаћи одредбе које се односе на вештачење, јер је то један од главних процесних услова за ангажовање стручног саветника у конкретном кривичном поступку. У Законику о кривичном поступку таксативно су набројане доказне радње. Једна од њих је и вештачење. Савремени кривични поступак не може се замислити без учешћа стручњака из различитих области, јер важи принцип *iura novit curia*, а према њему, суд, како би објаснио све чињенице које имају значај за доношење одлуке у кривичној ствари — али које нису правна питања, већ спадају у компетенцију других наука — мора ангажовати стручњаке. Стручњак је лице које располаже неопходним стручним знањем да би утврдило или проценило одређену чињеницу у поступку. Орган поступка одредиће вештачење када је за утврђивање или оцену неке чињенице у поступку потребно стручно знање. Министарство правде води списак сталних судских вештака. За вештачење ће се одредити један вештак са списка, а ако је вештачење сложено – два или више њих, стручна установа или државни орган, изузетно страни држављанин, страна стручна установа или орган друге државе. Орган

[55] Михаилов, И. В., "Специалист в уголовном процессе: функции и процессуалну статус'', ин: Оптимизации расследовании преступлении, Иркутск, 1982.
[56] Шупут, Д., Однос тероризма и организованог криминала, Наука,безбедност,полиција, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, година 11, 2, 2005.

поступка може одредити за вештака и лице које није на списку сталних вештака, али само ако постоји опасност од одлагања, ако су стални вештаци спречени или ако то захтевају друге околности. Управо зато што се у тој универзалној сентенци налази правило које смо навели, вештачење се не може користити за успостављање или процену правних питања која се решавају у кривичном поступку. Орган поступка по службеној дужности или на предлог странке и браниоца одређује вештачење писаном наредбом. Изузетно, ако постоји опасност од одлагања, вештачење се може одредити и усмено. Наредба о вештачењу садржи: 1. назив органа који је наредио вештачење; 2. име и презиме лица које је одређено за вештака, односно назив стручне установе или државног органа коме је поверено вештачење; 3. означење предмета вештачења; 4. питања на која треба одговорити; 5. обавезу да се изузети и обезбеђени узорци, трагови и сумњиве материје предају органу поступка; 6. рок за подношење налаза и мишљења; 7. обавезу да се налаз и мишљење доставе у довољном броју примерака за суд и странке; 8. упозорење да чињенице које вештак сазна приликом вештачења представљају тајну; 9. упозорење на последице давања лажног налаза и мишљења. Ако странка има стручног саветника, у наредби се назначују његово име и адреса.[57]

У Законику су детаљније нормирана три посебна случаја вештачења: 1) вештачење телесних повреда, 2) вештачење леша и 3) психијатријско вештачење. Генерално, овде нема великих разлика у односу на начин на који је то било учињено у Законику о кривичном поступку из 2001. године. Када је реч о вештачењу леша, донекле постоји разлика између начина на који је ово питање решено у односу на Законик из 2001. године. По одредбама Законика из 2001. године, леш ће прегледати и обдуцирати један, а по потреби, више лекара који, по правилу, треба да буду судскомедицинске струке. Међутим, у Законику из 2011. године наведено је да лекар који треба да обави преглед и обдукцију леша мора бити лекар специјалиста за судску медицину. Можда услед ове обавезе — да преглед и обдукцију леша у кривичном поступку сада обавља искључиво специјалиста за судску медицину, а не лекар друге специјалности — у Законику из 2011. године изостала је одредба коју је садржао Законик из 2001. године, према којој за вештака који извршава преглед и/или обдукцију леша не може бити изабран лекар који је лечио умрлог, већ да се

[57] Шкулић, М., Организовани криминалитет, појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2018.

тај лекар у току поступка може испитати као сведок. Мислимо да ово представља пропуст Законика о кривичном поступку, јер је ова одредба имала свој *ratio legis*. Иако је претходно била усклађена са прегледом и обдукцијом лешева, њено садржајно језгро може бити примењено на сва вештачења лекара вештака. У пракси смо запазили ситуације у којима се вештак психијатар у току кривичног поступка спонтано самоиницијативно ангажовао на страни окривљеног или оштећеног, у случајевима када су ови кривичнопроцесни субјекти истовремено били пацијенти тог психијатра.[58]

Постоје и неуобичајене ситуације. Наиме, у кривичној ствари у којој је окривљени оптужен за силовање девојке органи гоњења су случај открили након више од шест месеци од критичног догађаја. Након тога уследио је кривични поступак против окривљеног за извршено кривично дело; у току поступка ангажован је вештак психијатар ради давања мишљења о стању психичког здравља оштећене; орган поступка, истражни судија, у време издавања наредбе за психијатријско вештачење није имао сазнања да се силована девојка након догађаја самоиницијативно јавила истом психијатру ради помоћи због психичких тегоба изазваних критичним догађајем; у налазу који је вештак дао у току истраге наведене су анамнеза оштећене, дијагноза, терапија коју је добила, а у мишљењу је било изричито наведено да је девојка жртва силовања, те да су њене психичке тегобе директна последица тог кривичног дела. Осим почетног одушевљења јавног тужиоца оваквим налазом и мишљењем вештака психијатра, на главном претресу је уследио заједнички предлог оптужбе и одбране да се налаз и мишљење издвоји из списа као доказ на коме се не може заснивати судска одлука. Сматрамо да је такве могуће ситуације требало уредити Законником о кривичном поступку додавањем опште одредбе да за вештачења из области медицинских наука не може бити одређен лекар који је лечио окривљеног, оштећеног, оштећеног као тужиоца или приватног тужиоца, већ да се тај лекар током поступка евентуално може испитати као сведок.[59]

Део образложења укидног решења Врховног суда Србије Кж. И. 1349/00 од 23. 11. 2000. године: „Првостепени суд је, супротно мишљењу вештака неуропсихијатра др Б. Р., закључио да је оптужени И. М. психички и физички зависан од употребе опојне дроге и да постоји узрочна веза између његове зависности од употребе опојне дроге и кривичних

[58]Чејовић Б., Кривично право у судској пракси, Књига друга, Посебни део, Горњи Милановац, 1985.
[59] Шкулић, М., Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2011.

дела која му се стављају на терет. На том закључку заснована је одлука суда којом је овом оптуженом изречена мера безбедности обавезно лечење наркомана… Вештак неуропсихијатар, чије је мишљење коректно интерпретирано у образложењу побијене пресуде, био је изричит у томе да је оптужени И. М. особа која дуже време злоупотребљава дрогу, да због свог психичког статуса и карактерних црта при сваком нерешеном и интрапсихичком конфликту или неспоразуму са околином своје психичке тензије покушава да реши на неадекватан и непромишљен начин посезањем за дрогом, али да код њега није утврђена зависност од дроге која се квалитативно разликује од злоупотребе дроге по томе што се дрога не узима по слободној вољи, већ због постојања базичног порива због којег зависник губи способност да слободно одлучује о употреби или злоупотреби дроге. При таквом мишљењу вештак је остао и на главном претресу. С обзиром на то да суд не може својим ставом заменити мишљење вештака са којим се не слаже, неопходно је да се у поновљеном поступку, прибављањем медицинске документације о лечењу окривљеног и поновним саслушањем вештака др Б. Р, отклони сумња у исправност његовог налаза или затражи мишљење других вештака.”

Треба рећи да о овој теми говоре вештаци. Тако Миломир Јовановић са Института за право и финансије наводи да у пракси постоје мишљења како рад вештака у Србији није на задовољавајућем нивоу, да су вештачења у великој мери субјективна, а налази недовољно стручни, те се лако „обарају на суду”, затим, да нечасне радње које изједају целокупно друштво, мито и корупција, нису заобишле ни део вештака. Ипак, закључује на крају, велики број вештака своје послове обавља часно, морално и стручно.[60]

У Законику није наведено да оштећени то не може да учини. Као што смо већ истакли, у пракси су забележене ситуације у којима су оштећени, током кривичног поступка, оспоравали налазе и мишљења судских вештака економске струке позивајући се на мишљења стручњака које су сами ангажовали ван поступка. Притом су тврдили да је окривљени, на њихову штету, противправно присвојио већу имовинску корист од оне коју је утврдио вештак именован од стране суда. У ситуацији када се Законик изричито о овоме не изјашњава, сматрамо да је овакво процесно поступање легитимно. Коначно, оштећеном се не може оспорити право да се током кривичног поступка савесно залаже за

[60] Јовановић, М., „Вештак и вештачење”, Институт за право и финансије, 2013.

остваривање својих интереса пред судом, у највећој мери коју му допуштају материјалноправне одредбе.

Стручни саветник, његова права и дужности у кривичном поступку нису нови у кривичном, а рекли бисмо ни у било ком другом судском или поступку пред државним органом. Ангажовање стручног саветника је условљено претходно одређеним вештачењем од стране кривичног суда и то још увек представља главну одлику почетног ангажовања стручног саветника. У пракси је и раније примећено да је окривљени или оштећени, уз приговор на налаз и мишљење вештака којег је у току поступка одредио орган поступка, достављао налаз и мишљење сталног вештака исте струке којег је ангажовао на сопствену иницијативу, о свом трошку. Овај налаз и мишљење вештака уз приговор окривљеног или оштећеног био је поводом истих чињеница које су биле предмет вештачења вештака, којег је одредио орган поступка. Овакав приговор окривљеног или оштећеног пракса је називала „образложени приговор" на налаз и мишљење вештака којег је одредио орган поступка. Затим се дешавало да су налаз и мишљење вештака којег је ангажовао окривљени или оштећени у неким тачкама другачији, ако не и у супротности са налазом и мишљењем вештака којег је одредио орган поступка. Ово није била честа појава и била је директно условљена имовинским приликама окривљеног или оштећеног, врстом и сложеношћу конкретне кривичне ствари и, зашто не рећи, способношћу адвоката, браниоца или пуномоћника. Била је карактеристична за кривичне ствари чији су предмет тешке саобраћајне несреће, злоупотребе службеног положаја и проневере у којима је окривљенима стављено на терет прибављање противправне имовинске користи у великим износима, а односила се на вештачења просторно-временског тока саобраћајних несрећа, начин обрачуна камате, процену вредности непокретне имовине на одређеном месту у време извршења дела.

Међутим, у Законику о кривичном поступку из 2011. године појам стручног саветника уведен је као посебан кривичноправни институт, управо из потребе да се овакве и сличне ситуације са поновним вештачењем или претходним вештачењем отклоне у даљем току поступка. Одредбе Законика га дефинишу на следећи начин: „Стручни саветник је лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење." Странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника када орган поступка одреди вештачење. Окривљени и оштећени као тужилац имају право да

органу поступка поднесу захтев за постављење стручног саветника. Приликом одлучивања о захтеву сходно се примењују одредбе Законика које се односе на постављење пуномоћника, одбрану сиромашног, одређивање вештака и изузеће од дужности вештачења. Стручни саветник има право да буде обавештен о дану, часу и месту вештачења и да присуствује вештачењу којем имају право да присуствују окривљени и његов бранилац, да у току вештачења прегледа списе и предмет вештачења и предлаже вештаку предузимање одређених радњи, да даје примедбе на налаз и мишљење вештака, да на главном претресу поставља питања вештаку и да буде испитан о предмету вештачења. Пре испитивања од стручног саветника захтеваће се да положи заклетву која гласи: „Заклињем се да ћу дати исказ у складу са правилима науке или вештине, савесно, непристрасно и по свом најбољем знању." Стручни саветник је дужан да пуномоћје без одлагања поднесе органу поступка, да странци пружи помоћ стручно, савесно и благовремено, да не злоупотребљава своја права и да не одуговлачи поступак. Из цитираних одредаба Законика може се утврдити да су дужности стручног саветника у кривичном поступку да: –ако га је изабрала странка,да без одлагања преда пуномоћје органу поступка; – положи заклетву стручног саветника; – странци пружи помоћ стручно, савесно и благовремено; – не злоупотребљава своја права; – не одуговлачи с поступком.[61]

Права стручног саветника у кривичном поступку су следећа: –да буде обавештен о дану, часу и месту вештачења; –да присуствује вештачењу којем имају право да присуствују окривљени и његов бранилац; –да у току вештачења прегледа списе и предмет вештачења; –да предлаже вештаку предузимање одређених радњи; –да даје примедбе на налаз и мишљење вештака; –да на главном претресу поставља питања вештаку; – да буде испитан о предмету вештачења; – право на награду. Чини нам се да појам стручног саветника примарно карактерише његов двојни положај у кривичном поступку. Процесно – он је вештак, наиме, по дефиницији, стручни саветник је лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење. Формално, са аспекта судске процедуре, положај стручног саветника је уподобљен положају сведока у кривичном поступку, наиме, као и сведок, он пред органом поступка полаже заклетву да ће дати исказ, и о предмету вештачења „исказује", а не даје налаз и мишљење, као што то

[61] Станковић, М., Бореновић, Д., *О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе*, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14. новембар 2019.

чини вештак. Постојање и положај стручног саветника у конкретној кривичној ствари директно су условљени извођењем доказа вештачењем. Према законском тексту, странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника тек када орган поступка одреди вештачење. Ако у току кривичног поступка није одређено извођење вештачења, рецимо, из области саобраћајних наука, странка не може да изабере, односно тражи од органа поступка да јој постави стручног саветника из области ових наука. Дакле, као једну од карактеристика положаја стручног саветника у кривичном поступку видимо његову зависност од постојања доказне радње вештачење. Ако у конкретној кривичној ствари нема вештачења, нема ни стручног саветника. Следећа карактеристика положаја стручног саветника у кривичном поступку јесте његова условљеност врстом вештачења, односно науком којом се бави постављени вештак. Стручни саветник мора бити лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење. Дакле, ако је у току поступка орган поступка поставио вештака психијатријске струке ради утврђивања психичког здравља окривљеног у време извршења дела и у време трајања поступка против њега, странка ради одговора на ова питања не може да изабере, односно тражи да јој буде постављен стручни саветник из области биолошких наука.[62]

Функцију стручног саветника у току кривичног поступка видимо као тројаку: – пре свега, као саветодавну – он својим стручним знањем из области у којој је одређено вештачење примарно пружа стручну помоћ странци која га је ангажовала, односно којој је постављен, тако што је саветује о предмету вештачења и појашњава налаз и мишљење вештака; истовремено, поред пружања стручне помоћи кривичнопроцесном субјекту који га је ангажовао или којем је постављен, стручни саветник на исти начин помаже органу поступка да боље разуме налаз и мишљење вештака; – затим као помоћну, стручни саветник у току кривичног поступка помаже вештаку и сарађује са њим у вези са предметом вештачења тако што присуствује вештачењу, предлаже вештаку предузимање одређених радњи, даје примедбе на налаз и мишљење вештака, на главном претресу поставља питања вештаку и исказује о предмету вештачења; – најзад, као контролну, са аспекта свог стручног знања из области у којој је одређено вештачење стручни саветник

[62]Велиčкин, С. А.; Турčин, Д. А., "Участие специалиста в производстве следственнух деиствии", ин: Проблем борби с преступностии, Омск – Иркутск, 1976.

контролише, проверава да ли су налаз и мишљење вештака дати тачно и потпуно, у складу са правилима науке или вештине, савесно, непристрасно и по најбољем знању.[63]

Поставља се питање односа вештака и стручног саветника на главном претресу.

Одредбе Законика о кривичном поступку о положају вештака и стручног саветника на главном претресу регулисане су прилично детаљно. Ако на главни претрес не дођу вештак или стручни саветник који је уредно позван, а изостанак није оправдао, веће може наредити да се одмах доведе, али главни претрес може почети и без присуства позваног вештака или стручног саветника, уз обавезу већа да у каснијем току главног претреса одлучи да ли због изостанка неког од њих главни претрес треба прекинути или одложити. Уредно позваног вештака или стручног саветника који изостанак није оправдао веће може казнити новчано, наредити да се на идући главни претрес доведе и одредити да трошкови које је проузроковао падају на његов терет, али у оправданом случају ове одлуке може опозвати. Након отварања главног претреса, када истоветност оптуженог буде утврђена, председник већа упутиће, између осталих, вештаке и стручне саветнике изван суднице на место на коме ће сачекати да буду позвани ради испитивања, осим ако оцени да је потребно да одређени вештак или стручни саветник прати ток главног претреса. Председник већа може предузети потребне мере за спречавање међусобног договарања вештака или стручног саветника и договарања вештака или стручног саветника са странкама, браниоцем, законским заступником или пуномоћником.[64]

Морамо рећи да нам није јасна сврха одредбе Законика према којој председник већа након отварања главног претреса упућује стручне саветнике изван суднице на место на коме ће сачекати да буду позвани ради испитивања. Вештак није сведок, а то није ни стручни саветник, они не дају исказ о критичном догађају, већ треба да на основу свог стручног знања непристрасно и у складу са правилима науке и вештине дају налаз и мишљење ради утврђивања или оцене неке чињенице у поступку, односно дају исказ о предмету вештачења. Дакле, дужност вештака је да брижљиво размотри предмет вештачења, а права стручног саветника да у току вештачења прегледа списе предмета и предмет вештачења. Стручни саветник исто даје примедбе на налаз и мишљење вештака, на главном претресу поставља питања вештаку, најзад, може да буде испитан о предмету

[63] Синђелић, Ж., Право на приватност – кривичноправни, кривичнопроцесни и криминалистички аспекти, Докторска дисертација, Правни факултет Унивезитета у Београду, 2012.
[64] Симоновић, Б., Криминалистика, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2004.

вештачења. Даље се поставља основано питање на који начин вештак и стручни саветник могу да реализују своја права и дужности ако нису присутни на главном претресу, у току доказног поступка. У тој фази поступка знамо да ни вештак ни стручни саветник нису упознати са садржином доказа изведених на главном претресу који уопште не морају да буду изведени у току истраге, или је њихова садржина са главног претреса различита од оне из истраге, а од ове садржине битно зависе налаз и мишљење вештака, односно, садржај исказа стручног саветника. Или, како стручни саветник на главном претресу може остварити права да присуствује вештачењу, да поставља питања вештаку и даје примедбе на налаз и мишљење вештака ако није присутан у судници у току давања налаза и мишљења вештака, већ седи у судском ходнику и чека да буде позван у судницу? Чини нам се да је законодавац овде пређутно предвидео обавезу председника већа да вештака и стручног саветника упозна са садржином доказа изведених на главном претресу у њиховом одсуству. Опет се поставља питање зашто би се то чинило када нема никаквих опасности по ваљаност поступка уколико би вештак и стручни сарадник присуствовали главном претресу и непосредно се упознали са садржином доказа. Сматрамо да би овакво поступање било у складу са начелом непосредности кривичног поступка. Наиме, начело непосредности кривичног поступка, схваћено у ширем смислу, не важи само за орган поступка, странке и браниоца већ за све кривичнопроцесне субјекте на главном претресу.

Главним претресом руководи председник већа, он даје реч кривичнопроцесним субјектима, дакле, и вештаку и стручном саветнику. Када оптужени заврши изношење одбране, питања му могу постављати најпре његов бранилац, потом тужилац, после њега председник већа и чланови већа, а затим оштећени или његов законски заступник или пуномоћник, саоптужени и његов бранилац, и вештак и стручни саветник. Међутим, уз одобрење председника већа вештак и стручни саветник могу оптуженом и непосредно постављати питања.[65]

Пре почетка испитивања стручног саветника председник већа ће га упозорити: 1) да давање лажног налаза и мишљења или исказа представља кривично дело; 2) да је положио заклетву пре главног претреса; 3) на дужност вештака да тачно и потпуно изнесе свој налаз и мишљење.

[65] Milošević, M., „Procesni status i funkcije stručnih lica u domaćem i uporednom pravu", Zbornik radova Fakulteta civilne odbrane, 2003.

Председник већа ће пре почетка испитивања позвати сведока или вештака, који није положио заклетву пре главног претреса, или стручног саветника да то учини. На главном претресу стручни саветник испитује се уз сходну примену правила о испитивању сведока, а вештак излаже усмено свој налаз и мишљење, али му веће може дозволити да прочита писани налаз и мишљење,а потом их приложи записнику. Вештаку или стручном саветнику непосредно постављају питања странке и бранилац, председник већа и чланови већа, а оштећени или његов законски заступник и пуномоћник, и вештак или стручни саветник могу непосредно постављати питања уз одобрење председника већа. Ако обе странке предложе исто вештачење, сматраће се да је доказ предложила странка чији је предлог први заведен у суду. Када је суд одредио вештачење без предлога странака, питања први постављају председник и чланови већа, потом тужилац, оптужени и његов бранилац и вештак или стручни саветник. Оштећени или његов законски заступник и пуномоћник имају право да поставе питања вештаку или стручном саветнику након тужиоца, увек када тужилац има право на испитивање. Најпре се обавља основно испитивање, после тога унакрсно испитивање, а по одобрењу председника већа, могу се постављати додатна питања.

Приликом испитивања стручног саветника сходно се примењују одредбе Законика које се односе на ситуацију да кривичнопроцесни субјект измени своју у току поступка раније дату одбрану или исказ, те одредбе које се односе на недозвољена питања или питања која се не односе на предмет претресања. Испитани сведоци, вештаци или стручни саветници остају у судници ако их председник већа, након изјашњења странака, сасвим не отпусти, или ако, по предлогу странака или по службеној дужности, не нареди да се привремено удаље из суднице да би касније могли бити поново позвани и још једном испитани у присуству или одсуству других сведока, вештака или стручних саветника. Ако се због природе вештачења не могу очекивати или нису потребна потпунија објашњења, веће може одлучити да се, уместо позивања и испитивања вештака, извршии увид у приложени налаз и мишљење, или да, ако оцени да је то потребно, председник већа укратко изнесе њихову садржину или их прочита. Након извођења других доказа и примедби странака, веће може накнадно одредити непосредно испитивање вештака.[66]

[66] Krstevska, K., "The Expertise as a mean of Evidence", in: NBP – Journal of Criminalistic and Law, 2, 2009.

Подаци прикупљени у време сачињавања овог рада показују да у досадашњој пракси примене Законика о кривичном поступку из 2011. године нема много искустава у погледу ангажовања стручног саветника на главном претресу. Законик је тек почео да се примењује пред редовним судовима у Републици Србији. Међутим, почев од 15. јануара 2012. године Законик се примењује у поступцима за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, дакле, у кривичним поступцима који се воде пред одељењима Вишег суда у Београду за организовани криминал и за ратне злочине. Постоје правна разумевања, формирана заједничким седницама судија оба одељења Вишег суда у Београду, о примен института Законика из 2011. године у правној пракси. Нека од њих односе се и на примену одредаба Законика о вештачењу и стручном саветнику. Наиме, иако се чини да је у Законику прецизно одређен положај стручног саветника, његова овлашћења и обавезе, ипак су се у пракси појавиле дилеме у вези са којим су усвојена следећа правна схватања:

− ако га постави орган поступка, стручни саветник мора бити из списка вештака, што је логично, будући да се у овом случају примењују одредбе о постављању пуномоћника, браниоца и вештака, који такође морају бити наведени у одговарајућим списковима;

– ово је уједно гарант испуњености не само формалних већ и материјалних услова, уз претпоставку стручности као битне у домену заштите права кривичнопроцесних субјеката у чијем је интересу установљен овај институт;

– стручни саветник се испитује о предмету вештачења, при чему он даје исказ, а не налаз и мишљење, јер се тако и заклиње: да ће дати исказ у складу са правилима науке и вештине;

– Улога стручног саветника у кривичном поступку је углавном утврђивање тачности вештачења, пошто се ради о лицу које има стручно знање из домена у којем се врши вештачење;

– ипак, уколико дође до раскола између изјава стручног саветника и закључака или мишљења вештака, није оправдано одлучивати око супервештачења, јер не постоји супротност између два вештачења која су на истом нивоу;

– такви расколи, чак и у облику нејасноћа, могу се разрешити путем испитивања како вештака, тако и стручног саветника, као и анализом њихових изјава и стручних мишљења у контексту других доказа.[67]

Већ на почетку примене Законика о кривичном поступку из 2011. године у вези са стручним саветником била је извесна чињеница да ће његово ангажовање у кривичном поступку допринети да кривични поступак буде знатно скупљи. Иначе је познато да је кривични поступак скуп управо због ангажовања вештака различитих струка. Довољно је рећи да је у једној кривичној ствари чији је предмет неовлашћено стављање у промет опојних дрога често неопходно ангажовати већи број вештака: психијатра ради утврђивања психичког здравља окривљеног у време извршења дела и у току поступка, тестове ради провере да ли је у време лишења слободе био позитиван на опијате, вештака физичко-хемијске струке ради утврђивања својстава и садржаја материје за коју се сумња да је предмет извршења дела, вештака специјалисту за биолошке науке ради утврђивања присуства микротрагова на пакетима у којима је запакована ова супстанца. Ово је само један пример. Накнада за ангажовање вештака у току кривичног поступка исплаћује се из средстава буџета Републике Србије намењених правосуђу. Истина, осуђујућом судском пресудом у највећем броју случајева осуђени је обавезан да држави надокнади трошкове које је имала у току поступка, али, опет, у великом броју случајева ове трошкове је немогуће наплатити због лошег имовног стања осуђеног. У оваквој ситуацији, ангажовање стручног саветника, у суштини, још једног вештака, увећава трошкове кривичног поступка.[68]

Увођење појма стручног саветника у српски кривични поступак има свој *ratio legis*. И до сада смо имали обичај да кажемо како судија, да би успешно обављао свој посао, мора бити широко образована особа. Пре свега, мора одлично да познаје правне прописе из материје у којој поступа, материјалне и процесне законе, али такође, да би могао да комуницира са странкама, сведоцима и вештацима судија мора да познаје многе научне дисциплине: психологију, психијатрију, медицину уопште, а посебно судску медицину, економију, техничке науке, нарочито из области саобраћаја, грађевину, архитектуру и тако

[67] Радосављевић-Милинковић, А., Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015.
[68] Плазинић,М., Стојковић, М., Примена посебних доказних радњи и механизми њихове контроле, Тужилачка реч, Гласило Удружења тужилаца Србије, број 28, 2015.

даље. Ако то важи за судије, особе које су академски образоване, како ће се у комуникацији са вештацима снаћи окривљени, који су у највећем броју случајева мање образоване особе? Вештака у току истраге поставља јавни тужилац, дакле, у току истраге, а и касније на претресу, вештачење је најчешће доказ оптужбе. У оваквој ситуацији логично је да окривљени у току поступка има поред себе стручног саветника, лице које поседује стручно знање из области из које је одређено вештачење, како се може равноправно и адекватно противставити тезама у оквиру оптужбе заснованим на извештајима и сагледањима стручних извештача. Са друге стране, досадашња судска пракса показала је да без обзира на то колико широко суд био образован, он није могао својим знањем да се супротстави налазима и мишљењима вештака са којима се није слагао. Наиме, до сада, уколико би суд у току поступка посумњао у ваљаност налаза и мишљења вештака, посебно оцењујући га у вези са другим доказима изведеним на главном претресу, морао је да ангажује новог вештака исте струке, још чешће стручну установу или државни орган који располаже стручњацима из области из које је наложено вештачење. Суд је ово невољно чинио јер је то подразумевало додатно време и додатна материјална средства. Са аспекта суда уопште није добро да у једном поступку у вези са истим предметом вештачења постоје два противуречна налаза и мишљења вештака. Увођењем у кривични поступак института стручног саветника суд у овом кривичнопроцесном субјекту добија на главном претресу саветника о предмету вештачења и помагача да боље разуме налаз и мишљење вештака, а у фази доношења одлуке о главној ствари разлоге да не прихвати налаз и мишљење вештака са којим се не слаже. Другим речима, уколико не прихвати налаз и мишљење вештака, суд више не мора да одређује ново вештачење о истом предмету вештачења, већ, уколико сматра да је основан и ваљан, може да прихвати исказ стручног саветника поводом исте ствари. Како смо видели, на истој позицији је и правно схватање са заједничке седнице судија одељења Вишег суда у Београду.[69]

У излагањима која су претходила изнели смо битне законске одредбе које дефинишу вештачење, вештака, стручног саветника, њихов положај и односе у кривичном поступку. На први поглед све делује јасно. Међутим, морамо да приметимо да Законик

[69] Mihailov, I. V., "Specialist v ugolovnom processe: funkcii i processualny status" (Specialist in trial proceedings: functions and procedural status), in: Optimizacii rassledovanii prestuplenii, Irkutsk, 1982.

одређује „две врсте" стручног саветника у кривичном поступку: 1) стручног саветника којег је у току поступка изабрала странка и 2) стручног саветника којег у току поступка поставља орган поступка окривљеном и оштећеном као тужиоцу на његов захтев. Сматрамо да ће у пракси с аспекта односа између вештака и стручног саветника бити врло битно да ли је стручни саветник „изабран" или „постављен". Наиме, ангажовање обе „врсте" стручног саветника у кривичном поступку мора бити плаћено, а плаћаће их лице које га је изабрало, односно поставило. У оваквој ситуацији, са аспекта новчане сатисфакције за стручно ангажовање у кривичном поступку, чини нам се да је боље бити изабрани стручни саветник. С друге стране, у случајевима када га је изабрао окривљени биће тешко, ако не и немогуће, утврдити како је и колико стручни саветник био плаћен од свог властодавца за труд који је уложио на главном претресу да оспори налаз и мишљење вештака који је био „камен темељац" оптужнице за тешко кривично дело и могао да буде основ евентуалне осуђујуће пресуде уколико би се утврдило да је окривљени крив. Није пријатно ако вам властодавац оде на издржавање вишегодишње казне затвора и притом вам каже да га је то задесило због ваше нестручности. Ово даље отвара тему моралности и савесности стручних саветника у кривичном поступку, али и вештака, као питања које се поставља када је реч о корупцији у правосуђу. Међутим, ова тема превазилази оквире овога рада.[70]

Примена Законика о кривичном поступку из 2011. године пред судовима опште надлежности у Републици Србији већ дуго је у позитивноправној пракси. Већ сада, у току и након презентовања и едукација правничке јавности о новим институтима прописаним у Законику, свима је јасно да прелазак рада судија, тужилаца и адвоката, као и других кривичнопроцесних субјеката са једног кривичнопроцесног система на други, нови, уопште неће бити лак и захтеваће од свих велике напоре да се у судницама прихвате и заживе нове процедуре и институти, међу којима је, пре свега, институт стручног саветника.[71]

Институт стручног саветника је нова појава у српском кривичном поступку и биће потребно извесно време и труд да се судије, тужиоци, окривљени, браниоци и други

[70] Радисављевић, М., Ћетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2014.

[71] Соковић, С., „Вештачење у кривичном поступку: нова пракса у старим нормативним оквирима и други проблеми" у: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр.1–2, 2008.

кривичнопроцесни субјекти навикну на присуство стручног саветника у поступку и науче на који се начин овај кривичнопроцесни субјект може најбоље ангажовати ради остварења кривичнопроцесног задатка, односно решења кривичне ствари. Ипак, чини нам се да ће највећи труд морати да уложе вештаци који се постављају у кривичном поступку. Наиме, са увођењем института стручног саветника у српски кривични поступак вештаци су у истој кривичној ствари добили често помагача, чешће опонента, али увек контролора њихових налаза и мишљења. Постоји изрека која не служи на част правницима која гласи: „Два правника – три мишљења." Међутим, чини нам се да ће време показати како правници можда и нису тако несагласни у мишљењима као што се чини, да су можда и врло сагласни поредећи са другим професијама.[72]

2.1. Историјат учешћа стручних лица (експерата) у кривичном поступку

Стручни саветник је древна професија и тесно је повезивана са кривицом и кривичним поступком. На пример, још у древном Вавилону, бабице су ангажоване као стручњаци за одређивање трудноће, невиности и плодности жене. Такозвана мазија подразумевала је стављање гвожђа у кључалу воду, након чега би окривљени, како би „доказао своју невиност", голим рукама извукао предмет из кључале воде; ако се тада не би опекао, сматрао би се невиним, јер су опекотине биле сматране непрекидним доказом кривице. *Узданије* је контрадикторан облик божјег суда, јер су странке учествовале у двобоју под претпоставком да ће божја воља бити са оним ко је у праву. И у кривичном поступку обновљене српске државе, постојала су посебна стручна лица, пре него што је то формално утврђено одговарајућим законским нормама. Слично томе, Римско царство је признавало бабице, стручњаке за рукопис и геодете као својеврсне правне стручњаке. Кодификовано ангажовање вештака и стручних саветника и прихватљивост њиховог сведочења и научних доказа значајно се развила у западном судском систему током последњих 250 година. Концепт дозвољавања вештаку да сведочи у судском окружењу и пружи чврсте доказе о чињеницама других сведока први је увео лорд Менсфилд у случају Фолкс против Чада 1782. У овом конкретном случају суд је водио поступак у вези са

[72] Ницевић, М., Манојловић, Д., Осврт на кривичнопроцесни и криминалистички институт посебне доказне радње, Правне теме, Интернационални Универзитет у Новом Пазару, Департман за правне науке, Нови Пазар, год. 1, број1, 2013,

засипањем Велс Харбора у Норфолку и дозволио водећем грађевинском инжењеру Џону Смитону да пружи научно образложење за предложени закон. Одлука енглеског суда да дозволи вештаку да пружи контекстуалну позадину и детаље о случају често се наводи као корен савремених правила о сведочењу вештака и стручних саветника.[73]

Вештаци су сада прихваћени део кривичних суђења. Овај рад укратко описује како су се судски поступци мењали током векова пре него што су прихваћени докази мишљења, а затим прати историјат вештака у Енглеској, САД и Канади, испитујући питања прихватљивости и дужности вештака од 18. до 21. века. Суђења утврђују кривицу или невиност оптуженог ван разумне сумње или да ли је тужилац доказао свој случај на основу равнотеже вероватноће. У кривичним поступцима кривица се утврђује на основу доказа о злочину или признања оптуженог. Сада смо упознати са концептом суда обичајног права који се састоји од судије и пороте, уз помоћ адвоката који саслушава сведоке, како лаике, тако и стручњаке. Међутим, садашња структура се развијала током дугог историјског периода, и док пороте саслушавају сведоке од средњег века, ангажовање стручних саветника има краћу историју.[74]

Одређивање доказа је промењено из темеља када је, после четвртог Латеранског сабора, 1215. године, свештеницима забрањено да надгледају суђење путем искушења. Правни системи Енглеске и континенталне Европе касније су се разишли у погледу тога како истраживати злочине. Континентална Европа је отишла на истрагу коју је водио судија користећи мучење, док Енглеска није у потпуности укинула тортуру, утврђивање доказа доносиле су пороте, а њихова улога се протезала од улоге оптужнице до утврђивања кривице. Како су пресуде сада доносили људи, а не Бог, развио се и концепт доказа ван разумне сумње.

У Енглеској је право на суђење у пороти постојало у време искушења, али је након укидања искушења суђење у пороти постало редовна процедура. Пошто је произашло из права да се изабере суђење пороте, постојало је право на одбијање суђења. Под овим околностима, ако је оптужени одбио да се изјасни, он је подлегао *peine forte et dure – дуге и јаке патње*. Ова пракса је укључивала стављање тегова на оптуженог све док он или не пристане на суђење пороти или не умре. Разлог због којег се пракса наставила је тај што

[73] Мирковић, В., Судска контрола специјалних истражних мера служби безбедности у Републици Србији, Наука, безбедност, полиција, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, број 3, 2017.
[74] Младеновић, Н., Тајни надзор и праћење, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2016.

неко ко је умро под *peine forte et dure*није био формално осуђен и његова имовина није била предмет одузимања. Дакле, оптужени са имовином можда више воле да умру током мучења него да буду проглашени кривим и погубљени. *Peine forte et dure* није укинут све до акта парламента из 1772. године. Даље законодавство је донето 1827. године, од када се сматрало да су се оптужени који су одбили да се изјасне у ствари изјаснили како нису криви.[75]

Порота у средњовековној Енглеској није бирана због своје независности, као што је случај сада, већ због њиховог локалног знања. Пороте мртвозорника су позване, јер се од њих очекивало да знају за особу и њену смрт и да су били и сведоци и утврђивачи чињеница. Међутим, с временом је у кривичним суђењима самообавештавајућа порота застарела. Њена оптужујућа улога замењена је судијама, познатим као мировне судије, а то је формализовано 1554–1555. Маријанским статутом. Овај статут је такође променио начин на који мртвозорник и његова порота поступају са оптужницама за убиство, крећући се ка потпуном прелиминарном саслушању које ће саслушати судије.

Још једна претеча стручних саветника и уопштено стручних лица, експерата у кривичном поступку јесте формирање такозваних специјалних или посебних порота. Други разлог због којег су изабране пороте организоване био је тај што су могли да имају стручност о кривичноправној ствари на суђењу као људи директно упућени у сама питања. Ове посебне пороте су биле успостављене у Енглеској у 14. веку. Нарочито су ангажовани у случајевима спорова између трговаца и занатлија. У случају из 1724.„краљ против Бурдета" суд Кингс Бенџ је одлучио да се посебна порота може користити без сагласности страна. Године 1730. Статутом је свака страна могла тражити посебну пороту. Они су били ангажовани у великој мери када је лорд Менсфилд био лорд главни судија (1756–1788). Менсфилд је представљао доминантну фигуру у општем праву у 18. веку и требало је да има значајан утицај на пресуде Врховног суда САД, као и у Енглеској. На пример, у случају „Луис против Рукера", Менсфилд је одобрио посебну пороту трговаца. Други пример посебне пороте био је да се жене поротнице позивају да утврде да ли је жена трудна. У 19. веку учесталост специјалних порота се смањила иако су у Енглеској формално укинуте тек 1971. Други процес који је судовима био доступан у предметима

[75] Милошевић М., Матић Д., Посебне доказне радње у којима се задире у право на приватност – позитивноправни и упоредноправни аспекти, „Безбедност", бр. 1, 2007.

који захтевају стручност био је да судије ангажују судског саветника специјалисту. Лорд Менсфилд је ангажовао такве саветнике и одобравао посебну пороту.[76]

У историјском развоју ангажовања стручних саветника у кривичном поступку поставило се питање ко може бити стручни саветник у таквом једном процедурално комплексном окружењу. Енглеска суђења у раном 18. веку била би непозната савременој јавности. Многи сведоци су били искључени из давања исказа. Ово је укључивало окривљеног у кривичном поступку за којег се сматрало да није компетентан да сведочи. Браниоци нису смели да заступају окривљене све до 1696. године, а потом су то могли да чине само на суђењима за издају. Оптужени нису могли да позову сведоке под заклетвом све до 1702. Тужиоци нису могли да сведоче све до 1851. године у Енглеској, окривљени није могао да сведочи у своје име све до 1898. године, а није било ни права на жалбу на кривичне пресуде до 1907. године. Окривљени су могли унакрсно да испитују сведоке, а до ангажовања браниоца на суду судија је имао много активнију улогу у суђењу, испитујући сведоке оптужбе и дајући пороти упутства о пресуди.[77]

У суђењима је унакрсно испитивање заменило заклетву као метод провере квалитета доказа. Правила о доказима су развиле судије, пошто су даване инструкције пороти, која више није имала монопол на познавање чињеница. Развијена су правила искључивања, посебно правила из друге руке, како би се спречило да се доносе пресуде на основу грешке. Сведочење из друге руке је правило које искључује било какву изјаву, било писмену или усмену, дату ван суда, али дату на суду како би се доказала истинитост те изјаве. Друго развијено правило било је да сведоци не могу да дају своје мишљење. Постоје изузеци од ових правила, укључујући правило из друге руке и право стручњака да дају своје мишљење. У Бушеловом случају 1670. речено је: „Сведок се куне у оно што је видео и чуо... у оно што му је пало под чула. Али поротник се заклиње у оно што може закључити, и то закључити из сведочења чином и снагом разумевања."[78]

Сматра се да је случај Фолкс против Чада поставио прва правила о прихватљивости доказа стручних мишљења у обичајном прецедентном праву. Овај енглески случај познат

[76] Мијалковић, С., Карактеристике и доминантна обележја савременог организованог криминалитета, Зборник организовани криминалитет – изазов XXI века, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012.
[77] Матић, Г., Упоредноправни приказ специјалне истражне технике аутоматског рачунарског претраживања личних и других података (компјутерске растер претраге) са освртомна стање у Србији, Научно стручно саветовање Зитех, Тара, Србија, 2006.
[78] Wetterich, P., Der Polizeibeamte als Zeuge, Stuttgart: Richard Boorberg Verlag 1970.

је и као случај „Велс Харбор". Опет, то је била пресуда лорда Менсфилда. Случај је први пут покренут 1782. године, иако је писани извештај о поступку састављен тек 1831. године, много након Менсфилдове смрти. Бројни стручњаци су говорили о томе да ли је положај вештачког насипа проузроковао замуљење луке у граду Норфолку у Енглеској и тиме представљао сметњу. Већина стручњака је видела луку, али не и чувени научник Смитон. Његов исказ је стога првобитно сматран неприхватљивим. У жалби у вези са Смитоновим доказом Менсфилд је изјавио: „Приговара се да ће господин Смитон говорити не о чињеницама, већ о мишљењу. То мишљење се, међутим, изводи из чињеница које се не оспоравају – стање обала, ток плиме и осеке и ветрова, и померање песка. Његово мишљење, изведено из свих чињеница јесте да, математички гледано, обала може допринети настанку штете, али не у толикој мери. Г. Смитон разуме изградњу лука, узроке уништења и начин на који се санира. У питањима науке не могу се позивати други сведоци. Инстанца се често јавља у акцијама невештог управљања бродовима. Питање зависи од доказа оних који разумеју такве ствари и чињенице. Тамо где се поставља питање да ли је недостатак природног или вештачког узрока мишљења људи из науке се не прихватају. Рукопис се свакодневно доказује мишљењем, а за лажне доказе о таквим питањима човек се оптужује за кривоклетство. Могу се поставити многа питања у вези са фалсификовањем и отиском печата, да ли је отисак направљен од самог печата или од отиска у воску. У таквим случајевима не могу рећи да се не узима у обзир мишљење произвођача печата. И сâм сам добио мишљење господина Смитона, који поштује тестаменте као научну ствар. Узрок пропадања луке је такође ствар науке, а још више да ли уклањање обале може бити корисно. О томе само људи као што је г. Смитон могу судити. Стога сматрамо да су његова изјава и мишљење, засновани на чињеницама, били врло исправан доказ."[79]

Тако је лорд Менсфилд поставио правила за доказе путем стручних мишљења која су од тада утицала на јурисдикције прецедентног права. Мишљења заснована на чињеницама других људи разматрана су неколико пута у 19. веку и сматрана су прихватљивим. У предмету Беквит против Сајдаботама, који се односи на способност брода за пловидбу, гроф од Викомба, лорд Еленборо изјавио је: „Тамо где је требало одлучити о вештини или науци пороти би могло помоћи мишљење оних који су с тим

[79]Mergen, A., Das kriminologische Gutachten. Mainz-Gonsenheim: Deutscher Fachschriften – Verlag, 1959.

посебно упознати из својих професија или занимања. Како истинитост чињеница које су им изнете није била сигурно позната, њихова мишљења можда неће много важити; али је то био прихватљив доказ."

Стручни саветници представљају изузетно значајан процесни субјект у свим судским поступцима, посебно у кривичним. Примењују се увек када је потребно суду обезбедити стручну помоћ, чијим знањем се омогућава тачно утврђивање чињеница од кључног значаја за разјашњавање предмета спора. У савременим судским поступцима, разнолика стручна сазнања су масовно интегрисана, што је последица ширења граница људског сазнања и научно-технолошког напретка, посебно од XX века па на даље. Може се потврдити да су стручни саветници у савременом судском поступку једнако кључни као и правници. Упркос томе што, за разлику од неких других доказних средстава — као што је изјава сведока, која има дугу историјску традицију — доказ добијен уз помоћ стручних саветника нема дубок историјски развој, али то апсолутно не смањује важност њихове улоге у данашњем савременом кривичном процесу. Да бисмо видели како се дошло до ангажовања стручних саветника у савременом кривичном поступку, морамо се вратити још раније у правничку историју и анализирати неке од врста стручне помоћи суду кроз историјске текстове.[80]

Најстарија доказна средства означава строг формализам. Они су ирационалне природе, а суд је био обавезан да проверава да ли су докази усклађени са потребном формом. Стога, истина није била објективна, већ формална, а цео доказни поступак сводио се на извршавање строго дефинисаних радњи, које су се веровало да изражавају божанску вољу. Цео овај систем ирационалних доказа, мада неке од предузетих радњи могу да се тумаче као први кораци у правцу ангажовања стручњака, у суштини нема много заједничког са модерним концептом стручног саветника.

У судским поступцима старог Египта, Вавилона, Асира и античке Грчке наводи се учешће „светих лица" приликом процене штете, док је у старом германском праву телесни преглед оштећеног често обављао врач или свештеник. Након неког времена, улогу „светих лица" (врача, свештеника, шамана) преузимају особе које све више подсећају на стручне саветнике у правом смислу те речи: писари, геометри, апотекари, ковачи новца,

[80]Arcaro, G., Criminal investigation: Forming reasonable grounds. Ontario: Jordan Publication, 1994.

еснафске старешине, медицинари (лекари, бабице итд.). Први стручни саветници који су ушли у судски поступак са циљем да својим стручним знањем буду у положају да помогну суду у установљавању релевантних чињеница били су лекари. У античкој Грчкој лекари су позивани да буду у положају да помогну суду у разјашњавању важних чињеница, на пример, у случајевима изненадне или нејасно објашњене смрти. У том периоду грчке историје била је строго забрањена обдукција, јер је људско тело сматрано светим.

У римском праву, Закон дванаест таблица — најстарији зборник закона — помиње недефинисан облик учешћа стручњака, који је подразумевао да одређене особе обављају разне процене у корист судских органа. *Corpus Iuris Civilis* такође познаје процедуру сличну савременом вештачењу, односно учеснике у поступку који имају карактеристике стручних саветника. Закон *Aquilia* обезбеђује исцрпан опис судског вредновања и процене телесних повреда, које је обављано под стручном помоћју лекара.[81]

У *Digestima* се помиње један тип стручних лица — они који су по налогу судских органа извршавали процену штете и геометријска мерења, чија је судска одговорност била обавезна у погледу тачности извршених поступака; лекари, који су у оквиру судских поступака обављали телесне прегледе; као и стручњаци за начин употребе рукописа у случају сумње у фалсификовање исправа. Положај ових лица није био усвојен правним нормама, није постојао јединствени термин који би описивао њихову улогу и обавезе у поступку, већ су се користили различити називи: „*aestimator*“, „*artifex*“, „*diatemeter*“, „*disceptor*“, „*expertus*“, „*peritus*“, „*numinarius*“. Као што је већ напоменуто, њихова улога и место у судском поступку нису били детаљно регулисани правним правилима — у контрасту са другим доказним средствима, попут исказа сведока — што значи да не можемо говорити о постојању једног изразито образованог доказног средства које би било еквивалентно савременом вештачењу или учешћу стручних саветника.[82]

Међутим, њихова сврха и начин ангажовања у судским поступцима у потпуности подсећају на намену стручног саветника у модерним кривичним поступцима. Уколико имамо на уму да је учешће лекара у поступцима било изузетно често, посебно у кривичном праву, онда је и регулисаност њиховог учешћа и услова под којим дају исказ била детаљнија. Заклетва је већ у том периоду постала обавезна. Лекарски прегледи су се

[81] Bayer, V., Jugoslavensko krivično procesno pravo, Školska knjiga,Zagreb, knj. II Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku, 1972.
[82] Langbein, J. H., *Origins of the adversarial criminal trial.* Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.

обављали у присуству судије и двоје поротника. Ипак, ангажовање стручних саветника као посебна судска радња тада није била позната, а лекари су у то време били само технички помоћници судским органима и нису имали статус стручних саветника са тренутним правима и обавезама.

Код Јустинијана (533. године) у Кодексу је утврђено да лекари нису обични сведоци, јер суду пружају знање које надилази могућности лаика — одредбе које су ову позицију потврђивале, уведене су и у визиготским и осталим средњовековним европским законима.

Кривични поступак у раздобљу од V до XV века, односно у средњем веку, био је инквизиторски и потпуно је био усмерен према обезбеђивању признања — сматраног највреднијим доказом. Осим признања, одлучујући значај имали су и искази сведока, али су у том тренутку све чешће ступали у позорност суда и „сведоци-лекари“, чији су искази због своје стручности имали већу тежину у односу на сведочење обичних лица. Тако је, нпр., тужилац обим телесне повреде могао да докаже или исказом тројице сведока или исказом само једног лекара, а величину повреде је лекар одређивао у складу са тадашњим нивоом медицинског знања.

У 13. и 14. веку, развијени градови имали су своје службене лекаре, који су својим стручним знањем помагали судовима у разјашњавању чињеничног стања, а били су обавезни и да обавештавају градске власти о свакој телесној повреди у коју постојала сумња да је последица кривичног дела. Број школованих лекара је био мали, па су берберi и видари обрађивали већину повреда и извршавали мање хируршке интервенције[83].

Пред судом су лекари најчешће износили мишљење о врсти и тежини телесних повреда. Питање да ли је смрт била последица телесних повреда одлучивало се на основу такозваног „критичног времена“: ако је повређени преживео тај период, чак и уколико би умро одмах након њега, учинилац је одговарао само за телесну повреду. Уколико би умро у току тог временског интервала, узимало се да је смрт настала услед повреде и окривљени је одговоран за убиство. У том тренутку се обдукција изводила у присуству окривљеног, јер је постојало веровање да се ране на трупу поново крваре у присуству убице. Кад је у питању убиство, задатак лекара је био утврђивање видљивих телесних

[83] Leimanzik, J., Tietz, R., "Betrug mit Telefonkarten: Manipulationen mit Telefonkartensimulatoren (TKS)", in: *Kriminalistik*, num. 3, 1998, 199–201.

повреда. Прве обдукције су постале систематски доступне од 15. века, када су се по налогу судских органа спроводиле како би се утврдио узрок смрти. Процену урачунљивости окривљеног није обављао лекар, већ судије и поротници, јер је душевно обољење сматрано стварју коју може уочити било који здрав разум, па лекар није био неопходан у таквим случајевима[84].

Поред лекара, у поступку су се појављивали и друга стручна лица — геометри, занатлије, мајстори за ковање новца — чије је учешће у судским поступцима било знатно различито од начина на који лекари суделују у изношењу својих медицинских сазнања. У складу са тим, паралелно са медицинским стручним знањем, развија се и примена техничког и специјализованог знања у борби против фалсификовања. Прва вештачења и експертизе рукописа, са ангажовањем стручних саветника законски су нормирана још у римском праву, а нарочито су се развила у средњем веку, када се нагло повећао и број фалсификата исправа, научних и уметничких дела. До овога је дошло због бројности фалсификата, а непосредан повод било је фалсификовање потписа краља Карла IX. Удружењу је председавао функционер полиције, а чланови су обавезно полагали испит и заклетву. Диплому је издавао министар правосуђа и тим актом добијало се звање „заклети мајстор вештак – верификатор рукописа, потписа, рачуна и прорачуна оспораваних пред судом".[85]

Између 12. и 15. века, већина владалаца имала је овлашћење да кује новац. Уз велики број краљевстава, кнежевстава и војводства, у свакој области постојао је различит тип валуте. Фалсификовање новчаница било је уобичајено у средњем веку, па су старији и мајстори кованог новца повремено помагали суду да утврди спорове око фактографије. У огромној количини новчаница које су биле у оптицају, била је изузетно тешко да се разликују оригинали од фалсификата. То је било посебно важно јер је производња лажног новца наносила значајну штету економској активности и укупној економској снази малих феудалних јединица. Из тих разлога основани су специјални судови за "новчане деликте". Чланове ових судова чинили су ковачи новца, пошто су имали потребна знања да реше специфичне случајеве из ове области, што редовним судијама није увек доступно. Овде се

[84] E. P. Leinzinger, „Penal and civil liability of the medical expert witness in the Austrian legal system", Forensic Science International, No. 103, 1999, 21–22.
[85] Poser N.S. Lord Mansfield: Justice in the age of reason. Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.

управо појављује почетак ове врсте стручних саветника у кривичном поступку. Водитељи и мајстори ковачких радионица почели су деловати као тужитељи у случајевима кривотворења или су имали задатак познат као „новчане полиције“, које су биле задужене за праћење протока новца. Уколико се открије фалсификовани новац, те службе су одмах приводиле сваког ко поседује такав новац и подносиле оптужбу надлежним судским органима. Са друге стране, много озбиљнији проблем представљао је то што су фалсификатори новца често били сами надлежни за кованице или њихови помагачи. У случајевима повреде „међа," изјава геометра, то јест особе задужене за мерење земље, имала је кључну важност за судски поступак.[86]

Са акумулацијом и усложњавањем општег научног знања, кривични поступци су почели да захтевају ангажовање лица са специфичним стручним вештинама. Кључна промена догодила се са ширењем римског процесног права у западноевропским државама. Овај период донео је институционализацију кривичног гоњења, увођење школованих правника на судијске функције, као и формалну регулацију суђења. Управо у овом историјском контексту јављају се први облици учешћа стручних саветника у судском процесу.[87]

Улога вештака и стручних саветника у судским процесима почиње јасније да се дефинише од 15. века, када се стручна знања, попут медицинских, уводе у извођење доказа. Законско утемељење ове праксе започиње доношењем законика *Constitutio Criminalis Carolina* (1532), који је први формално предвидео ангажовање вештака за специфична дела попут убиства деце, лекарске грешке, смртоносних повреда и процена менталног здравља. Касније, законик *Constitutio Criminalis Theresiana* (1765) додатно унапређује ову област увођењем обавезне ексхумације и детаљнијим уређивањем позиције и улоге стручних лица у кривичним поступцима.[88]

Процена потребе за ангажовањем стручних саветника у кривичном поступку постепено је прешла у надлежност судија, што се јасно види у 18. веку када су лекари позивани по потреби да помогну суду. Ове лекарске радње спроводиле су се искључиво пред судијом, двојицом поротника и записничарем. Иако су селекцију вештака и

[86] Poser, N. S., Lord Mansfield: *Justice in the age of reason.* Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.
[87] Крамарић, И., "Што је то "свједок-вјештак" у кривичном поступку", у: Вјештак, Загреб, бр.2, 1987.
[88] Langbein J.H., Prosecuting crime in the Renaissance, England, Germany, France. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1974, 321.

саветника првобитно вршиле саме странке, за њихово учешће била је неопходна дозвола власти, као и полагање обавезне заклетве. У случају сукобљених стручних мишљења, судија је могао сам да пресуди, да примени начело *In dubio pro reo*, или да – што је касније постало стандард – затражи експертизу медицинског факултета или колегијума. Обдукције су се начелно радиле 12 до 24 сата након смрти, а за разлику од средњег века, суд је присуствовао вештачењу на терену или у дому преминулог. Кључни задатак лекара био је да утврди да ли је смрт директна последица задобијене телесне повреде.[89]

Савремена медицина је превазишла стару теорију о критичним данима. Данас се стручњаци фокусирају на идентификацију специфичних ризичних фаза и најопаснијих тренутака за развој конкретних обољења и траума. Кроз историју, фаталне повреде су класификоване у три групе. Прву су чиниле „апсолутно смртоносне" повреде виталних органа, где се починитељ теретио за убиство, док су другу групу чиниле оне које су смрт изазивале „случајно и изузетно". Временом је уведена и трећа категорија — „најчешће смртоносне ране", које су се само у ретким случајевима завршавале излечењем, док је смрт била уобичајен исход. Поред тога, наука је одбацила старо веровање да ране на телу жртве поново прокрваре када је убица у близини. Уместо тога, осумњичени су и даље довођени на обдукцију да додирну тело, али са циљем да се анализира њихова психолошка реакција и понашање ради утврђивања кривице. Ипак, убрзо је доказано да ни ова метода нема правну и доказну вредност.[90]

У историјском периоду о коме је реч, менталне болести нису ослобађале појединце кривице пред законом. Уместо лечења, душевно оболели су најчешће процесуирани под оптужбама за вештичарење и магијске ритуале. Питање урачунљивости било је пресудно и код суицида, који се тада сматрао кривичним делом. Онима који би преживели покушај самоубиства суђено је као за физички напад на друго лице, док су они који су успели у тој намери лишавани права на достојанствену сахрану.

Са друге стране, занатлије и стручњаци су имали важну улогу у доказивању привредних преступа, попут израде лажног новца и нелегалне трговине храном. Ови мајстори су првобитно деловали као вештаци у стандардним кривичним суђењима, да би током 18. века прешли у специјализоване цеховске судове за трговинске спорове. Уз то,

[89] Oldham J.C. The origins of the special jury. Univ Chicago Law Rev, 50(1),1983, 137–221.
[90] Anderson G.R. Expert evidence. 3rd ed. Markham (ON): Lexis Nexis Canada, 2014, 656.

анализа и вештачење аутентичности текста ослањали су се на традицију стару још од Римског царства. Ипак, све ове раније технике нису биле независне процедуре и битно су одступале од данашњих правних стандарда, због чега је немогуће тачно лоцирати историјски моменат настанка модерног судског вештачења.[91]

Институционализација стручног саветника у судском поступку нераскидиво је повезана са 19. веком, периодом у којем вештачење еволуира у аутономну процесну радњу. Овај правни развој подстакнут је таласом европске кодификације, отпочетим Француским грађанским закоником (1804) и експанзијом кривичних и казнених законика у Француској, Аустрији и Баварској између 1808. и 1813. године. Нормирањем обавезе ангажовања стручњака у ситуацијама које изискују специјализована научна или професионална знања, ови акти су поставили доктринарни темељ за савремену улогу вештака у судству".[92]

Историјско-правна анализа развоја српског кривичног процесног права указује на то да средњовековна Србија, сходно Душановом законику (1349. и 1354. године) и другим изворима од XII до XV века, није познавала институцију ванправних стручних помоћника суду. Доминантно ослањање на ирационална доказна средства (попут мазије, божјег суда и заклетве) искључивало је потребу за научним и стручним сазнањима у тадашњем кривичном поступку. Еволуција овог института започиње тек у 19. веку са модернизацијом и кодификацијом правног система, када се услед комплексирања судских предмета јавља форензичка димензија неправних наука. Развојни лук стручних саветника у домаћем законодавству може се диференцирати кроз три кључне историјске етапе:

1. **Преткодификациони период** – карактерише га потпуно одсуство стручних помагача суду, при чему се претеча вештачења имплицитно јавља тек 1842. године кроз распис Министарства правосуђа, где се вештаци позиционирају у оквиру доказног средственог сазнања о сведоцима;
2. **Период монопола института вештачења (1865–1976)** – утемељен Закоником о судском поступку у кривичним делима из 1865. године, којим је вештак по први пут нормиран као јединствени стручни саветник;

[91] Langbein J.H. Prosecuting crime in the Renaissance, England, Germany, France. Cambridge (MA): Harvard University Press, 321.
[92] Rassat, M. L., Droit penal special, Paris, 2001, 87.

3. **Период диверзификације (након 1977. године)** – отпочиње ступањем на снагу Закона о кривичном поступку из 1976. године, којим се поред вештака уводи и стручно лице – специјалиста, што представља директну нормативну претечу савременог концепта стручног саветника у позитивном кривичном процесном праву Републике Србије.[93]

Први писани траг о употреби експертских знања у домаћем судском поступку налази се у распису Министарства правосуђа из 1842. године, који је уредио доказну вредност чињеничних извора. Иако се у тексту наређења директно номинују вештаци, они немају аутономан процесни статус, већ се позиционирају искључиво унутар нормативних одредби које регулишу сведочки исказ. То указује на почетну фазу еволуције института, у којој се стручно мишљење изједначавало са опажањем чињеница.[94]

Законодавство Кнежевине Србије из 1865. године утемељило је први заокружени процесни оквир за ангажовање ванправних експерта, при чему је дефиниција вештака изведена кроз тадашњу цивилнопроцесну кодификацију (§ 251 Законика о поступку судском у грађанским парницама) као способност лица да захваљујући својој вештини или занату стручно испита обележја ствари. Решења из 1865. године показала су изузетну доктринарну виталност, остајући суштински непромењена у свим каснијим изворима казненог процесног права. Током тог стогодишњег периода, вештачење је фигурирало као једини нормативно признати облик научне помоћи суду. Прекретница у диверзификацији овог концепта наступа 1. јула 1977. године, када на снагу ступа Закон о кривичном поступку из 1976. године. Овај кодекс деконструише дотадашњи монопол вештака увођењем стручног лица (специјалисте) као засебног процесног субјекта. Омогућавањем ове специфичне стручно-техничке и саветодавне подршке правосудним органима, отворен је простор за интеграцију савремених форензичких метода и трасиран пут ка увођењу модерног стручног саветника у ЗКП.[95]

---

[93] Larguier J., Larguier A. M., Droit penal special, Paris, 2002.

[94] Илић, Иван, Б., Незаконити докази у кривичном поступку / Иван Илић. - Abstract: Illegal evidence in criminal proceedings. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Апстракт ; Abstract. - У: Општествените промени во глобалниот свет. Вол. 2 / Втора меѓународна научна конференција, 3-4 Септември, 2015. - Штип : Универзитет Гоце Делчев, Правен факултет, 2015. - ISBN 978-608-244-267-9. - Вол. 2, 149–156. - 343.14:343.122.4. - COBISS.SR-ID 1027144865

[95] Clark, L. G., „Znanstvenik kao vještak", u: Izbor, Zagreb, br.4, 1990, 264–274.

2.2. Упоредноправна регулатива форми ангажовања стручних саветника и употребе других посебних стручних знања у кривичном поступку

Циљ овог дела истраживања биће анализа улоге и значаја стручних саветника у кривичним поступцима земаља англосаксонског (прецедентног) и европског (континенталног) правног система. Покушаћемо да се фокусирамо на прецизну дефиницију тога шта се подразумева под појмовима „професионалне" и „стручне" активности у контексту кривичног поступка, а такође ћемо испитати како стручни саветници и вештаци доприносе вођењу кривичног поступка кроз садржину својих овлашћења и одговорности. Други кључни аспект биће идентификација законодавног оквира који регулише активности стручних саветника у кривичном поступку, укључујући и услове заквалификације и сертификацијеове врсте стручњака у кривичном поступку. Наш рад ће се у овом делу посветити проблемима и изазовима који се могу појавити у коришћењу професионалних и стручних активности стручног саветника у кривичном поступку. Циљ овог дела анализе форми коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку јесте да се пружи општа перспектива о значају и функционисању активности стручних саветника поред других стручних лица у кривичном поступку у упоредноправном смислу, чиме се доприноси бољем разумевању ове важне теме.

У кривичном поступку суд не утврђује материјалну истину, већ чињенице ван разумне сумње, и на тај начин се потврђује да је неко лице извршило кривично дело. Ово представља принцип камена темељца, који обезбеђује да се идентификују кривична дела и да учиниоци тих кривичних дела буду праведно кажњени, уз поштовање права свих укључених страна. Процес доказивања је од виталног значаја, док докази играју суштинску улогу у одређивању исхода различитих процесних фаза. Међу врстама доказа експертски докази постају све значајнији, посебно са напретком науке и технологије и проширењем обима питања која захтевају специјализована знања. Рад и истраживање и изјава стручног саветника у том сегменту представљају незаобилазну врсту провере свих доказа и доказних средстава у кривичном поступку.

Настојаћемо да истакнемо разлике између стручних извештаја и професионалних изјава стручних саветника, илуструјући њихов правни положај и значај у контексту упоредног права. Испитивањем регулаторних оквира, посебно Законика о кривичном

поступку појединих европских и светских земаља, рад ће се бавити и условима, правима, и обавезама стручних саветника. Осим тога, бавићемо се и значајем стручних консултаната у кривичном поступку, који пружају саветодавне услуге не искључујући учешће вештака за свеобухватне техничке процене. Овај институт је веома сличан нашем стручном саветнику. Извештаји стручњака, вођени строгим формалностима, кључни су у решавању сложених техничких питања у оквиру кривичних предмета. Ове извештаје морају сачинити стручна лица и морају садржавати детаљне описе коришћених метода и изведених закључака на основу тога. Насупрот томе, професионалне изјаве стручних саветника у кривичним поступцима, које се сматрају документованим доказима, немају исту правну тежину и фале им формалности које би биле потребне за вештачење. Овај приступ стручним саветницима осигурава да се сва техничка и научна питања детаљно испитују, доприносећи правичном спровођењу кривичнопроцесног законодавства. У закључку, интеграцијом стручних саветника и стручних активности у кривичном поступку унапређују се тачност и поузданост судских одлука. Користећи специјализовано знање, кривичнопроцесно законодавство може боље испунити свој мандат да спроводи правду уз поштовање принципа правичности и дужног поступка. Овај рад наглашава неопходност јасних регулаторних оквира и правилне употребе доказа које су пружили стручни саветници и друге врсте стручних лица како би се постигли поменути циљеви.

Према извештају Европске комисије за ефикасност правосуђа у Европи, постоје различите врсте стручних лица која имају различите улоге у појединим земљама. На основу природе њихових задатака, стручна лица се могу поделити у три категорије:

1) технички вештаци, који се могу дефинисати као вештаци који помажу суду у решавању техничких и научних питања и које именује суд;

2) стручни саветници представљају стручњаке који подржавају странке у кривичном поступку у доказивању чињеница појачавајући њихове аргументе. Захтевају их странке и њихова улога је уобичајена у прецедентном правном систему;

3) правни стручњаци се детерминишу као стручна лица са којима суд контактира да разјасне конкретна правна питања. Они помажу суду у припремама судских материјала и предмета, али се не мешају у процес доношења судских одлука.[96]

[96] Comenius University in Bratislava, Faculty of law: press release: Zákonnosť a efektivita trestného konania s dôrazom na prípravné konanie – spoločné vyhlásenie, 2022.

Основни карактер кривичног поступка у свакој земљи одређује положај стручних саветника који учествују у њему. Код нас се тај поступак већ дуже време карактерише учешћем стручних саветника у кривичном поступку. Ипак, у другим европским земљама, попут Француске, Немачке и Италије, поступак је дуго био инквизиторски, за разлику од спорног или оптужујућег англоамеричког поступка. У француском кривичном поступку истражни судија води непристрасну судску истрагу о најважнијим кривичним предметима и припрема их за суђење. Познат је као *juge d'institution* у Француској и *giudice istruttore* у Италији. Његова мисија је да дође до истинитости сваке кривичне оптужбе и зато прикупља доказе. Пошто је правосудни орган, има широка овлашћења за хапшење, превентивни притвор, претрес и заплену итд., како би му помогао у истрагама. Резултати његових истрага, оличени у писаним документима, имају дубок утицај на суђење.[97]

Судски поступак је такође у суштини оптужно-расправни у три земље које се разматрају, док је истрага инквизиторска. Иако су тужилац и браниоци на располагању да заштите интересе које заступају, они не доминирају суђењем као у Енглеској и Америци. Континентално суђење заправо води председавајући судија. Он обавља већину испитивања. Његова дужност је слична дужности истражног судије; он мора доћи до стварних чињеница у сваком случају. Испитује сведоке, вештаке, стручне саветнике и оптужене и чини све што је потребно да се расветли кривична пријава. У овом истражном кривичном поступку стручни саветник се у основи појављује као помоћник истражном магистрату или првостепеном судији у откривању истине. У већини случајева у потпуности је у дискрецији истражног магистрата или судије да ли ће он у било којој конкретној инстанци наредити ангажовање стручног саветника. Тужилац или окривљени могу захтевати да се именује стручни саветник који ће спровести конкретну истрагу, али одлука у основи остаје на судији. Он ће обично именовати стручног саветника, „кад год су неопходне истраге које захтевају посебно познавање одређених наука или уметности". Потреба за стручним саветником веома често се јавља у кривичним предметима на европском континенту. Лекари специјализовани за правну медицину дају стручна мишљења о узроцима смрти, природи и тежини рана итд. Стручне рачуновође су позване да разоткрију компликоване финансијске преваранте и руководиоце. Токсиколози и хемичари су ушлиу траг тровачима, загађивачима хране итд. У једном недавном

[97] Ђурђић, В., Јовашевић, Д., Међународно кривично право, Београд, 2003, 142.

француском случају експерти физичари су ангажовани да тестирају тврдњу пољског проналазача који је стекао знатне суме новца на основу наводног открића које је реализовало алхемичаров сан о претварању основних метала у злато.[98]

Да би се обезбедиле неке гаранције компетентности појединаца изабраних за стручног сведока, у свакој земљи се састављају званичне листе у различитим областима знања. У француском ЗКП-у листу сваке године саставља Апелациони суд у свакој јурисдикцији, на основу именовања првостепених судова. За одређене области знања законом су прописани посебни услови за способност. Кандидат за упис на медицинско-правну листу, на пример, мора да има лекарску праксу најмање пет година или да има диплому правне медицине на Универзитету у Паризу. У италијанском кривичнопроцесном законодавству стручни сведоци, званично именовани стручњаци, добијају ову титулу од Министарства просвете ако се њихово образовање и претходно искуство сматрају довољним. Званичну листу стручних сведока према немачком ЗКП-у саставља председник *Landgerichta* (Вишег суда опште јурисдикције). За медицинско-правна питања, међутим, именовани су стални стручни саветници, познати као *Gerichtsarzte*, за судове; посебно оних у великим градовима. Државни здравствени службеник (*Kreisarzt*) у Савезној држави Пруској, у мањим центрима служи као медицинско-правни стручни саветник за суд свог округа. У универзитетским градовима ови *Gerichtsarzte* често су професори правне медицине на медицинском факултету.[99]

Када посматрамо сва три кривична поступка, институти „правне медицине" се често позивају за помоћ у медицинско-правним стварима. Рад ових института у овој области је толико значајан, јер немају сличних институција у нашој земљи, те ће уз малу дигресију, укратко бити представљена њихова делатност. Медицинско-правни институт, поред истраживачке, обавља и друге две функције. Прво, пружа стручну помоћ правосудним и управним органима у медицинско-правним стварима, обдукције у свим случајевима, убиства, сумње на смрт или самоубиства се обично обављају у овим институтима. Осим тога, њихову помоћ често траже полиција, тужилаштво и правосудни органи кад год се у кривичним истрагама морају користити научне методе. Спровођење токсиколошких истраживања код сумње на тровање, идентификација ватреног оружја,

[98] Allen, M., Textbook on Criminal law, London, 2001, 226.
[99] Alibrandi, L., Il codice penale, Piacenza, 2004, 192.

преглед жртава сексуалних злочина, мрља од крви, семена и косе, спадају у рутинске дужности ових института. Стручно мишљење особља института тражи се у питањима у вези са кривичним правом. Они могу бити позвани да утврде узроке незгода, природу повреда, порекло деце, узрок пожара итд. У пет покрајина северне Италије велики део послова осигурања обављају службеници медицинско-правног института у Сијени.[100]

Положај медицинско-правних института у спровођењу кривичног правосуђа регулисан је законом или је резултат неформалних договора између чланова завода и управних и судских органа. У Данској, на пример, закон предвиђа да се све законом прописане обдукције за две трећине земље обављају у медицинско-правном институту у Копенхагену. Дански закони су институт учинили и медицинско-правним центром за читаву земљу у другим питањима. С друге стране, италијански ЗКП предвиђа да ниједан закон не захтева да административне и судске власти ангажују институте за посебне истраге. Ипак, власти су препознале стручни карактер особља и метода института, те све више користе своје ресурсе. У другим европским земљама, као у Немачкој и Аустрији, много медицинско-правног посла стигло је до института кроз положај њихових директора и помоћника као званичних стручних саветника за судове.

Институти обављају другу функцију служећи као центар за наставу правне медицине. Правна медицина добија све већи значај у наставном плану и програму медицинских факултета. Многи европски универзитети сада захтевају од својих студената медицинских факултета да похађају курс из овог предмета пре дипломирања. Многе земље такође захтевају да њихови службеници за јавно здравство и њихови државни лекари студирају и положе испит из правне медицине као услов за именовање. Указивање на значај знања правне медицине за спровођење кривичног правосуђа такође је подстакло оснивање курсева за студенте права. У неким земљама се, такође, организују специјални курсеви за полицијске службенике, судије и тужиоце. Настава се изводи на медицинско-правним институтима. Студентима се обично даје и теоријски курс предавања и неки практични контакт са свакодневним материјалима који пролазе кроз институт. Многи институти имају одличне збирке релевантног медицинско-правног материјала (музеја) који олакшавају наставу.[101]

[100] Dubolino, P., Dubolino, Ch., Il codice repertorio, Delle leggi Penali Speciali, Piacenza, 2004, 166.
[101] Dobson, P., Criminal law, London, 2002, 94.

Када говоримо о стручном саветнику и његовом учешћу у кривичном поступку, оно обично почиње у прелиминарним фазама, када се предмет припрема за суђење. Задатак који мора да уради одредио му је судија. Стручни саветник тада треба да изврши неопходне тестове на којима ће се заснивати његово мишљење и налази се искључиво под контролом судије. Окривљени, осим што је он сам предмет ових испитивања, не може бити присутан у овом поступку. Не може ни именовати стручњака по сопственом избору да надгледа или посматра рад званичног вештака. Окривљени може, наравно, изабрати стручног саветника да му помогне у припреми одбране. Али овај други неће нужно имати прилику да изврши независно испитивање особа или ствари које су предмет „вештачења". Италијански кривичнопроцесни законик посебно предвиђа да се чак и тамо где је такво испитивање могуће оно може обавити само ако судија пристане на то. У сваком случају, затварање прелиминарне истраге не сме бити одложено овом привилегијом која је дата одбрани. Тако ће стручни саветник одбране у већини случајева морати да претпостави исправност експеримената званичног вештака. Стручни саветник за одбрану неће имати прилику да их понови. Његове функције у претходном поступку биће стога ограничене на критику писменог извештаја који службени вештак поднесе судији. Стручни саветник одбране може поднети и извештај судији у коме ће бити садржане његове критике и мишљења, а он ће бити придодат спису предмета. Ипак, овај извештај, пошто је делимичан документ, неће имати исту тежину у одређивању остатка поступка као извештај званичног вештака.

Ако погледамо кривични поступак, према француском и немачком кривичнопроцесном праву, одбрана има ефикасну шансу да оспори налаз званичног вештака јер овај други мора да сведочи усмено. Писани извештај који је сачинио у прелиминарној фази служи му као основа за испитивање. Стога га на унакрсно испитивање може поднети бранилац, који може позвати и своје стручне саветнике да би били у супротности са службеним вештаком. На тај начин се сукоб стручњака не избегава француском и немачком процедуром. Линије су, међутим, повучене нешто другачије него у Америци. Оба стручњака, и вештака и стручног саветника, првобитно испитује председавајући судија, а не тужилац или бранилац. Тек када судија заврши испитивање, тужилац и одбрана могу постављати допунска питања. Штавише, француски и немачки

стручњаци нису ограничени никаквим рестриктивним правилима о доказима у давању мишљења. Француска и немачка правила о доказима много су либералнија од англоамеричких.[102]

Само су Италијани обезбедили начин да се избегне сукоб стручњака – стручних сведока или саветника и вештака. Уместо да вештаци усмено сведоче о својим налазима, читају се њихови писмени извештаји. Службеног вештака, међутим, може позвати тужилаштво или одбрана да усмено разјасни свој писмени извештај. Стручни сведок или саветник одбране нема исту привилегију. Према мишљењу италијанских кривичнопроцесних теоретичара, он је само технички помоћник одбране и све што мора да допринесе путем усмене расправе може се изнети у аргументима браниоца на крају суђења. Постоји велико незадовољство организацијом стручних саветника и вештачења у континенталном кривичнопроцесном законодавству. У Француској се наводи да су пороци „стручности" један од главних извора судијске грешке.

За ово незадовољство постоји много разлога. Пре свега, постојање званичне листе са које се морају именовати стручни саветници и вештаци не осигурава нужно компетентност саветника и вештака које одабере судија. Упис на листу даје појединцу одређени углед и престиж у професији. Као последица тога, барем у Француској, политички и други ванправни утицаји који немају никакве везе са заслугом кандидата користе се за упис на листу. Међутим, као што смо видели, стручни саветник за одбрану је у већој или мањој мери делегиран у споредну улогу у свакој земљи. Мишљење званичног вештака, пошто би требало да потиче из непристрасног извора, постаје све важније. Иако су истражни магистрати и судије слободни да дају независну процену налаза вештака, обично нису у стању да то учине. Они немају неопходну техничку обуку да дају аутентичну критику. Стога је извештај званичног вештака обично коначан.[103]

Због одлучујућег утицаја извештаја званичног вештака извесни надзор над његовим деловањем од стране одбране постаје апсолутно неопходан. Чак и најбољи стручњаци могу погрешити. Ипак, одбрана у овом тренутку нема проверу тачности операција које су основа вештачења. Предложена француска реформа би стога обезбедила неопходну контролу од стране оптуженог над радом званичног вештака. Истражни судија би био

[102]Dine, J., Gobert, J., Cases and Materials on criminal law, London, 2000, 106.

[103]Dobson, P., Criminal law, London, 2002, 94.

дужан да именује два вештака, службеног и стручног саветника одбране. Све операције пре формирања мишљења обавила би оба стручна лица. Ако два вештака дођу до различитих закључака, онда ће судија именовати трећег. Ова процедура се већ примењује у посебним случајевима у француском ЗКП-у, као што су поступци фалсификовања хране, преваре с робом и незаконите шпекулације. Реформатори француског кривичнопроцесног законодавства желе да генерализују овај систем и да га учине уобичајеном процедуром. Организацију експертског сведочења, какву предлажу Французи, обезбедио је италијански законик из 1914. Расправе које су претходиле доношењу Фашистичког законика из 1931. не откривају стварно незадовољство његовим функционисањем. Али то је укинуто тобоже да би се спречило стручно саветовање окривљеног да обмане судије. Према фашистичким реформаторима, за прикривање истине највише је заинтересован стручни саветник оптуженог. Он се стога своди на пуког „техничког консултанта". Његово име и његова улога упозоравају судију да је он једноставно помоћник одбране чијим закључцима не треба придавати већи значај него аргументима браниоца.[104]

Предложени француски систем и италијански систем из 1914. године у организацији експертског сведочења елиминишу фикцију непристрасности, на којој се заснива велики део европске процедуре. Окривљени у европском кривичном поступку имају мање права него у америчком, делом и због чињенице да судије обављају многе функције за које су странке задужене у овој земљи. Судије би требало да непристрасно гледају на случај, водећи рачуна о интересима и тужилаштва и одбране. Ипак, европском кривичном суду или судији изузетно је тешко да избегне психологију тужиоца који је колега, члан истог правосудног корпуса. Већина оптужених је ионако крива – у Француској је 90 одсто оптужених који дођу пред првостепене судове проглашено кривим – а судије убрзо схватају своју функцију у смислу доказивања кривице. Овај став се лако преноси на службеног вештака који је у честим контактима са овим судијама за кривичне предмете. Он такође може лако да схвати своју улогу у смислу доношења мишљења које је повољно за тужилаштво. И он је заинтересован да казни кривце и свестан је да је већина оптужених проглашена кривим. Тражи се стручно мишљење које је њему дефинитивно непријатељско, а у његовом формирању нема контролу. Тек када му буде дозвољено да га

[104] Gattegno, P., Droit penal special, Paris, 2003, 126.

стручни саветник заступа у истој равни са званичним вештаком, његови интереси биће адекватно заштићени.[105]

Очигледно је да су Француска и Италија у својим кривичнопроцесним законодавствима увиделе проблеме сведочења стручних сведока као саветника колико и Сједињене Америчке Државе. Француска жели да уведе спорни елемент у организацију своје „стручности". Италија одбацује расправе, јер има тенденцију да изазове сумњу у одлуке суда засноване на њима. Сигурност се увек може добити ако је дозвољено само једно позитивно мишљење. У Америци, у којој стручни сведок као помоћник суда није сасвим непознат, постоји жеља да се овај систем генерализује, а његови заговорници очигледно нису свесни потешкоћа са којима се Европа суочила. Само када у фази главног претреса судија наложи „вештачење", одбрана може да ангажује стручног сведока да изнесе своја запажања о мишљењу званичног вештака. Међутим, постоји апсолутна забрана сваке расправе између ових стручњака.[106]

Немачким кривичнопроцесним законом (*StrafprozeBordnung - StPO*) прописано је да када судија изабере одређеног стручног саветника за специфичне операције, његово учешће у поступку странке могу оспорити по истим основама као и судији, на пример, интерес, непријатељство, веза итд. Док Сједињене Америчке Државе примењују англосаксонско право (*common law*), за земље попут Немачке, Француске и Италије карактеристичан је континентални правни систем (*civil law*). Савремени друштвени развој, глобализација и технолошки напредак наметнули су потребу да судови редовно користе помоћ експерата за специфична научна, техничка и уметничка питања. Улога стручног саветника постала је незаобилазан сегмент кривичног поступка. Ова лица поседују формално образовање, специјализоване обуке или практично искуство, што им омогућава да пруже меродавно мишљење о комплексним предметима у оквиру веома широког спектра области. У судској пракси постоји стална потреба за специјализованим знањима, што потврђују типични примери попут процена штете, саобраћајних, машинских и медицинских вештачења, као и мишљења органа старатељства у споровима о поверавању деце. Ови процеси се одвијају унутар два различита оквира: континенталног права, које се развило из римских институција и ослања на писане законике, и англосаксонског

[105]Larguier, J., Larguier, A. M., Droit penal special, Paris, 2002, 121.

[106]Gatti, G., Izzo, F., Marino, R., Questioni e Pareri di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2003, 102.

(прецедентног) права, које се базира на судској пракси. У медицинским споровима, на пример, експерти дефинишу стандард медицинске неге како би утврдили да ли је оптужени лекар направио пропуст. Кроз стручна лица суд најчешће прикупља доказе попут лекарских прегледа, отисака прстију, анализе крви и ДНК профила. Ипак, ова мишљења су ограничена искључиво на научна и техничка питања, док је решавање правних питања строго забрањено за вештаке. Када се пред судом решавају случајеви медицинских злоупотреба и пропуста, примарни задатак вештака је утврђивање норми адекватне медицинске неге за конкретну ситуацију, након чега се оцењује да ли је поступање окривљеног лекара било у складу са тим стандардима. У кривичном процесу, стручна лица најчешће обезбеђују материјалне доказе кроз лекарске прегледе, ДНК профилисање, анализе крви и дактилоскопију (отиске прстију). Ипак, опсег ових експертиза је строго ограничен; стручна мишљења пружају искључиво научне, техничке и стручне одговоре на чињенична питања, док је доношење правних закључака ван њихове надлежности.[107]

У континенталним кривичноправним системима (попут немачког, француског и италијанског), судија задржава активну улогу у вођењу поступка, при чему се вештак третира као помоћни орган суда. Самим тим, суд је тај који именује експерте и надзире рад стручних саветника и сведока, чија права проистичу из самог вештачења. Ови системи предност дају писменим извештајима, мада је предвиђена и могућност усменог образлагања. Иако судови нису слепо везани за налаз вештака и могу га одбацити, за такву одлуку морају понудити чврсто и детаљно образложење. Финансијски аспект и накнаде су стриктно законски регулисани, а трошкове експертизе по правилу сноси странка која изгуби спор. На крају, од свих стручних лица захтева се апсолутна објективност, независност и непристрасност, док свако супротно поступање повлачи одговорност за причињену штету.[108]

У континентално европском правном поретку (Немачка, Француска, Италија), суд има примарну улогу у именовању вештака, што претходи ангажовању стручних сведока и саветника. За разлику од англосаксонског права, где се вештак третира као стручни сведок једне од страна, у континенталном систему он ужива специфичан статус неутралног

[107]Glazebrook, P., Statutes on Criminal law, London, 2002–2003, 10.
[108]Heaton, R., Criminal law – Blackstone's Study pack, London, 2001, 113.

помоћника суда. Будући да га директно поставља правосудни орган, вештак је дужан да своје истраживање спроводи искључиво под надзором суда и унутар дефинисаних оквира, при чему је његов основни задатак да пружи прецизне одговоре на питања која му је суд формално поставио.[109]

У земљама континенталног права, попут Немачке, Француске и Италије, успостављени су званични регистри вештака и стручних саветника који служе за систематизацију надлежности стручњака из различитих области науке и технике. Ипак, ови спискови немају обавезујући карактер за правосудне органе. Примарна сврха ових листа јесте да суду пруже јасан увид у релевантне кадрове приликом именовања компетентних лица за конкретан предмет. Сходно томе, регистри се не посматрају као законско ограничење, већ избор стручњака остаје у домену потпуног дискреционог права суда, који под специфичним околностима може ангажовати и лица ван званичне листе.[110]

Мада судови на европском континенту у већини случајева ангажују стручњаке са званичних регистара, таква пракса није стриктно обавезујућа. У француском правном систему, на пример, Законик о кривичном поступку предвиђа мању уоченост избора вештака са званичне листе у кривичним предметима у поређењу са грађанским и управним споровима. Саму експертизу суд може покренути по службеној дужности, али и на иницијативу јавног тужиоца или самих странака. Уколико правосудни орган одлучи да одбије предлог за вештачење, у обавези је да донесе писмено образложење у року од тридесет дана. Након одобрења, именовани стручњаци своје задатке обављају под директним надзором поступајућег судије.[111]

У кривичнопроцесном праву стандардну праксу представља избор вештака и стручних саветника са националне листе Касационог суда или са спискова које воде апелациони судови, а све у складу са одредбама Закона о правосудним стручњацима из јуна 1971. године. Ангажовање појединаца или правних лица изван ових регистара допуштено је искључиво под ванредним околностима. У таквим ситуацијама, суд има императивну обавезу да донесе образложену одлуку у којој експлицитно наводи мотиве за избор стручњака који није евидентиран на званичним листама. Неиспуњавање ове

[109] Кнежевић, С., (2004): Примена правила "in dubio pro reo" у кривичном поступку, Правни живот, бр. 9, стр. 738.
[110] Bernardini, R., Droit penal special, Paris, 2000, 194.
[111] Ђурђић, В., (2007): Претпоставка невиности у кривичном поступку, Правни информатор, број 1, Интермекс, Београд, стр. 67.

законске обавезе, односно изостанак навођења конкретних разлога, директно резултира правном ништавошћу изведеног стручног мишљења.[112]

Члан 256. француског Законика о кривичном поступку предвиђа да судови, у ситуацијама када технички проблем не изискује комплексну анализу, могу од експерта затражити поједностављену форму мишљења у виду „савета" или „консултације". Овај инструмент се примењује када суду недостаје специфично знање, али су околности такве да класично вештачење није неопходно (као што је консултовање банкарског менаџера о уобичајеној уговорној пракси). Процена о потреби за стручним лицем, његов избор, као и евентуално изузеће, спадају у искључиву надлежност суда, који одлуку доноси *ex officio* или на предлог процесних странака. Важеће опште правило даје суду дискрециono право да ангажује стручног саветника кад год процени да су за утврђивање чињеничног стања потребна посебна знања, с тим што у кривичним стварима овакви налози морају бити експлицитно образложени. Напослетку, уколико првостепени суд одбије захтев странке за именовање вештака, она задржава право да исти предлог понови у жалбеном поступку, под условом да је жалба законом дозвољена.[113]

Немачко кривичнопроцесно право предвиђа ситуације у којима је прибављање стручног мишљења законски обавезно. Тако је чланом 81г. немачког Законика о кривичном поступку прописано да се у предметима од посебног значаја — пре свега када је реч о ДНК анализи код лица осумњичених за таксативно одређена кривична дела — експертиза мора нужно спровести.[114]

Члан 263. француског Законика о кривичном поступку експлицитно успоставља супсидијарни карактер формалног вештачења. Према овој одредби, суд може наложити израду комплетног вештачења искључиво у ситуацијама када је научно питање толико комплексно да се не може адекватно разјаснити путем једноставнијих модела, као што су стручне консултације или савети.[115]

У европском правном систему, обим и предмет деловања стручног саветника којег поставља суд строго су дефинисани судијским налогом. Правосудни орган ове задатке прецизира кроз конкретна упутства или серију питања која су усмерена искључиво на

[112]Golan, T., Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.
[113] Члан 256. француског Законика о кривичном поступку.
[114]Tapper, C., Cross and Tapper on evidence. 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.
[115] Члан §263 Законика о кривичном поступку Француске.

специфичну област експертизе. Аналогно домаћем законодавству, вештаку је изричито забрањено постављање правних питања, као што је недопуштено и његово бављење правним квалификацијама. Да би се разјаснило чињенично стање, израду стручног мишљења могу иницирати и уговорити како суд, тако и саме процесне странке. Као релевантно доказно средство, овај налаз служи за пружање стручних одговора током фазе извођења доказа, док се финално утврђивање чињеница по правилу реализује у оквиру ове коначне судијске процедуре.[116]

У кривичним поступцима Немачке, Француске и Италије, изради стручног мишљења претходи формална процедура током које се стручни саветник лично појављује пред судом ради полагања заклетве о савесном и одговорном испуњењу задатка. Ово је изричито прописано члановима 193. и 226. италијанског Законика о кривичном поступку. За разлику од Сједињених Америчких Држава, где експерт полаже заклетву тек приликом непосредног сведочења на главном претресу, у европским државама овај акт се захтева већ у фази именовања. Ова разлика је директна последица његовог статуса као званичног помоћника суда. Након што прими обавештење о постављењу, стручњак је дужан да се одмах изјасни о прихватању или одбијању задатка, а у складу са чланом 268. француског ЗКП-а, у ту сврху му се на располагање ставља комплетна и релевантна предметна документација.[117]

Према одредбама члана 225. италијанског Законика о кривичном поступку, процесно унапређење судског вештачења имплицира право странака на ангажовање сопствених стручних консултаната. Ова улога омогућава странкама правовремено информисање о просторно-временским оквирима вештачења, као и непосредно суделовање у предвиђеним експертизама. Поред тога, приватни стручни саветници овлашћени су за континуирано праћење рада судског експерта, подношење формалних примедби, предлагање алтернативних методологија, као і за судско оспоравање валидности финалног налаза и захтевање нове експертизе. Иако је у пракси овај институт редовно заступљен, правна позиција и процесни статус стручног саветника странке стриктно се разликују од независног статуса вештака кога је именовао суд.[118]

[116]Bernardini, R., Droit penal special, Paris, 2000, 162.
[117]Conte, P., Droit penal special, Paris, 2003, 233.
[118]Bonavolonta, L., Nuovissimo manuele de procedura penale, Milano: Tirola editore S. p. a., 1994, 121.

У оквиру система континенталног права, правосудни органи често са скептицизмом приступају веродостојности налаза стручних саветника које ангажују саме странке, превасходно због потенцијалне пристрасности проистекле из њихове претходне консултације и финансијског односа са процесно заинтересованом страном. С друге стране, стриктно поштовање процесних права странака у овом домену представља услов за законитост самог доказа; сходно томе, материјална повреда ових права резултира ништавошћу стручног мишљења. У италијанском казненом процесу, овај принцип је конкретизован чланом 229. Законика о кривичном поступку, који судијском вештаку намеће императивну обавезу правовременог нотификовања странака о временским и просторним одредницама спровођења експертизе, при чему процесни пропуст у овој дужности консеквентно доводи до апсолутне неважности целокупног вештачења.[119]

Значај овог процесног баланса рефлектује се и у конзистентној јуриспруденцији Европског суда за људска права (ЕСЉП), који експлицитно дефинише легално спроведене доказне радње вештачења као конститутивни елемент права на правично суђење, загарантованог чланом 6. Европске конвенције о људским правима. Према правним схватањима Суда, на правосудним органима лежи императивна дужност обезбеђивања принципа једнакости странака (процесног аспекта права), што подразумева омогућавање разумне и суштинске прилике сваком учеснику у поступку да изнесе сопствену аргументацију под условима који не генеришу процесну деградацију или инфериорност у односу на супротну страну. У контексту доказног поступка, овај стандард захтева да се странкама осигура ефективно право на контредикторност — односно могућност оспоравања и изјашњавања о супротстављеним доказима, као и активно учешће у процесу експертизе кроз упућивање питања вештаку уз обавезну помоћ стручних саветника. Наведени процесни алати директно материјализују начело једнакости оружја (*equality of arms*), као кључног стуба у оквиру правосудне заштите људских права.[120]

Илустративан пример ове доктрине представља водећа пресуда Европског суда за људска права у предмету *Мантованели против Француске* (1997), у којој је Суд експлицитно утврдио да се начело једнакости оружја мора безусловно применити и приликом израде експертиза о техничким питањима. У поменутом спору, који је иницира

[119]Gatti, G., Izzo, F., Marino, R., Questioni e Pareri di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2003, 92.
[120]Allen, M., Textbook on Criminal law, London, 2001, 226.

од стране апликаната поводом смртног исхода њихове ћерке у болничкој установи, национални суд је одредио медицинско вештачење. Подносиоци представке су уложили приговор указујући на то да им је било ускраћено право на давање смерница вештаку, да ни они ни њихов пуномоћник нису редовно обавештавани о терминима саслушања која је стручњак спроводио у болници, као и да им није омогућено унакрсно испитивање вештака на главном претресу уз подршку сопственог стручног саветника. Констатујући ове процесне недостатке, Европски суд је закључио да домаћи поступак није испунио стандарде правичности, чиме је генерисана повреда члана 6. Конвенције.[121]

Специфичност упоредноправног контекста огледа се у чињеници да према члану 239. француског Законика о кривичном поступку (*Code de procédure pénale*), прекорачење рока одређеног за судејску експертизу није таксативно кодификовано као разлог који по аутоматизму производи ништавост (*nullité*) доказне радње. Ипак, кривични судови унутар држава континенталноевропског правног круга — попут Италије, Француске и Немачке — конзистентно ад литиум прејудицирају и прецизирају преклузивне временске оквире за депоновање налаза и мишљења вештака. Сходно томе, енормна процесна кашњења и хронична инертност експерта превазилазе оквире локалних процесних повреда и инхерентно иницирају материјалноправне спорове пред Европским судом за људска права. У јуриспруденцији Суда у Стразбуру, таква неекспедитивност органа поступка редовно се квалификује као директна деградација права на суђење у разумном року, чиме се кумулативно генерише повреда члана 6. став 1. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.[122]

Европски континентални приступ, заснован на тежњи да се елиминише пристрасност како судских вештака тако и стручних саветника странака, инхерентно садржи одређене системске недостатке. У оквиру овог правног круга, судови нису апсолутно везани стручним мишљењем које је депоновао судски вештак. Паневропска правосудна пракса је униформна у ставу да судови поседују дискреционо овлашћење да занемаре налазе који немају потребну доказну убедљивост, што је директна рефлексија латинске максиме према којој судија задржава статус *„peritus peritorum”* (експерт над експертима), односно врховни арбитар чињеничног стања. Сходно томе, судови на

[121] Др Турањанин, В., ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Анонимни сведоци и заштита људских права, Анали, (стр. 277-296), 2021.
[122]Dine, J., Gobert, J., Cases and Materials on criminal law, London, 2000, 113.

европском континенту уживају процесну слободу да прихвате или одбаце закључке званично именованог вештака, али уз императиван услов: суд мора детаљно, јасно и научно аргументовано образложити материјалне разлоге због којих не прихвата дати налаз. Сваки пропуст или недостатак образложења у овом домену представља битну повреду одредаба поступка и апсолутан основ за изјављивање жалбе. Овај принцип слободног судијског уверења и независности у односу на научне ауторитете посебно је радикализован у француском кривичном процесу, где је експлицитно кодификовано правило да судија није правно обавезан проценом било ког стручног лица.[123]

Исто тако, судија то неће моћи да уради на професионалан начин уколико нема другачији налаз и изјаву стручног сведока или саветника, добијеног током доказног дела поступка.

У пракси се, међутим, јавља озбиљан епистемолошки и процесни парадокс: суду је изузетно тешко да заузме став који је дијаметрално супротан стручном налазу у домену у којем судија не поседује посебна научна или стручна знања. Ефективно оспоравање таквог доказа готово је немогуће без процесног ослањања на контрааргументе других независних експерата или пак на образложена мишљења стручних саветника које су ангажовале саме странке. Сходно томе, из начела правичности произилази императив да је судија дужан да пружи исцрпно, кохерентно и научно утемељено објашњење у погледу разлога који су га навели на прихватање или одбацивање предметног вештачења. У сваком појединачном случају, правосудни органи имају супстанцијалну обавезу да понуде сопствену правну и логичку процену научних сазнања садржаних у налазу и мишљењу вештака, трансформишући тако стручне закључке у правно ваљане чињеничне основе судске одлуке.[124]

Основна процесна потешкоћа за странке у систему континенталног права јавља се у тренутку када се суоче са потребом оспоравања налаза и мишљења званичног вештака, чији институционални положај инхерентно носи висок степен ауторитета. Овај доктрини кривичног процесног права суштински недостају ефикасни, кодификовани механизми контроле којима би се могао ограничити и неутралисати пренаглашени процесни утицај судских експерата. Наиме, званично именовани стручњаци уживају специфичан правни

[123] Др. Филип Мирић, Примена Повеље ЕУ о основним правима у кривичним стварима, 2022, Ниш, Институт за међународну политику и привреду, 299-305.
[124]Veron, M., Droit penal special, Paris, 2002, 83.

статус који је хијерархијски постављен знатно изнад положаја обичних сведока. У пракси, одбрана и оптужба се редовно суочавају са фигуром вештака према коме суд гаји априорни афинитет и поверење – управо зато што га је сам правосудни орган и делегирао – чак и у ситуацијама када поднети елаборат садржи очигледне методолошке недостатке и одступања од актуелних научних и стручних стандарда.

Консеквентно, унутар наведених континенталних оквира, судови депоновано мишљење вештака третирају готово као аксиоматичан извор, додељујући му снагу објективне истине, иако оно de iure нема обавезујући карактер за арбитра. Управо због ове процесне диспропорције, успостављање ригорозног система институционалних кочница и правовремене контроле представља императиван услов за заштиту начела правичности и обезбеђивање стварне контредикторности током спровођења вештачења у казненом поступку.[125]

Институционални оквир за материјално обештећење вештака заснива се на постулату да пружање специјализованих стручних услуга правосудним органима повлачи право на правичну ретрибуцију, која обухвата и писмени и усмени домен депоновања експертизе. Ова накнада по својој правној природи превазилази пуку рефундацију стварних материјалних трошкова проистеклих из процеса вештачења и инхерентно конституише реалну оперативну зараду која експерту припада на основу његовог научног или професионалног рада. У контексту економске балансираности поступка, правна пракса инсистира на двоструком императиву: елиминацији неоправдано високих тарифа које би оптеретиле процесне трошкове, али и на апсолутној заштити вештака од фискалних губитака услед његовог суделовања у судском процесу.

Иако су критеријуми и модалитети обрачуна диференцирани и партикуларни за сваку националну јурисдикцију, карактеристичан модел у континенталној Европи представља немачки законодавни оквир. За утврђивање компензација када је суд егзекутивни наручилац експертизе, примењује се правни акт чија историјска генеза датира из 1931. године (некадашњи *ZuEOG*), а који је након серије законодавних новела и реформи из 2007. године у потпуности кодификован као Закон о накнадама судијама поротницима, вештацима, тумачима, преводиоцима, сведоцима и трећим лицима **(**Закон JVEG - *Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz*).

[125] Rassat, M. L., Droit penal special, Paris, 2001, 87.

Специфичност овог система огледа се и у статусном разграничењу врсте ангажмана:

- Јавноправни статус: Уколико је стручњак запослен у органима јавне управе, а предметно вештачење спада у домен његове редовне службене дужности, додатни хонорар се денајира, будући да се рад инкорпорира у редовно плаћено радно време.
- Приватноправни статус: Насупрот томе, када експертизу иницира приватно лице, висина и модалитети исплате накнаде нису адстриктно везани за државне тарифе, већ су препуштени аутономији воља и диспозитивном уговорном односу између вештака и самог налогодавца.[126]

У структурисаном законодавној пракси Савезне Републике Немачке, накнада за рад судских вештака је прецизно регулисана кодификованим одредбама Закона JVEG (*Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz*), који таксативно дефинише следеће компоненте компензације:

1. Основна накнада за пружене услуге: Према одредбама чланова 9–11. Закона JVEG, хонорар се обрачунава на основу ефективних радних сати. Износи су подељени по специфичним хонорарним групама (оквирно у распону од 65 до преко 125 евра по сату, у зависности од области стручности и најновијих законских усклађивања).
2. Путни трошкови: На основу члана 5. Закона JVEG, стручњацима се рефундирају стварни издаци настали услед транзита на локацију вештачења или суда.
3. Накнада за материјалне расходе: Сходно члану 6. Закона JVEG, компензују се додатни издаци и трошкови смештаја у складу са одредбама Савезног закона о путним трошковима (*Bundesreisekostengesetz*).
4. Замена за посебне трошкове: Сагласно члановима 7. и 12. Закона JVEG, вештак остварује право на надокнаду специфичних секундарних расхода, што обухвата израду фотографија, техничких копија, дигиталну обраду података и ангажовање помоћног особља.

[126] Ashworth, A., Principles of Criminal law, Oxford, 1999, 83.

5. Ванредни додатни трошкови: Према члану 13. Закона JVEG, закон дозвољава обрачун посебних увећања уколико су испуњени специфични процесни услови или ако су захтеване експертизе високог степена комплексности.[127]

У италијанском правосудном систему, материјалноправни положај и надокнаде за рад стручних лица примарно су супремно кодификовани Указом председника Републике Италије од 30. маја 2002. године, бр. 115 — односно кроз *Консолидовани текст законодавних и регулаторних одредби о трошковима правосуђа (Текст А)* (*Testo unico delle disposizioni legislative e regolamentari in materia di spese di giustizia*). Сходно овом подзаконском акту, правосудни експерти остварују право на компензацију која се дихотомно дели на законски прописане таксе и рефундацију стварних материјалних расхода насталих током извршења налога. Финансијска ретрибуција није предмет појединачних процесно-компликованих преговора између судије и вештака; напротив, она је експлицитно условљена ”етичким” социјално-економским стандардима које императивно прејудицира сам закон.

У оквиру овако постављених стриктних граница, судски арбитар поседује овлашћење да одмери коначну висину накнаде применом три кумулативна квалитативна критеријума:

Степен комплексности и тежина поверене мисије (*gravità e complessità dell'incarico*);

Исцрпност, свеобухватност и комплетност депонованог стручног мишљења;

Општи научно-методолошки квалитет целокупног извршеног учинка.

У пракси, хонорари за израду експертиза класификују се према три модалитета у зависности од правне природе и специфичности самог вештачења: фиксни износ унапред детерминисан легислативом, дневне прописане стопе (*vacazioni*) или пак комбиновани процесни метод. Будући да закон прецизно успоставља услове за примену сваке појединачне категорије, судови не уживају дискрециону слободу одлучивања изван ових законских шема. Овакав приступ кореспондира са ширим савременим настојањима унутар континенталноевропског правног круга која теже ка строжој фискалној контроли правосудних расхода. Ови трошкови евидентно оптерећују државне буџете — нарочито у казненим предметима велике сложености и у ситуацијама када је због инсолвентности или

[127]Rittler, Th., Lehrbuch des Oesterreichischen Strafrecht, Besonderer Teil, Wien, 1962, 96.

слабог имовног статуса осуђеног лица фактички немогуће рекуперисати процесне трошкове за рачун буџета.

Као компаративна антитеза овом фиксном моделу, француски процесни систем предвиђа флексибилнију финансијску динамику кроз институцију прелиминарног авансирања трошкова. Сагласно члану 280. француског Законика о кривичном поступку, након што се на главном претресу или у истражној фази изврши формално именовање вештака, суд детерминише прецизан износ аванса који се мора уплатити стручњаку за почетак рада, истовремено обавезујући једну од процесно заинтересованих странака на уплату. Иако је опште правно правило да терет финансирања експертизе сноси она странка која иницира ову доказну радњу и предлаже вештака, наведени доктринарни принцип трпи значајне изузетке. Ови изузеци се превасходно примењују кроз институте бесплатне правне помоћи, односно у ситуацијама када слабо имовно стање странке не сме постати препрека за остваривање права на одбрану и једнакост оружја пред судом.[128]

Иако је у кривичнопроцесним системима Италије, Француске и Немачке иницијално кодификовано начело "*вектус викто*" – према којем трошкове експерата сноси странка која је изгубила спор – судска пракса ове принципе често супстанцијално модификује. У италијанском и француском казненом процесу евидентна је пракса судова да трошкове вештачења и укупне трошкове поступка компензирају, односно поделе међу уцесницима, чак и у ситуацијама када је једна од странака у потпуности успела у поступку. Оваква пракса црпи свој догматски легитимитет из одредаба члана 92. италијанског Законика о грађанском и кривичном процесу, који арбитру даје право на социјално-економски ребаланс трошкова уколико постоје "озбиљни и изузетни разлози" (*gravi ed eccezionali ragioni*). Међутим, у научној литератури се оправдано истиче да национални судови неретко екстензивно тумаче и злоупотребљавају овај правни стандард.

С једне стране, модел поделе расхода на једнаке делове развио се са телеолошким циљем да се спречи потпуни финансијски крах и преоптерећење инсолвентне странке која је изгубила спор. С друге стране, оваква пракса је подложна оштрој доктринарној критици. Основни противтежни аргумент наглашава да субјекат који својим радњама није скривио нити индиректно иницирао вођење поступка, не би смео бити изложен било каквим фискалним реперкусијама нити сносити трошкове доказних радњи. Ипак,

[128]Dubolino, P., Dubolino, Ch., Il codice repertorio, Delle leggi Penali Speciali, Piacenza, 2004, 166.

упоредноправни кругови, укључујући и домаћи правосудни систем, конзистентно задржавају ову факултативну законску опцију, премда се она у домаћој пракси користи знатно рестриктивније него у италијанској јуриспруденцији.[129]

Заштита процесног суверенитета социјално угрожених учесника у поступку осигурана је кроз специјализоване законске одредбе о бесплатној правној помоћи. У овим специфичним процесно-правним ситуацијама, фискални терет израде стручних мишљења априори преузима држава, док се странка лошег имовног статуса у потпуности ослобађа плаћања судских трошкова. Оваква легислативна опција, инспирисана међународним стандардима заштите људских права, инкорпорирана је и у домаћи правосудни систем. Према овом моделу, држава задржава супроватно право да евентуално рекуперише наведене издатке од супротне, солвентне странке која је изгубила спор, мада компаративна пракса Италије и Француске показује да државни органи у реалности веома ретко покрећу поступке за накнаду ових специфичних трошкова.[130]

Насупрот томе, Савезна Република Немачка поседује изузетно систематизован и ригорозан систем правне помоћи (*Prozesskostenhilfe*), који представља кључни гарант потпуног поштовања процесних права свих учесника, независно од њихове економске моћи. Овај систем је нормативно утемељен у члану 114. немачког Закона о парничном поступку (*Zivilprozessordnung – ZPO*), чији се критеријуми и обрасци сходно примењују и у казненом процесу када је реч о материјалном обештећењу за спровођење неопходних експертиза.[131]

Француски и италијански кривичнопроцесни системи омогућавају покретање жалбеног поступка против судских одлука којима се утврђују хонорари вештака. У Француској је ово право дефинисано чланом 724. Законика о кривичном поступку, а странке имају рок од месец дана од дана доношења одлуке да поднесу правни лек. Са друге стране, у Италији право на жалбу немају само странке, већ и сам стручни саветник или сведок. Ипак, италијански модел намеће строжа ограничења: жалба се подноси суду који је издао наредбу у року од 20 дана, а аргументација се може односити искључиво на погрешне прорачуне трошкова. Поред тога, у Италији уложена жалба нема суспензивно

[129] De Koster, P., Terrorism:special investigation techniques, Strasbourg Cedex, Council of Europe Publishing, 2005, 236.
[130] Loreh, S., "Ermittungen im Internet: eine Zwischenbilanz und Standortbestimung", in:*Kriminalistik*, num. 5, 2001, 328–333.
[131] Италијански Законик о кривичном поступку.

дејство; одлука је одмах извршна, те су странке у обавези да исплате накнаду без одлагања како би спречиле принудно извршење.[132]

2.3. Стручни сведок у форми стручног саветника у англоамеричком (прецедентном) кривичном поступку и правном поретку

У овом одељку обрадићемо примену посебних стручних знања у кривичном поступку у земљама прецедентног правног система, са посебним освртом на стручне саветнике и њихову функцију у прецедентном кривичноправном поступку.

Упоредноправно гледано, стручни саветник,посебно у земљама прецедентног правног система као што су Уједињено Краљевство, Аустралија и Сједињене Америчке Државе, јесте стручно лице чије мишљење на основу образовања, обуке, сертификације, вештина или искуства судија прихвата као валидно у кривичном поступку.

Као што је дефинисано савезним правилима о доказима Сједињених Америчких Држава (у члану 702), стручни сведок је особа која је квалификована посебним знањем, вештином, искуством, образовањем или обуком која је релевантна за чињенично питање у предмету. Због квалификација ове особе дозвољено јој је да сведочи у облику мишљења које даје током трајања кривичног поступка. У великом броју кривичних поступака у САД може се приметити ангажовање стручних сведока. То се дешава углавном у кривичним предметима, као што су они кривични поступци који укључују личну повреду или оштећење. Стручни сведоци су веома чести у кривичним стварима и њихова експертиза је ту незамењива. Заправо, ови стручњаци могу пружити много корисних сведочења како би оспорили став тужилаштва о релевантним чињеницама. Стручни сведок може бити од велике користи у напорима у кривичној одбрани.[133]

Сврха овог сведочења је да помогне пороти у тумачењу релевантних података или чињеница. Да би ова врста сведочења била прихватљива, она мора бити заснована на довољним чињеницама, поузданим принципима и правилној примени тих принципа на чињенице. Неке савезне државе САД, попут савезне државе Јута, детерминишу своју федералну дефиницију стручњака у сопственој верзији Правила 702.

[132] Marino, R., Petrucci, R., Codice penale e leggi complementari, Napoli, 2004, 64.
[133] Langbein, J. H., Origins of the adversarial criminal trial. Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.

Као што је дефинисано, стручни сведок се разликује од типичног „очевица" који се појављује на суду. Већина сведока сведочи о запажању које је део њиховог личног сазнања. С друге стране, стручњаци разматрају чињенице случаја и дају мишљење о томе шта се могло догодити. У том смислу, стручњаци не сведоче из прве руке. Уместо тога, они користе своје знање да објасне чињенице пресуђивачу чињеница.[134]

Постоји много различитих начина на које стручни сведок може подржати окривљеног. Понекад ће одбрана ангажовати стручног сведока да објасни форензичке податке. У овим случајевима може бити потребан форензички фармаколог или хемичар. Стручни сведоци се могу ангажовати и за сведочење о ватреном оружју и балистици.[135]

Одређени стручњаци за ментално здравље такође могу да сведоче о питањима у вези са психологијом. Штавише, можда ће чак бити неопходно користити више стручних сведока у једном предмету. Као такве, чињенице сваког датог случаја могу потенцијално имати користи од сведочења стручног сведока. На крају крајева, ниједан случај није превелик или премали да не би имао користи од стручног сведока. Када случај укључује сложене медицинске или техничке податке, требало би да се увек размотри опција ангажовања стручних сведока.

Стручни сведоци се ретко појављују у америчким и енглеским судским списима од 1782. године па до савременог доба, а стручњаци су помагали адвокатима да припреме своје случајеве бар толико дуго. Ипак, ангажовање стручњака за сведочење у америчким судским предметима није постала широко распрострањено све до 20. века.

Током 1920-их психолози су позвани да сведоче у неколико случајева у САД, укључујући случај компаније „Кока-Кола" против „Зиро-Кола", у којем је психолог дао стручно сведочење о томе да ли би заштитни знак „Зиро-Коле" могао изазвати забуну код потрошача, јер би био превише сличан заштитном знаку „Кока-Коле". Од лекара и психијатара је такође тражено да сведоче као вештаци, често у кривичним предметима. Године 1923. појавило се питање како оценити стручност ових „стручних саветника-сведока".[136]

[134] Allen, M., Textbook on Criminal law, London, 2001, 146.
[135] Ashworth, A., Principles of Criminal law, Oxford, 1999, 93.
[136] Golan, T., Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.

Конгрес је 1975. године издао Федерална правила о доказима (ФПД). ФПД 702 је обезбедио стандард за сведочење стручњака и вештака који је одговорио на нека од најзначајнијих питања у вези са том врстом посебних доказних радњи. Правило које је прецизирало да се односи на „научно или техничко знање" наводи потенцијалне квалификације стручњака у смислу „знања, вештине, искуства, обуке или образовања", и јасно се примењује на кривичне предмете.

Ипак, ова правила су неким судовима изазивала бројне недоумице.

У кривичном поступку САД против Вилијамса Други окружни суд одговорио је како су „примењиви фактори [за сведочење вештака] 'доказност, материјалност и поузданост доказа с једне стране, и свака тенденција да се доведе у заблуду, нанесе предрасуда или збуни порота на друго'". Суд је у Вилијамсовом кривичном предмету одбацио доказе пред собом као „науку о нестручности", а чинећи то, деловало је да је одбацио и Фрајев стандард „општег прихватања".[137]

Образложење у овом кривичном поступку усвојили су и други савезни судови, укључујући и Трећи окружни суд. Године 1984. Трећи окружни суд цитирао је Вилијамса у предмету САД против Даунинга, који је усвојио тест „поузданости" уместо Фрајевог „општеприхваћеног" теста. У међувремену, други савезни судови држали су се Фраја, стварајући раскол у кругу који би Врховни суд САД на крају решио. Да би изнели своје аргументе, тужиоци су принуђени да често траже вештачење. Ови докази су, међутим, били засновани на методама проучавања које у то време нису биле „општеприхваћене" у научној заједници.

Случај је стога представљао снажно средство за испуњавање стандарда вештака: да ли докази вештака и сведочење треба да буду „општеприхваћени" или треба да испуњавају неке друге захтеве?

Врховни суд је спојио ова два правца. Врховни Суд САД дао је четири смернице за разматрање сведочења вештака:

1. Да ли се теорија или техника стручњака може тестирати и да ли је то учињено?

2. Да ли теорија или техника имају прихватљиву познату или потенцијалну стопу грешке?

3. Да ли постоје стандарди којима се контролише рад технике?

[137] Tapper, C., Cross and Tapper on evidence. 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.

4. Да ли је теорија или техника општеприхваћена?

Дауберт је постао савезни стандард за оцену сведочења вештака. Државним судовима је, међутим, било дозвољено да наставе да одређују сопствени курс. Током година од Даубертовог случаја, многе државе су усвојиле стандард иако се неколицина и даље ослања или на Фрајев или на сопствени државни стандард.

Једно питање на које Дауберт није одговорио било је који стручни сведоци морају бити оцењени према стандардима случаја. Да ли се Даубертов стандард односио само на „научне и техничке" сведоке и субјекте, како је указао ФРЕ 702?

Врховни суд САД одговорио је на ово питање сматрајући да се Даубертов стандард примењује на сваког стручног сведока у савезном суду, било да је њихово сведочење било научно, техничко или другачије. Међутим, суд је такође сматрао да првостепени судови могу узети у обзир факторе ван овог стандарда, посебно ако би то побољшало способност првостепеног суда да обавља своју функцију.[138]

Данас, Дауберт остаје стандард у свим савезним и већини државних судова. Разумевање начина на који се Даубертова процена примењује може помоћи стручном сведоку да скроји сведочење и извештаје како би на највиши ниво подигли и судијско и поротно разумевање вредности рада стручног сведока-саветника.

По стандардима у англоамеричком (прецедентном) правном систему, стручни сведок суду може дати изјаву о било којој прихватљивој ствари која захтева вештачење сведока ако је квалификован да дâ такво мишљење.

На савезном суду стручни сведоци имају тенденцију да буду искључени из једног од два разлога: или не испуњавају услове за обелодањивање података у складу са Савезним правилима о кривичном поступку или не испуњавају стандарде прихватљивости утврђене у Савезним правилима о доказима. Ако сте суочени са стручњаком који ће сведочити против вас, ваш адвокат би прво требало да размотри подношење Даубертовог захтева. Даубертов предлог представља захтев за судско рочиште ради оспоравања или испитивања очекиваног вештака и стручних сведока и његовог или њеног намераваног сведочења.

Савезни и државни судови дозвољавају стручњацима да сведоче током предмета како би помогли судији и/или пороти у доношењу одлуке. Стручни сведок појашњава,

[138] Langbein, J. H., Origins of the adversarial criminal trial. Oxford (UK): Oxford University Press; 2005, 354.

објашњава и даје мишљења о сложеним стварима, које просечна особа обично не би разумела. Познати стручни сведоци су лекари, психолози, психијатри, социјални радници и други стручњаци који су упућени да дају стручно мишљење у правним кривичним поступцима. Стручни сведоци су потребни у многим судским предметима, као што су случајеви личних повреда и медицинских немара, али и случајеви који се односе на наводно неисправне предмете. Стручни сведок представља треће лице чији се исказ може прихватити у кривичном предмету. У дигиталној форензици, уметности анализе електронских доказа, стручни сведок је неко ко има знање о компјутерским системима и који може понудити сведочење у случајевима или злочинима који укључују коришћење рачунара. У уобичајеним околностима стручни сведок добија имунитет од евентуалног оптужења у вези са његовим датим мишљењем. Разлог за то је доктрина о имунитету коју је успоставио Врховни суд Сједињених Држава 1983. године. Важно је истаћи да већина стручњака, па и стручни сведоци наплаћује своје услуге, и то по сату стручног ангажовања.[139]

Ако посматрамо кривични поступак у другом главном представнику англоамеричког правног система, поставља се питање: ко може бити стручни сведок у Уједињеном Краљевству? У овом правном уређењу то могу бити практичари са довољно искуства у својој специјалности да могу дати поуздано и информисано мишљење суду. Како би неко стекао неопходно основно знање да постане стручни сведок, треба му најмање 10–15 година искуства у некој специјалности.

Стручни сведоци су кључни у судници у кривичним поступцима у Великој Британији, јер је за компликованије поступке потребно јасно објашњење стручних чињеница пороти. Међутим, мало је слагања у вези с тим шта чини стручног сведока. Давид Соломон из ГЛГ „Лава" (једне од водећих институција за спровођење вештачења и рад стручних сведока у Великој Британији), даје четири карактеристике које треба тражити – јасну комуникацију, способност подучавања, самопоуздање и искреност. Да би био прихватљив, стручни сведок мора да се бави професијом релевантном за конкретни кривични предмет. Такође, мора имати специјализовано знање кроз обуку, образовање или практично искуство. Стручни сведок је особа са великим искуством или знањем у одређеној области или дисциплини изнад онога што се очекује од лаика. Дужност ове

[139] Anderson, G. R., Expert evidence. 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada, 2014, 656.

врсте сведока је да примени своју стручност како би дала стручно мишљење трибуналу или суду о одређеним спорним питањима. Накнаде могу варирати од око 50 фунти по сату до вероватно десет пута више у финансијским предметима. У високоспецијализованим областима као што су порез, накнаде могу бити и до 1200 фунти по сату. Уопштено говорећи, постоје две врсте стручних сведока које се могу позвати да подрже случај, по англосаксонском правном систему, пре свега у Великој Британији, и то су:

– стручњаци за консултације, који објашњавају питања и чињенице релевантне за случај, који не сведоче суду, и

– експерти који сведоче и говоре пред судијом и поротом.

Стручни сведок може бити квалификован као вештак на основу знања, вештине, искуства, обуке или образовања. Стандард је минималан. Сведок не мора бити најбољи расположиви стручњак или имати опсежну обуку. Квалификације ове врсте сведока морају бити утврђене у записнику пре него што се од сведока затражи да предочи мишљење. Дужност стручних сведока је да давањем објективног и непристрасног мишљења у вези са стварима из своје стручности помогне суду да постигне превасходни циљ.[140]

У давању писменог извештаја и усменог сведочења стручни сведок треба да буде истинит у погледу чињеница, темељан у техничком образложењу, да пружи своје искрено мишљење и да обезбеди да извештај буде потпун када је реч о покривању релевантних питања. Док је личност стручног сведока инхерентни фактор, свест о одређеним аспектима стручног сведока може побољшати ефикасност сведочења. Ове факторе смо сажели као „три П": планирање, припрема и персоналност. Сведок о чињеницама се позива само да провери чињенице које се односе на случај. Стручни сведоци су, с друге стране, можда тражили да кажу суду шта их њихова стручност наводи да верују у предмету који се води. Док се од вештака тражи вештачење о одређеном скупу чињеница или о одређеном питању, од стручног сведока се тражи да сведочи само о уоченим чињеницама ствари или одређеног питања. У Сједињеним Државама, према Федералном правилу о доказима 702 (ФПД), стручни сведок мора бити квалификован на тему сведочења. Приликом утврђивања квалификација стручног сведока правилаФПД захтевају

[140] Langbein, J. H., Origins of the adversarial criminal trial. Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.

да стручни сведок има специјализовано образовање, обуку или практично искуство у предмету који се односи на кривични поступак.[141]

Особа која је стручни сведок може бирати да ли ће прихватити ангажман.Велика Британија је издала смернице које покривају стопе које ће плаћати у већини случајева, међутим, можда се може преговарати о већој цени ако постоји релевантно оправдање у вези са потребном стручношћу, а не личним квалификацијама појединца.

Често се поставља и следеће питање: који је један од разлога због којих се стручни сведок не може сматрати прихватљивим?

Пре свега, то се дешава када је стручни сведок навео да вештачење не треба прихватати тамо где постоји опасност да ће бити злоупотребљено или ће изменити процес утврђивања чињеница. Напомињемо да докази морају бити неопходни, јер би требало да буду изван искуства и знања судије и пороте. Сваки од стручнихсведока мора сведочити у целини отвореног типа; или, ако је раздвојиво, морају постојати два стручна сведока за сваки део отвореног прикупљања изјава. Осим разматрања исказа сведока на основу тога што је очевидац или поткрепљујући сведок, суд ће такође дати додатну тежину доказима који долазе од особе која је независни сведок. Независни сведок се понекад назива сведоком треће стране. Стручни сведоци се могу опозвати ако су у супротности са собом,или су суочени са контрадикторном изјавом ауторитативног рада на терену. Веродостојност је најважније питање у сведочењу стручног сведока и зависи од изгледа и утиска истине како га порота перципира. Истраживање које је обухватило 244 судије у Великој Британији показало је да је сваки четврти рекао да се често сусреће са пристрасношћу стручних сведока, а око два од пет рекло је да је пристрасност значајан проблем за квалитет утврђивања чињеница. Стручни сведоци помажу поротницима да разумеју сложене и нијансиране информације, пружају осећај објективности и кредибилитета и интегришу се са правним тимом како би побољшали снагу читавог случаја.[142]

С друге стране, у Енглеској и Велсу, стручни сведок има посебну улогу. То једужност стручног сведока упућеног у кривични предмет да делује како би се остварила правда. Не постоји „власништво”стручног сведока ни од стране тужилаштва ни од стране

[141]Oldham, J. C., The origins of the special jury. Univ Chicago Law Rev, 50(1): p, 1983, 137–221.
[142]Arcaro, G., Criminal investigation: Forming Reasonable Grounds, Ontario: Jordan Publication Inc, 1994, 31.

одбране у кривичном предмету. Уместо тога, улога стручњака је да помаже суду или поротиуситуацијама где им њихово обично, свакодневно искуство не омогућавада адекватно размотре питања у кривичном предмету.

Понекад постоји забуна у разликовању стручњака, који јепомоћ суду и лице које има стручност и вештине које доносена истрагу потенцијално кривичног дела. Међутим, ова разлика је важна јер утиче на то како се та стручност и те вештине користе токомистраге и сваког каснијег кривичног поступка. За потребе овограда прва улога сматраће се „стручњаком", а друга „специјалистом".

Стручни сведоци могу имати три привилегије у односу на обичне сведоке о чињеницама:

▪ Могу остати на суду пре давања исказа, (осим ако постојиоспоравање покренуто у вези са било којим чињеничним доказом из којег би могли да формирајумишљење) како би се чули докази и о чињеницама и о околностима;

▪ Могу изразити мишљење о питањима у оквиру своје стручности;

▪ Могу се позивати на радове других у својој стручној областибез кршења правила против преношења из друге руке.

Ове привилегије подлежу дозволи суда пред којим је стручни сведок ангажован.[143]

Сама сврха и обим дејства стручног сведока у кривичним поступцима у Енглеској и Велсу имају циљ да помогну онима који делују као експерти за криминал и онима који су ангажовани или у интеракцији са лицем које ће вероватно бити именовано за вештака да помаже суду. Законодавац Енглеске и Велса уводи законе, правила и упутства која су релевантна за улогу стручног сведока, што се мора поштовати када се тај сведок сматра неопходним и именованим. Појединачни професионализам такође може имати сопствене кодове праксе коју је издао надлежни орган у вези са улогом стручног сведока у кривичном поступку. Сви такви кодекси налазе се ван оквира донетих законодавних решења и углавном су донети као посебна правила, што је и карактеристично за англоамеричко прецедентно право.[144]

Прописана правила не покушавају да опишу како је написан извештај стручног сведока,него уопштено, или оно што је суштински садржај; сваки извештај ће се

[143]Bonavolonta, L., Nuovissimo manuele de procedura penale, Milano: Tirola editore S. p. a., 1994, 121.
[144]Clark, L. G., "Znanstvenik kao vještak", u: Izbor, Zagreb, br. 4 (1990), 264–274.

разликоватиу зависности од питања која се постављају стручном сведоку и чињеница које ће евентуално моратида размотри.

Правила се састоје од четири дела; први део се бави релевантним законодавством, правилима и упутствима; други део говори о улози сведока који даје упутства за експерта-вештака; трећи део посвећен је улози стручњака-стручног сведока коме упутствадаје истражитељ и било који резултат добијен на тај начин; четврти део изражава ставове тужиоца који намерава да ангажујестручног сведока у кривичном поступку.[145]

Да би се помогло у стручној процени у конкретном кривичном поступку, мора постојати формалан захтев странке према поступајућем суду, којим онатражистручно сведочење, за које се разумно верујекако може нарушити поузданостмишљења другог стручног сведока, или кредибилитет или непристрасностексперта или вештака.

Примери ствари које би требало да будуобелодањене у складу са тим правилима, а оба се односе на вештака и у односу на било коју корпорацију или друго стручно тело у коме стручни сведок ради, као запослени или у било ком другом својству, укључују следеће:

(а) било који уговорни аранжман о накнади према којем би висина или рок исплате хонорара стручног саветника на било који начин зависили од исхода кривичног поступка;(б) сваки сукоб интереса, било које врсте, осим потенцијалног сукобаобелодањеног у извештају стручног сведока;

(ц) негативан судски коментар;

(д) сваки случај у коме је жалба дозвољена због недостатка доказа стручног сведока;

(е) сваки негативан налаз, дисциплински поступак или друга критика професионалног, регулаторног или регистарског тела или органа, укључујућиРегулатор форензичке науке;

(ф) сваки такав негативан налаз или дисциплински поступак против, или друге такве критике других повезаних са корпорацијом или другим теломса којим стручни сведок ради и што би довело у питање квалитет његовог стручног сведочења.[146]

[145]Farnsworth, E.A., Uvod u pravni sistem SAD, Beograd: Savremena administracija, 1973, 129.
[146]Gerds, F., "Pravni problemi dokaza vještačenjam", u: Izbor, Zagreb, br.4, 1966, 382–392.

Увек ће постојати две главне врсте извештаја стручног сведока у тужилачком кривичном поступку:

– онај који се бави јасно мерљивим питањима (као што су резултати анализе и тестови)

– и други са ширим питањима и мишљењима, као што су сигурни системи рада.

Први се најбоље може описати као лабораторијски извештај, а други се може назватиизвештајемстручног консултанта/саветника иако неки извештаји могу да садрже елементе оба.Извештаји би стога у идеалном случају требало да буду самостални документи, али оба могу изражаватимишљење и на прво обично указује друго.[147]

Формално-правна ваљаност експертског извештаја имплицира да почетни сегмент документа мора садржати таксативно наведене идентификационе и професионалне податке о стручном сведоку. Ови подаци обухватају лично име, службено седиште, занимање, релевантне академске и стручне квалификације, те формалне акредитације које укључују чланство у професионалним асоцијацијама. Такође, извештај мора јасно презентовати хронологију професионалне каријере, специфично искуство, те егзактно утврђен материјални опсег, али и потенцијална ограничења предметне стручности експерта, уз процесну могућност уградње детаљне радне биографије у форми анекса.

Са друге стране, англосаксонски правни систем — *Common Law* круга, а специфично правосудни систем Сједињених Америчких Држава — поред фундаменталних супстанцијалних разлика у односу на континенталноевропску традицију, поседује специфичности које су директна консеквенца његовог федералног уређења. Оваква државна структура генерише изражен правни партикуларизам и високу комплексност процесних правила унутар појединих држава чланица. Насупрот томе, на савезном нивоу егзистирају једнообразно кодификована и униформна доказна правила која имају супрематију и једнако се примењују на целокупној територији САД. Наведени супстрат централизације обухвата и институт стручног сведока (*expert witness*).[148]

За разлику од континенталног модела судејског вештака, правни систем САД дефинише стручне сведоке као партикуларне експерте које ангажују, селектују и материјално компензирају саме процесне странке (тужилаштво и одбрана), док судски

[147]Krapac,D, "O vještačenju u krivičnom postupku s osobitim osvrtom na vještačenje telesnih ozleda", u: Zečević D. i dr, Vještačenje težine telesnih ozljeda u krivičnom postupku, Zagreb: Informator, 1985, 3–24.
[148] Ashworth, A., Principles of Criminal law, Oxford, 1999.

орган задржава позицију апсолутне неутралности и пасивне арбитраже. Суштинска функција ових актера огледа се у томе да, управо на темељу сопствених специфичних ванправних знања и вештина, интерпретирају и суду, странкама те пороти експлицирају предочене чињеничне супстрате, како кроз директни сведочки исказ, тако и путем структурисаног писменог извештаја.[149]

У савременом процесно-правном контексту, ова материја је примарно регулисана Правилом 702 Федералних правила о доказивању (*Federal Rules of Evidence – Rule 702*). Према овом нормативном стандарду, лице које поседује својство стручњака стекнуто кроз специфично знање, вештину, искуство, обуку или образовање, овлашћено је да сведочи у форми стручног мишљења или на други процесно прихватљив начин, под условом да његово научно, техничко или специјализовано знање кумулативно испуњава следеће доказне критеријуме:

- Процесна корисност: Да знање експерта суштински помаже тријеру чињеница (судији или пороти) у разумевању изведених доказа или у коначном утврђивању релевантних чињеничних околности;
- Чињенична утемељеност: Да је исказ заснован на супстанцијалном и квантитативно довољном обиму чињеница или емпиријских података;
- Методолошка поузданост: Да представља директни продукт научна и научно-прихватљивих, проверених принципа и метода;
- Апликативна конзистентност: Да је експерт у конкретном предмету научно поуздано и доследно применио наведене принципе и методолошке матрице на специфичне материјалне чињенице случаја.[150]

Широки легислативни оквир предметних одредбама имплицира да когнитивни домени подобни за судску процесну експлоатацију нису лимитирани ексклузивно на конвенционалне 'научне' или 'техничке' елаборате. Нормативни концепт се супстанцијално протеже и на свака друга 'специјализована' знања која поседују доказну релевантност. У оквиру овог доктринарног приступа, статус процесног сурогата за вештака признаје се сваком лицу које се квалификује широм матрицом атрибута — знањем, вештином,

[149] Victor H. Blanc, The Expert Witness in Criminal Trials, The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science , Vol. 52, No. 3 (Sep. - Oct., 1961), pp. 317-321, Northwestern University Pritzker School of Law.
[150]Leimanzik, J., Tietz, R., "Betrug mit Telefonkarten: Manipulationen mit Telefonkartensimulatoren (TKS)", in: Kriminalistik, num. 3, 1998, 199–201.

искуством, обуком или образовањем — чиме се дерогира рестриктивно, традиционално поимање експертизе.[151]

Сходно томе, процесни легитимитет за сведочење не уживају искључиво научни стручњаци у ужем смислу речи (попут припадника медицинске, физичке или архитектонске струке), већ и широк спектар профила који задовољавају стандард „квалификованих“ сведока. Као илустративан пример могу послужити банкарски или финансијски експерти, чије специфично познавање тржишних и фискалних механизама представља посебну врсту специјализованог знања. У савременој казненој пракси, веродостојна евалуација компликованих чињеничних супстрата често је когнитивно недостижна без апликације ванправних научних, техничких или других стручних знања. Управо због тога, примарни и најфреквентнији епистемолошки извор тих знања у судници остаје институт стручног сведочења или прелиминарног партијског консултовања.[152]

Унутар адверсалног модела карактеристичног за правосуђе Сједињених Америчких Држава, примарно процесно овлашћење за селекцију и номиновање стручног сведока (*expert witness*) припада сукобљеним странкама. С друге стране, судски арбитар поседује супроватно овлашћење да именује стручњака око чијег избора постоји консензус странака, или пак било ког експерта по сопственом нахођењу, користећи притом званичне институционалне листе вештака. Као императиван услов за пуноважност овог процесног чина, закон захтева изричиту сагласност номинованог лица за суделовање у конкретном казненом предмету. Институционални концепт изузећа стручног сведока, у форми у којој га познају континентални системи, потпуно је стран америчкој доктрини и легислативи.

Сходно томе, у државама англосаксонског прецедентног права, странке уживају апсолутну диспозитивну слободу приликом ангажовања експерата, као и право на самосталну процену да ли ће њихове писмене елаборате и усмене исказе уопште увести у корпус доказног материјала. Од овог општег принципа партијског монопола над доказима егзистирају два таксативно утврђена изузетка. Наме, америчка Федерална правила о доказивању (*Federal Rules of Evidence*) изричито и императивно предвиђају обавезност судијског именовања вештака ек оффицио у следећим правним ситуацијама:

---

[151] Тањевић, Н., (2011). *Кривичноправна заштита права интелектуалне својине у Србији,* Безбедност, година 53, број 1, Београд, страна 140-157.

[152]Lipczynska, M., Ponikowski, W., "Za jedinstvenu interpretaciju nekih spornih pojmova s područja ekspertize", u: Izbor, Zagreb, br. 2–3, 1983, 204–212.

- У поступцима експропријације, односно у принудним судским процесима одузимања имовинских права у јавном интересу (*eminent domain / condemnation proceedings*);
- У одређеним категоријама кривичних предмета, посебно у ситуацијама када је неопходно утврдити процесну способност оптуженог за суђење (*competency to stand trial*) или његову урачунљивост у време извршења кривичног дела.[153]

Процесна динамика у америчком казненом поступку након доношења осуђујуће пресуде, а непосредно пре фазе индивидуализације и одмеравања казне (*sentencing*), суштински намеће потребу за прибављањем релевантних когнитивних и клиничких података о менталном или соматском здравственом статусу окривљеног. У циљу расветљавања ових специфичних околности, правосудни орган по службеној дужности покреће поступак испитивања, при чему суверено бира, именује и материјално обештећује медицинског или форензичког експерата.

Овакав адверсални модел са елементима судске интервенције, инхерентно поседује специфичне доктриниране предности, али и озбиљне процесне недостатке.

- Системске предности: Примарни позитивни аспект огледа се у очувању апсолутне институционалне непристрасности суда, будући да се он априори не меша у партијски одабир редовних стручних саветника. Судија, који искључиво са позиције пасивног тријера чињеница прати извођење доказа, изводи закључак о поузданости депонованог елабората. Вероватноћа генерисања судијске пристрасности сведена је на минимум, с обзиром на конзистентно одсуство било каквог прелиминарног или ванпроцесног контакта између суда и стручног лица.
- Системски недостаци: Насупрот томе, очигледан структурални дефицит огледа се у повишеном ризику од стручне некомпетентности или коруптивних аномалија, будући да је странкама остављена суверена диспозиција да самостално ангажују приватне консултанте. Такође, у пракси се редовно јавља опасност да странке — изван таксативно прописаних законских изузетака — у потпуности пропусте да ангажују стручне саветнике у комплексим предметима

[153]Loreh, S. "Ermittungen im Internet: eine Zwischenbilanz und Standortbestimung", in: Kriminalistik, num. 5, 2001, 328–333.

> где би њихов научни супстрат био епистемолошки нужан за правилно пресуђење. Обрнуто, услед широке процесне слободе, странке неретко адстриктно уводе депонована мишљења која немају никакву супстанцијалну релевантност за конкретну правну ствар. Иако је овај дефицит делимично амортизован институтом обавезног судијског именовања вештака у законом предвиђеним поступцима, и даље егзистира перманентна опасност од неконтролисане и сувишне експлоатације овог доказног средства, што у крајњем исходу води ка хипертрофији процеса, усложњавању доказног поступка и неоправданом одуговлачењу кривичног поступка.[154]

По доношењу формалног декрета о именовању, на суду лежи императивна процесна обавеза нотификације стручног сведока у погледу његових законских дужности и преузете одговорности. Овај институционални корак правосудни орган може материјализовати путем писане кореспонденције или кроз непосредну усмену форму на наменском рочишту, на којем се сукобљеним странкама безрезевно гарантује право на суделовање и изјашњавање. Насупрот томе, материјални обим и прецизан чињенични оквир задатка дефинише искључиво она странка која је експерта процесно ангажовала, и то путем посебног, формалног споразума о стручном сведочењу. Сходно томе, у овом систему експерти своје научне и стручне операције не спроводе под директивом или руководством суда, већ под непосредним надзором и упутствима странке која их је селектовала. Изван веома ретких и строго таксативно утврђених процесно-правних ситуација које имплицирају ангажовање вештака назначене *ex officio* од стране суда, правосудни органи немају обавезу нити законско овлашћење да врше мониторинг над фазама извршења техничких радњи стручног сведока. Евалуација тока, динамике и методологије експертизе у целости је децентрализована и препуштена диспозитивној аутономији и надзорној улози самих страна у кривичном поступку.[155]

С обзиром на то да у адверсалном систему већину експерата примарно номинују и делегирају сами учесници у поступку, преклузивни временски оквир, односно рок за реализацију експертизе, конституише се унутар материјалноправног споразума потписаног између стручног сведока и процесне странке или њеног пуномоћника. У

[154]Mann, D., Sutton, M., "Kriminalitet na Internetu: promjene u načinu izvršenja krađa", u: Izbor, Zagreb, br. 4, 1999, 280–303.
[155]Allen, M., Textbook on Criminal law, London, 2001, 226.

правосудној пракси САД, евентуална кашњења у изради стручног елабората представљају искључиво интерну правну ствар коју у оквиру уговорне одговорности решавају ангажована странка, њен правни заступник и предметни експерт. Уједно, фидуцијарна природа овог односа имплицира да је стручни сведок везан строгом обавезом професионалне тајности у погледу свих чињеничних супстрата који се односе на правну ствар, пословне операције или приватност његовог клијента. Сходно томе, експерту је изричито денајирано право на неовлашћено обелодањивање информација у медијској сфери или трећим лицима изван процесног круга, изузев у ситуацијама када за то поседује експлицитну дозволу властодавца. Као инструмент додатне процесне сигурности, стручни сведок је дужан да, на захтев клијента, потпише формалну изјаву или уговор о поверљивости (*Non-Disclosure Agreement – NDA*). Са друге стране, овај интерни режим тајности не сме нарушити међународно-правне стандарде контредикторности; супротна странка по закону правовремено преузима целокупан исказ и писмени налаз стручног сведока, остварујући суверено право на увид у све методолошке и материјалне детаље извршене експертизе.[156]

Савезни нормативни оквир Сједињених Америчких Држава намеће ригорозне стандарде транспарентности за експертске извештаје, што је примарно кодификовано Правилом 26 Федералних правила о кривичном поступку (*Federal Rules of Criminal Procedure – Rule 26*). Према овим одредбама, писани елаборат стручног сведока — чија је процесна улога у великој мери аналогна домаћем институту стручног саветника — мора бити свеобухватан и кумулативно садржати следеће формално-правне елементе:

- Материјално мишљење и каузалност: Потпуну и експлицитну изјаву о свим стручним закључцима које ће експерт презентовати, уз детаљно навођење научних основа и логичких разлога који их поткрепљују.
- Епистемолошки супстрат: Све емпиријске податке, чињенице или друге информације које је стручни сведок узео у обзир и разматрао приликом формирања свог мишљења.
- Доказна документација: Списак свих техничких и доказних предмета који ће се користити као визуелни ослонац, резиме или непосредна подршка закључцима.

[156]Ashworth, A., Principles of Criminal law, Oxford, 1999, 83.

- Академски реноме: Детаљне квалификације експерта, укључујући таксативно наведен списак свих научних и стручних публикација чији је он аутор у последњих 10 година.
- Правосудна историја (референце): Прецизну евиденцију свих судских предмета у којима је током претходне четири године дато лице сведочило у својству експерта на главном претресу.
- Финансијска транспарентност: Формалну изјаву о тачној висини накнаде и хонорара који се плаћају за израду експертизе и стручно сведочење у конкретној казненој ствари.

Поред обавезног депоновања овог писменог извештаја, стручни сведок може бити цитиран од стране суда или непосредно позван од стране било које процесне странке ради усменог излагања на главном претресу. У овој фази, његова доказна улога подлеже пуном дејству адверсалног начела контредикторности; стручни сведок може бити подвргнут како директном испитивању (*direct examination*) од стране странке која га је ангажовала, тако и ригорозном унакрсном испитивању (*cross-examination*) од стране супротне странке, која има за циљ оспоравање његовог научног кредибилитета или методолошке поузданости доказа.[157]

У контексту америчког правосудног система, традиционално се потенцира важност ригорозног и детаљног унакрсног испитивања вештака. Сходно актуелним одредбама Правила 705, стручни сведоци су овлашћени да изнесу своје професионално мишљење и пратећу аргументацију без претходног презентовања примарних чињеница или емпиријских података на којима се то мишљење заснива, изузев када суд наложи другачије. Насупрот томе, процесна правила обавезују експерта да поменуте подлоге и чињенични материјал предочи уколико то буде захтевано током супротстављеног испитивања од стране супротне стране.[158]

У правним системима обичајног права (англосаксонског права), висина хонорара за ангажовање вештака предмет је директних преговора између сукобљених страна, при чему је изричито забрањено условљавање накнаде коначним исходом спора. Иако у Сједињеним Америчким Државама не постоји јединствени законски или регулаторни

[157] Члан 103.-104. Закона о кривичном поступку Републике Србије (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).
[158]Klotter, J., Edwards, T., Criminal law, Cincinnati, 1998, 94.

оквир који уређује ову област, у пракси стручни сведоци компензацију уговарају непосредно са странкама, односно њиховим правним заступницима. Ипак, овај процес карактеришу одређене специфичности, будући да је одређивање накнада подложно контролним механизмима предвиђеним Правилом 706 Савезних правила о доказима (Federal Rules of Evidence).[159]

Компаративно посматрано, разматрани систем одликује знатно већи степен флексибилности у поређењу са континенталним правним традицијама. Ова лабилност, међутим, не имплицира могућност да вештаци безусловно остварују неразмерно високе хонораре за свој професионални ангажман. Наиме, процесна улога супротстављеног испитивања пред поротом и судом ствара стратешки ризик за странку која исплаћује прекомерне накнаде, будући да се ти подаци могу јавно транспарентно предочити свим учесницима у поступку. Сходно одредбама Правила 706 Савезних правила о доказима (Federal Rules of Evidence), судом именовани експерти остварују право на разумну компензацију чију висину одмерава сам суд. У процесним оквирима који обухватају заштиту права на правичну накнаду гарантовану Петим амандманом (превасходно у материји експропријације), трошкови се подмирују из наменских буџетских средстава. Изван ових изузетака где је релација тарифно фиксирана, фидуцијарни терет накнаде у осталим споровима сносе саме странке у сразмери и динамици коју одреди суд, након чега се ти износи обрачунавају у оквиру општих парничних трошкова.[160]

Будући да у правосудном систему Сједињених Америчких Држава процесну иницијативу за ангажовање вештака имају саме партичне стране, опште начело налаже да фидуцијарни терет компензације сноси она странка која је конкретног експерта и номиновала. Оваква пракса представља директну апликацију ширег америчког процесног принципа према којем реквизиција стручног мишљења имплицира и обавезу подмиривања припадајућих трошкова од стране апликанта. У ситуацијама када се спор оконча вансудским поравнањем, диспозиција накнада за вештачење може — али не мора нужно — бити обухваћена клаузулама споразума о нагодби. Насупрот решењима у појединим компаративним правним системима где важи правило да поражена страна сноси све процесне издатке, у америчком праву је уобичајено да сваки судеоник дефинитивно

[159] Benson, M., Criminal Investigations - Organized Crime, New York, Infobase Publishing, 2008, 86.
[160] De Koster, P., Terrorism: special investigation techniques, Strasbourg Cedex, Council of Europe Publishing, 2005, 124.

покрива оправдане трошкове сопственог стручног саветника, без права на рефундацију од противника.[161]

Ипак, у оквиру институције судом наложеног вештачења (Rule 706 FRE), када орган поступка ex officio именује експерта, предвиђена је могућност супсидијарног финансирања из јавних фондова, што је карактеристично за поступке експропријације (condemnation proceedings) и одређене кривичне предмете. Код одузимања имовине у јавном интересу, комплетни трошкови извођења доказа вештачењем ради одмеравања правичне накнаде падају на терет државног буџета. Аналогно томе, у кривичнопроцесној материји, Савезни законик о кривичном поступку (Federal Rules of Criminal Procedure) и пратећи статути омогућавају алокацију буџетских средстава за покриће трошкова експертиза ради обезбеђивања ефективне одбране и једнакости оружја за социјално угрожене, односно сиромашне оптужене. Изван наведених специфичних изузетака, конзистентно са ставом (b) Правила 706, коначну исплату хонорара врше саме странке у сразмери коју својом наредбом утврди суд.[162]

У судској пракси се јављају ситуације у којима једна од процесних страна експлицитно одбија да измири уговорене обавезе према ангажованом вештаку. У таквим констелацијама, суд је овлашћен да закаже посебно рочиште и, уколико процени да је оправдано, наложи принудно извршење уплате, при чему му као процесни инструмент за обезбеђење наплате на располагању стоји могућност одређивања привремене мере. Управо због овакве фидуцијарне зависности од ликвидности и воље самих странака, судови прибегавају именовању експерта по службеној дужности примарно у оним предметима у којима је претходно прибављена експлицитна сагласност судеоника.[163]

Иако Правило 706 Савезних правила о доказима (Federal Rules of Evidence) судијама даје широка дискрециона овлашћења при алокацији и прерасподели трошкова вештачења међу странкама, оно истовремено нуди веома ограничене алтернативне изворе компензације изван парничног супстрата. Сходно томе, инсолвентност или сиромашки статус (indigent status) једне или више странака у поступку фактички дерогира способност суда да обезбеди редовну наплату хонорара за постављеног стручњака. Суд, додуше,

[161] Haack, S., *Evidence matters: science, proof and truth in the law.* New York: Cambridge University Press, 2014, 416.
[162] Raab, S., Five families – The Rise, Decline, and Resurgence od America's Mast Powerful Mafia Empires, St. Martins press, New York, 2006,59.
[163] Решење Вишег суда у Ужицу П1 бр.8/10 од 31.07.2010.год.

поседује суверено право да наложи плаћање укупних трошкова стручних саветника и вештака оној страни која је солидног имовног стања, али је таква процесна наредба стриктно кондиционирана њеним претходним пристанком. Сходно томе, озбиљне процесне и финансијске импликације настају управо у споровима где су један или оба учесника социјално угрожени, чиме се утиче на саму изводљивост независног вештачења.[164]

На основу претходно изложене анализе, може се закључити да је институт вештачења у правном систему Сједињених Америчких Држава у већини случајева заснован на принципу добровољности и диспозитивном уговорном односу између експерата и судеоника у поступку. Оваква констелација отвара оправдану доктринарну дилему: да ли ће се у кривичнопроцесној пракси стручно знање и мишљење користити конзистентно увек када процесни разлози то налажу, односно да ли постоји ризик од сувишног прибегавања овом доказном средству и у ситуацијама када за тим не постоји објективна потреба.

С друге стране, у америчкој правосудној традицији стручни сведоци континуирано подлежу кривичноправној одговорности за инкриминисано дело давања лажног исказа (perjury). У законодавству САД, лажно сведочење се квалификује као умишљајно кривично дело у ситуацијама када лице свесно износи неистините тврдње након што је формално положило заклетву пред овлашћеним службеним органом, попут јавног бележника, судског службеника или другог државног функционера. Сфера извршења овог кривичног дела обухвата како усмена сведочења пред судом, на расправама и током процесних испитања, тако и материјалне фалсификате извршене потписивањем службених исправа, пореских пријава или афидавита (изјава под кривичном и материјалном одговорношћу) за које је потписник уочио да садрже инкоректне податке. Законске санкције за лица оглашена кривима за ово дело предвиђају кумулативно или алтернативно изрицање новчане казне и казне затвора у трајању до пет година.[165]

[164] Shanty, F., Organized Crime from trafficking to terrorism, volume one, ABC Clio, Oxford, England, 2008, 104.
[165]Tapper, C., Cross and Tapper on evidence. 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.

2.3.1. Стручни саветници у Сједињеним Америчким Државама

Специјализовано (научно, техничко или друго) мишљење ове врсте стручних саветника о доказима или о чињеницама пред судом из области за које је одређено вештачење судија може подредити да се назове „стручним саветовањем или експертизом". Стручни саветницију кривичном поступку у САД могу да изнесу и „стручне доказе"у складу са својом стручношћу. Њихово сведочење може бити оповргнуто сведочењем других стручних саветника или другим доказима или чињеницама.

Стручна лица, пре свега, стручни саветници, у прецедентном судском систему САД позивају се да буду објективна страна у кривичном поступку и да никада не буду бранилац једне или друге стране. Они су присутни у кривичним поступцима да објасне компликована научна питања, а не да утичу на пороту или судију. Главне одговорности стручног саветникајесу да процене потенцијалне проблеме, недостатке, сувишности или грешке само када су у стању да потпуно цене одређени процес или систем.Стручни саветници су обавезни да проуче процесе пре анкетирања или да одложе задатак пре него што потенцијално промаше циљ због неразумевања специфичних услова. Они су позвани да сведоче под претпоставком да су обављене све припреме потребне за компетентну евалуацију процеса.[166]

Обично се кривични суд ослања на стручне саветнике за мишљења о тежини повреде, степену здравог разума, узроку квара на машини или другом уређају, губитку зараде и пратећих бенефиција, трошковима неге и слично. У случају интелектуалне својине, стручном саветнику се могу показати две музичке нумере, текстови књига или штампане плоче и замолити се да утврди њихов степен сличности. У већини случајева, лични однос стручног саветника према окривљеном сматра се и обично оцењује као ирелевантан.

Сам кривичнисуд или инокосни судија може у правном систему САД да позове стручне саветнике да технички процене одређену чињеницу или радњу како би суду пружили потпуно сазнање о чињеници/радњи која је одлучујућа за пресуђење. Стручно саветовање има и правну вредност, пре свега,приликом прибављања података, који су

[166]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

резултати истраживања експерата. Ти подаци се затим упоређују са резултатима стручних саветника странака у кривичном поступку.[167]

Стручни саветници имају велику одговорност, посебно у кривичним поступцима. Лажно сведочење стручног саветника у већини земаља строго је кажњиво кривично дело. Ангажовањестручних саветника понекад се критикује у Сједињеним Америчким Државама, јер их у кривичноправнимпоступцима често ангажују обе стране да заступају различите ставове, а пороти је препуштено да одлучи комеексперту да верује. Стручним саветницимаје законски забрањено да се изјашњавају о поднетим доказима до њиховог ангажовања, јер понекад странка може унапред да претпостави, због угледа или ранијих случајева, како ће сведочење бити повољно без обзира на основ у достављеним подацима; такви стручни саветници обично се омаловажавају као „унајмљено оружје".[168]

Стручног саветника у време суђења именује суд,који мора бити поново одређен сваки пут када то лице дође на суђење ради давања мишљења. Квалификацију даје сваки претресни судија и она се врши без обзира на претходно појављивање одређеног стручног саветника. Стручни саветници су они за које је суд сматрао да су квалификовани да говоре о некој стручној теми како би разјаснили позадину било ком лаику у пороти.

Када је у питању ангажовање стручног саветника у судовима Сједињених Држава увисоко профилисаним и комплексним случајевима са могућношћу изрицања тешких кривичних санкција, свака страна у кривичном поступку често предлаже и ангажује више стручњака за више врста експертизе. Иако је то још увек релативно ретко, сам суд такође може да задржи свог независног стручног саветника. У свим случајевима хонорари који се исплаћују стручном саветнику не могу зависити од исхода предмета.[169]

Докази и чињенице за чије су разјашњење позвани стручни саветници, често су најважнија компонента многих кривичних предмета данас. Испитивање отиска прста, анализа крви, ДНК, узимање отисака прстију и форензичко испитивање ватреног оружја представљају уобичајене врсте стручне експертизе које се изводе у тешким кривичним

[167]Haack, S., *Evidence matters: science, proof and truth in the law.* New York: Cambridge University Press, 2014, 416.
[168] Будимлић, М., „Потребе за проучавањем криминалитета везаног за компјутере и информационе системе у Босни и Херцеговини", у: Дневи варствословја (зборник материјала), Блед: ВПВШ, 2001,367–376.
[169]Poser, N.S., *Lord Mansfield: Justice in the age of reason.* Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.

предметима.Случајеви интелектуалне својине, анализе незгода, форензичких рачуновођа и медицинског немара типични су примери у којима се ангажују стручни саветници.[170]

Електронске експертизе се такође појављују као критични форензички докази у кривичним поступцима у САД. Аутентичност аудио и видео записа у било ком кривичном предмету мора верификовати стручни саветник, чија је улога да својим специфичним знањем уједно помогне суду да правилно разуме и протумачи техничке детаље ових електронских доказа.

Снимци говорне поште и телевизијски системи затвореног круга производе електронске доказе који се често користе у кривичним поступцима, данас више него у прошлости. Видео-снимке пљачки банака и аудио-снимке угрожавања живота у судницама презентују електронски стручни саветници.[171]

Једно важно правило које се односи на стручне саветнике, али не и на друге учеснике у кривичном поступку јесте изузетак од правила запажања из друге руке. Проницљиви сведок говори само оно што стварно зна о случају и ништа више. Сведоци перципијенти не могу давати мишљења, нити нагађати у вези са хипотетичким скупом услова. Насупрот томе, суд дозвољава стручном саветнику да сведочи о питањима која њему можда нису лично позната. Ово стручном саветникуомогућава да се ослони на научне чланке, разговоре са колегама о тој теми, сведочења прочитана у припреми за сведочење у предмету и сличне информације које он лично не зна.[172]

Важно је да стручни саветници који руководе доказима одржавају правилан ланац чувања тих доказа тако да буду у стању да потврде доказе и докажу да су онаквикаквим их представљају када износе стручна мишљења на главном претресу. У контексту кривичног гоњења, такође је битно да стручни саветник, који оцењује или испитује предмет који се односи на истрагу или процену случаја, може додати унос у документ „ланца чувања".То је образац који садржи опис предмета, време и датум враћања предмета, за све претходне стручне саветнике и друга стручна лица и датум завршетка стручне експертизестручног саветника.

[170]Clark, L. G., "Znanstvenik kao vještak", u: Izbor, Zagreb, br.4, 1990, 264–274.
[171]Golan, T., *Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England andAmerica.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.
[172]Farnsworth, E.A., Uvod u pravni sistem SAD, Beograd: Savremena administracija, 1973.

У случају стручног саветника, стручност и значај његовог сведочења у великој мери зависи од темељне подршке успостављене пре давања мишљења. Такви примери укључују образовну позадину, преглед научних радова, теренске студије и обуке које све воде ка развоју темеља знања за веродостојност сведочења стручног саветника. Пре главног претреса сви стручни саветници морају припремити извештај у којем сумирају своју анализу и закључке и морају поделити извештај са свим осталим странама у кривичном поступку. На тај начин се другим странама омогућава да ефикасно унакрсно испитују стручног саветника.[173]

Ако стручни саветник треба да сведочи на суду, он више неће бити заштићен привилегијом неодавања тајни прикупљених током истраживања за стручну експертизу. Идентитет стручног саветника и сви документи који су коришћени за припрему сведочења постаће видљиви. Обично ће искусни адвокат саветовати стручњака да не прави белешке на документима јер ће све белешке бити доступне другој страни.[174]

Експерт или стручни саветник који сведочи на савезном суду Сједињених Држава мора задовољитизахтеве правила 702 Федералних правила о доказима. Генерално, према правилу 702, стручни саветник је особа са „научним, техничким или другим специјализованим знањем" која може „помоћи кривичном суду о чињеницама", што обично укључује поред судије и пороту. Лице које се представља као стручни саветник мора прво да потврди своју компетентност у релевантној области кроз доказивање својих стручних креденцијала. Одбрани окривљеног и пуномоћнику из реда адвоката дозвољено је да провери наводестручног саветника како би оспорио његове квалификације. Ако суд оцењује квалификације стручног саветника, онда он може да сведочи „у облику саопштавања стручног мишљења или директним учешћем у кривичном поступку"под условом даје: „(1) стручна експертиза заснована на довољним чињеницама или подацима, (2) стручно мишљење производ поузданих принципа и методе и (3) стручни саветник принципе и методе поуздано применио на чињенице случаја".[175]

[173]Haack, S., *Evidence matters: science, proof and truth in the law.* New York: Cambridge University Press, 2014, 416.
[174]Krapac, D., "O vještačenju u krivičnom postupku s osobitim osvrtom na vještačenje telesnih ozleda", u: Zečević D. i dr, Vještačenje težine telesnih ozljeda u krivičnom postupku, Zagreb: Informator, 1985, 3–24.
[175]Leimanzik, J., Tietz, R., "Betrug mit Telefonkarten: Manipulationen mit Telefonkartensimulatoren (TKS)", in: Kriminalistik, num. 3, 1998, 199–201.

Стручни саветници могу сведочити у сваком кривичном случају у којем је њихова стручност релевантна. У кривичним предметима, приликом одабира стручног саветника од стране кривичног суда, постоји већа вероватноћа да ће сеангажоватистручни саветници форензичари или форензички психолози, док се у другим кривичним предметима, као што су личне повреде на раду или пореске утаје, могу ангажовати форензички инжењери, форензичке рачуновође, консултанти за запошљавање или стручњаци за негу. Важно је истаћи да се виши лекари – консултанти, лекари који лече у САД – често ангажују као стручни саветници на кривичним судовима.[176]

У Сједињеним Државама, према Федералном правилу о доказима 702, стручни саветник мора бити квалификован за кривичну ствар која је предмет кривичног поступка. Приликом утврђивања квалификација стручног саветника, ово правило захтева да лице има специјализовано образовање, обуку или практично искуство које је повезано са предметом. Сведочење стручног саветника мора бити засновано на чињеницама у доказима и треба да понуди мишљење о узрочно-последичној вези или корелацији са доказом при доношењу закључка.[177]

Стручни саветници у САД обично се плаћају по сату за своје услуге у истраживању чињеница, припремању извештаја и, ако је потребно, сведочењу током откривања пре суђења или на суђењу. Накнаде се првенствено разликују у зависности од стручне области стручног саветника и квалификација и репутације појединца.[178]

Професионални хонорар стручног саветника, као и његове додатне трошкове углавном плаћа страна која је ангажовала стручног саветника. У крајњем исходу кривичног поступка странка која је победила у кривичном поступкуима право да поврати износ који је платила свом стручном саветнику од стране која је изгубила у кривичном поступку.[179]

И у прецедентном правном систему научни докази представљају доказе изведене из научних сазнања или техника. Већина форензичких доказа, укључујући генетске доказе, јесу научни доказиФрај теста, који долази из случаја Фрајпротив Сједињених Држава

[176]Forbes, T.R., Surgeons at the Bailey. *English forensic medicine to 1878.* New Haven (CT): Yale University Press, 1985, 255.
[177]Mann, D, Sutton, M., "Kriminalitet na Internetu: promjene u načinu izvršenja krađa", u: Izbor, Zagreb, br. 4, 1999,280–303.
[178] Матијевић, Д., "Кривични поступак у рукама вјештака", у: Вјештак бр. 2 (1983), 8–14.
[179]Golan T., Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.

(1923), где се каже да прихватљиви научни докази морају бити резултат теорије која је била „општеприхваћена" у научној заједници. Овај тест резултира уједначеним одлукама у погледу прихватљивости.[180]

Тешко је дефинисати тачно када научни принцип или откриће прелазе границу између експерименталних и видљивих фаза. Негде у овој зони мора се препознати доказна снага принципа у кривичном поступку. Док ће судови у великој мери прихватити стручно саветовање изведено из добро познатог научног принципа или открића, ствар из које се изводи закључак мора бити довољно утврђена да је стекла опште прихватање у одређеној области којој припада.[181]

Године 1923. случај „Фрај против Сједињених Држава" покренуо је значајну промену у кривичном поступку САД будући да је дефинисао услове за прихватљивост научног вештачења и исказа стручних саветника. У овом кривичном предмету тим одбране је покушао да уведе и резултате полиграфског тестирања које је примењенопрема Фрају да би се утврдила Фрајева невиност, као и сведочење стручног саветника да би потврдио и објаснио резултате.[182]

Овом пресудом мишљење судије у предмету Фрај против Сједињених Држава поставило је преседан и стандард којим ће се стручни саветници деценијама ангажовати у прецедентном судском систему. У савезним судовима између 1948. и 1975. године Фрај је цитиран 55 пута; међутим, примена није била доследна. Једна од највећих борби која је произашла из овог преседана била је примена и на кривичне предмете. Многи судови и судије имали су проблема да на концизан и непроизвољан начин тумаче појам „општеприхваћености" одређене области. Године 2012. судови у девет држава и даље су користили Фрај стандард када су анализирали правила државних вештака и стручних саветника.Конгрес Сједињених Држава је 1975. године издао Федерална правила о доказима под називом ФРЕ 702. Овај сет правила је издат да обезбеди стандард за сведочење стручних саветникаи вештака које треба да потврди судски систем Сједињених Држава. Правило је прецизирало да се пријава стручног саветника мора приписати лицу са „научним или техничким знањем", заједно са листом квалификација које би то лице квалификовале да буде стручни саветник у смислу „знања, вештине, искуства, обуке или

[180]Исто.
[181]Tapper C. Cross and Tapper on evidence. 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.
[182]Langbein J.H. Origins of the adversarial criminal trial. Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.

образовање". Ово правило је тако разјаснило прихватљиву употребу стручних саветника у кривичним предметима.[183]Међутим, правило 702 и даље јенеким судовима стварало недоумице. Судови који би користили ово ново правило били су збуњени у погледу тога да ли је ФРЕ 702 служио за јачање пресуде о „општем прихватању" у Фрају или је ФРЕ 702 замена овог правила. На пример, у предмету САД против Вилијамса (1978) Други окружни суд одговорио је да су „примењиви фактори [за сведочење стручних саветника], доказност, материјалност и поузданост доказа с једне стране, и свака тенденција да се обмане, предрасуде или збунити пороту на другој страни". Чинило се да је суд одбацио претходни преседан који је поставио Фрај. Образложење у случају Вилијамс касније су усвојили и други савезни судови, укључујући и Трећи окружни суд, који је усвојио тест „поузданости" из 1984. године. У међувремену, други савезни судови су се држали Фрајевог преседана, што је довело до поделе круга који неће бити решен све док Врховни суд не постави нови стандард стручним саветницима у предмету *Дауберт*против *Merrell Dov Pharmaceuticals, Inc*.[184]

Даубертов стандард је произашао из предмета Врховног суда САД *–Дауберт* против *Merrell Dov Pharmaceuticals,* Inc. Он пружа четири фактора која судови треба да узму у обзир када утврђују да ли је сведочење стручног саветника прихватљиво према Савезним правилима о доказима:

1. „Да ли се теорија или техника стручног саветника може тестирати",

2. „Да ли теорија или техника стручног саветника имају прихватљиву познату или потенцијалну стопу грешке",

3. „Да ли постоје стандарди који контролишу рад технике",

4. „Да ли је теорија или техника 'општеприхваћена'међу стручним саветницима."

Године 2012. двадесет и две државе користиле су Даубертов тест када су анализирале своја правила за стручне саветнике.

[183]Poser N.S. Lord Mansfield: Justice in the age of reason. Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill Queen's University Press, 2013, 432.
[184]Oldham J.C. The origins of the special jury. Univ Chicago Law Rev, 50(1), 1983, 137–221.

2.3.2. Стручни саветници у кривичном поступку Енглеске и Велса

У Енглеској и Велсу, тј. кривичнопроцесном законодавству Велике Британије, по Правилима о кривичномпоступку (ЦКР), од стручног саветника се захтева да буде независан и да извештај упути суду. Стручног саветника могу упутити обе стране ако сеусагласе са тим, посебно у случајевима када је одговорност релативно мала.

Према ЦПР-у, стручни саветници могу бити упућени да дају заједничку изјаву у којој се детаљно наводе тачке слагања и неслагања како би помогли кривичном суду или трибуналу. Састанак се одржава сасвим независно од инструкција адвоката и често помаже у решавању предмета, посебно ако стручни саветници прегледају и модификују своја мишљења. Када се то догоди, могу се уштедети значајни трошкови суђења када се стране у спору сложе о нагодби. У већини система суђење (или поступак) може се суспендовати како би се стручним саветницима омогућило да проуче случај и дају своје резултате. Састанци стручних саветника чешће се одржавају пре суђења. Стручни саветници наплаћују стручну накнаду коју плаћа наручилац извештаја (обе стране за заједничка упутства) иако се извештај упућује суду. Накнада не сме зависити од исхода случаја. Они могу бити позвани (издати се уз позив за сведоке) иако је то обично формалност да би се избегли сукоби на дан расправе пред кривичним судом.[185]

У шкотском праву чувени предмет Дејвипротив судија за прекршаје из Единбурга (1953) даје овлашћење да када стручни саветник има одређено знање или вештине у области коју испитује суд и када је позван на суд како би разрадио ту област у корист суда, тај стручни саветник може дати исказ о свом мишљењу о тој области.

Поређења ради, закони Велике Британије и Велса и Сједињених Америчких Држава у погледу стручних саветника имају доста сличности и разлика, које генерално функционално утичу на њихову корисност у правним порецима и појединачним случајевима.

Сличности се највише огледају у самој сврси, што ћемо представити подробније:

• Уједињено Краљевство – Стручни докази треба да пруже судији или пороти неопходне научне критеријуме за тестирање тачности њихових закључака;

[185]Anderson G.R. Expert evidence. 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada, 2014, 656.

• Сједињене Америчке Државе – Доказ стручног саветника је прихватљив на основу тога што ће сазнање помоћи пресуђивачу о чињеницама да разуме доказе или да утврди спорну чињеницу.

Затим, ту су квалификације стручних саветника:

• Уједињено Краљевство –Стручни саветник је квалификован да сведочи када сам суд не може да формира мишљење и за ту сврху су потребни посебна студија, вештина или искуство;

• Сједињене Америчке Државе –Стручни саветник је квалификован знањем, вештином, искуством или образовањем.

И на крају, сама прихватљивост доказа и доказног средства путем налаза и мишљења и изјава стручног саветника:

• Уједињено Краљевство –Стручни саветник доказ мора доставити што је могуће детаљније како би се судија уверио да је његово мишљење основано;

• Сједињене Америчке Државе – Сведочење стручног саветника мора бити засновано на довољним чињеницама, подацима или производима веродостојног извора испитивања и испробаних принципа и метода.

Надаље ћемо истаћи разлике у ова два система.

Пре свега, другачији је сам поступак спровођења поступка налаза и мишљења стручног саветника:

• Уједињено Краљевство –Дужности стручног саветника према кривичном суду имају предност над свим обавезама према особи од које су добили упутства или која их плаћа;

• Сједињене Америчке Државе – Дужност стручног саветника није формално дефинисана у савезним правилима о кривичном поступку/доказима.

Исти случај је и са депозитима:

• Уједињено Краљевство –Докази стручног саветника се испитују пред судијом (или арбитром);

• Сједињене Америчке Државе –Стручни саветник,докази и доказна средства могу бити приморани на сведочење непосредно у кривичном поступку.

И на крају, постоји разликау питањима на која одговара стручни саветник:

• Уједињено Краљевство – Стручно мишљење стручног саветника о крајњем питању из стручне области није прихватљиво.

• Сједињене Државе – Стручно мишљење стручног саветника о крајњем питању је прихватљиво.[186]

2.3.3. Стручни саветници у кривичном поступку Аустралије

Стручни саветник који поступа у кривичном поступкуу ЗКП-у Аустралије подучава истраживача чињеницама (пороту или, на суђењу, судију) о основној научној теорији и теорији примене инструмената и стручних метода. Овај сведок је стручни саветник, позван да изврше мишљење како је теорија валидна и како су укључени инструменти поуздани. Стручни саветник мора бити квалификован као вештак, што може захтевати академске квалификације или посебну обуку.

С друге стране, Савезни суд Аустралије издао је смернице за стручне саветнике који се појављују у аустралијским кривичним судовима. Ово покрива формат писменог сведочења стручног саветника, као и њихово понашање на суду. Сличне процедуре се примењују иу несудским форумима, као што је Аустралијска комисија за људска права и једнаке могућности.[187]

Позван након сведочења,стручни саветник, како га ми познајемо, напушта место сведочења. Обично је то лабораторијски техничар који је лично спровео тест. Стручни саветник ће описати и тест и резултате. Приликом описивања теста изложиће мишљење да су коришћене одговарајуће процедуре тестирања и да је опрема била у добром радном стању. У Аустралији странке могу ангажовати и стручне саветнике или сведоке који не сведоче.[188]

Наиме, странка може ангажовати стручне саветнике да им помогну у процени датог случаја. На пример, произвођач аутомобила може унајмити искусног механичара да одлучи да ли су његови аутомобили направљени према спецификацији. Овакво стручно мишљење биће заштићено од супротне стране. Другим речима, ако вештак пронађе доказе

[186]Langbein J.H. Prosecuting crime in the Renaissance, England, Germany, France. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1974, 321.
[187]Lipczynska, M., Ponikowski W., "Za jedinstvenu interpretaciju nekih spornih pojmova s područja ekspertize", u: Izbor, Zagreb, br.2–3, 1983,204–212.
[188]Forbes, T.R., Surgeons at the Bailey. *English forensic medicine to 1878.* New Haven (CT): Yale University Press, 1985, 255.

против свог клијента, супротна страна неће аутоматски добити приступ њима. Ова привилегија је слична доктрини радног производа и не треба је мешати са привилегијом адвокат-клијент.[189]

Стручни саветник који не сведочи може бити присутан на суђењу или саслушању како би помогао адвокату да поставља питања другим вештацима и стручним саветницима. За разлику од стручног саветника који сведочи, стручни саветник који не сведочи може се лако повући из предмета. Такође је могуће заменити стручног саветника који не сведочи застручног саветника који сведочи пре датума обелодањивања вештака и стручних саветника.

Сматрамо да је једна оваква смерница према проширењу обима и врсте улоге стручног саветника неопходна и у нашем кривичнопроцесном законодавству, када је реч о обиму учешћа, правима и обавезама, врстама и накнадама стручног саветника у кривичном поступку. Таква врста учешћа стручног саветника у кривичном поступку, где би он директно био саветник у стручним питањима странке која га ангажује, имала би далеко слободнији и шири приступ истраживању и давању стручног налаза и мишљења. Ово је другачији аспект у односу на формални приступ и ангажовање одлуком суда или кривичнопроцесног органа,али и стручних савета као традиционалној улози стручног саветника. Свакако,то би значило разноврсније учешће стручних саветника у кривичном поступку, те њихово практично и независно ангажовање. У садашњем уређењу института стручног саветника у нашем ЗКП-у он је директно везан за вештачење и вештака, те је његова независна улога још у великој мери неодређена. Сходно томе, будуће новеле Законика о кривичном поступку неопходне су ради прецизнијег уређења института стручног саветника, превасходно са аспекта његовог јасног разграничења од вештака и вештачења као доказног средства.

[189]Loreh, S. "Ermittungen im Internet: eine Zwischenbilanz und Standortbestimung", in: Kriminalistik, num. 5, 2001,328–333.

2.4. Форме коришћења посебних стручних знања у пољском ЗКП-у[190]

У поглављу 22. Законика о кривичном поступку Пољске уређује се питање вештака, преводиоца и специјалиста у кривичном поступку. Специјалиста је терминолошки назив за институт сличан нашем стручном саветнику, који је пољски законодавац детерминисао у ЗКП-у. Пре одредби о специјалисти важно је истаћи одредбе које обухватају вештаке и вештачење у кривичном поступку Пољске, јер је ангажовање специјалиста директно везано за само вештачење, слично као у ЗКП-у Републике Србије. Чланом 193. став 1. прописано је да ће се, ако утврђивање материјалних чињеница од суштинског значаја зарешавање предмета захтева посебна знања, суд консултовати са вештакомили,како формализује пољски законодавац, експертом. Њихов задатак је да дају своје мишљење, за које се може позвати и научна или специјализована установа.У случају да су именовани вештаци различитих специјализованих области, суд који је именовао вештаке одлучиће да ли истраживање треба да спроведу заједнички и доставе једно мишљење или пак одвојена мишљења.Чланом 194. пољског ЗКП-а решење о извођењу ове врсте доказа доноси се у облику акта или налогау који треба да се означи:

1) име(на) и презиме(на) и специјалности вештака, а у случајумишљења институција, по потреби, специјалности и квалификација лица којатреба да учествује у изради стручног мишљења,

2) предмет и обим, а по потреби и списак конкретних питања,

3) рок за подношење стручног мишљења.

Чланом 195 ЗКП-а прописано је да, сем сталних судских вештака, свако општепризнато лице с довољно знања из одређене области дужно је да делује и као вештак.[191]

Чланом 196 став 1. ЗКП-а у Републици Пољској прописано је да се за вештачење не могу именовати: лица набројанау чл. 178, 182 и 185 лица којима су разлози за изузеће наведени у чл.40 §1 пододељци (1), (2), (3) и (5) су применљиви, лица позвана да се појаве у својству сведока у предмету и лица која сведоче о предметном делу.Ако се открије разлог за дисквалификацију вештака из става 1, мишљење које је дао вештак неће се сматрати

[190]Code of Criminal Procedureof Poland (Законик о кривичном поступку Пољске), Службени гласник, број 88 тачка 553 од 6. јуна 1997. године.

[191] Члан 193–194. ЗКП-а Пољске од 6. јуна 1997. године.

доказом, а уместо њега именује се други вештак.Ако је било која чињеница која би могла довести у сумњу поузданост или непристрасност именованог вештакаобелодањена, именује се други вештак.Вештак даје заклетву која гласи: „Потпуно свестанзначајасвоје изјаве и своје одговорности пред законом, свечано обећавамда ћу вршитиповерене ми дужности непристрасно и по својој савести.”Судски вештак ће се позвати на своју претходну заклетву када је именован у таквом капацитету.

Чланом 198 став 1 Кривичнопроцесног законика Пољске одређено је да ће се вештаку по потреби показати судски списи који се односе на случаји да ће бити позван да учествује у извођењу доказа.[192]Орган који води главни претрес може задржати право да присуствује вођењу неке или свих потребних студија предвиђених од стране вештака, под условом да присуство неће негативно утицати нарезултат тога.Када је потребно, орган који води суђење може изменити обим или списак питања и поставити додатна питања. Изјаве окривљеног о наводном делу дате вештаку илилекару који пружа медицинску помоћ не могу се сматрати доказом.Чланом 200 став 1 прописано је да ће се, у зависности од упутства органа који води главни претрес,вештак изјаснити усмено или писмено.Мишљење треба да садржи:

1) име и презиме вештака, научни степен, специјалност и радно место,

2) имена и презимена и остале податке лица која су учествовала уприпремама, са назнаком радњи које је свако од лица извршило,

3) у случају мишљења институција – пуни назив и место установе,

4) датуме студије и датум издавања мишљења,

5) извештај о извршеним радњама и налазима и закључцима из њега;

6) потписе свих експерата који су учествовали у његовој изради.

Лица која учествују у припреми мишљења могу се по потреби позватида се појаве у својству вештака, а лица која су учествовала само у испитивањима – усвојству сведока.[193]

Чланом 201 пољског ЗКП-а, одређено је да, ако је дато мишљење непотпуно или нејасно, садржи само по себи противречност илимишљења о истој ствари која су контрадикторна, могу се позвати исти вештаци или могу бити именованидруги експерти.Најмање два вештака психијатра именује суд, а уприпремном поступку од стране

[192] Кривичнопроцесни законик Пољске од 6. јуна 1997. године објављен у Службеном гласнику Републике Пољске, број 88 тачка 553.
[193] Члан 196–198 ЗКП-а Пољске од 6. јуна 1997. године.

државног тужиоца, ради давања мишљења о психичком стању оптуженог.На предлог психијатара, одређују се вештаци или експерти других специјалности да учествују у припреми мишљења.Вештаци не могу бити рођаци, или у браку, или било којој другој вези која би могла да буде повезана и којом би била доведена у сумњу њихова независност. Мишљење психијатара треба да садржи изјаве о обе одговорности кодвреме извршења дела, као и стање психичког здравља и способност за учешће у кривичном поступку, а по потреби и на околности из члана 93 КЗ-а Пољске.[194]

Чланом 203 став 1 ЗКП-а прописано је да се, ако вештак предлаже такву неопходност, психијатријски прегледоптуженог може комбиновати са посматрањем у здравственој установи.О таквом испитивању одлучује суд или државни тужилац наводећи предлог института за спровођење таквог запажања. У припремном поступку суд одлучује о предлогудржавног тужиоца за наведене радње посматрања оптуженог.Посматрање у медицинској установи не треба да траје дуже од шест недеља. Ако, међутим, органи установе то предложе, суд може продужити овај рок за период неопходан за завршетак посматрања. Вештаци ће одмах обавеститисуд о завршетку посматрања.

На наредбе предвиђене горе наведеним одредбама ЗКП-а, које се тичу вештака и вештачења, може бити уложена интерлокуторна-делимична жалба, што значи да жалба може бити уложена на ту врсту наредбе пре него што се реши и правоснажно одлучи о главној кривичној ствари у кривичном поступку.[195]

Чланом 205 ставом 1 пољског ЗКП-а прописано је да, кад год вршење прегледа, огледа, вештачења,заплена материјалних предмета или претрес захтева техничке радње, као што су мерење,калкулације, фотографије или очување трагова, специјалисти могу бити позвани да учествују. Такође, институт специјалисте је директно везан за одређивање и спровођење вештачења, те налаза и мишљења вештака. Тек када вештачење нареди суд, странке могу предложити и ангажовати специјалисту. Ово решење је слично као у нашем ЗКП-у и одредбама везаним за ангажовање стручног саветника. Специјалиста који није службено лице органа који води суђење, преотпочињањарадње можда ће морати да положизаклетву, која гласи: „Потпуно свестанзначајасвојих поступака и својеодговорности пред законом, свечано обећавам да ћувршити поверене ми дужности

[194] Члан 201 ЗКП-а Пољске од 6. јуна 1997. године.
[195] Члан 203 ЗКП-а Пољске од 6. јуна 1997. године.

непристрасно и по својој савести.”У записнику о акцији спроведеној уз учешће специјалисте треба навестиимена и презимена, специјалности, места запослења, као и врсту иобим радњи које спроводи свако од лица. Одредбе које се односе на вештаке и вештачење и њихово именовање од стране суда, директно се односе и примењују када су у питању специјалисти, изузев одредби чланова 194, 197, 200 и 202 пољског ЗКП-а. Специјалисти могу бити позвани, ако је потребно и ако то сматра суд, да се појаве на главном претресу у својству сведока.[196]

Главна одлика пољског ЗКП-а јесте да предвиђа учешће специјалиста као посебне врсте стручних саветника, као форму коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку, поред вештака. Насупрот томе, све радње око примене неопходних стручних знања за отпочињање, ток и успешан завршетак кривичног поступка пољски законодавац спроводи применом института вештака. Осим очигледних сличности са стручним саветником у Законику о кривичном поступку Републике Пољске, специјалиста ипак наступа као орган кривичног суда са задатком конкретне специјалистичке помоћи суду, док је стручни саветник више одређен као помагач једној од страна у кривичном поступку, пре свега, одбрани окривљеног, а не толико суду. Одатле произлази још једна битна разлика, а то је да специјалиста има обавезу да у складу са својим експертским знањем и умењем буде од помоћи страни која га предлаже, а самим тим и ангажује, док стручног саветника углавном именује суд као независан орган кривичног поступка. Отуда је ЗКП Републике Србије ипак у предности и корак испред пољског ЗКП-а у погледу разноврсности примене форми посебних стручних знања у кривичном поступку. Аргумент који говори у прилог томе јесте лимитираност учешћа специјалисте у кривичном поступку, као и оскудно дефинисање и детаљнија систематизација института специјалисте у свега два члана пољског ЗКП-а. Детаљнијом анализом увиђамо и да ЗКП Републике Србије регулише институт стручног саветника у више одредаба свог ЗКП-а, те овом питању учешћа стручних знања у кривичном поступку придаје већи значај. Осим терминолошке разлике, управо у горе наведеном се открива главна разлика између пољског специјалисте и нашег стручног саветника у кривичном поступку.

[196] Члан 205 ЗКП-а Пољске од 6. јуна 1997. године.

2.5. Вештаци и вештачење као облик стручне помоћи у норвешком ЗКП-у[197]

У Поглављу 11 Законика о кривичном поступку Норвешке регулисано је питање института вештака и стручњака у кривичном поступку, међу којима се не уређује институт стручног саветника као вид стручне помоћи суду и странкама. Стручна помоћ се уређује директно ангажовањем стручњака или експерата, института који је сличан, али не и идентичан стручним саветницима какве познаје наш ЗКП.

Чланом 138 ЗКП-а свако лице које је суд именовао као вештака дужно је да преузме задатак вештачења.Пре него што суд именује неко лице за вештака, по правилу, треба да га пита да ли је вољан да то учини. Ако се изјасни да не жели, не треба га именовати, и ако је могуће, треба именовати неког другог.Вештак има право на накнаду у складу са посебним законом.Чланом139 ЗКП-а прописано је да се поставља један вештак, осим ако суд утврди да су за предмет потребна два или више вештака.Поред тога, суд може именовати и нове вештаке или оне који су први постављени када сматра да је то потребно. Према Законику о кривичном поступку, кривични суд може ангажовати вештаке за сталну службу у вези са одређеним питањима.Стални стручњаци, међу које спадају вештаци,служиће ако посебне околности не захтевају другачије.Пре него што суд именује вештака, странкама се даје могућност да изнесу своје ставове, под условом да се то може учинити без угрожавања разјашњења случаја и без несразмерног одлагања. Ако странке предложе исте вештаке, они се, по правилу, именују када се изјасне да су вољни да прихвате задатак вештачења. ЗКП Норвешкепрописуједодатна правила о томе како ће суд поступити при одређивању вештака,у случајевима у којима је реч о подацима који се према Упутству о безбедности могу дати само посебно овлашћеним лицима.Када се то може избећи, за вештака не би требало да буде именована ниједна особа која би у складу са чланом 106 или чланом 108 Закона о судовима правде била дисквалификована да обавља функцију судије.По правилу, лица која имају међузависне односе не би требало да буду именована за вештаке.Ако вештаци желе помоћ како би добили информације од

[197]The Criminal Procedure Act of Norway (Act of 22 May 1981 No. 25), Кривичнопроцесни законик Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981. године.

странака или других лица, могу се обратити суду. Уколико су информације прикупили самоиницијативно, то би требало да се види из њиховог извештаја.[198]

Сви стручњаци, и вештаци, по правилу, подносе писмени извештај заједнички или појединачно.Вештаци се могу позвати да сведоче усмено пред судом, уместо писменог извештаја или ради даљег расветљавања. Они су дужни да присуствују под истим правилима која важе за сведоке.Вештаци ће бити испитани према правилима која важе за сведоке, али могу бити присутни током целог поступка. Суд им може дозволити да постављају питања странкама, сведоцима и другим вештацима и да се међусобно консултују пре него што одговоре.[199]

Пре сведочењапред кривичним судом, вештак ће потврдити да је свој задатак извршио и да ће га убудуће обављати савесно и по свом најбољем уверењу. Ако вештак учествује у судском истражном поступку, даће изјаву пре почетка истраге.Комисија за судску медицину оснива се за посебну област Норвешке и она делује као руководећи орган у питањима судске медицине. Његове чланове именује краљ. Комисија може бити подељена у више одељења.[200]

Законодавац ће прописати даља правила за комисију и њен радни поступак.Свако лице које ради као вештак за питања судске медицине дужно је да одмах пошаље комисији судске медицине копију писменог извештаја коју сачини суду или органу гоњења. Ово се не примењује на привремене извештаје у складу са чланом 165, трећи став ЗКП-а Норвешке.

Ако у току главног претреса вештак понуди доказ који одступа од писменог извештаја или га допуни у било ком битном питању, он ће послати сажетак свог усменог исказа комисији судске медицине.[201]

Комисија разматра пристигле извештаје и коментаре. Ако утврди битне недостатке, обавестиће их суд или орган гоњења, зависно од случаја.Орган гоњења може тражити помоћ од вештака за потребе у кривичној истрази. Вештаци и други стручњаци који раде на сталној основи имају обавезу да помогну. Вештаци који помажу органу гоњења имају право на накнаду коју тај орган одреди по правилима која прописује краљ Норвешке.

[198] Члан 138 Кривичнопроцесног законика Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981.
[199] Чланови 106–108 Кривичнопроцесног законика Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981.
[200] Члан 108 Кривичнопроцесног законика Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981.
[201] Члан 165 Кривичнопроцесног законика Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981.

Одредбу поменутог органа о висини накнаде може да преиспита министарство по жалби или на своју иницијативу.Лица која странке представе суду за испитивање као вештаке, а да нису тако именоване, сведочиће по истим правилима која важе за сведоке, али могу бити присутна током целог поступка и дати изјаву у складу са одредбама примењивим на именоване вештаке.У случају испитивања вештака на даљину сходно се примењују члан 109а, први и други став, и Закон о судовима, члан 208 ЗКП-а Норвешке.[202]

Евидентно је да стручни саветник изостаје у ЗКП-у Норвешке као институт стручне помоћи суду и странкама у кривичном поступку. Сходно Законику о кривичном поступку Норвешке, вештак наступа као орган кривичног суда ради конкретне експертске помоћи суду, док је стручни саветник у потпуности изостављен из законске регулативе. Одатле произлази да вештак има више права, али и више обавеза у примени посебних стручних знања у кривичном поступку. Сигурно би било пожељно да норвешки законодавац предвиди могућност увођења стручних саветника посебне врсте и форме као што је то прописано нашим ЗКП-ом. Тиме би се допринело разноврсности примене стручних знања у кривичном поступку, а исто тако, растеретили би се права и обавезе вештака. Засигурно би се на тај начин допринело и контрадикторности кривичног поступка и проширењу права на одбрану и правично суђење у кривичном поступку Норвешке.

2.6. Вештаци и специјалисти-техничари у румунском ЗКП-у[203]

У румунском кривичнопроцесном законодавству употреба стручних знања у кривичном поступку регулисана је у два засебна одељка, и то глава 9 од члана 112 до члана 116, којом се регулише институт сличан нашем стручном саветнику, под називом техничко-научна и правно-медицинска признања. Одељак 10 румунског ЗКП-а регулише питање употребе вештака, од члана 116до члана 127 ЗКП-а Румуније.

Чланом 112румунског ЗКП-а прописано је да, када постоји опасност да нека доказна средствамогу нестати или да се некочињенично стање може променити и ако је неопходно непосредно разјашњење кривичног дела и околности везаних за узрок кривичног дела, орган кривичне истраге може да прибегне знањима специјалиста и

[202]Члан 109а и 208 Кривичнопроцесног законика Норвешке, Службени гласник, број 25, 22. мај 1981.
[203]Criminal procedure code of Romania (Законик о кривичном поступку Румуније, ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

техничара, и то по службеној дужности или на захтев одбране за техничко-научним сведочењем.[204]

Техничко-научно признање обично обављају специјалисти или техничари који раде у институцији којој припада кривично истражни орган или су повезани са њом. Овај задатакмогу обављати и специјалисти или техничари који раде и за другенаучне институције.

Чланом 113 румунског ЗКП-а прописано је да кривично-истражни орган одлучује о ангажовању специјалиста и стручњака, који,такође, налаже техничко-научно признањена објекту истраге, формулише питања на која се мора одговорити и утврђује рок за те радње. Техничко-научна признања врше се у вези са материјалним доказима и подацима које даје или на које указује криминалистички орган. Особа која врши ове стручне радње не може себи доделити и не може за себе да претпостави атрибуције које припадајуоргану кривичне истраге или контролном органу.[205]

Специјалиста или техничар који врши стручне радње, уколико сматра даобезбеђени материјали или подаци за које се указује нису довољни,то може саопштитикривично-истражном органу, са захтевом за допуну тих података.[206]

Чланом 114румунског ЗКП-а у случају насилне смрти, или смрти од непознатог или сумњивог узрока, или када је потребан телесни преглед окривљеног или оштећеног лица, с циљем да се утврде трагови злочина на њиховим телима,предвиђа се да кривично-истражни орган наређује медицинско-правно признање и ангажује медицинско-правни орган који има одговарајућунадлежност по закону да изврши ове стручне радње. Ексхумацијатела ради утврђивања узрока смрти врши се само уз одобрење надлежног тужиоца. Чланом 115румунског ЗКП-а прописује се да се операције и закључци техничко-научног и медицинско-правногпризнања записују у службеном извештају специјалисте или техничара који је те радње по налогу и спровео.[207]

Органи кривичне истраге или друге инстанце могу по службеној дужности или на захтев било које од странака, и ако сматрају да је техничко-научни или медицинско-

[204] Чланови 116–127 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[205] Чланови 112–113 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[206] Члан 113 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[207] Чланови 114–115 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

правни извештај некомплетанили да одређени закључци нису тачни, наложити да се извештај преправи у том погледу или да се одреди вештачење.[208]

Када се поново ради или заврши техничко-научно или медицинско-правниизвештај по налогу кривичнопроцесне инстанце, извештај се шаље тужиоцу ради узимања података за његово довршење или преуређење.[209]

У одељку 10румунског ЗКП-а дефинисано је питање учешћа вештака и вештачења као доказног средства и начина учешћа ове врсте стручних лица у кривичном поступку. Чланом 116 румунског ЗКП-а прописано је да када постоји опасност да неко средство доказа нестане, или се неко стање чињенице може променити и неопходноје непосредно разјашњење кривичног дела и околности у вези са узроком тог дела, онда се ангажује вештак у кривичном поступку. Орган кривичне истраге може да прибегне сазнању, а вештак се ангажује или по службеној дужности, или на захтев техничко-научног сведочења.[210]

Техничко-научно признање обично обављају специјалисти или техничари, тј. вештаци који радеу суду коме припада кривични истражни орган или су повезани са њим.Овај задатак могу обављати и специјалисти или вештаци који раде за друга државна тела.О самом ангажовању вештака одлучује кривично-истражни орган, који налаже техничко-научно истраживање у свом кривичном поступку. Он формулише питања на која се мора одговорити и утврђује рок за налаз и мишљење вештака.Техничко-научна истраживања се врше у вези са материјалима и подацима које даје или на које указује кривичнопроцесни суд. Особа која врши истраживање не може се доделити и не може за себе да претпостави атрибуције које припадајуоргану кривичне истраге или кривичном суду. Вештак који врши анализе,уколико сматра даобезбеђени материјали или подаци за које се указује нису довољни, саопштава то органу кривичног поступка.[211]

Одељком којим се уређује експертиза вештака, у члану 116 Законика о кривичном поступку, прописује се да је, када се ради разјашњења неких кривичних дела и околности узрока ради сазнањаистина, неопходно знање вештака, органа кривичне истраге илиинстанцног налога, по службеној дужности или на захтев одређује ангажовање

[208] Члан 114 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[209] Члан 115 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[210] Члан 116 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[211] Члан 116 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

вештака.Психијатријска експертиза је обавезна за кривично дело тешког убиства,као и када орган кривичне истраге или судска инстанца сумња упсихичко здравље оптуженог.У таквим случајевима се истраживањеи давање стручног мишљења вештака обављају у специјализованим медицинским установама. По одобрењу тужиоца или судске инстанце наређује хоспитализација окривљеног на одређени период. Ова мера је извршна у случају противљења спроводе је полицијски органи. Такође, обавезно је ангажовање вештака ради разјашњења узрока смрти ако медицинско-правниизвештај није састављен.[212]

Чланом 118 ЗКП-а, Румуније експертизавештака врши се у складу са одредбама овог законика акозаконом није другачије одређено. Одредбе члана 113 се тада сходно томе примењују и према техничарима и специјалистима, као и према вештацима. Вештака именује орган кривичне истраге или суд, како је предвиђено чл. 119 став 2румунског ЗКП-а.Свака страна има право да захтева да вештак који јој је препоручио учествује у експертизи.У члану 119 ЗКП-а прописано је да, ако постоје медицинско-правни стручњаци или службени стручњаци за датуспецијалност, друголице не може бити именовано за вештака, осим када би то захтевале посебне околности.Када експертизу треба да уради медицинско-правна служба, тј. криминалистичка лабораторијаили било који специјализовани институт, орган кривичне истраге или инстанце тражиће од њих да изврше експертизу путем вештачења.[213]

Када медицинско-правна служба, лабораторија за криминалистичко вештачење или специјализовани институт сматра неопходним да се од вештака из других институцијадобијемишљење о експертизи, они могу користити њихову помоћ или њихов савет.Кривично-истражни орган или суд, када наложе вештачење пре ангажовања вештака, одређују датумкада се позивају странке, као и вештак, ако је он именован од стране органа кривичне истраге или друге судске инстанце.На рочишту на коме се одређује предмет експертизеуједно се и формулишу питања на која вештак морадатиодговор. Та питања се саопштавају странкама и вештаку,а они се уједно упознају са чињеницом да имају право да дају запажања у вези са овим питањима и да могу захтеватињихову модификацију и усклађивање.Странке се обавештавају и да имају право

[212] Члан 119 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[213] Члан 118 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

да траже одређивање вештака којег би препоручио сваки од њих, како би парираодругим стручним лицима у вештачењу.

Овде видимо сличност ове врсте ангажовања вештака у румунском кривичном поступку са ангажовањем стручног саветника у нашој земљи, те битном одликом да вештак кога ангажује супротна странаима задатак да парира вештачењу наложеном од стране суда, што је по нашем ЗКП-у, једна од главних одлика института стручног саветника. Након испитивања приговора и тврдњи странака и вештака истражни орган или суд обавештава вештака о року експертизе, као ио чињеници да ће странке присуствовати извођењу ових радњи.[214]

Вештак има право да се упозна са материјалом записника који је неопходан за давање експертизе. Током кривичне истраге консултује се записник уз одобрењеистражног органа. Вештак може захтевати појашњења од органа кривичне истраге или судеће инстанцеу погледу одређених дела или околности узрока.Странке, уз одобрење и под условима утврђеним кривичном истрагоморгана или суда, могувештаку понудити потребна појашњења.Након завршетка трошкове саставља вештак и доставља их суду писменим путем.Када има више вештака, саставља се један трошковник. Ако постоје различитамишљења, поменута су у извештају или у анексу.Извештај о трошку доставља се кривичној истрази или инстанци која је наложилаекспертизу путем вештачења.[215]

Трошковник укључује;

а) увод, у коме се наводи да је кривични истражни орган или суд наредио експертизу, датум када је она наложена, име и презиме вештака, датуми место трошка, датум састављања одговора, његов предмет ипитања на која је вештак морао да одговори, материјал на коме је засновано мишљење и да ли су присутни дали објашњења током радњи;

б) детаљан опис рада вештака, дате примедбе и објашњењастранака, као и анализу ових примедби или објашњења на основучињеница које је вештак открио;

ц) закључке, укључујући одговоре на питања и мишљење вештака опредметуекспертизе.

[214] Члан 119 став 2 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[215] Чланови 121–126 Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

Пожељно би било да наш законодавац у будућим новелама ЗКП-а унесе и ову врсту одређења трошкова стручног саветника како би се детаљније указивало на начин састављања и предаје трошковника кривичном суду од стране стручног саветника. Такође, један од начина за регулисањебило би и доношење посебног подзаконског акта ове врсте.

Када орган кривичне истраге или инстанца,по службеној дужности или на захтев странака,открије да налаз и мишљењенису комплетни, налаже допуну налазаистом или другом вештаку.Такође, када се то сматра неопходним, од вештака се траже допунска писменаобјашњења или ће он бити позван да даје усмена објашњења у вези са извештајем у свомналазу.У овом случају његово саслушање се води према одредбама осаслушању сведока. Поред тога, од медицинско-правне службе могу се тражити додатна писмена појашњења, у криминалистичкој лабораторији за криминалистику илиспецијализованом институту где је извршеноиспитивање.Ако орган кривичне истраге или суд сумњају у тачностзакључака у извештајувештака, налажу нови налаз путем вештачења.[216]

У случајевима фалсификовања новчаница или других вредности кривични орган или инстанцаможе захтевати појашњења од вештака који је запослен при институту за штампање тих новчаница.

У вези са кривичним делима фалсификованих исправа у списима, кривични истражни орган или друга судска инстанцаможе захтевати да се представе оригинални списи и документа за поређење при експертизи вештака.Ако се скрипте нађу у јавним депозитима, законске власти морају да их обезбеде.Уколико се пак скрипте нађу код приватног лица које није ни супружник ни близак род,о томе орган кривичне истраге или друга судска инстанца обавештава рођака окривљеног да их он мора обезбедити.Скрипте поређења морају бити признате од стране органа кривичне истраге или председника већа, а потписује их лице које их обезбеђује.Орган кривичне истраге или инстанца може наложити да окривљени обезбединешто што је сам написао или писао по диктату. Ако окривљени одбије,ово ће бити поменуто у званичном извештају вештака.[217]

Одредбе о вештацима и техничарима, као и специјалистима у румунском ЗКП-у су скоро до танчина дефинисале права и обавезе института учешћа стручних лица у кривичном поступку члановима 112–127 ЗКП-а Румуније. Ово, пре свега, представља

[216] Члан 127. Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[217]Законик о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

предност техничарима и специјалистима, који су први регулисани, пре вештачења, које је детерминисано члановима 116–127ЗКП-а Румуније. Ово само потврђује значај примене посебних стручних знања у кривичним поступцима, како европских, тако и светских кривичнопроцесних законодавстава, те њихову све значајнију улогу у кривичном поступку.[218]

2.7. Вештаци и стручни консултанти у словачком ЗКП-у[219]

У словачком ЗКП-у у одељку III регулисано је питање вештака, представљено као начин примене стручних знања у кривичном поступку, кроз приказ њихових права и обавеза. Позивање вештака као експерата детерминисано је чланом 105 ЗКП-а Словачке, када је прописано да, ако је потребно стручно знање за разјашњење околности релевантних закривични поступак, осим испитивања психичког стања лица оптуженог за кривично дело, орган који је активан у кривичном поступку или, у судском поступку, судија или председник већа доноси решење о позиву вештака, за шта ће увек бити потребна писмена наредба суда. У једноставнимслучајевима, уместо да позове вештака, уверење или стручно мишљење издато од надлежних органа чија је тачност ван сваке сумње, могу бити довољни. Ставом 2 члана 105 ЗКП-а Словачке одређено је да ће, ако је чињеница која се разјашњава од посебног значаја, именовање два вештака бити неопходно. Два вештака ће увек бити позвана на обдукцију тела (члан 115) или процену психичког стања окривљеног (одељак116). Лекар који је лечио покојника од болести која је претходила смрти неће бити позван на обдукцију тела.На решење о позивању вештакаможе се поднети жалба.[220]

Чланом 106 ЗКП-аСловачке, у обавештењу о појављивању вештака пред кривични суд, он ће бити обавештен о последицама недоласка (члан 66) и својим дужностима, те да без одлагања мора пријавити чињенице које би га могле дисквалификовати или на други начин спречити да буде вештаку конкретном кривичном предмету. Вештак ће такође бити

[218] Члан 127. Законика о кривичном поступку Румуније (ступио на снагу 1. јануара 1969. године).
[219]Code of Criminal Procedureof Slovak Republic(passed by the National Council ofthe Slovak Republic on 18 August 1994), словачки Законик о кривичном поступку усвојен од стране Националног савета Словачке Републике 18. августа 1994. године.
[220] Члан 105 словачког Законика о кривичном поступку.

обавештен о утицају стручног сертификата као питања од важности за јавност кривичног поступка и своје евентуалне кривичне одговорности за лажно сведочење и давање намерно лажног мишљења. Исти поступак примењује се, по потреби, и ако постоји стручно мишљењекоје је прибавила једна од страна у поступку, у складу са чланом 89 став 3словачког ЗКП-а[221].

Чланом 107 ЗКП-а Словачке регулисано је питање израде стручног мишљења вештака. Вештаку који је одређен за спровођење истраживања у кривичном поступку обезбеђују се свечињенице и дефинишу се потребне информације из досијеа за његов конкретан задатак. То ће осигурати да вештак не оцењује доказе и не решава правна питања. Ако јето потребно, за израду стручног мишљења омогућава му се увид у списе предмета, који му, исто тако, могу бити достављени на коришћење. Такође, вештаку се може дозволити да буде присутан токомиспитивања оптужених и сведока и да поставља питања у вези сапредметом стручне процене. Он такође може предложити да се најпре, путемдругих доказа, разјаснеоколности потребне за давање стручног мишљења.По правилу, вештак је дужан да своје мишљење достави у писаној форми. Налаз и мишљењедостављају се и браниоцу окривљеног на терет трошкова одбране.[222]

Чланом 108 ЗКП-а Словачке прописане су одредбе у вези са испитивањемвештака у кривичном поступку. Ако је вештак дао писмено мишљење, на њега се може позватитоком испитивања и све то може само потврдити на расправи. Уколико мишљење није припремљено у писаној форми, вештак га диктира у току прегледа у записник. С друге стране, ако је именовано више вештака и они су у заједничкој консултацији дошли до идентичних закључака, мишљење ће дати вештак кога они заједно одреде; ако се стручна мишљења разликују, сваки вештак се испитује посебно.[223]

Словачки ЗКП уређује и питање грешака у налазу и мишљењу вештака. Прописано је да ће се од вештака тражити појашњење уколико је његово мишљење нејасно, непотпуно или се оспорава његова тачност.Ако ово пак не успе, биће позван други вештак да учествује у кривичном поступку.

Такође, словачки ЗКП предвиђа и могућност ангажовања државне институције за давање мишљењау одређеном кривичном поступку, као посредан вид ангажовања вештака

[221] Члан 106словачког Законика о кривичном поступку.
[222] Члан 107 словачког Законика о кривичном поступку.
[223] Члан 108 словачког Законика о кривичном поступку.

и стручних лица у кривичним поступцима. У изузетним случајевима велике сложености кривичних предмета, који захтевају посебну научнупроцену, тело активно у кривичном поступку може одлучити да од државног органаили државног институтазатражи да дају своје мишљење или да преиспитају мишљење вештака.Државни орган или државни заводсвоје мишљење достављајуписменим путем. У мишљењу се наводи име вештака који га је припремио и који, ако је неопходно, може служити као вештак у кривичном поступку. Ако случај захтева ангажовање два вештака (члан 105 став 2 ЗКП-а), у мишљењу државног органа или института наводе се именадвалица.На решење из става (1) овог члана дозвољена је жалба.[224]

Чланом 111 ЗКП-а Словачке, регулисана је примена посебних прописао вештацима. Именовање вештака, његова стручна оспособљеност, изузеће од вештачења, као и право на одбијање ангажовања у кривичном поступку, уређени су посебним подзаконским прописима. Ови акти такође регулишу полагање заклетве, савет о дужности пре почетка вештачења, као и накнаду трошкова. Висину накнаде за стручно мишљење утврђује лице које је позвало вештака или, у судском поступку, председник већа. Ако се ентитет који је позваовештака или председник већа не слажу са висином фактурисане накнадевештака, о томе ће донети посебно решење. На пресуду оваквог типа дозвољено је подношење посебне жалбе која има суспензивно дејство.[225]

Испитивање менталног стањаангажовањем вештака је институт који је словачки законодавац изабрао за начин на који се стручна знања користе у кривичном поступку. Овако се ангажовање вештака ограничило само на психијатријско вештачење и експертизу, изузимајући његов ангажман вештака и у другим стручним и научним пољима. Оваква регулација сматрамо да је ограничавајућа, те спутава учеснике кривичног поступка да до краја искористе своје право на одбрану, те право на правично суђење.

Чланом 116словачког ЗКП-а регулисано је да, ако постоји потреба да се испита психичко стање окривљеног, судиздаје писмену наредбу којом се захтева да два стручњака из области психијатрије изврше процену. Даље се прописује да, уколико се психичко стање не може оценити на другачији начин, суд или, упреткривичном поступку, судија на захтев тужиоца може одредити да сеоптужени упути на посматрање у

[224] Члан 108 словачког Законика о кривичном поступку.
[225]Code of Criminal Procedureof Slovak Republic(passed by the National Council ofthe Slovak Republic on 18 August 1994).

здравствену установу или, ако се налази у притвору, у посебноодељење поправне установе. Ово решење је подложно жалби која имасуспензивни ефекат.[226]Уколиковештаци утврде да окривљени показује знаке неурачунљивости или умањење здравог разума, они ће такође дати своје мишљење о томе да ли дозвољавају особи даборави на слободи ако није опасна.[227]

Чланом 117 ЗКП-а Словачке процена психичког стања не би требало да се протеже на више од два месеца у којима се даје мишљење вештака. Суд или, у преткривичном поступку,судија на захтев тужиоца може продужити овај рок на основу образложеног захтевавештака најдуже у року од још месец дана. Продужетак зарок подложан је жалби.[228]

Одредбом члана 118 ЗКП-а Словачке детерминише се да, ако постоје озбиљни разлози за веровање да сведок чија је изјава одпосебног значаја за доношење одлукеима значајно умањену способност разумевања или способностза сведочење, суд може издати и наредбу о процени његовог психичког стања.Међутим, сведок не може бити подвргнут посматрању његовог психичког стањау складу са чланом 116 став 2 ЗКП-а Словачке, као други учесници у кривичном поступку, пре свега, окривљени.[229]

Мислимо да је једна оваква смерница неопходна и у нашем кривичнопроцесном законодавству, када је реч о обиму учешћа, правима и обавезама, врстама и накнадама вештака у кривичном поступку. На овај начинби се стручна процена применом вештака базирала на психолошкој процени, као једној од најзначајнијих у кривичном поступку.[230]

Извештај вештака се бави научним и техничким питањима у кривичномпоступку, чиме заузима кључну улогу у поступку доказивања. Стручни докази су дошли до изражаја сапојавом напретка у технологији и науци. Захваљујући томе су проширили спектар темакојезахтевају посебну стручност, компликоване друштвене односе, а ове промене су се одразиле и направосудни систем, чиме је измењена структура кривичног поступка.Извештај Европске комисије за ефикасност правосуђа (ЦЕПЕЈ) за 2024. дефинише активностсудског вештака као „радњу вештака по одређивању или одобрењу органа/суда,која доприноси процесу доношења одлуке, поткрепљујући техничке или

[226] Члан 116 словачког Законика о кривичном поступку.
[227]Исто.
[228] Члан 117 словачког Законика о кривичном поступку.
[229] Члан 118 словачког Законика о кривичном поступку.
[230] Члан 117–118 словачког Законика о кривичном поступку.

чињеничне доказе".Према истраживању, вештак је професионалац (лекар, архитекта и сл.) изабран од странесудија да изврши стручне послове. Документ наглашава улогу вештака у пружању помоћи суду дасаветује о сложеним и посебним питањима".[231]

Стручне активности стручних консултаната регулисане су Законом бр. 382/2004 Зб. о стручњацима, тумачима и преводиоцима Словачке. Овим законом се ближе уређују услови за обављање стручне делатности, права и обавезестручњака, као и правила рада стручних института. Такође, он дефинише надлежностиМинистарства правде Републике Словачке у надзору и регулисању ових активности.Члан 16 закона означавастручну делатност као специјализовану професионалну делатност која се обавља под условима прописаним законом од стране стручњака за наручиоца. Законом се уређују акти стручне делатности,а то су посебно стручно мишљење и његова допуна, стручно мишљење или потврда и образложење. Питање вештачења у кривичном поступку такође је регулисано Закоником о кривичном поступку, који га наводи као стручну делатност. У Републици Словачкој је 1. јануара 2005. године на снагу ступила измена и допуна кодификација кривичног закона. Са становишта вршења стручних послова у кривичном поступку, одлучујућа правна норма јеЗаконик о кривичном поступку, Закон бр. 301/2005 Зб. Нови законик о кривичном поступку делимично мења досадашњу праксу, где је стручно мишљење било приоритетан облик решавања стручних питања.[232]

Од ступања прекодификацијена снагу предност има стручно мишљење, и то само у случајевимагде то није довољно потребно. Уводи се и нови Законик о кривичном поступку, који предвиђа институт стручног консултанта за суд и органе за кривично гоњење. Према новом пропису члана 151 Законика о кривичном поступку Словачке, за спровођење законаоргани и суд могу користити помоћ стручног консултанта/саветника под условом да су постављени условииз става 1 овог члана испуњени. Стручни консултант ће дати само савете и консултације о случају;његово учешће не искључује могућност позивања стручњака да процени техничка питањаи да дају стручно мишљење. Стручни консултант се ангажује по позиву и не може издавати било какве писмене изјаве или потврде.Са становишта вршења стручних послова, одредба члана 151 став 2 Законикао

[231] Vaško, A., Klimek, L., Means of Proof in Criminal Proceedings in the Slovak Republic – New Challenges. Access to Justice in Eastern Europe, 6, 2023, 1–10.
[232] Закон о стручњацима, тумачима и преводиоцима Словачкебр. 382, Зб. од 2004. године.

кривичном поступку одређује да стручни консултант не може бити онај експерт који је био и вештак у истом кривичном предмету, нити може поднети писмену изјаву.[233]

Главна разлика између вештака и стручних консултаната или саветника у Законику о кривичном поступку Словачке јесте, поред њихових очигледних сличности, што вештак наступа као орган кривичног суда са задатком конкретне експертске помоћи суду, док је стручни консултант више одређен као помагач једној од страна у кривичном поступку, пре свега, одбрани окривљеног, а не толико суду, и са смерницом на психолошку процену пре свега, окривљеног у кривичном поступку. Одатле произлази још једна битна разлика: стручни саветник има обавезу да у складу са својим експертским знањем и умењем буде од помоћи страни која га предлаже, а самим тим и ангажује, док вештака углавном именује суд као независан орган кривичног поступка. Отуда сматрамо да је Законик о кривичном поступку Словачке у недостатку због тога што не поседује законске одредбе које регулишу институт стручног саветника у кривичном или неког другог вида стручних лица, специјалиста или техничара, који би, у најмању руку, парирали стручним знањима вештака и његовом налазу и мишљењу.

2.8. Вештаци у француском ЗКП-у[234]

Одељком 10 француског ЗКП-а предвиђене су процесне радње употребе стручних мишљења у кривичном поступку применом радњи вештачења и ангажовања вештака. Француски ЗКП не предвиђа друге посебне врсте коришћења стручних знања, попут нашег стручног саветника, или нека друга слична стручна лица у европском и светском упоредноправном кривичнопроцесном законодавству, осим вештака.

Одредбе од члана 156 до члана 169 француског ЗКП-а регулишу питање учешћа вештака у кривичном поступку. Сваки истражни или првостепени суд може наредити стручно мишљење када се појави техничко питање, било по захтеву јавног тужиоца, или на сопствену иницијативу, као и на захтев странака. Јавни тужилац илистранка која тражи ово стручно мишљење може у свомпредлогунавести питања која жели да постави

[233] Vaško A., Klimek L. Means of Proof in Criminal Proceedings in the Slovak Republic – New Challenges. Access to Justice in Eastern Europe, 6, 2023. 1–10.
[234]French code of criminal procedure (adopted by law 57–1426 of 31 December 1957).

вештаку.Када судија за претходни поступак сматра да не мора да одобри захтев за вештака, мора поднети решење са разлозима одбијања у року не дужем од месец дана од пријема предлога за одређивање вештака.[235]

Вештаци свој посао обављају под надзором судије за претходни кривични поступак, или председником судећег већа, или другог судије кога одредисуд који налаже ангажовање вештака. Они се бирају између физичких или правних лица регистрованих или на националној листи коју сачињава канцеларијаКасационог суда, или на некој од листа које сачињавају апелациони судови под условима предвиђеним законом о кривичном поступку.

У изузетним случајевима судови могу образложеном одлуком изабрати вештака који није регистрован ни на једној од ових листа.Ако је именовани вештак правно лице, његов законски заступник доставља на одобрење суда имефизичког лица или другог лица која ће вршити стручно мишљење за правно лице и у његово име.

Задатак вештака је прецизно одређен у решењу којим се налаже стручна експертиза и може се бавити самоиспитивањем техничких питања.

Надлежни судија именује вештака одговорног за давање налаза и мишљења.Ако околности то захтевају, именује више од једног вештака.[236]

Они вештаци који се не налазе на списковима предвиђеним чланом 157француског ЗКП-а морају да положе заклетву предвиђену законом пред судијом који га је одредио.

Службени записник о полагању заклетве потписују надлежни судија, вештак и референт. У случајусметње, чији разлози морају бити наведени, заклетва се може положити писмено, а писмо заклетве јеу прилогу списа предмета.

Свака одлука о именовању вештака мора садржати и рок у којем ће он извршити свој задатак.Ако то налажу посебни разлози, овај рок се може продужити на захтев вештака и образложеном одлуком коју доноси судија или суд који их је именовао. Вештаци у кривичном поступку који извештај не поднесу у року у ком субили дужнимогу се одмах заменити и морају пријавити истражне радње које су већ спровели. Они у року од четрдесет осам сати морају вратитисве предмете, доказе и документе који су им били поверени да би пренели и извршили свој задатак. Они такође могу бити подвргнути

[235] Чланови 156–169 француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.
[236] Члан 156 француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.

дисциплинским мерама, које могу укључивати брисање са једне или више листа предвиђених чланом 157 ЗКП-а Француске.[237]

Вештаци морају бити у вези са надлежним судијом током задатог вештачења или са делегираним судијом; морају гаобавештавати о напретку својих операција и тиме га ставити у позицију да у било ком тренутку предузме одговарајући корак.У току свог рада судија, ако сматра да је то корисно, може увек позвативештаке и друге експерте да помогну делегираном вештаку.

Уколиковештаци траже да им се објасни питање које не спада у њихову област стручности, судијаможе овластити да им се придруже лица, именована са листе, чије их вештине посебно оспособљавају за то.Тако именована лица полажу заклетву под условима предвиђеним чланом 160 француског ЗКП-а.Њихов извештај биће у целини приложен извештају наведеном у члану 166 ЗКП-а. Ова карактеристика носи слична обележја као учешће стручног саветника, и његова помоћ суду или органу кривичног гоњења, како је то регулисано нашим ЗКП-ом.

Пре слања предмета под службеним печатом вештака, поступајући судија или судија кога именује судврши по потреби попис истих под условима предвиђеним чланом 97 француског ЗКП-а. Такође, он тада наводи артикле под службенимпечатом у службеном записнику.[238]

Да би извршили свој задатак, поред вештака, у кривичном поступку могу бити ангажовани и други стручњаци који су овлашћени да отворе или поново запечате предмете,при чему су дужни да након испитивања врате све предмете за које су били одговорни. У овом случају вештаци морају да забележе свакоотварање или поновно затварање службених печата у свом извештају и изврше попис запечаћених предмета.

За њихову информацију и када је то неопходно за њихов задатак, вештаци могу добити изјаве особа, осим особе под судским испитивањем, сведока или кривичне странке. Међутим, уз одобрење судијеза претходни поступак или судије кога је суд предложио, они могу уз сагласност заинтересованих страна узимати изјаве лица под судским испитивањем, сведока или странке уколико је то неопходно за извршење њиховог задатка. Те изјаве се дају уприсуству њиховог адвоката или након што је он о томе уредно

[237] Члан 157 француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.
[238] Чланови 160–166 француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.

обавештен у складу са одредбама последњегставачлана 114 ЗКП-а Француске, осим ако се вештацима достави писмено одрицање. Ове изјаве се такође могу узети у обзиркада се саслушање обавља пред судијом за претходни поступак у присуству вештака.[239]

Лекари или психолози који су као вештаци одговорни за преглед лица под судским испитивањем, помоћни сведок или кривичнопроцесна странка могу им у свим случајевима поставити сва питања неопходна да би извршили свој задатакбез присуства судије и адвоката.У току стручне експертизе странке могу да се обрате суду који их је делегирао, како би вештаци били упућени и могли да поставе одређена питања или да саслушају било коју именовану особу која би могла да им да информације техничке природе.По окончању свог рада вештаци састављају извештај који мора да садржи опис њиховог истраживања,као и њихове закључке. Вештаци морају потписати свој извештај и забележити имена и статус свих особа које су им помагале под њиховим руководством и за које су били одговорни у извршавању повереног задатка.[240]

Када је именовано више вештакачија се мишљења разликују или ако имају резервекада су заједнички закључци у питању, сваки од њих износи мишљење или резерве и даје своје разлоге.Извештај и запечаћени предмети или њихови остаци враћају се на чување службенику суда, којим је наложено давање вештаку,а овај депозит је доказан службеним записником.

Уз сагласност судије за претходни поступаквештаци могу послати закључке свог извештаја непосредно, и тосвим расположивим средствима, службеницима правосудне полиције одговорним за извршење замолнице.О закључцима вештака судија обавештава странке и њихове браниоце, по позиву, у складу са одредбама другог става члана 114 ЗКП-а. Такође,по потреби их обавештава озакључцима у извештајима лица позваних у складу са ЗКП-ом. Копија извештаја у целини се затим доставља на њихову адресу по захтеву, као и адвокатима странака.Закључци се такође могу доставити писменим путем или, ако је лице притворено, у затвору преко управника затвора, који одмах шаље оригинал или копију признанице коју је потписао судија.[241]

У сваком случају, судија странкама одређује рок да изнесу своје коментаре или поднесу захтеве и предлоге, посебно са циљем да се затражи даљи извештај или друго

[239] Члан 114француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.
[240]Исто.
[241]Исто.

мишљење вештака. Овај предлог мора бити поднетсагласно одредби десетог става члана 81француског ЗКП-а. За то време сачињава се спис предметадоступан адвокатима странака. Временски рок који је одредио судија, који узима у обзир сложеностизвештај вештака, не може бити краћи од петнаест дана или, у случају извештаја вештака за рачуноводство илифинансије, месец дана. Када овај рок истекне, нема захтева за накнадне извештаје, друга мишљења или за нове извештајевештака, чак и на основу члана 82-1 ЗКП-а, осим ако се не појаве нове чињенице.[242]

Када одбаци предлог, судија сачињава образложено решење које се мора донети у року од месец дана од пријема предлога. Исто важи и када именује једног вештака кога странка предлаже, и када се спроводи именовање више од једног вештака. Примењују се одредбе последњег става члана 81 ЗКП-а Француске. Судија може да обавести сведока помаганог окривљеног, на начин предвиђен овим чланом, озакључку било ког извештаја вештака који се односе на њега, док му се даје рок у којем може затражити даљи извештај илидруго мишљење. Судија, међутим, није дужан да донесе образложену одлуку акосматра да захтев не оправдава ово, осим ако сведок захтева да буде стављен под судски надзор у складу са чл. 113-6 ЗКП-а.[243]

Када закључци вештака могу навести судију да прогласи разрешењесходно одредби става 1 члана 122-1 Кривичног законика, њихово обавештавање странака мора се извршити под условима предвиђеним ставом првим члана 167 ЗКП-а. Странци се даје рокод петнаест дана за изношење запажања или за подношење захтева за додатни извештај или друго мишљење.[244]

Када је потребно, вештаци на рочишту извештавају о резултатима техничких радњи које су извршили,након заклетве да ће своју помоћ привести правди на своју част и на своју савест. Они могу консултовати своје извештаје и његове анексе у току испитивања у кривичном поступку.Председавајући судија, на своју иницијативу или на захтев јавног тужиоца, странака или њиховихадвоката, можевештацимапостављати сва питања која спадају у делокруг задатака који су добили. Вештаци присуствују рочишту након свог извештаја, осим ако им председник већа не дозволи да се повуку.

[242] Члан81–82-1 француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.
[243] Члан113-6. француског Законика о кривичном поступку, усвојен 31. децембра 1957. године.
[244] Члан 122-1 став 1 француског Кривичног законика, усвојен 1. марта 1994. године.

Велики број одредби француског ЗКП-а које уређују питање учешћа вештака у кривичном поступку, значајно се односи на учешће вештака различитих стручности у кривичном поступку Француске. То је још једна битна специфичност овог ЗКП-а једне од водећих земаља Европске уније, са једном од најстаријих кривичноправних легислатура у Европи, па и у свету. Ова чињеница је нешто што бисмо препоручили и нашем законодавцу у неким будућим новелама ЗКП-а, чиме би се знатно више уредио институт вештака и вештачења у кривичном поступку у нашем ЗКП-у.[245]

Још једна битна ставка јесте да, ако лице саслушано на главном претресу као сведок противречи закључцима налаза вештака или изнесе нове информације са стручне тачке гледишта, председник већа тражи од вештака, јавног тужиоца или одбране да изнесу своја запажања.Првостепени суд образложеном одлуком одлучује или да се рочиште настави, или да се предмет одложи за касније термин. Уколико се одлучи за друго решење, првостепени суд може одредити било коју меру коју сматра корисном за вештака и његово мишљење.[246]

Одредбе француског ЗКП-а које уређују институт вештака у великој мери су организовале учешће овог кривично правног субјекта, са свим појединостима његових права и обавеза, што је веома битно, и препоручљиво и за законодавца Републике Србије. Остаје да видимо да ли ће ЗКП Француске предвидети учешће других облика стручних лица, попут стручних саветника, током кривичног поступка. За сада одлике европскоконтиненталног правног система у том аспекту остају непромењене, и утицај англосаксонског правног система још је ван домашаја у легислатури Француске у погледу учешћа других стручних лица у кривичном поступку. Да ли је то недостатак или предност, показаће време и кривичноправна струка.

2.9. Вештаци и специјалисти у ЗКП-у Руске Федерације[247]

Чланом 57 Кривичнопроцесног законика Руске Федерације регулисано је питање ангажовања вештака у кривичном поступку у Руској Федерацији. Вештаком се сматра лице које поседује посебна знања и које је именовано,у складу са поступком утврђеним

[245] Члан167француског Законика о кривичном поступку усвојен 31. децембра 1957. године.
[246] French code of criminal procedure (adopted by law 57-1426 of 31 December 1957).
[247]Criminal-procedural code of the Russian Federation (No. 174-FZ of December 18, 2001), Кривичнопроцесни законик Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).

овим законом, за спровођењесудског испитивања и за доношење стручног закључка.Позив вештака, именовање и рад суда и само испитивање се спроводи у складу са процедуром утврђеном члановима 195–207, 269, 282 и 283 овог законика.[248]

У руском ЗКП-у регулисано је да вештак има право да учини следеће:

1) да се упозна са материјалом кривичног предмета, који се упућује напредмет судског испитивања;

2) да захтева да му се доставе додатни материјали неопходни за издавањезакључка или да позове друге вештаке за спровођење прегледа пред судом;

3) да уз дозволу тражиоца експертизе учествује у процесним радњама,истражитеља, тужиоца и суда и да поставља питањао предмету судског испитивања;

4) доноси закључак из своје надлежности, укључујући и опитањима која су релевантна за предмет стручне студије иако то није било истакнуто у решењу о одређивању судског испитивања;

5) да подноси притужбе на радње (непоступање) и одлукеиспитивача, истражитеља и тужиоца и суда, која ограничавајуњегова права;

6) да одбије достављање закључка о питањима ван граница посебних знања, као и у случајевима када су му достављениматеријали недовољни за давање закључка. Одбијање подношења закључкастручни саветник мора образложити писмено са навођењем разлога за одбијање.

Са друге стране, вештак нема право:

1) да разговара са учесницима у кривичном судском поступку о питањима везаним за спровођење судског испитивања безистражитеља и суда који знају за ово;

2) да самостално прикупља материјале за стручну студију;

3) да поступа без дозволе испитивача, истражитеља или лица које суд одреди за студију, што може довести до потпуног или делимичног уништењапредмета, или до промене њиховог спољашњег изгледа или основних својстава;

4) да намерно донесе лажан закључак;

[248] Члан 57 Кривичнопроцесног законика Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).

5) да саопштава податке претходне истраге који су посталињему познати у вези са учешћем у кривичном предмету усвојствустручног саветника, ако је на то унапред упозорен у складупо поступку утврђеном чланом 161 овог законика;

6) да избегне да се појави на позив испитивача, истражитеља,тужиоца или пред судом.

Вештак је одговоран за изношење намерно лажног закључка ускладу са чланом 307 Кривичног закона Руске Федерације.[249]

Он одговара за одавање података прелиминарне истраге у складу са чланом 310 Кривичног законика Руске Федерације.

Чланом 58 ЗКП-а Руске Федерације детерминисано је питање и специјалисте као института сличног нашем стручном саветнику у кривичном поступку, као и његова права и обавезе. Специјалистом се сматра лице које поседује посебна знања и које је позвано да учествује у процесним радњама по реду утврђеном овим закоником, запружање помоћи у откривању, потврђивању и одузимању предмета идокумената, а у примени техничких уређаја у проучавању кривичног предмета и материјала, за формулисање питања која се постављају вештаку, као и за објашњењестранкама и суду о питањима која обухвата његова стручна надлежност.Позив специјалисте као стручног саветника и поступак за његово учешће у кривичном поступку дефинисани су члановима 168 и 270 овог законика.[250]

Специјалиста у својству стручног лица у ЗКП-у Руске Федерације има право:

1) да одбије да учествује у поступку у кривичном предмету ако не поседује одговарајућа специјална знања;

2) да поставља питања учесницима у истражној радњи уз дозволу испитивача, истражитеља или тужиоца или кривичног суда;

3) да се упозна са записником о истражној радњи у којој јеучествовао и да даје изјаве и коментаре који се уносеу записник;

4) да поднесе притужбе на радње (непоступање) и одлукеистражитеља,или тужиоца или суда, ограничавајући његова права.

[249] Члан 161 Кривичнопроцесног законика Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).
[250] Члан 58 Кривичнопроцесног законика Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).

С друге стране, специјалиста у својству стручног лица,према одредбама члана 58 ЗКП-а Руске Федерације, нема право да избегне одазивање на позив испитивача,истражитеља, тужиоца или суда. Такође, он не сме да саопшти податке претходне истраге, за које је сазнао у током учешћау кривичном поступку као специјалиста, уколико је на то унапред упозорен у складу са чланом 161 овог законика. Специјалиста као стручни саветник у кривичном поступку сноси одговорност за откривање података прелиминарне истраге у складу са чланом 310 Кривичног законика Руске Федерације.[251]

Разлике између вештака и специјалисте у руском ЗКП-у су такође веома значајне с аспекта одређивања положаја стручног саветника у кривичном поступку уопште. Пре свега, специјалиста као стручни саветник има право да одбије учешће у кривичном поступку, што за вештака није посебно кодификовано. Велика разлика је и то што специјалисти није дозвољено да му се доставе додатни материјали неопходни за издавањезакључка, нити да позове друге специјалисте за спровођење прегледа пред судом.

Сматрамо да би оваква измена, како у руском ЗКП-у у одредбама о специјалисти као стручном саветнику, тако и у нашем ЗКП-у које уређују институт стручног саветника, у великој мери допринела и ојачала положај стручног саветника у кривичном поступку, те тиме оснажила начела праведности кривичног поступка у комплементарним кривичнопроцесним законодавствима.[252]

Очигледне су сличности института специјалисте у руском ЗКП-у са институтом стручног саветника у ЗКП-у Републике Србије. Међутим, специјалиста у руском ЗКП-у није исто што и стручни саветник у нашем ЗКП-у. Пре свега, специјалиста има одређену аутономију када је реч о томе да ли жели да учествује у кривичном поступку. Такође, има и слободу да поставља питања учесницима у истражним радњама, као и да поднесе изјаве и коментаре на записник. Једна од највећих разлика између стручног саветника у нашем ЗКП-у и специјалисте у руском ЗКП-у јесте што у кривичном поступку може да поднесе притужбе на радње или одређено непоступање, као и одлукеистражитеља,или тужиоца или суда, којима се ограничавају његова права. За неке будуће измене и допуне нашег ЗКП-а предложили бисмо увођење одговорности стручног саветника за откривање

[251] Criminal-procedural code of the Russian Federation (No. 174-FZ of December 18, 2001).
[252] Члан 57–58 Кривичнопроцесног законика Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).

података прелиминарне истраге, попут одредаба руског ЗКП-а које се односе на специјалисту, јер је то од суштинског значаја за праведно спровођење кривичног поступка у почетним фазама, па и у целини кривичног поступка.

2.10. Стручни сведок у немачком ЗКП-у[253]

Правосудни правац делатности стручног сведока такође је предвиђен одредбама немачког ЗКП-а, у члану 78. Судија води учешће стручног сведока у оној мери у којој сматра да је то неопходно.Полагање заклетве стручног сведокаје, исто тако, прописано чланом 79 ЗКП-а, где се детерминише да он може положити заклетву по одлуци суда.Заклетва се полаже након давања мишљења; садржи уверење да је стручни сведок изнео своје мишљење непристрасно и по најбољем знању и уверењу.Ако се стручни сведок генерално заклео да ће давати мишљења о предмету о којем се ради, довољно је упућивање на ту заклетву.

Одредбе о сведочењу вештака примењују се и када је потребно испитати стручнесведоке ради доказивања прошлих чињеница или услова за чије је уочавање било потребно посебно стручно знање.[254]

Упоређујући вештака и стручног сведока у немачком ЗКП-у, дођићемо до закључка дасу ова два института тесно повезана, те да ангажовање стручног сведока зависи од претходно одређеног вештачења од стране суда. Ова одредба је слична као у нашем ЗКП-у.Битна разлика је да кривични суд води цео поступак процесне активности стручног сведока, остављајући мало простора за деловање стручне одбране окривљеног.

Термин „стручни сведок" у немачком праву односи се на особу која се испитује као сведок у судском поступку, али се њено сведочење заснива на посебној стручности коју је сама применила у одређеном контексту кроз сопствену перцепцију. Стручни сведок се разликује и од обичног сведока и од судског вештака. Док обичан сведок описује чињенице које је лично опажао,сопственим чулима, судски вештак је именован да суду пружи процену, оцену или стручно мишљење користећи научна или техничка знања.

[253]German Code of Criminal Procedures published on 7 April 1987 (Federal Law Gazette I, p. 1074, 1319), Законик о кривичном поступку СР Немачке објављен 7. априла 1987. године у Федералном правном листу број I, п. 1074, 1319.
[254]Исто.

Стручни сведок заузима средњи положај између ове две функције: он извештава о сопственим запажањима, која су, међутим, високо специјализована и могу бити посебно значајна за разумевање чињеница и правне ситуације у случају.[255]

Правна класификација и разлика између стручног сведока и вештака битна је са теоријско-правног аспекта.

Правна разлика између сведока, стручног сведока и судског вештака је фундаментална за структуру судског поступка:

• Сведок – Пружа информације само о чињеницама које је стварно опазио, без њихове процене или тумачења;

• Стручни сведок – Пружа информације на основу сопствених запажања, која се ослањају на стручност (нпр. лекар који лечи пацијента у вези са симптомима и лечењем), али га формално не процењује као стручњак;

• Вештак – Припрема стручне извештаје по судском налогу, изводи сопствене закључке и пружа стручну процену о специфичним питањима, без обзира на то да ли је лично посматрао основне догађаје.[256]

Ова разлика је посебно важна са процедуралне тачке гледишта, јер резултира различитим правима и обавезама, као и питањима у вези са полагањем заклетве и накнадама.

Законски основи за овај институтдати су оскудно. Тако стручни сведок није експлицитно регулисан законом, већ је резултат комбинације различитих одредби, посебно Законика о кривичном поступку (СтПО), као и повезаних прописа. И то, пре свега, следећих:

• Законик о кривичном поступку (члан 48 и даље СтПО) – И овде се примењују прописи о сведоцима. Појединац се заклиње да ће говорити истину и бива испитан;

• Накнада (члан 22 JVEG) – За накнаду вештака примењује се члан 22 Закона о судским наградама и накнадама (JVEG), који предвиђа већу накнаду за сведоке са стручним знањем.

[255] Wetterich, P., Der Polizeibeamte als Zeuge, Stutgart: Richard Boorberg Verlag, 1970.
[256] Sven Timmerbeil holds a J.D. (equivalent) from the University of Freiburg, Germany and a LL.M. degree from Georgetown University Law Center. He is a teaching assistant and a Ph.D. candidate at the University of Freiburg, Germany. He is a member of the New York bar.

Улога стручног сведока у судском поступку изразито је битна и потребно је додатно усклађивање Законика о кривичном поступку са реалним стањем у правосуђу.

Стручни сведок се обично позива када је, захваљујући свом стручном искуству или посебној обуци, у могућности да самостално изнесе квалификовано запажање. Типични примери су следећи:

• лекар који лечи и сведочи о налазима и терапијским мерама;

• аутомеханичар који је одржавао возило и накнадно проценио његово стање;

• руководилац градилишта који надгледа извођење грађевинских радова.[257]

За разлику од вештака кога је именовао суд, стручни сведок се генерално не позива да припреми формални стручни извештај, већ уместо тога преноси своја, на стручности заснована запажања као изјаве о чињеницама.

У Немачкој званичну листу стручњака, како вештака, тако и стручних сведока, саставља председник Земског суда (*Landgericht*) (Врховног суда опште надлежности). Међутим, у медицинско-правним питањима, судови именују сталне консултанте, познате као *Gerichtsarzte*; посебно они у великим градовима. У Пруској, која се може сматрати правним претходником немачког правног поретка до 1871. године, интересантно је што је државни здравствени службеник (Kreisarzt) у мањим центрима служио као медицинско-правни консултант за суд свог округа.У универзитетским градовима *Gerichtsarzte* често су професори правне медицине на медицинском факултету.

У Немачкој постоје и посебне организације које пружају стручну помоћ судовима по одређеним питањима. У споровима око ауторских права, на пример, при Министарству за науку, уметност и образовање постоји комисија за сваку од пет главних грана уметничке делатности, састављена од стручних сведока који сулидери у различитим областима.

Посебности закона о доказима директно се имплементирају и на одредбе о стручним сведоцима у немачком кривичнопроцесном законодавству. Изјава стручног сведока има доказну вредност и подложна је слободној судијској процени приликом доношења одлука.

[257]Законик о кривичном поступку Немачке (члан 48 и даље СтПО) донет 1877. године, шест година од поновног уједињења немачких државица у Немачки рајх 1871. године.

Сведочење стручног сведока подлеже слободној оцени доказа од стране суда (члан 261 СтПО). Разлика у односу на вештака је то што стручни сведок није именован да пружи објективну техничку процену у процесном смислу, већ само да преприча своја запажања изнета кроз своје стручно знање у конкретној ситуацији. Суд може критички проценити тачност и убедљивост таквог сведочења и, ако је потребно, консултујесе са независним стручњаком у случају да изјава није довољна за разјашњавање предметног питања.[258]

Заклетва и дужност сведочења такође су регулисани одредбама о стручним сведоцима у кривичном процедуралном праву Немачке.

Стручни сведок, као и редовни сведоци, обавезни су да сведоче и могу, под одређеним околностима, положити заклетву. Општа права одбијања сведочења примењују се сходно томе. Једна разлика у поређењу са вештаком кога је именовао суд јесте у томе што се овај други може положити заклетвом на захтев или по службеној дужности; ово је изричито изузетак за стручне сведоке.

Практична релевантност и типичне области примене стручног сведока обухватају поступање у кривичним предметима и поступцима са елементима следећих стручних области:

– *Медицина и здравствена заштита;*

Судски поступци у здравству обично користе стручне сведоке. Лекари који лече нису именовани као вештаци, већ служе као стручни сведоци у вези са дијагнозама, мерама лечења и запажањима о напретку који су лично уочили током лечења.

– *Штета на имовини и техничка процена;*

У кривичним споровима или онима који укључују возила мајстори или техничари често се испитују као стручни сведоци у вези са затеченим стањем или обављеним радом на возилу.

– *Посебности у кривичним поступцима;*

У кривичним суђењима ова функција може имати посебну тежину, на пример, када службеници хитне помоћи, истражитељи или друга стручно квалификована лица описују запажања, налазе или процене на основу сопствене перцепције.[259]

[258] Члан 216 Законика о кривичном поступку Немачке (члан 48 и даље СтПО).
[259]Stephan Landsman, The Adversary System 49 ('Judge-centered inquisitorial process"), 1984.

Намеће се закључак да стручни сведок има посебну улогу према немачком кривичном процесном праву која је од великог практичног значаја. Прављење јасне разлике у односу на редовне сведоке и вештаке које је именовао суд кључно је за правилно вођење поступка, прикупљање доказа и правну класификацију. Релевантна правила се заснивају на општим одредбама за сведоке, али у појединачним случајевима могу прописати посебне захтеве у вези са накнадом, обимом сведочења и одређивањем доказне вредности.

Ове посебне карактеристике истичу значај изјава стручно квалификованих сведока у судским поступцима, јер доприносе утврђивању чињеница путем личног стручног посматрања а да притом не преузимају формалну улогу судског вештака.

Често постављана питања су: које дужности и права стручни сведок има на кривичном суду?

Стручни сведок је дужан да истинито и потпуно открије суду сва запажања и налазе до којих је дошао сопственим посматрањем и на основу посебне стручности. Његово сведочење обухвата конкретне чињенице које је посматрао или проверио користећи своје стручно знање, али се не протеже на пружање потпуног стручног извештаја у строгом смислу као што то чини судски вештак. Стручни сведок, у принципу, има иста права као и сваки други сведок, укључујући право да одбије сведочење под одређеним законски дефинисаним околностима (на пример, у случају самооптуживања или обавезе професионалне поверљивости), као и право на накнаду за утрошено време и надокнаду било каквих трошкова. Штавише, стручни сведок мора бити поучен о дужности истинитости и, ако то наложи суд, може положити заклетву.[260]

Поставља се и питање: по чему се испитивање стручног сведока разликује од испитивања вештака?

Испитивање стручног сведока значајно се разликује од испитивања конвенционалног вештака. Док судски вештак припрема независан извештај на основу судског налога и има улогу упоредиву са судском неутралношћу, стручни сведок се испитује као и сваки други сведок. Он извештава о сопственим запажањима, заснованим на својој стручности, посебно на чињеницама које је утврдио у вези са својом професијом,

[260]Zöller, Zivilprozessordnung§ 402/1 (23nd Ed. 2002); В. и:Stein/Jonasleipold, ZivilprozessordnungVor § 402/4 (21st Ed. 1999); Leo Rosenberg&Karl Heinz Schwab&Peter Gottwald, Zivilprozessrecht, 717–718 (15th Ed. 1993); Langbein, German Advantage, Supra Note I, At 835.

као што је лекар, занатлија или техничар. Испитивање је стога ограничено на чињенице, док вредносни суд који даје вештак у начелу није потребан. Суд може позвати стручног сведока првенствено да допуни утврђивање чињеница, али не као аутора стручних коначних процена.

Стручни сведок може бити одговоран за своје сведочење. Стручни сведок је – баш као и сваки други сведок – кривично одговоран за лажне изјаве (члан 153 StGB „лажно сведочење без заклетве", члан 154 StGB, „кривоклетство"), без обзира на то да ли је изјава дата под заклетвом. Лажно сведочење стога може имати кривичне последице. Грађанска одговорност за штету која произлази из њихових изјава разматра се само у ретким изузетним случајевима, на пример, ако сведок намерно да лажне изјаве за које се докаже да су проузроковале штету. По правилу, стручни сведок не сноси грађанску одговорност све док испуњава своје дужности да пружи истинито и потпуно сведочење.[261]

Исто тако, у теорији и пракси често се поставља следеће питање: када се уместо судског вештака ангажује стручни сведок? Обично се стручни сведок позива када су потребни стручно запажање и сведочење особе која је, због своје професионалне активности или посебне стручности, била директно укључена у релевантни догађај. Уобичајени примери су лекари који су лечили пацијента или занатлије које су процењивале штету. Насупрот томе, судски вештак се ангажује за разјашњење техничких питања за која суд нема довољно сопствене стручности и за која није доступна особа као стручни сведок који је директно доживео инцидент. Међутим, разликовање може бити тешко у појединачним случајевима и препуштено је дискрецији судије, који одлучује да ли ће одређено лице учествовати као стручни сведок или као вештак.

У том погледу, у немачком ЗКП-у, када судија изабере одређеног стручњака за одређене операције, његово учешће у поступку могу оспорити странке из истих разлога као што се може оспорити и судија, нпр. интерес, непријатељство, сродство итд.

Према Закону о судским наградама и накнадама Немачке (JVEG), стручни сведок – за разлику од вештака кога је именовао суд – има право само на накнаду за сведоке. То укључује накнаду путних трошкова, изгубљену зараду и накнаду за изгубљено време. Не постоји право на плаћање за пружање посебне стручности, јер стручни сведок не преузима

[261] Compare Kurt Jessnitzer & Gonter Frieling, Der Gerichtliche Sachverstandige 80 (10th ed. 1992). See also R. Schlesinger, H. Baade, P. Herzog, E. Wise, Comparative law 467 (6th ed. 1998).

улогу вештака, већ само извештава о чињеницама. Могући су изузеци и посебни аранжмани уколико учесник обећа додатну накнаду, али су такви случајевизаконски ограничени и подлежу строгим критеријумима.[262]

Незаобилазно је наредно питање: под којим околностима стручни сведок може да се позове на право да одбије сведочење?

Стручни сведок, као и сваки сведок, може, под одређеним околностима да се позове на право да одбије сведочење. Ово право настаје, на пример, у случајевима блиских породичних односа са оптуженим (члан 52 Закона о кривичном поступку), у случајевима дужности професионалне поверљивости као што су оне за лекаре, адвокате или свештенике (члан 53 Закона о кривичном поступку), или када би давање сведочења изложило сведока или блиског сарадника кривичном гоњењу (члан 55 Закона о кривичном поступку). Коришћење овог права је изричито резервисано за сведока и мора бити јасно назначено суду. Суд затим у сваком појединачном случају одлучује да ли постоји право на одбијање и да ли је стручни сведок делимично или у потпуности обавезан да сведочи.[263]

Да ли стручни сведок мора да положи заклетву на суду, још једно је питање на које теорија и пракса немачког ЗКП-а још нису дале коначан одговор.

Полагање заклетве није обавезно за стручне сведоке. Међутим, суд то може наложити, нарочито у ситуацијама ако је случај посебно важан или ако постоје сумње у истинитост сведочења. Заклетва се полаже под истим условима као и за друге сведоке. Ако већ постоји законско право одбијања сведочења или изузеће од дужности полагања заклетве, обавеза престаје. Полагање заклетве има значајан утицај на кривичне последице давања лажне изјаве.[264]

Видимо да постоје велике сличности, али и разлике између нашег института стручног саветника и института немачког ЗКП-а у виду стручног сведока.

Основна разлика лежи у томе што стручни сведок у немачком ЗКП-у више има карактеристике обичног сведока, док је наш стручни саветник ближи вештаку којег поставља суд. Ово има назнаке да, у том погледу, српски ЗКП има више сличности са англоамеричким, пре свега, ЗКП-ом САД, него што то има немачки ЗКП.

---

[262] Закон о судским наградама и накнадама Немачке (JVEG), Das Gesetz über gerichtliche Schiedssprüche und Gerichtsgebühren (JVEG), "Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetz vom 5. Mai 2004 (BGBl. I S. 718, 776).
[263] A. Baumbach, W. Lauterbach, J. Albers, P. Hartmann, Zivilprozessordnung, § 404n (61 Th Ed. 2003).
[264] Dirk Dlzen, Das Verhaeltnis von Richtem und Sachverstaendigen im Zivilprozess unter besonderer Beruecksichtigung des Grundsatzes der freien Beweiswuerdigung, 93 ZZP 66, 72–73, 1980.

Још једна битна разлика је то што наш стручни саветник по одредбама ЗКП-а има право на накнаду и даје изјаву пред надлежним судом, док немачки стручни сведок има право на накнаду само као обичан сведок. Разлика се, самим тим, реперкутује и на јачину изјаве стручног сведока, као доказног средства, која је самим тим битно умањена.

На основу свега изнетог о стручном сведоку у немачком ЗКП-у,јасно се закључујекако је наш институт стручног саветника детаљније регулисан и поседује већи дијапазон права и обавеза.Међутим, увек има простора за додатно регулисање и конкретније дефинисање права, обавеза и улогестручног саветника у кривичном поступку.

2.11. Технички консултант као стручни саветник у италијанском ЗКП-у[265]

Именовање техничких консултаната као својеврсног облика стручних саветника у италијанском кривичнопроцесном праву представља најзначајније питање за наш рад. Када се наложи вештачење према италијанском ЗКП-у, јавни тужилац и приватна лица које су странке у кривичном поступку имају право да именују своје техничке консултанте чији број не сме бити већи, за сваку странку, од броја вештака.Приватна лица, у случајевима и условима утврђеним законом о правној помоћи угроженим лицима, имају право на помоћ техничког консултанта о трошкудржаве.За техничког консултанта неће бити именовано лице које се нађе у условима из члана 222 став 1 тачке а), б), ц) и д) ЗКП-а Италије.Делатност техничких консултаната идентичнаје статусустручних саветника у нашем и другим европским и светским кривичноправним законодавствима. Технички консултанти у италијанском кривичном законику имају највише сличности са нашим институтом стручног саветника, те ће у овом делу и бити представљене сличности и разлике једног и другог института, уз истицање њихових предности и мана.[266]

Активности техничких консултаната неопходне су за рад кривичног суда у италијанском кривичном поступку. Технички консултанти могу присуствовати уступању посла и поднети суду све захтеве, запажања или резерве које се наводе у записнику.Они могу учествовати у стручним активностима, предлажући вештацима специфична истраживања и формулишући запажања и резерве, које се наводе у извештају.Ако су

[265]Италијански Законик о кривичном поступку (од 22.9.1988. године).
[266] Члан222. став 1. тачке а), б), ц) и д) ЗКП-а Италије.

именовани након завршетка стручних радњи технички консултанти могу лично прегледати извештаје и од суда захтевати овлашћење за преглед лица, материјалног објекта и места. Именовање техничких консултаната и њихове активности неће одлагати стручне активности и друге процедуралне активности.[267]

Према италијанском ЗКП-у, та лица се називају „техничким саветницима" или „техничким консултантима", и свака странка их може именовати и кад није одређено вештачење, али не више од два (чл. 233). Уколико је вештачење одређено, свака странка може имати своје техничке саветнике у броју не већем од броја вештака (чл. 225 ст. 1).[268]

Према чл. 227 ст. 3 и 4 италијанског ЗКП-а, рок одређен за именовање техничких консултаната не може бити дужи од 90 дана, а на образложени захтев техничког консултанта тај рок може бити продужаван и више пута до 30 дана, али у сваком случају, рок за одговор, макар и продужен, не може бити дужи од шест месеци.[269]

Италија јеједна од земаља које имају више искуства у имплементацији стручних знања у кривични поступак. Технички консултантје посебно квалификовано лице које постоји у италијанском кривичном поступку од 1955. године, а слично решење предвиђено је италијанским Закоником о кривичном поступку из 1998. године, у члану 225 (именовање техничког консултанта), члану 230 (делатности техничког саветника-консултанта) и члану 233 (техничко саветовање осим судског вештачења).[270]

Италијански законодавац, као и наш законодавац, прихватио је такозвану ужу концепцију стручних саветника, повезујући делатност овог специјалисте за истрагу и посебно стручно мишљење техничког консултанта.Треба напоменути да се на главном претресу може појавити „технички консултант" као стручни саветник странака (оптуженог, оштећеног и приватног тужиоца), али је то најчешће у скраћеном поступку, када расправи не претходи истрага.

Италијански ЗКП има и нешто другачије решење од нашег законодавца пошто судија формулише питања након што се изјасне вештаци, технички саветници, јавни

[267] Италијански Законик о кривичном поступку (од 22.9.1988. године).
[268] Члан 225ЗКП-а Италије.
[269] Члан 227 ст. 3 и 4 ЗКП-а Италије.
[270]Gatti, G., Izzo, F., Marino, R., Questioni e Pareri di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2003,208–265.

тужилац и присутни браниоци (чл. 226 ст. 2). На тај начин питања постају резултат сагласности о предмету доказивања.[271]

Технички консултанти могу бити замењени ако не дају мишљење у предвиђеном року, ако се захтев за продужење рока не одобри или ако обављају постављени посао несавесно. Након саслушања техничког консултанта суд ће га заменити издавањем новог налога, ако је то потребно, осим ако је закашњење или неизвршење посла из разлога ван његове контроле. Копија наредбе се доставља струковном удружењу коме технички консултант припада. Након што буде позван да пружи образложење, замењеногтехничког консултантасуд може обавезати да уплати износ у распону од 154 до 1549 евра у трезор новчаних казни, као накнаду за кашњење у достављању писменог извештаја. Технички консултант ће такође бити замењен када се прихвати захтев за уздржаност или дисквалификацију. Замењени технички консултант ће суду одмах доставити записнике и резултате већ спроведених испитивања. Техничком консултанту се плаћа накнада за рад у складу сарешењем суда који је наложио вештачење, по правилима садржаним у посебним законима.

Техничко саветовање, осим вештачења,такође је прописано одредбама кривичнопроцесног права у Италији. Ако се не наложи вештачење, свака страна може именовати до два техничка консултанта по свом избору. Ови консултанти могу дати суду своје мишљење, такође подношењем поднесака у складу са чланом 121 италијанског ЗКП-а. Суд, на захтев адвоката, може овластити техничког консултанта приватног лица да прегледа материјалне предмете одузете у месту где се налазе, да интервенише у прегледима или да прегледа предмет у коме консултант није учествовао. Овлашћење издаје јавни тужилац на захтев адвоката пре кривичног гоњења, а председник судећег већа у фази кривичног поступка. Решење којим се одбија захтев адвоката може побијати суд који одлучује по одредбама члана 127 италијанског ЗКП-а. Правосудни орган утврђује неопходне мере за очување изворног стања материјалних објеката и места, као и поштовање лица.Ако се вештачење наложи након именовања техничког консултанта, именованим техничким консултантима дају се права и овлашћења предвиђена чланом 230,

[271] Члан 226. став 2.ЗКП-а Италије.

не доводећи у питање ограничења из члана 225 став 1италијанског ЗКП-а, слична оним која има вештак.[272]

Овако прецизирана улога и положај техничког консултанта као пандан нашем стручном саветнику у кривичном поступку, у италијанском ЗКП-у веома су интересантни. Зато би будуће новеле нашег ЗКП-а, у домену конкретизације улоге стручног саветника, могле бити формулисане управо по узору на италијански кривичнопроцесни законик и њихов институт техничког консултанта.

Организација вештачких сведочења, какву предлажу Италијани, предвиђена је италијанским законником из 1914. године. Дискусије које су претходиле доношењу фашистичког законика из 1931. године не откривају право незадовољство због његове примене. Ипак, он је укинут, наводно да би се спречило да вештаци оптуженог обмањују судије. Према фашистичким реформаторима, вештак оптуженог је највише заинтересован за прикривање истине. Стога је сведен на пуког „техничког консултанта".

Његово име и његова улога упозоравају судију да је он само помоћно лице одбране чијим закључцима не треба придавати већи значај него аргументима браниоца. Предложени италијански систем из 1914. године у области организовања вештачења елиминише фикцију непристрасности на којој се заснива добар део европског процесног права. Оптужени у европском кривичном поступку имају мање права него у америчком поступку, делимично због чињенице да судије обављају многе функције које су странкама стављене на терет у овој земљи. Од судија се очекује да буду непристрасне и да воде рачуна о интересима и тужилаштва и одбране. Међутим, изузетно је тешко за европског судију за претходни поступак или судију на суђењу да избегне психологију тужиоца који је колега, члан истог судског корпуса. Очигледно је да је Италија подједнако оптерећена проблемом вештачких сведочења као и Сједињене Америчке Државе. Италија избацује контроверзност јер она тежи да изазове сумњу у налазе, мишљења и изјаве стручних лица, попут вештака, стручних сведока и саветника и техничких консултаната у кривичном поступку. Сигурност се увек може постићи ако је дозвољено само једно позитивно мишљење.[273]

[272] Члан 121, 127,230 и 225 став 1 ЗКП-а Италије.
[273] Italian Code of Criminal Procedure, Codice di procedura penal (914) Art. 209.

2.12. Вештачење и стручни сведоци у кривичном поступку Бугарске[274]

Одељком 3 бугарског ЗКП-а предвиђено је ангажовање вештака и стручних сведока током кривичног поступка. Предмети у којима се одређује стручна помоћ вештака директно су одређени у кривичном процесном законодавству ове земље. Осим вештачења путем стручних лица, бугарски ЗКП предвиђа ангажовање и стручних сведока у кривичном поступку у предметима где постоје недореченостиу процени, налазу и мишљењу вештака.

Чланом 144 бугарског ЗКП-а прописано је да се, када су неопходна посебна знања из области науке, уметности или технике, у сврху расветљавања неких околности случаја, суда или органа претпретресног поступкаименује вештак.Стручна процена вештака обавезна је ако постоји сумња у:

1. узрок смрти;

2. природу телесне повреде;

3. способност окривљеног да одговара за своје радње;

4. способност окривљеног да правилно сагледа чињенице од значаја за предмет,

с обзиром на његово физичко или психичко стање и да даје поуздана објашњења у вези са њима;

5. способност сведока да правилно уочи чињенице од значаја за предмет, уувид у његовофизичко или психичко стање и да о њима поуздано сведочи.

Вештак може бити одређен иза утврђивање специфичних потреба за заштитом сведока у вези са његовимучешћем у кривичном поступку.[275]

Садржина акта за одређивање вештака је детерминисана чланом 145 бугарског ЗКП-а. Овим актом утврђују се четири елемента: 1) разлози због којих је неопходна стручна процена; 2) предмет и улогавештака; 3) материјали стављени на располагање вештаку; 4) пуно име, образовање, специјалност,академски степен и радно место вештакаили назив установе у којој вештак ради,назив здравствене установе у којој се врше болничка посматрања.

[274]Наказателно процесуално право Бугарске (State Gazette No. 86/28.10.2005, effective 29.4.2006), Кривично процесно право Бугарске (Државна Газета, број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).
[275]Члан 144 Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).

Ако је стручна експертиза одређена у преткривичном поступку, актому ставу 1 овог члана ЗКП-а утврђује се и рок за подношење закључака вештака.

Узимање узорака за упоредно проучавање такође је могуће од стране органа који одређује вештачењеи онод окривљеногможе захтевати узорке за упоредно проучавање, где се они не могу добити на други начин. Ова одредбаважи и за сведоке ако је потребно проверити да лису оставили трагове на месту злочина или материјалним доказима.[276]

Лица из ст. 1 и 2 дужна су да приложе тражене узоркеза упоредно проучавање,а у случају одбијања, узорци се узимају под принудом саовлашћењем одговарајућег првостепеног суда.Када се узорци за упоредну студију односе на узимање узорака крви илидруге сличне интервенције које захтевају продирање у људско тело, узимање узоракаврши лице са медицинском оспособљеношћу под надзором лекара, које следиправила медицинске праксе и без угрожавања здравља појединца.

Лица која ће бити задужена за стручну проценуу кривичном поступку називају се вештаци. Стручна оцена се додељује вештацима из одговарајуће области науке, уметности или технологије.

Вештаци не могу бити:

1. лица за која су основани наводи сумње да својим даљим учешћем у конкретном кривичном поступку могу утицати на пристрасно доношење судске одлуке, прописано у члану 29 став (1) тач. 1–5и 7–8 и ставу (2) – који, уједно представљају основе за које се може тражити изузеће кривичног субјекта, конкретно, вештака и стручног сведока;

2. сведоци у предмету;

3. лица службене или друге зависности од окривљеног или његовог браниоца,као и од жртве, приватног тужиоца, грађанског тужиоца, грађанског окривљеног;

4. лица која су извршила ревизију, чији су материјали послужили као основза институцију истраге;

5. лица која не поседују тражену стручну оспособљеност.

Заинтересована лица подносе захтев за изузеће органу којије одредио стручну процену.[277]

[276]Члан 145. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).
[277]Члан 146. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).

Обавезе вештака су стриктно одредиве законским одредбама кривичног процесног права у бугарском ЗКП-у. Вештак је, како се детерминише ЗКП-ом Бугарске, дужан да се појави пред надлежним органом који га позове и достави закључак о питањима у вези са стручним мишљењем. Стручни саветник може одбити достављање закључка само ако су постављена питањаизван оквира његове специјалности или тамо где расположиви материјали нису довољни даби формирао стручан став о спорним питањима. Он ће поднети свој закључак у преткривичном поступку у року који одреди надлежни орган у преткривичном поступку, ау судском поступку најкасније у року од седам дана од данасудског рочишта. Вештак ће свој закључак доставити суду са копијама за странке.За недолазак или одбијање да сеподнесе извештај без ваљаних разлога вештак ће се казнити новчаном казном до пет стотина лева. Ако вештак наведе ваљане разлоге за недолазак, може бити повучен из кривичног поступка.[278]

Против решења о новчаној казни које је изрекао орган коме је поверен претк ривични поступак, може се поднети жалбапред одговарајућим првостепеним судом у року од три дана од обавештења о његовом изрицању.

Суд ће одмах, на затвореној седници, донети коначно решење.На судско решење којим се одбија предлог за укидање новчане казне може се уложитижалба по поступку који је установљен у складу са бугарским ЗКП-ом. Вештак може бити саслушан путем видео или телефонске конференције ако се то захтева у конкретном случају.

Права вештака су тесно повезана са обавезама које се пред њега стављају.Вештак има правода се упозна са материјалима из списа предмета који се односе на питања вештачења; да захтева додатни материјал ида по потреби учествује у спровођењу појединачних истражних радњи ради испуњења повереног задатка; да прима накнаду за обављени рад и накнаду трошкова који су настали, као и да захтева поништавање радњи којима се повређују његова права и законити интереси.[279]

Уколико у кривичном поступку постоји више од једног вештака, они имају право претходног већањана подношење закључка. Ако је њихово мишљење једногласно, могу

[278]Члан 147. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).
[279]Члан 148. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).

именовати једног од њихда пред одговарајућим органом изнесе заједнички закључак, а када се мишљења разликују, свако подноси посебан закључак.

Како би проверио подобност вештака и доставио акт за његово именовање, орган који је одредио вештачење позваћевештаке,проверити њихов идентитет, специјалност и стручност, њихове односе са окривљеним иоштећеним, као и да ли постоје разлози за дисквалификацију.Акт о одређивању вештака доставља се и вештаку,при чему ће му се образложити права и обавезе, као и одговорностако достави лажан закључак.

Након извршења потребних студија вештак ће донети стручни закључак уписменом облику са назнаком: пуног имена и основа за спровођење стручне процене;места спровођења стручне процене; задатка који је постављен; материјала који су коришћени;израђених студија и примењених истраживачких и техничких средстава; налаза и закључакавештака и његова процена.Налаз потписује вештак.Ако се у току вршења стручне процене пронађу нови материјализначајни за предмет, али у вези са којим вештаку није стављен задатак, вештак је дужан да их истакне у закључку.[280]

Додатна стручна оцена одређује се када закључак вештака није довољно свеобухватан и јасан, а друга стручна оцена одредиће се уколикозакључак није добро оправдан и изазива сумњу у његову исправност.Закључак вештака није обавезујући за суд и органе претКривичног поступка.Ако се орган не сложи са закључком вештака, дужан је да наведеразлоге за то.[281]

Ако погледамо устаљену праксу европских ЗКП-а, вештачење је предвиђено као помоћ суду, те је на суду дискрециона одлука о томе које ће лице бити вештак у конкретном случају. Ангажовањем стручних саветника ова чињеница се потире и оптужени се изједначава са јавним тужиоцем, чиме се јачају начело контрадикторности и начело правичности поступка. Ту лежи главна позитивна одлика стручног саветника у кривичном поступку. Очигледно је и бугарски законодавац увидео такву потребу, те је допустио да, са становишта природе задатака који се решавају, учешће стручних лица у кривичном поступку могу бити: вештачење за идентификацију, вештачење за утврђивање групне припадности, неидентификационо вештачење.

[280]Члан 148. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).
[281] Наказателно процесуално право Бугарске (State Gazette No. 86/28.10.2005, effective 29.4.2006).

Постоји неколико врста вештачења у бугарском кривичном поступку. То је, пре свега, конкурентна експертска мишљења (ЦПЕ) – где свака странка има могућност да именује вештака, као и суд.Позитивни аспекти оваквог ангажовања вештака су следећи: 1) могућност спровођења детаљнијег истраживања; 2) већа темељност процене стручне студије; 3) могућност заштите стручњака од спољних утицаја; 4) могућност коришћења алтернативних методологија; 5) јачање такмичарске природе процеса.Негативни аспекти: 1) скупљи процес; 2) одуговлачење судске делатности јер постоји процесна могућност спровођења поновљеног вештачења при решавању истих послова, неосновано.

1) У Законику о кривичном поступку углавном је прихваћено начело контрадикторног вештачења. Оно подразумева именовање најмање два вештака са једнаким правима – једног именује истражитељ или суд, а другог оптужени. Када не стигну до заједничког мишљења, они или суд постављају трећег вештака – његова одлука је коначна.

2) Контролисано вештачење подразумева именовање једног вештака, али његов рад и његове закључке контролише други (у Законику о кривичном поступку – неко кога именује оптужени). Позитивна страна: ово обезбеђује компетентну проверу и оцену закључка вештака и ствара могућност за објективно и независно формирање унутрашњег уверења суда. Недостатак је могућност формализовања оцене извршеног вештачења и евентуална злоупотреба процесних права од стране оптуженог.

Приметно је да ЗКП Бугарске, поред вештачења, предвиђа и учешће стручних сведока у кривичном поступку.

У том контексту, у кривичном поступку Бугарске ипак постоји могућност ангажовања стручних сведока, који према својим основним карактеристикама имају одлике стручног саветника у нашем ЗКП-у. То се односи, пре свега, на вид помоћи оптуженом, што је и можда главна карактеристика стручних саветника у једном кривичном поступку.

Постоје две главне врсте ангажовања стручних сведока у кривичном поступку Бугарске, и то: супарнички и контролисани.

Чланом 149 бугарског ЗКП-а прописано је да се,поред вештака,може ангажовати и стручни сведок, који је дужан да се појави пред надлежним органом када је позван, као и да поднесе закључак о питањима стручне процене вештака. Овде се може видети сличност

са нашим институтом стручног саветника, чије је ангажовање директно условљено тиме што је суд већ одредио вештачење. Такође, стручни сведок се ангажује када вештак одбије да поднесе закључак, и то само ако постављена питања излазе из оквира његове специјалности или ако расположиви материјали нису довољни да формира информисан став о предметним стварима у кривичном поступку. Тада стручни сведок подноси свој закључак у претходном поступку у року који одреди орган који води претходни поступак, а у судском поступку – најкасније седам дана од дана одржавања рочишта. Стручни сведок подноси свој закључак суду са копијама за странке. За непојављивање или одбијање подношења извештаја без оправданих разлога стручни сведок ће се казнити новчаном казном до петсто лева. Ако стручни сведок наведе оправдане разлоге за свој изостанак, новчана казна ће бити повучена. Када новчану казну из става 5члана 149 ЗКП-а Бугарске изрекне орган задужен за претпретресни поступак, на решење се може уложити жалба надлежном суду првог степена у року од три дана од обавештења о његовом изрицању. Суд ће одмах, на нејавној седници, донети коначно решење. Судско решење којим суд одбија да укине новчану казну стручном сведоку подлеже жалби у складу са поступком утврђеним поглављем двадесет двабугарског ЗКП-а. Вештак и стручни сведок могу бити испитани путем видео или телефонске конференције, када је то потребно с обзиром на околности случаја.[282]

Овакво ангажовање стручних сведока у бугарском ЗКП-у добар је показатељ учешћа стручних лица у кривичном поступку у континенталном праву, које је заступљено већ неколико деценија. На овај начин је бугарски ЗКП показао потребу за даљим изменама и допунама у погледу увођења нових видова стручне помоћи, можда путем института стручних саветника у кривичном поступку. Ово додатно оправдава сам институт стручног саветника и његову улогу, о чему смо више пута говорили у методолошком делу рада.

[282]Члан 149. Кривичног процесног права Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).

2.13.Технички саветник у ЗКП-у Северне Македоније[283]

Имајући у виду да Законик о кривичном поступку Северне Македоније предвиђа сличан вид учешћа стручних саветника у кривичном поступку а да то није директно у вези са вештачењем у кривичном поступку, на овом месту ћемо изложити само одредбе овог кривичнопроцесног законодавства у погледу института техничког саветника.

Такође, покушаћемо да нађемо сличности и разлике са нашим институтом стручног саветника, те евентуалне предности и мане једног и другог Законика о кривичном поступку када је реч о појединостима учешћа стручних саветника у кривичном поступку.

На крају ћемо представити конкретна решења која би могла да се примене на институту стручног саветника у будућим новелама Законика о кривичном поступку Републике Србије. Ослањајући се на идентичне аргументе и упоредне моделе, слично решење предвиђено је у званичном Нацрту Законика о кривичном поступку (ЗКП) Републике Македоније 2008. године. Према Нацрту ЗКП-а (чл. 244), техничког саветника могу да именују јавни тужилац, окривљени и бранилац са списка пријављених вештака како би им помогли у прикупљању података, процени или побијању вештачења.Број техничких саветника не може бити већи од два стручњака. Уколико је окривљени лошијег имовинског стања, онда има право на судског техничког саветника, чије се услуге плаћају из државног буџета. Нацртом је даље предвиђено да за стручног саветника не може бити именовано лице које не испуњава услове за обављање послова вештака. У току стручних расправа о тексту Нацрта ЗКП-а, ова одредба је допуњена увођењем још једног става, по коме се права и обавезе вештака подједнако примењују и на техничке саветнике. Ова врста учешћа стручних лица у ЗКП-у Северне Македонијејесу вештаци из Регистра вештака, које странке могу именовати у кривичном поступку када им је потребна стручна помоћ у одређеној области.[284]

Коначно, према Нацрту ЗКП-а (чл. 245), технички саветници могу да предузимају следеће радње: 1) да присуствују поступку додељивања задатака вештацима и да након тога поднесу захтев и уложе приговоре суду на вештачење. који је уписан у судски спис; 2) поступајући по захтеву странака, може учествовати у поступку вештачења (у ширем

[283]Закон за кривична постапка (Закон о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија”, бр. 150, 18. новембар 2010.
[284]Крстевска, К., „Вештачење као доказно средство“, у: НБП – Криминалистички и правни часопис, 2009,288–302.

смислу), при чему могу да предлажу конкретно вештачење и дају примедбе које ће се унети у вештачење; и 3) ако су именовани по завршеном вештачењу, могу да прегледају налаз вештака и траже овлашћење од суда да испитају лице, објекат или место које је предмет вештачења.[285]

Члан 244 ЗКП-аСеверне Македонијепрописује надлежности и начин за именовање техничких саветника. Јавни тужилац, окривљени и бранилац имају право да из регистра судских вештака предложе техничке саветнике, по правилу, али не више од два, који ће им помагати у кривичном поступку. Он ће имати задатакда прикупи информације о стручним питањима или да оспори налаз вештака. Окривљени и његов бранилац, у случајевима и под околностима прописаним ЗКП-ом за одбрану сиромашних лица из члана 75 овог закона, имају право на помоћ техничког саветника који ће бити исплаћениз државног буџета Републике Македоније. Чланом 245 ЗКП-а Северне Македоније прописани су поступци и радње техничког саветника током кривичног поступка. Они могу, на захтев странака, присуствовати вештачењу и давати сугестије вештацима, као и приговоре на вештачење, што се ставља у записник. Ако су технички саветници именовани тек након састављања извештаја вештака, могу размотрити налаз и извештај и од органа који води поступак тражити одобрење, као и испитати особу, објекат или локацију која је била предмет вештачења.[286]

Осим генералног ангажовања техничких саветника у ЗКП-у Северне Македоније за различите стручне области које су предмет кривичног поступка, предвиђа се и могућност ангажовања техничких саветника у посебном поступку, где је потребно психијатријско вештачење.Психијатријско посматрање од стране техничких саветника окривљеног ће се захтевати ако постоји сумња у присуство или ограничење одговорности окривљеног, због трајне или привремене душевне болести, привремене душевне сметње или заостајања у менталном развоју. Ова експертска евалуација окривљеног захтеваће сеуколико постоје сумње у погледу присуства или ограничења способности окривљеног, да окривљени учествује у поступку, због трајне или привремене душевне болести, привремене душевне сметње или заостајање у менталном развоју, осим ако се његова способност може са

[285]Закон за кривична постапка (Закон о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија” бр. 150, 18. новембар 2010.
[286] Члан 244 Закон за кривична постапка (Закона о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија” бр. 150,18. новембар 2010.

сигурношћу утврдити прегледом надлежног лица. Уколико се лице, према мишљењу техничкогсаветника, посматра дуже време, окривљени ће се упутити на посматрање у одговарајућу здравствену установу. Одлуку о томе доноси суд.[287]

Посматрање може трајати месец дана, а само на образложени предлог руководиоца здравствене установе и по претходно прибављеном мишљењу техничког саветника, посматрање се може продужити на два месеца. Против решења из става 2 овог члана окривљени и његов бранилац могу изјавити жалбу у року од 24 часа од тренутка када је окривљени, односно бранилац примио решење. Квалификовано веће поступајућег кривичног суда из члана 25 став 5 овог закона одлучује о жалби у року од 48 часова. Жалба не спречава извршење одлуке. Кадатехнички саветници утврде да је психичко стање окривљеног некохерентно, утврдиће природу, врсту, степен и трајање поремећаја и дати мишљење о утицајима које је такво психичко стање имало и које има на разумевање, и радње окривљеног, као и да ли је иу којој мери било поремећаја у психичком стању лица у време извршења кривичног дела. Уколико је лице које се упућује у здравствену установу задржано у притвору, судија за претходни поступак обавестиће установу о разлозима задржавања како би се обезбедила сврха задржавања.[288]

Време проведено у здравственој установи окривљеног рачуна се као време проведено у притвору, односно време проведено на издржавању казне ако за то постоји потреба.

Сматрамо да овакав начин посебног уређења психијатријске експертизе од стране посебно стручних лица, и то техничких саветника, а у погледу постојања душевних болести и поремећаја код окривљеног, и мимо процесне радње вештачења, треба предвидети и у нашем кривичнопроцесном законодавству. Ова врста новеле института стручног саветника у ЗКП-у Републике Србије предвидела би додатно учешће стручних саветника психијатријске струке у једном конкретном погледу при саопштавању стручних мишљења у кривичном поступку. То би још више растеретило кривични поступак, пре свега, поступак вештачења и рад стручног саветника у нашем кривичном поступку.[289]

---

[287] Члан 245. став 2. Закон за кривична постапка (Закона о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија" бр. 150,18. новембар 2010.

[288]Члан 245.Закон за кривична постапка (Закона о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија" бр. 150, 18. новембар2010.

[289]Крстевска, К., „Вештачење као доказно средство", у: НБП – Криминалистички и правни часопис, Скопље, 2009, 288–302.

III
АНГАЖОВАЊЕ СТРУЧНИХ САВЕТНИКА ПРИЛИКОМ СПРОВОЂЕЊА ПРОЦЕСНИХ РАДЊИ ОРГАНА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Наш законодавац предвиђа пружање стручне помоћи органу који спроводи одређене процесне радње током кривичног поступка, и ангажовањемстручног саветника. То је предвиђено не само одредбама законика већ је дуже време устаљено у нашој судској пракси. Наиме, орган који врши реконструкцију или увиђај кривичног догађаја може затражити помоћ стручног саветника различитих струка, и то криминалистичке, форензичке, саобраћајне итд.

Иако је партиципација лица са специјалистичким знањима из одређених научних или практичних области историјски евидентна у правосудној пракси, њихово учешће у кривичном поступку добило је формално-правни легитимитет и званичну процесну артикулацију тек са радикалним реформама кривичнопроцесног законодавства. У овом раду покушаћемо да изложимокоја стручна лица и која законска овлашћења могу да користе стручни саветници, њихов *ratio legis*и процесниположај у кривичном поступку органа кривичног гоњења. Полазећи од претходно елаборираних чињеничних супстрата, предмет овог дела рада биће компаративна анализа, односно детекција суштинских сличности и дистинкција између разматраног института и сродних правних сурогата. У раду ћемо такође анализирати карактеристике ангажовања стручног саветника и улогу коју вештак има у кривичном поступку, што ће потом бити упоређено са функцијом која је новим закоником поверена стручном саветнику. У оквиру завршних разматрања, а на темељу спроведене научно-теоријске и емпиријске анализе, формулисаће се конкретни предлози и смернице за унапређење нормативног оквира *de lege ferenda*.[290]

Процесуирање у кривичноправној материји неретко представља комплексну и временски захтевну процедуру која имплицира ангажовање диверзификованих ресурса и услуга ради ефикасног окончања и остваривања телеолошке сврхе самог поступка — заштите невиних лица од неосноване осуде, уз истовремено изрицање законитих кривичних санкција учиниоцима кривичних дела. Полазећи од фундаменталног правног аксиома *iura novit curia* (суд познаје право), насупрот чињеници да судски орган по

[290]Arcaro, G., Criminal investigation: Forming Reasonable Grounds, Ontario: Jordan Publication Inc, 1994.

природи ствари не располаже специјалистичким сазнањима из егзактних и примењених научних дисциплина (попут хемије, физике, судске медицине или криминалистичке форензике), законодавац је нормативно уобличио неопходност супсидијарног ангажовања стручних судеоника. Ова процесна доктрина експлицитно је кодификована законским правилом према којем је одређивање вештачења изричито искључено у погледу утврђивања или правне квалификације питања о којима се одлучује у самом поступку. За разлику од догматско-правних питања, конзистентан став о нужности експертске партиципације у зависности од конкретне чињеничне грађе био је инкорпориран и у ранијим законским решењима. Сходно томе, применом критеријума процесно-правног статуса, као и карактера и модалитета стручне подршке коју пружају органу поступка, у кривичном процесу се диференцирају три категорије експерата: вештак, стручно лице (стручњак/специјалиста) и стручни саветник.[291]

У домаћем кривичном процесном праву, терминолошка одредница „стручно лице" разматра се у ширем и ужем контексту. У најширем смислу, овај појам обухвата сваког учесника у поступку који поседује специфична експертска знања, без обзира на његов конкретан процесни статус – било да у предмету учествује као вештачких, специјалиста, стручни саветник или у самом својству стручног лица. Насупрот томе, у ужем смислу, реч је о супституту који нема формалну процесну улогу вештака или стручног саветника, већ је реч о лицу које непосредно присуствује доказној радњи увиђаја са превасходно техничким задатком да пронађе, обезбеди и опише трагове, изврши потребна мерења, скицирања или узорковања. Оваква традиционална подела допуњена је доношењем Законика о кривичном поступку из 2011. године, којим је у домаћу легислативу имплементирана потпуно нова категорија – стручни саветник.[292]

Ratio legis имплементације института стручног саветника у домаће кривично процесно законодавство не огледа се у потреби за редефинисањем или увођењем нових модалитета експертских знања. Будући да сви процесни субјекти у овој категорији могу поседовати истоветне квалификације из области медицине, форензике, саобраћаја, економије или информационих технологија, примарни циљ овог института јесте

[291]Bonavolonta, L., Nuovissimo manuele de procedura penale, Milano: Tirola editore S. p. a., 1994.

[292] Ћирић, З., Стручни саветник у кривичном поступку = Legal advisor in criminal procedure / Војислав Ђурђић, Зоран Ћирић. Косовска Митровица : Правни факултет = Priština [i. e.] Kosovska Mitrovica : Faculty of Law ; Београд : Институт за упоредно право.

обезбеђивање процесне равноправности. Тиме се окривљеном омогућава адекватно оспоравање теза јавне оптужбе које се темеље на налазу и мишљењу вештака. На тај начин, начело контрадикторности се екстензивно проширује и на фазу утврђивања чињеничног стања путем вештачења, при чему стручни саветник задобија улогу својеврсног процесног асистента странака током спровођења ове доказне радње. У правној доктрини присутна је класификација стручних лица на вештаке, стручне саветнике и стручне помоћнике. Према овој категоризацији, стручни саветник има функцију пружања стручних сугестија органу који води поступак, док је улога стручног помоћника примарно техничке природе и везује се за реализацију конкретних процесно-правних радњи. Коначно, секундарна диференцијација ових субјеката врши се према критеријуму специфичности научно-стручних компетенција, што имплицира да у систему постоји онолико варијетета стручних лица колико и самих научних и стручних дисциплина.[293]

Дијапазон услуга које се примењују у оквиру кривичног поступка изразито је хетероген. Док су одређени модалитети ових услуга били предмет наше научне пажње у претходним студијама, фокус овог рада усмерен је на деловање стручних лица, са посебним освртом на процесно-правни институт стручног саветника. С обзиром на то да доктринарно правило искључује могућност да правна питања буду предмет експертског ангажовања, у савременом праву се генерише дилема у погледу ефикасног превазилажења проблема хиперпродукције прописа, којом законодавац настоји да регулише сложене друштвене односе. Поставља се питање оправданости апсолутне претпоставке да суд у сваком тренутку савршено познаје целокупан нормативи систем. У том контексту се отвара легитиман простор за будућу еволуцију кривичнопроцесног права, у којој би се стручним лицима омогућило изјашњавање о специфичним подзаконским и техничким актима који уређују ускостручну проблематику у оквиру њихове експертизе. У теорији кривичног процесног права већ је заступљено становиште према којем се улога стручног саветника у овим ситуацијама лимитира искључиво на мапирање интерних инструкција управних органа донетих за извршење закона, као и нормативних управних аката који су суду тешко доступни. На тај начин, темељно процесно начело *iura novit curia* не би било доведено у питање.[294]

[293]Clark, L. G., "Znanstvenik kao vještak", u: Izbor, Zagreb, br.4, 1990, 264–274.
[294]Атанацковић, Д., Кривично право, Посебни део, Београд, 1985.

Врсте стручне помоћи у непосредној су вези са врстама стручног знања, која стручни саветници могу применити приликом пружања стручне помоћи. Имајући у виду околности, може се закључити да је скоро немогуће унапред предвидети које ће све врсте стручне помоћи бити потребне органу кривичног поступка. Због тога се питање врсте стручне помоћи са аспекта врсте стручног знања мора решавати у сваком конкретном случају, зависно од врсте техничких или других стручних питања, односно од врсте кривичнопроцесних радњи. Међутим, са аспекта процесног положаја стручног саветника, може се одређеније говорити о врстама стручне помоћи. На пример, са овог аспекта може се разликовати стручна помоћ коју органу кривичног поступка пружа вештак на плану утврђивања правнорелевантних и других чињеница, и стручна помоћ коју пружа стручни саветник, а која се тиче решавања неких техничких или других стручних питања, односно у извођењу одређених кривичнопроцесних радњи. Сигурно је да постоје одређене квалитативне разлике између ових врста стручне помоћи. Детаљније о томе било је доста речи у делу о врстама стручних лица.[295]

Наш законодавац још није решио сва питања у вези са формом пружања стручне помоћи стручних саветника иако постоје назнаке да ће нека конкретна решења бити дефинисана у будућим новелама ЗКП-а. Ипак, на основу неколико одредби које се тичу стручног саветника у Законику о кривичном поступку којима је нормирана ова тематика, може се закључити да постоје два основна облика пружања стручне помоћи, и то: пружање стручне помоћи разрешења одређених техничких или других стручних питања, и пружање стручне помоћи у извођењу одређених кривичнопроцесних радњи. Са друге стране, врло лако је могуће да се ова два облика пружања стручне помоћи одвијају истовремено, на пример, да приликом извођења неке кривичнопроцесне радње стручни саветник пружи стручну помоћ органу кривичног поступка у разјашњавању одређених техничких или других стручних питања, и да му пружи техничку помоћ ради што успешнијег извођења саме радње, због чега би напослетку и сами резултати били квалитетнији. Такође, појавила се могућност пружања стручне помоћи од стране специјалисте, потпуно независно од извођења кривичнопроцесних радњи стручног саветника, односно пре или после њеног извођења, (на пример, давање мишљења о успеху

[295] Алексић,Ж.,Шкулић,М., Криминалистика,Досије,Београд, 2000.

извођења неке радње и целисходности њеног извођења са стручног аспекта, односно давање одговора на нека апстрактна техничка или друга стручна питања).[296]

3.1. Стручни помоћник (специјалиста) који учествује у спровођењу радње органа поступка

Функција стручног помоћника, односно стручњака-специјалисте у кривичном поступку, примарно се састоји у пружању подршке органу који води поступак ради разјашњења специфичних техничких или других стручних питања. Њихово ангажовање је нужно приликом реализације оних процесно-правних радњи које захтевају посебна научна, стручна или практична знања. Законодавац је предвидео могућност да странка самостално изабере и путем пуномоћја овласти специјалисту у тренутку када орган поступка одреди извођење доказне радње вештачења. Ипак, овакво законско решење отвара одређене догматске нејасноће. Иако је право на ангажовање специјалисте номинално признато свим странкама – што обухвата окривљеног, јавног тужиоца, оштећеног као тужиоца и приватног тужиоца – посебно је спорно овлашћење јавног тужиоца да путем пуномоћја бира ово лице у фази истраге, с обзиром на то да он тада истовремено делује и као орган који води поступак. Са логичког и процесног аспекта, сувишно је да специјалисту ангажује она странка по чијем је предлогу вештачење већ наређено и којој је избор самог вештака био поверен, премда језичко тумачење законске одредбе оставља и ту могућност. Будући да јавни тужилац у истрази суверено наређује вештачење, сматрамо да је додатно ангажовање специјалисте од стране тужилаштва функционално неоправдано. Основна улога специјалисте огледа се у својеврсном процесном оспоравању налаза и мишљења званичног вештака, како би се спречило да суд *a priori* и некритички прихвати тај доказ. Ово право би јавном тужиоцу евентуално могло припадати у фази главног претреса, где он наступа искључиво у својству странке, а не органа поступка. Међутим, износимо став да ни ово није била примарна интенција

[296] Бајић, М., Посебне радње доказивања и организовани криминал, докторска дисертација, Правни факултет, Универзитет у Бањалуци, 2017.

законодавца, имајући у виду да је јавни тужилац имао процесну прилику да у претходном стадијуму поступка нареди вештачење и на његовим резултатима заснује оптужни акт.[297]

Специјалиста је стручно лице које иследник или јавни тужилац позива ради обављања неког од задатака одређених законом. Теоријска могућност да јавни тужилац ангажује стручно лице у фази главног претреса могла би постојати у два случаја: уколико је тужилац током истраге сматрао да нема потребе за вештачењем, па је потом суд одредио вештачење на предлог одбране, или уколико је јавни тужилац преузео кривично гоњење у поступку који је претходно покренут по оптужби оштећеног као тужиоца. С обзиром на то да се на страни оптужбе, поред јавног тужиоца, могу појавити приватни тужилац и оштећени као тужилац, овим субјектима је неспорно признато право да путем пуномоћја ангажују стручњака-специјалисту. Насупрот томе, у доктрини се генерише питање да ли исто право припада и оштећеном који у датој фази нема формални статус странке у поступку. У теорији и судској пракси преовладава становиште да оваква могућност није спорна, иако изричито нормативно решење у закону изостаје. Ипак, евидентан је неповољнији процесни положај оштећеног који нема својство странке, посебно ако се узме у обзир да он, за разлику од окривљеног и оштећеног као тужиоца, не поседује активно процесно овлашћење да од органа поступка захтева постављање специјалисте. Традиционално је заступљено гледиште да интересе овог лица у пуној мери заступа и штити јавни тужилац као примарни носилац функције кривичног гоњења. Међутим, претходна анализа указује на то да поменути концепт у пракси не резултира увек адекватном заштитом, што је највероватнији разлог због којег законодавац није експлицитно уредио ово право за оштећено лице.[298]

Актуелним законским решењем оштећени који нема својство странке доведен је у својеврсни дискриминаторни положај. Наиме, иако у пракси постоји фактографска могућност да ангажује специјалисту, оштећени то може учинити искључиво на терет сопствених материјалних средстава, без процесног права да од органа поступка захтева његово званично постављење. Изузетак представља специфична ситуација у којој се јавни тужилац обраћа судији за претходни поступак, када се оваква законска опција може манифестовати. Међутим, уколико управо јавни тужилац, у својству органа који руководи

[297] Baltič,A.,Dobovšek,B., Krivično procesno pravo, Beograd, 2012.
[298] Бејатовић, С., Реформа кривичног процесног законодавста Србије и институт споразумевања јавног тужиоца и окривљеног, Анали Правног факултета, Универзитета у Зеници, година 5, број 10, 2012.

фазом истраге, донесе наредбу о вештачењу, догматски је неоправдано признати му симултано право на асистенцију стручњака-специјалисте. Ово право, ради обезбеђивања једнакости оружја, примарно мора припадати одбрани. Коначно, оштећеном лицу се не може ускратити право да се током целокупног трајања кривичног поступка савесно заузима за максимално остваривање сопствених имовинскоправних и других интереса, у границама које му материјалноправне и процесне норме дозвољавају. У пракси је честа ситуација да оштећени ван кривичног поступкаангажујевештаке економске струке. Ослањајући се на стручно мишљење самостално ангажованих експерта, оштећени настоји да процесно оспори резултате вештачења које је спровело лице одређено од стране суда. Кроз ову динамику, оштећени аргументује да је окривљени, предузимањем противправних радњи на његову штету, прибавио знатно већу противправну имовинску корист — односно проузроковао већу материјалну штету — од износа који је утврђен у примарном налазу и мишљењу судског вештака.[299]

Стручно лице које странке самостално конституишу и овлашћују путем пуномоћја не мора нужно бити уписано у Регистар сталних судских вештака. Оваквим решењем законодавац афирмише примат суштинских стручних компетенција појединца над формално-правним условима који се иначе стриктно захтевају за кривичнопроцесни статус вештака. „Сходно томе, специјалиста је дужан да испуњава истоветне квалификационе критеријуме у погледу стручности као и вештак, али слободно изабрани експерт по правилу не мора бити селектован са званичне листе. У погледу практичне имплементације ових одредби, на заједничким седницама судија Кривичног и Грађанског одељења Вишег суда у Београду заузето је правно схватање о примени Законика о кривичном postupku из 2011. године. Према овом дефинисаном ставу, уколико стручњака-специјалиста не ангажује странка, већ га у поступку супсидијарно поставља сам орган који води поступак, тада то лице обавезно мора бити изабрано са званичног списка сталних судских вештака. Овакав став поседује унутрашњу процесну логику, будући да се на наведену процесну ситуацију сходно примењују општа правила о постављању

[299] Кнежевић, С., Кривично процесно право : општи део / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Правни факултет, Центар за публикације, 2015 (Ниш : Медивест).

пуномоћника, бранилаца по службеној дужности и вештака, чији је статус такође условљен претходним уписом у одговарајуће званичне именике."[300]

У погледу формалних услова за избор стручног лица, законодавац не поставља рестриктивне критеријуме. Сходно томе, функцију стручњака-специјалисте може обављати било који појединац кога окривљени слободно одреди, под условом да поседује адекватна експертска знања из научне или стручне области у којој је вештачење наређено. Притом, релевантни субјект не мора нужно бити селектован из Регистара сталних судских вештака, нити се захтева његово присуство на интерним списковима конкретног суда. Оваква флексибилност постаје нарочито сврсисходна у ситуацијама када за специфичну уску област уопште нема регистрованих вештака или када су постојећи експерти већ процесно ангажовани у истој правној ствари. Потреба за ангажовањем нових стручних лица ради провере постојећих налаза усклађена је и са конзистентном судском праксом. Тако је у једној од одлука Врховног суда Србије наглашено да суд нема процесно овлашћење да сопственим мишљењем замени стручни налаз вештака са чијим се закључцима не слаже; насупрот томе, судски орган је дужан да евентуалне сумње у тачност датог мишљења отклони поновним саслушањем истог вештака уз прибављање допунске документације, или пак захтевањем мишљења других експерата. У правној доктрини, Давидовић дефинише функцију стручњака-специјалисте кроз три суштинске димензије: саветодавну, помоћну и контролну. Сходно овом становишту, примарни разлог за имплементацију поменутог института лежи у потреби за квалификованим субјектом који би својим експертским компетенцијама пружио стручне сугестије странкама и омогућио им правилно разумевање комплексних стручних налаза. На тај начин, свим процесно ангажованим странама пружа се могућност ефикасног конципирања и организовања стратегије одбране или оптужбе. Улога овог лица истовремено представља и вид процесне помоћи самом судском вештаку, с обзиром на то да специјалиста има право да присуствује извођењу доказне радње, поставља циљана питања и тиме директно коопредељује ток вештачења. Коначно, кроз ове процесне активности остварује се специфичан облик стручног надзора над радом званичног вештака, што консекутивно доприноси већој прецизности, објективности и целовитости коначног налаза и мишљења.

[300]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.

Са друге стране, јавни тужилац као орган који руководи фазом истраге има законску обавезу објективног поступања, што подразмева и дужност старања о правима и процесним интересима окривљеног, укључујући и одлучивање о доказним предлозима који иду у корист одбране. Ипак, у практичном поступању тужилаштво ретко реализује ову патерналистичку улогу; у реалним околностима, јавни тужилац ће готово увек примат дати својој кључној функцији — кривичном гоњењу и заступању оптужбе.[301]

У правној доктрини заступљено је становиште да странка на чију је иницијативу и предлог донета наредба о вештачењу не би требало да ужива процесно право на симултано ангажовање стручњака-специјалисте путем пуномоћја, премда позитивно законодавство не садржи експлицитну забрану таквог поступања. Полазећи од чињенице да странка, већ у самој фази иницирања ове доказне радње, поседује активно процесно овлашћење да органу поступка предложи конкретно физичко лице, стручну установу или државни орган коме ће извођење вештачења бити поверено, конституисање додатног стручног саветника од стране истог процесног субјекта губи своју функционалну и догматску оправданост.[302]

У оквиру законског концепта остваривања процесне равноправности, окривљени и оштећени као тужилац конституисани су као субјекти са изворним овлашћењем да путем пуномоћја ангажују стручњака-специјалисту. Поред ове факултативне опције, поменутим лицима је признато и право да органу који води поступак поднесу захтев за постављење стручног саветника чији се хонорар рефундира на терет буџетских средстава, при чему се сходно примењују законске одредбе о постављеном пуномоћнику и тзв. одбрани сиромашног. У случају доношења решења о одбијању овог захтева, окривљеном и оштећеном као тужиоцу стоји на располагању право жалбе, о којој суверено одлучује судија за претходни поступак или ванрасправно веће из члана 21. става 4. Законика о кривичном поступку. Оваква законодавна интервенција поседује изузетан практични значај за економски супериорнији положај социјално угрожених странака, чиме се непосредно афирмише начело једнакости оружја (*equality of arms*). Управо у овој институционалној подршци огледа се кључни допринос савременог нормативног уређења

[301]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.
[302] Шкулић, М., Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага, Војно дело, бр.6, 2016.

положаја стручног саветника. Пре увођења ових решења, статус тзв. страначких консултаната био је заснован искључиво на приватном ангажовању о сопственом трошку, услед чега је овај вид стручне помоћи био елитистички привилегија резервисана једино за имућније окривљене и оштећене. Међутим, недостатак оваквог законског уређења може бити чињеница да кадаовлашћена лица поднесу захтев за постављење стручног саветника, њега судијаза претходни поступак или председник суда постављају са листе сталнихсудских вештака у том суду, те окривљени и оштећени као тужилац не могу даизаберу стручно лице.На овај начин, може битинарушен принцип контрадикторности, јер постоји могућност да стручно лице неће на адекватан начинсагледати интересе окривљеног и оштећеног као тужиоца. Било би корисно дасе у закон уведе одредба која ће овластити окривљеног и оштећеног каотужиоца да предложе органу поступка стручњака кога желе да будепостављен аналогно са правилом које постоји код предлагања вештачења.[303]

Наш законодавац је у ЗКП-у, у члану 113 став 1, предвидео пружање ове стручне помоћи органу кривичног поступка, тј. пре свега, код спровођења процесних радњи органа кривичног поступка, па и предистражном и истражном поступку. Наведеним нормативним решењем предвиђена је могућност да орган који води кривични поступак, у сврху детаљног разјашњења специфичних техничких или других стручних дилема, захтева од стручњака-специјалисте пружање неопходних објашњења. Ово процесно овлашћење манифестује се у вези са анализом прибављеног доказног материјала, током спровођења доказне радње саслушања окривљеног, као и приликом реализације других истражних радњи које по својој природи изискују посебна научна и стручна знања. Такође, предвиђено је да странке могу тражити да стручни саветник пружи ближа објашњења уколико су те странке присутне приликом давања објашњења пред органом кривичног поступка на првом месту. Поред тога, предвиђено је да орган кривичног предистражног или истражног поступка може тражити и објашњења и одговарајуће стручне установе ако је то потребно. Најзад, предвиђено је и да се наведена стручна помоћ може пружити органу кривичног предистражног или истражног поступка, односно овлашћеном лицу

[303] Бејатовић,С.,Кривичнопроцесноправо,Службенигласник, Београд, 2014.

органа унутрашњих послова, ако се истражна радња предузима у предистражном поступку, тј. пре доношења решења о спровођењу истраге.[304]

Сходно императивној одредби члана 125. става 2. Законика о кривичном поступку, странка поседује активно процесно овлашћење да путем пуномоћја конституише одређено појединачно лице као свог специјалисту у конкретном предмету. Полазећи од оваквог нормативног оквира, најранији процесни стадијум — односно момент у којем се ово право може актуелизовати — везује се за доношење наредбе о одређивању вештачења од стране надлежног органа који руководи поступком.[305]

У домаћој доктрини и пракси потпуно је неспорно овлашћење јавног тужиоца да у фази претходног поступка, делујући у својству органа који руководи процесом, доношењем писмене наредбе одреди извођење доказне радње вештачења. Оваква процесна одлука доноси се у ситуацијама када тужилаштво процени да је ради правилног утврђивања или објективне оцене правно релевантних чињеница неопходно ангажовати субјекта који поседује специфична и адекватна научна, стручна или техничка знања. Дакле, јавни тужилац по природи свог процесног положаја, каоорган поступка, може одредити вештачење (у истрази или претходнompоступку) када је за утврђивање или оцену неке чињенице у поступкупотребно стручно знање (чл. 113 ст. 1 ЗКП). Сходно томе, уколико јавни тужилац формулише одређене доказне предлоге или процесне дилеме у погледу резултата спроведеног вештачења, он поседује овлашћење да донесе наредбу о допуни вештачења. Односно, у ситуацијама када се уоче формални или суштински недостаци у примарном налазу и мишљењу, обавеза је јавног тужиоца да поменуте противречности и нејасноће потпуно отклони у овој фази, пре него што приступи подизању оптужнице или подношењу оптужног предлога.[306]

Анализом овог члана може се закључити да у напред наведеним случајевима специјалиста пружа помоћ органу предистражног поступка, јавном тужиоцу или овлашћеном органу Министарства унутрашњих послова, у форми давања савета, мишљења односно објашњења по појединим техничким или другим стручним питањима, а томприликом користе посебно знање или умење. Исто тако, закључује се да

[304] Бјелајац, Ж., Организовани криминалитет – Империја зла, Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија Нови Сад, 2013.
[305]Илић и сар., Коментар Законика окривичном поступку, Београд: ЈП Службени гласник, 2012, 326.
[306] Илић, Иван, Б., Узимање биометријских и биолошких узорака од окривљених у Србији - импликације недавног случаја пред Европским судом за људска права Gaughran против Уједињеног Краљевства.

специјалиста ову врсту стручне помоћи може пружити јавном тужиоцу, како у току извођења истражне радње, тако и пре, односно после њеног извођења. Међутим, да ли ће се сама стручна помоћ састојати у давању савета, мишљења или објашњења, зависи од момента када специјалиста пружа стручну помоћ. Наиме, стручна помоћ се даје у форми савета и мишљења, по правилу, пре и у току извођења истражне радње. На пример, специјалиста даје савет или мишљење јавном тужиоцу о томе да ли је потребно и целисходно извођење неке истражне радње и какви се резултати могу очекивати њеним извођењем. Стручна помоћ у форми објашњења, о којој једино говори законодавац, даје се, по правилу, у току извођења истражне радње или после њеног извођења, а том приликом се заправо објашњавају резултати изведене истражне радње. Најзад, форма стручне помоћи може зависити и од јавног тужиоца. То значи да јавни тужилац може у конкретном случају затражити само савет или мишљење од специјалисте, у виду консултације о неком техничком или другом стручном питању у смислу да ли је на њега могуће одговорити имајући у виду степен развоја одређене гране науке или вештине, као и да ли ће решење тог питања бити од утицаја за утврђивање неке спорне чињенице. Исто тако, може се затражити стручна помоћ у форми објашњења о неком техничком или другом стручном питању, које се може појавити у току извођења истражне радње или после њеног извођења.На пример, може се тражити објашњење о некој појави и њеном утицају на успешном расветљавању и решењу кривичне ствари.[307]

Стручна помоћ се подразумева у случају када то затражи орган кривичног поступка, тј. јавни тужилац, председник већа, судија за претходни поступак, судија појединац или овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, зависно од тога ко спроводи конкретну радњу кривичног поступка. То значида судија за претходни поступак или други орган кривичног поступка може у конкретном случају затражити само савет или мишљење од специјалисте, у виду консултације о неком техничком или другом стручном питању. При томе се процењује да ли је на то питање могуће одговорити имајући у виду степен развоја одређене гране науке или вештине, као и да ли ће решење тог питања бити од утицаја за утврђивање неке спорне чињенице. Исто тако, може се затражити стручна помоћ у форми објашњења о неком техничком или другом стручном

[307] Бошковић, М., Организовани криминалитет и корупција, „Висока школа унутрашњих послова”, Бања Лука, 2004.

питању које се појави у току извођења истражне радње или после њеног извођења.Рецимо, може се тражити објашњење о некој појави и њеном утицају на успешном расветљавању и решењу одређене кривичне ствари.[308]

На основу изложеног, може се закључити да наш законодавац није предвидео обавезне случајеве пружања стручне помоћи за решавање техничких или неких других стручних питања. Сматрамо да је потребно да се детаљно сагледа питање обавезног пружања стручне помоћи органу кривичног поступка, како са теоретског, тако и са законодавног аспекта, и да се евентуално предвиде случајеви у којима је орган кривичног поступка обавезан да затражи стручну помоћ, на начин на који је то учињено у области вештачења. Наиме, иако законодавац није изричито предвидео случајеве обавезног вештачења, ипак се на теоријском плану сматра да постоје обавезни случајеви вештачења, као што су: преглед и обдукција леша, вештачење душевног стања окривљеног и вештачење телесних повреда. Исто тако, стручна помоћ коју пружа стручно лице у форми савета, мишљења или објашњења није обавезна за орган кривичног поступка, тј. орган кривичног поступка слободно цени и одлучује да ли ће прихватити стручни савет, мишљење или објашњење по било ком техничком или другом стручном питању.[309]

Пошто је у Законику о кривичном поступку предвиђена могућност да судија за претходни поступак може затражити стручну помоћ, односно одређено објашњење и од одговарајуће стручне установе, поставља се питање да ли се у својству специјалисте може појавити и правно лице. На ово питање делимично је дат одговор приликом одређивања појма специјалисте. Наиме, изричито је речено да се у кривичном поступку у својству специјалисте може појавити само физичко лице. Према томе, без обзира на то што је законодавац предвидео могућност пружања стручне помоћи од стране стручних установа, сматрамо да се и у овом случају у својству специјалисте може појавити један или више стручњака запослених у наведеној установи, који ће сносити моралну, материјалну и кривичну одговорност за тачност и објективност датих објашњења. До овог закључка долази се и анализом одредаба Законика о кривичном поступку, на основу којих се вештачење може поверити државном органу или посебној стручној установи, с тим што је

[308] Бјелајац, Ж., Трговина људима, Злочин против човечности, Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2014.
[309] Бошковић, М., Организовани криминалитет и корупција, „Висока школа унутрашњих послова", Бања Лука, 2004.

предвиђено да ће орган, односно установа одредити једног или више специјалиста који ће спровести вештачење и сачинити свој налаз и мишљење.[310]

У погледу формалног документовања делатности специјалисте приликом пружања овог модалитета стручне помоћи, изводи се закључак да се постигнути резултати, по правилу, инкорпорирају у одговарајући процесни спис. Наведени материјал се хронолошки и садржински здружује са записником о реализацији саме кривичнопроцесне радње током које је стручна помоћ и манифестована. Међутим, ако се стручна помоћ пружа независно од извођења кривичнопроцесне радње, у том случају резултат делатности специјалисте такође мора да се фиксира, и то у посебном процесном спису, који ће се прикључити осталим процесним списима. Странке имају право да разгледају овај спис са осталим списима кривичног предмета.[311]

Пошто је законодавац предвидео да се овај облик пружања стручне помоћи врши у предистражном и у претходном кривичном поступку. тј. и у истрази, и да стручну помоћ може затражити само јавни тужилац, поставља се питање да ли се ова помоћ може пружати у главном кривичном поступку и у поступку по правним лековима. У вези са овим питањем сматрамо да не постоје законске сметње да се овај облик пружања стручне помоћи врши на исти начин и у главном кривичном поступку и у поступку по правним лековима, и да ову помоћ могу затражити председник већа, судија појединац, као и зборни састав кривичног суда, тј. веће позивних судија, који ће извршити фиксирање трагова, реализацију неопходних мерења и техничких снимања, израду одговарајућих скица, као и прикупљање осталих релевантних података.

По налогу јавног тужиоца, специјалиста може да прикупља и саопштава фактичке податке који могу бити корисни за расветљавање кривичног дела, при чему испољава специјално знање и искуство, затим фиксира трагове и предмете ради истраживања, или обављања друге техничке радње за које је потребно поседовање специјалних знања, односно при постојању довољно података исказује привремено мишљење о настанку, вези и механизму образовања трагова, који се јављају на месту догађаја.[312]

---

[310] Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 220.

[311] Бошковић, Г., Мијалковић, С., Специфичности организационе структуре криминалних оргаизација, Наука,безбедност,полиција, Београд год. 13, број 1, 2008.

[312] Васиљевић, Т., Грубач, М., Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, Службени гласник, 2010.

Позивање специјалисте је обавезно у два случаја: када се као објекат на месту догађаја јавља леш човека и када се испитује малолетно лице узраста до 14 година. По Галкиновом мишљењу, које заступамо и ми, разлика између стручног саветника и специјалисте је у следећем: 1) делатност стручног саветника, за разлику од специјалисте, чини неодвојиви део делатности иследника или суда, и састоји се у саопштавању специјалних знања и указивању техничке помоћи у прикупљању доказа; 2) стручни саветник не изводи самостално истраживање; 3) стручни саветник не даје сопствени закључак; 4) резултати учешћа стручног саветника у кривичном поступку не исказују се у посебном документу, већ се сливају са резултатима саме процесне радње у оквиру које су и обављени, па су фиксирани у записнику о извођењу те радње, само уз навођење чињенице да је учествовао и стручни саветник.

За разлику од специјалисте, стручни саветник непосредно учествује у процесним радњама, док специјалиста само саопштава одређене податке или даје препоруке и савете. Ипак, специјалиста није самостална процесна фигура као стручни саветник. Законску одредбу по којој је учешће у кривичном поступку у својству стручног саветника препрека за касније учешће истог лица у том поступку у својству специјалисте објашњавамо тако што је активност стручног саветника део активности иследника или суда, па би се у супротном угрожавао степен објективности потребан специјалисти. Супротно нашем схватању, постоје теоретичари који истичу да је стручни саветник самостални учесник кривичног поступка и самостална процесна фигура, која располаже одређеним процесним компетенцијама, ужива одређена права и има одређене обавезе, које су нормативно регулисане.[313]

Специјалиста има следеће обавезе: да се јави на позив органа поступка; да учествује у извођењу истражних радњи и да применом својих стручних знања помаже у прикупљању и фиксирању доказа; да благовремено обавести орган кривичног поступка о својој некомпетентности и заинтересованости за исход дела; да не обелодањује податке добијене истражним радњама без одобрења истражитеља и да у случајевима када је то неопходно о томе да писмену обавезу. Специјалиста у кривичном поступку има и следећа права: да учествује у стварању бележака у записнику о истрази уколико се оне тичу

[313] Вучковић. Б., Вучковић. В.,Појам, карактеристике и облициспољавања феномена прања новца, Зборник организовани криминалитет – изазов XXI века, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012.

чињеница утврђених помоћу његових стручних знања, да дајепримедбе на рад органа истраге, који по његовом мишљењу нарушавају техничка правила извођења увиђаја, или води ка уништењу, повреди или непотпуном фиксирању доказног материјала, да улаже жалбу на поступке иследника у поретку утврђеном законом, да добије накнаду трошкова за учешће у поступку и награду за испуњавање својих процесних обавеза уколико није у служби у некој експертизној установи.[314]

Детаљно регулисање права и обавеза специјалисте, јасно формулисање његове позиције у кривичном поступку путем законских норми омогућава и боље разликовање специјалисте и стручног саветника. Док се делатност специјалисте састоји у непосредном учествовању у обављању истражних радњи, консултационо-обавештајна делатност представља давање општих података, обавештења и препорука, а субјект који је врши, за разлику од специјалисте, не поседује, одређена процесна права и обавезе.[315]

3.2. Стручни саветник органа поступка као субјект који врши информативно-консултативну делатност

Информативно-консултациона делатност стручних саветника, према источноевропским, пре свега, руским ауторима и теоретичарима кривичноправне и кривичнопроцесно правне мисли, представља, непосредну примену стручних знања од стране надлежног органа који руководи кривичним поступком, суда и стручног саветника, као и специфичан модалитет имплементације експертских знања у оквиру кривичнопроцесног суђења.

Специфично обележје процесне улоге стручног саветника у ужем смислу огледа се у томе што се исходи његове стручне анализе манифестују у нераскидивом јединству са поступањем самог органа који води кривични поступак. Конкретно, овај резултат се инкорпорира у оквиру истог процесног списа у којем се документује и реализација

[314] Зиројевић, М., et al., Традиционална схватања о криминалу, организованом криминалу и транснационалном организованом криминалу, Зборникорганизованикриминалитет–изазовXXIвека,Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012.
[315] Глушчић, С.,(2012). Посебне доказне радње, Полиција и сигурност, Загреб година 21, број 3, 2012.

прецизиране кривичнопроцесне радње — што се најочигледније манифестује кроз форму записника о увиђају.[316]

Процесно-правни институт стручне помоћи органу кривичног поступка егзистирао је и у претходним законским решењима, док актуелни Законик о кривичном поступку уводи редефинисану терминологију и значајне нормативне модификације у погледу деловања овог субјекта. Овако концепирана улога стручног лица у ужем смислу сада је регулисана одредбом члана 133. става 3. Законика, која уређује спровођење доказне радње увиђаја. Насупрот томе, раније процесно решење је у члану 251. ставу 8. предвиђало широка овлашћења истражног судије да од лица одговарајуће струке захтева неопходна објашњења ради разјашњења техничких или других специфичних дилема у вези са прибављеним доказима, саслушањем окривљеног или спровођењем других истражних активности. Међутим, коренском реформом кривичног процесног модела и напуштањем судијске истраге у корист тужилачке, институт истражног судије је супституисан судијом за претходни поступак. С обзиром на то да су његова овлашћења рестриктивно постављена, улога стручног лица у наведеном контексту је елиминисана. На тај начин, суделовање стручног помоћника у фази истраге ограничено је искључиво на реализацију увиђаја, при чему законска синтагма „орган поступка" имплицира да ово право подједнако припада јавном тужиоцу у претходном поступку, као и суду у главном току кривичног процеса. Такође, претходни закон је изричито прописивао да орган који обавља увиђај или реконструкцију догађаја може захтевати подршку стручног лица криминалистичко-техничке, саобраћајне или друге профилисане струке ради проналажења, фиксирања и описа трагова, спровођења мерења, снимања, израде скица или прикупљања других података. Износимо легитимну доктринарну замерку у погледу разлога због којих је законодавац дерогирао одредбу која је улогу стручног лица предвиђала и приликом извођења реконструкције догађаја, ограничавајући је изоловано на доказну радњу увиђаја.[317]

Приликом спровођења доказне радње увиђаја, орган који води поступак, по правилу, захтева стручну подршку лица форензичке, саобраћајне, медицинске или друге

[316] Грубач, М.,Анализа одредаба о кривичном поступку за дела организованогкриминалаузаконодавствуСрбијеипроблемиуњиховој примени, у Борба против организованог криминала у Србији – од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе, Институт за упоредноправо, Београд, 2008.

[317] Делибашић, В., Прикривени иследник, Наука,безбедност,полиција, Београд, 2016.

профилисане струке. Основна улога овог субјекта састоји се у проналажењу, обезбеђивању и описивању трагова кривичног дела, реализацији неопходних мерења и техничких снимања, изради скица, узорковању материјала за даље анализе, као и прикупљању осталих релевантних података. Из оваквог нормативног оквира недвосмислено произилази да стручни помоћник у ужем смислу рељефно поседује специфичне компетенције на основу којих пружа процесну помоћ. Иако законодавац таксативно наводи потенцијалне области његове експертизе, овај попис не представља *numerus clausus*, те је органу поступка остављена могућност ангажовања експерата и из других научних или стручних дисциплина. Надаље, иако се стручни саветник у доктрини првенствено позиционира као асистент странака, он истовремено може пружати помоћ и самом државном органу у расветљавању чињеничног стања. У овом контексту, његово суделовање је функционално везано за техничку реализацију увиђаја, при чему се докази откривени уз његово посредство формално евидентирају у записнику о увиђају. Насупрот томе, његово евентуално касније испитивање пред судом, односно давање исказа у погледу запажања, конституише потпуно суверену и засебну кривичнопроцесну радњу.[318]

Процесно деловање стручног саветника не исцрпљује се реализацијом доказне радње увиђаја, већ се његов ангажман екстензивно наставља и у фази главног претреса. У овом централном стадијуму поступка, стручни саветник ступа у процес тако што даје исказ, при чему је овлашћен да своја запажања, примедбе и доказне предлоге суду супституише и у форми писаног поднеска. Истовремено, органу који руководи претресом остављена је могућност његовог сукцесивног и вишекратног испитивања ради разјашњења свих спорних техничких околности. Имплементација институције стручног саветника у домаће кривично процесно право диктирана је превасходном потребом за снажењем процесног положаја економски или стручно инфериорније странке, што је најчешће случај са окривљеним. Кроз ову софистицирану нормативну праксу остварује се доктринарно отелотворење начела контрадикторности и начела једнакости оружја у кривичном поступку. С друге стране,његова улога у претходном кривичном поступку, истрази и предистражним радњама своди на обезбеђивањеправилног извођења кривичнопроцесних

[318] Димитријевић, О., Тајно праћење и снимање, Мастер рад, Правни факултет Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2016.

радњи, чиме се остварује њихова сврха, односно откривање правнорелевантних чињеница на којима ће се заснивати оптужница, а касније и евентуална пресуда.[319]

Законодавац у овом члану изричито наводи кривичнопроцесне радње у чијем извођењу орган кривичног поступка може затражити стручну помоћ. Исто тако, тачно се предвиђа и која врста стручног саветника и са каквим стручним знањем може пружити стручну помоћ. Најзад, одређена је и садржина стручне помоћи, тј. тачно се наводи које све делатности може предузети стручни саветник: проналажење, обезбеђивање или описивање трагова кривичног дела нађених на лицу места, вршење потребних мерења и снимања, сачињавање скица или прикупљање других података.

Поставља се питање зашто је законодавац посебно нормирао пружање стручне помоћи у извођењу ових радњи, када је то већ учињено у ЗКП-а, много уопштенијом формулацијом, тј. обухваћено је много више кривичнопроцесних радњи из области доказивања.[320]

В. М. Галкин делатност стручних саветника дели на информативну и консултациону. Информативна делатност стручних саветника састоји у томе што стручни саветник у вези са кривичним делом, по захтеву истражних органа или суда, саопштава одређене податке из области свог специјалног знања, који имају општи карактер, тј. независни су од извршеног кривичног дела. При томе, није потребно спровести никакво истраживање, што ову делатност разликује од експертизе. Информациона делатност није исто што и давање службених података о неким конкретним околностима значајним за извршење кривичног дела (на пример, службени подаци о радном месту окривљеног за неки период, податак о атмосферским приликама у одређеном периодуи друго), јер се у овом случају ради о конкретним чињеницама у вези са делом, а не о општим правилима и легалностима. Исто тако, подаци садржани у оваквим службеним обавештењима нису засновани на специјалним знањима. Ова делатност стручних саветника није нормативно регулисана нашим кривичноправним законодавством, што у пракси ствара проблеме

[319] Достић, С., Безбедност граница као део савременог система супростављања организованом криминалу, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, докторска дисертација, 2012.
[320] Ђукић, С., Корелација, сличности и разлике између посебних истражних радњи и мера тајног прикупљања информација, Часопис безбједност- полиција- грађани, година XI, број 1–2/15, 2015.

њеног процесног формирања и често доводи до изједначавања са другим стручним лицима или другом врстом експертизе.[321]

Када стручни саветник пружа консултације истражним органима и суду у вези са одређеним стручним питањима, може се говорити о консултативној делатности стручног саветника према органу кривичног поступкаради утврђивања или оцене неких чињеница упоступку. То могу бити разјашњења различитих ставова науке и технике са којима се суд сусреће и који су неопходни за оцену закључка стручног саветника. Затим, препорука и савет за коришћење одређених техничких средстава, савети везани за избор материјала на коме ће се вршити експертиза, помоћ у формулисању питања за стручног саветника, представљају само неке видове консултативне помоћи стручног саветника органу поступка. Овакве консултације могу дати стручни саветници, како они који су учесници у кривичном поступку (експерт, специјалиста), тако и они који не учествују у конкретном кривичном поступку, и компетентне организације, и то усмено или писмено по иницијативи суда. Овакве информације немају својство доказа у кривичном поступку.[322]

За разлику од ангажовања стручног саветника, ситуација у којој судија или јавни тужилац непосредно примењују сопствена стручна знања ради информисања и консултације представља посебан облик примене неправних знања у кривичном поступку.Коришћење специјалних знања у овим ситуацијама није саставни и неодвојиви део неке друге активности, као рецимо сведочења, већ је целокупна делатност одређеног субјекта у кривичном поступку усмерена на примену тог специјалног знања. До ње се и долази управо како би се таква знања користила у кривичном поступку, и то само ради употребе тих знања, а не у сврху неке друге активности која би подразумевала и поседовање одређене стручности.[323]

Међутим, у руској кривичноправној и процесно кривичноправној теорији као посебни облици примене стручних знања, осим информационо-консултационе делатности, наводе се и специјалиста и консултант. Основна разлика између специјалисте

[321] Живановић, К., Посебна доказна радња тајног надзора комуникације – пракса Европског суда за људска права у случају необразложене наредбе суда, Наука,безбедност,полиција, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, број 3, 2018.
[322] Зиројевић, М., et al., Традиционална схватања о криминалу, организованом криминалу и транснационалном организованом криминалу, Зборникорганизованикриминалитет–изазовXXIвека,Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012.
[323] Ивановић, З.,Прикривени иследник у супростављању организованом криминалитету, Ревија за безбедност, Центар за безбедосне студије, Београд, бр.2/07, 2007, 185.

и консултанта је у томе што је функција специјалисте нормативно посебно регулисана и представља непосредно учешће у процесу, а консултативно-информативна делатност своди се на саопштавање одређених података, савета и препорука. Стога положај консултанта, као и сама консултативна делатност, остаје у знатној мери неодређена у поређењу са већ дефинисаним улогама специјалисте и вештака као видова коришћења стручних знања.Осим што су положај и функција специјалисте регулисани законом, за разлику од консултанта, нема других јасно истакнутих садржинских разлика. До доношења посебне одредбе која се односи на специјалисту, ситуација је била још проблематичнија, што се може видети из односа консултант-специјалиста-експерт. Осим тврдње да је експерт стручњак, али да сваки стручњак није експерт, и да је експертиза самостално доказно средство, самим тим и стручни саветник је посебно доказно средство у нашем ЗКП-у, онда ипак нема јасног и поузданог разликовања ова три учесника у кривичном поступку.[324]

3.3. Коришћење посебног стручног знања које поседује судија

Задатак кривичног суда састоји се у предузимању низа кривичнопроцесних радњи, с циљем утврђивања спорних чињеница ради расветљења и решења кривичне ствари. Кривичномсуду у томе помажу кривичнопроцесне странке и други процесни субјекти, од којих некивладају посебним стручним знањима из ванправних области (вештак, стручни саветник, специјалиста, стручно лице, технички консултант или стручни сведок). Проценаделатности таквих субјеката представља облик коришћења посебних стручних знања укривичном поступку.

Сагледавајући стање, могућности и перспективе доприноса ових стручних лицау спречавањузлоупотреба информационе технологије у криминалне сврхе или у вези са тим, тј. сагледавајућистручну помоћ коју органу кривичног поступка пружају ови субјекти, закључује се да се она још увек не користи довољно, посебно на плану откривања узрока и услова којидопринос вршењу кривичних дела. Због тога се у будућности морају изнаћи адекватнијимодалитети за примену ових стручних знања у кривичном поступку. Посебну

[324] Игњатовић Ђ.,Организовани криминалитет, Други део – криминолошка анализа стања у свету, „Полицијска академија", Београд, 1998, 299.

одговорност за то имају управо стручњаци за информационе технологије.Наиме, познато је да савремени кривични поступак, као и сви типови кривичнепроцедуре који су му претходили одражава битне црте средине и времена у коме сеодвија. Савремено доба претпоставља строгу научну и стручну специјализацију, у оквиру којесвако обавља само онај део посла за који је компетентан, и то у готово свим областимаљудске делатности, а самим тим и у кривичном поступку. У таквој ситуацији судија је овлашћен дадоноси дефинитивну судску одлуку на основу стручног правничког и лаичког ванправногзнања, али је често фактички немоћан да сам то учини ефикасно и ваљано због тога што нема довољно знања из ванправне области (медицине, информатике и сл.).[325]

Увођењем вештака, а потом и све ширег круга стручних лица суду је пружена могућност дасе у кривичном поступку користи тековинама одговарајућих специјалних знања из било којеобласти науке, технике, уметности или заната. Тиме је суштински превазиђен несклад између формалних овлашћења и фактичке немогућности компетентног доношења коначне судске одлуке. Остварење основног задатка кривичног процесног права – расветљење и решењекривичне ствари – подразумева, пре свега, да се у законом предвиђеном поступку утврдечињенице. Методи сазнања које кривични суд том приликом користи у пракси се своде на двеврсте претходних сазнања. Најпре, реч је о претходним сазнањима која су иманентнаопштој култури и искуству просечног човека, а судија их лично поседује и користи (нпр. кодувиђаја, реконструкције, претресања) или до њих долази у процесу исказивања одређенихпроцесних субјеката (окривљеног, оштећеног, сведока). Други је метод коришћењапретходних сазнања из појединих области науке, технике, уметности или заната, а кривични судове податке добија кроз делатности оних процесних субјеката који овим знањемрасполажу (стручни саветник иливештак). Подаци добијени овако квалитативно су доминантни и,по правилу, служе као основ за утврђивање и проверавање чињеница добијених коришћењемпрвог метода.[326]

Сходно наведеном, под појмом посебног стручног знања подразумева се специфична експертиза из било које ванправне научне, техничке или уметничке дисциплине, чији обим и дубина недвосмислено превазилазе оквире општег образовања и

[325] Илић, Г., Матић Бошковић, М., Посебне мере тајног надзора прикупљања података у кривичном поступку: поглед из правосуђа, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2015, 102.
[326] Јанковић, М., Јанковић, Б., Организоване криминалне групе као субјекти угрожавања безбедности, Наука,безбедност,полиција, Београд, број 3, 2014, 56.

уобичајеног животног искуства. Обим тог знања није од значаја – то може бити и неки занат, али и врхунско научноили уметничко сазнање. Сходно томе, имајући у виду комплексности и хетерогеност потенцијалног супстрата посебног стручног знања, домаћи законодавац је свесно избегао таксативно навођење или ближе специфицирање његове садржине у оквиру Законика о кривичном поступку, као и у пратећим легислативним актима који уређују ову материју. Подзаконски акти у којима се то, по природи ствари, морало покушатијош јасније указују на природу проблема.Тако се у једном пропису из 1975. године (*Упутство о поступку ревизије сталнихсудских вештака Окружног суда у Београду*) таксативно набраја 17 области посебногстручног знања, и то: ветерина, занатство, архитектура, геодезија, грађевинарство, геологија,електротехника, машинска техника, саобраћај, технологија, заштита на раду, филателија,пољопривреда, шумарство, трговина, медицина и економско-финансијска струка (актуарство). У оквиру медицинске струке набрајају се: судска медицина, неуропсихијатрија, општахирургија, неурохирургија, максилофацијална хирургија, акушерство, гинекологија,бактериологија, дерматовенерологија, оториноларингологија, интерна медицина, медицина рада,офталмологија, пластична и реконструктивна хирургија, педијатрија, радиологија, стоматологија,физиологија, медицинска психологија, физикална медицина и рехабилитација. Из области занатствапобројани су: аутомеханичарски, аутолимарски, аутоелектричарски, браварски, јувелирски,графичарски, електроинсталатерски, каменорезачки, керамичарски, кожарски, козметичарски,крзнарски, кројачки, лимарски, машинбраварски, металостругарски, месарски, кобасичарски,обућарски, оптичарски, пекарски, печаторезачки, граверски, стаклорезачки, столарски,фотографски, часовничарски, фризерски, шеширџијски и ташнерски занат, те област израдемедицинских уређаја.[327]

Анализа овог покушаја да се таксативно наброје области ванправних струка којемогу бити примењене у кривичном поступку већ на први поглед открива бројне недостатке не само овогвеђ и сваког сличног настојања. Овде недостају и нека у праксишироко примењена знања из области одређених струка (на пример, педагошке, криминалистичкотехничке и др.), док се неке струке тешко могу применити у савременом кривичномпоступку имајући у виду евентуална спорна питања из таквих области (нпр.

[327] Јованчевић, Н., Агент провокатор, Правни живот, Удружење правника Србије, Београд, 2006, 79.

шеширџијскизанат). Такође, озбиљан проблем у покушају оваквог набрајања, па и груписања, јестечињеница да се предмети блиских струка преплићу, будући да се знањаиз одређених струка истовремено јављају и као знања помоћних и допунских струка. Јединосе међу старим занатским струкама могу наћи и оне које нису везане за било коју другуструку али се знања из ових области занемарљиво ретко користе у кривичном поступку (нпр.фризерски занат).

Кад год је за утврђивање или за оцену неке важне чињенице потребна примена специјалистичких знања из одређене струке, која прелазе границе општег образовања и став просечно културног и образованог човека, приступа се вештачењу. ЗКП не предвиђа друге облике коришћења ванправних стручних знања у кривичном поступку. Саветодавно-консултативна делатност техничких саветника из чл. 251 ст. 8 ЗКП-а и стручно-техничка помоћ приликом вршења увиђаја и реконструкције догађаја (чл. 112 ст. 1 ЗКП) не поседују самостално процесно значење, а тиме ни посебну доказну вредност. Интересантно је што, за разлику од нашег права, немачко кривично процесно право нормира могућност да сам суд, односно судија, примени своја стручна, ванправна знања, а прописујући предлог да се саслуша вештак може да буде одбијен уколико суд сам располаже неопходном стручношћу и знањем (члан 244ИВ СтПО). При томе се сматра да је потребно да таквим знањем влада већина чланова судског већа.

Посебно је значајна околност да су у овом подзаконском акту у потпуностиизостављене струке од значаја за сузбијање „новог" криминалитета, у првом реду онихкривичних дела која су резултат злоупотребе информационих технологија. Наиме, неспорно једа у савременим условима вештачење из области информационих технологија има есенцијалнизначај за утврђивање материјалне истине у кривичном поступку. Помоћ судских вештака заинформационе технологије кривичном суду, јавном тужиоцу, окривљеном и његовомбраниоцу и другим процесним субјектима (оштећеном, законском заступнику,пуномоћнику) већ сада је*conditio sine qua non*, а то ће нарочито бити у блиској будућности.Утолико више изненађује званични попис судских вештака у Србији за 2003. годину,састављен према решењима о објављивању регистра сталних судских вештака за која сурешења донета од марта 1991. до априла 2004. године (Службени гласник РС, бр.36/94,са каснијим изменама и допунама – закључно са 12/2004). Наиме, у њему су заобласт информатике у читавој РепублициСрбији регистрована само два

вештака, и то обојицаза подручје Окружног суда у Београду. Ово и додатно изненађује имајући у видуоколност да је у међувремену оформљено Удружење судских вештака за информационетехнологије са седиштем у Београду, да је законски нормирано деловање Републичког завода за информатику и интернет, који се бави унапређењем и развојем информационихтехнологија, да је у оквиру Управе за борбу против организованог криминала МУПРепублике Србије формирано посебно одељење за сузбијање злоупотреба информационихтехнологија у криминалне сврхе и сл. Следствено томе, о конститутивним елементима посебног стручног знања у кривичном процесу могуће је расправљати искључиво на начелном нивоу, примарно кроз призму његове емпиријске заступљености у судској пракси. Било каква категоричка систематизација унапред је искључена, будући да суд ужива пуни дискрециони суверенитет да у сваком појединачном предмету аутономно процени оправданост ангажовања, као и специфичан профил неопходних научних, техничких или уметничких компетенција.[328]

Функцију органа кривичног поступка обавља позивни судија (судија, судијапојединац, председник судећег већа), а изузетно и овлашћено службено лице органаунутрашњих послова када изводи поједине процесне радње доказивања у претkривичномпоступку и истрази. Они поседују адекватно правничко образовање и радно искуство, наоснову чега им се и поверава улога органа кривичног поступка – а могу да поседујуодређена стручна знања и искуство, до којих су дошли по било ком основу. С тим у вези поставља се питање да ли је судија у обавези да именује вештака приликом утврђивања онихспорних чињеница из ванправне области, које се иначе морају утврђивати применом посебногстручног знања, у случају када он лично поседује такво стручно знање? По овом питању постоје различити ставови законодаваца у појединим земљама, штоје утицало и на став теоретичара. Међутим, став домаће процесне теорије гласи да судија не смекористити властита стручна знања, занемарујући и искључујући вештачење, што некипроцесуалисти сврставају у кривичнопроцесни принцип обавезности вештачења.Према томе, орган кривичног поступка не може да примењује властито стручно знање,умење и искуство за утврђивање или оцену неке важне чињенице у поступку, чак ни ондакада је то знање сасвим адекватно. На основу тога се закључује да се

[328] Лечић, Б., Улога и значај посебне доказне радње тајног надзора комуникација у истрази кривичног дела тероризма, Civitas, Београд, број 7/2,2017, 165.

у Србији мора одредити вештачење и именовати вештак увек када је за решење одређеногчињеничног питања законодавац то изричито предвидео (обавезни случајеви вештачења), каои у свим случајевима када увиди да су за утврђивање неке чињенице у поступку неопходнипосебно стручно знање и умење (принцип обавезности).[329]

С друге стране, у поступку је пожељно и корисно да судија или неки чланови судског већа поседују стручно знање, нарочито приликом оцене исказа вештака и формирања мишљења о изјави стручног саветника.Разлог је то што чињенице утврђене вештачењем подлежу слободној оцени суда, као и сама изјава стручног саветника. Информисаност и упућеност органа кривичног поступка у могућности применеодређених метода научног истраживања и њихову ефикасност може бити од користи приликомизбора материјала за истраживање вештака, процене неопходности одређивања вештачења,избора појединог стручњака за вештака и томе слично. Најзад, ово може спречити логичкугрешку познату као „аргумент страхопоштовања према ауторитетима" (*argumentum ad verecundiam*), која се састоји у томе да се спорна теза доказује позивањем на нечијиауторитет. У ову грешку у судској пракси се понекад западa када је у питању несагласностмишљења вештака. У таквим ситуацијама не испитује се логичка снага њихових аргумената,већ се њихова мишљења вреднују према титулама, годинама стажа, реномеу ислично.[330]

У немачком кривичнопроцесном законодавству, по правилу, одређивање вештачења није обавезно, већ суд има слободу да процени (*Beurteilungssielraum*) да ли сам располаже довољним стручним знањему вези са одређеним кривичнопроцесним предметом. Наиме, судија може одлучити и без вештака када сам располаже са довољно стручног знања. Другим речима, може одбити доказни предлог за одређивање вештачења. И у аустријској литератури наилазимо на слично – вештаци су нужни када истражни поступак или извођење доказа захтевају знања која недостају криминалистичкој полицији, државном тужиоцу или суду. Басдорф (Basdorf) указује и на став првог казненог сената Савезног суда, који истиче да не постоји обавеза „чињеничног судије" (*Tatrichter*), да одреди вештачење у случајевима капиталних кривичних дела на околност испитивања урачунљивости окривљеног. Ипак, уколико суд прецени своје стручно знање (оно за које

[329] Водинелић, В. и др.; Саобраћајна криминалистика, Београд: Савремена администрација, 1986, 300–301.
[330]Modly, D., Organi unutrašnjih poslova i primjena čl.154 ZKP-a, Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, 1990, 241.

је требало да буде ангажован вештак, стручни саветник и/или др.), тада то што није одређено вештачење може оправдати ревизију јер би постојало кршење судијске дужности образлагања/расветљавања у смислу параграфа 244/2 ЗКП/Н.19 (ова одредба заправо пласира обавезу суда да утврди материјалну истину).[331]

Лице које је у кривичном поступку у функцији судије, било инокосни судија појединац, било члан одређеног судећег већа, располаже стручним правничким знањем и одређеним радним искуством, на основу којих му је и поверена улога судије.Истовремено треба да располаже и одређеним општим знањем, као и знањима, најмање, просечно образоване и информисане особе. Све способности и сва знања (осим правничких) којим судија располаже нужно утичу и на његово понашање и начин размишљања у кривичном поступку. Уколико таква знања остају у границама које одређује кривични поступак, а које сам судија добро познаје, пожељна су и веома корисна за успешно и ефикасно вођење кривичног поступка. Судија неће тражити вештачење у вези са питањимаза чије су разумевање довољни општа знања и здрав разум, или став просечно културног човека.

Међутим, специфична интересовања судије, специфично животно искуство или вишегодишње радно искуство на другим пословима сузбијања и борбе против криминалитета могу знатно модификовати тзв. општа и просечна знања појединца. То су разлози због којих се поставља питање шта се подразумева под посебном стручношћу судије у кривичном поступку и које су границе њене примене.

Процесуалисти у немачком кривичном праву и теорији најчешће сматрају да судија није обавезан да одреди вештачење, уколико сам поседује потребну стручност.

Алсберг, Низе и Мајер посебну стручност судије и њен значај у кривичном поступку одређују на следећи начин: „Стручност се састоји из искуствених ставова и специјалности на које су примењени. Тачност искуствених ставова и на њима заснованих мишљења, може се, супротно приватном чулном опажању судије, без даљег, проверити.Одбијање вештачења је исправно уколико сам судија поседује потребна знања. Закон не одређује тачно у ком обиму судија сме да примени сопствену стручност. У случају да судија располаже неуобичајено широким стручним знањем, он начелно сме да одлучује без помоћи вештака. Увек је одлучујуће да сам судија у конкретном случају поседује одговарајућу стручност. Сопствена стручна знања не значе да судија влада

[331]Sauer, W., System des Strafrechts, Besonderer Teil, Koln-Berlin, 1954.

облашћу која се тиче доказног питања у таквом обиму као, за то образован, и у томе искусан вештак. Довољно је да се располаже знањима које захтева одговор на конкретно питање.[332]

К. Петерс сматра да из сврхе доказа вештачењем, будући да се вештачењем саопштавају знања која недостају судском већу, произлази да суд може одбацити захтев за вештачење уколико сам поседује потребну стручност.[333]

На сличан начин посебну стручност судије и њену примену у кривичном поступку одређују и аутори К. Јесницер и Е. Шлихтер. Немачки закон о кривичном поступку такође посебном одредбом омогућава суду да у кривичном поступку примени своја посебна стручна знања, не позивајући за то квалификованог вештака. Наиме,суд је овлашћен да у истраживању истине захтева и добављање свих доказних средстава који могу бити значајни за судску одлуку. ЗКП исто омогућава судији да одбије захтев за вештачење уколико се не ради о обавезном вештачењу регулисаном законом или ако суд сам поседује тражену стручност.[334]

Судије у немачкој процесној теорији придају велики значај посебним стручним знањима. То се показује и као веома истакнут проблем за немачке ауторе, јер се јавља питање да ли је у случајевима када нема услова за вештачење, а суд поседује тражена специјална знања, довољно да само један члан већа располаже таквим знањем, или је пак неопходно да таква знања имају сви чланови већа, односно бар већина од њих. Ово не важи за кривичне предмете са претпоставком обавезног вештачења, која су као таква предвиђена законом.

Закон одређује да се суд састоји из више судија управо како би се међусобно допуњавали и како не би одлучивала мањина. Отуда није неопходно да сви чланови судског већа буду стручни на почетку већања о пресуди. Не захтева се да већина чланова суда поседује стручност, већ је довољно да један једини судија (такође може бити и судија поротник) буде тако стручан да својим подучавањем осталих учини непотребним

---

[332] Лукић, Т., Откривање и доказивање кривичних дела организованог криминала у Србији – контролисан превоз и испорука предмета кривичног дела као посебна мера откривања и доказивања кривичних дела организованог криминала, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, број 3, 2005, 173.

[333] Karl Peters: FEHLERQUELLEN IM STRAFPROZESS. EINE UNTERSUCHUNG DER WIEDERAUFNAHMEVERFAHREN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND. 3. Band Wiederaufnahmerecht. S. XXI, 203. C. F. Müller Juristischer Verlag, Karlsruhe, 1974.

[334] Маринковић, Д., Прикривене операције навођења на кривично дело, Наука, безбедност, полиција, Криминалистичко полицијска академија, Београд, год. 9, број 2–3, 2004, 144.

позивање вештака, а самим тим и стручног саветника. На тај начин судије могу узети улогу својеврсног стручног саветника у кривичном поступку. Сваки члан судског већа доприноси пресуђивању из ризнице свога знања и свога искуства. Да ли суд има тражену стручност, одлучује се једноставном већином.[335]

Немачки кривичноправни процесуалисти сматрају и тврде супротно: да суд поседује стручност само када је сваки појединичлан судећег већа има.Како сваки судија одлучује по сопственој одговорности, мора сам да буде стручан да процени конкретан случај, због чега није довољно да председавајући или само професионалне судије у судском већу поседују стручна знања. Ако би то било довољно, у немачкој кривичнопроцесној теорији сматра се да би судијама лаицима била одузета могућност самосталног пресуђивања. Исто тако, недовољно је када само судија лаик, као поротник, на пример шумарски службеник, поседује посебна знања. Уколико потребни стручним знањима располаже само део судија, према схватању немачких аутора, већ њихово саопштавање у соби за већање представља повреду начела усмености и стварање убеђења на основу проведеног главног претреса.[336]

Посебна стручна знања судије, према тумачењу немачких аутора, имају велики значај за кривични поступак, чак толики да у одређеним ситуацијама чине учешће стручног саветника и вештака сувишним.

Овом схватању се може замерити, пре свега, то што је у сукобу са начелом неспојивости кривичнопроцесних функција. Наиме, проблем значаја које ће посебна ванправна стручност судије имати у кривичном поступку начелно решава принцип неспојивости кривичнопроцесних функција, који у конкретном случају не дозвољава спајање функције стручног саветника са функцијом суђења.[337]

У случају када судија због тога што има специјална знања не позива вештака и стручног саветника, већ сам применом сопственог знања даје одговоре на посебна стручна питања он није у могућности да правилно цени такву информацију, нити да одреди њену

---

[335] Маринковић,Д.,Ђурђевић,З.,Симулованипословииуслугекаодоказна радња и облик навођења на кривична дела, Правни живот, Удружење правника Србије, Београд, број 9/2006, 2006, 156.

[336] Марковић, М., Глушчевић, Ј.,Специјалне истражне технике иоправданост њиховог задирања у људска права, Зборник радова са XIII традиционалног научног скупа „Правнички дани проф. др Славко Царић", Нови Сад, 2016, 124.

[337]Karl Peters: FEHLERQUELLEN IM STRAFPROZESS. EINE UNTERSUCHUNG DER WIEDERAUFNAHMEVERFAHREN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND. 3. Band Wiederaufnahmerecht. S. XXI, 203. C. F. Müller Juristischer Verlag, Karlsruhe, 1974.

објективну доказну вредност, пошто је сам ствара. Тако прибављени докази о кривичном делу и учиниоцу кривичног дела измичу контроли која се поставља принципом расправности и која омогућава и другим субјектима да се упознају са прикупљеним доказним материјалом и да га критички размотре.[338]

Осим колизије са основним принципима кривичне процедуре, изложена схватања о посебној стручности судије у кривичном поступку полазе од сасвим неодређених ставова о томе шта се подразумева под специјалистичким знањем судије. Стручност судије се најчешће одређује као збир искуствених ставова који се могу применити у одређеној стручној области, с тим што то не значи да судија влада одређеним знањима као и за то образован и искусан стручни саветник или вештак, већ је довољно да може да одговори на конкретно доказно питање.

О искуственим ставовима, њиховој непоузданости у деликатним условима кривичног поступка и субјективности коју носе, због чега су неопходни за одлучивање у не увек идеалним, конкретним околностима кривичног поступка, било је речи у овом раду. Исто се може рећи и за посебна стручна знања судије схваћена као низ искуствених ставова у одређеној стручној области. Проблем није то да ли се такви ставови могу проверити, што се истиче као њихова предност у односу на приватна чулна опажања судије, већ у њиховој потпуној и суштинској неадекватности за кривични поступак. Због уопштавања из којих искуствени ставови настају у сасвим егзактним условима одлучивања у конкретном индивидуализованом кривичном поступку они постају непоуздани и неприхватљиви, на шта упозорава само мањи број савремених немачких аутора.[339]

Судија, који захваљујући својој посебној стручности може да пружи одговор на одређено доказно питање није исто што и образован и искусан стручни саветник или вештак. За разлику од њега, такав судија је само делимично стручан у одређеној специјалности, што, узето као основ за одлучивање у вези конкретног доказног питања, може бити веома штетно и опасно за кривични поступак. Таква стручност је нешто споредно у свакодневном раду судије, као и у његовом образовању, нешто што увек иде поред, и најчешће након других послова и интересовања, због чега је увек само делимична

[338] Марковић, П., Прање новца, Правни живот, Удружење правника Србије број 9, 2006,176.
[339]Исто.

и посредна. У суштини, такав судија је у одређеној специјалности само стручни лаик, а не стручни саветник. Његова знања су најчешће фрагментарна, до краја несистематизована, и као таква, сасвим непоуздана и неподобна да буду разлог одустанка од вештачења и од саслушања стручног саветника.[340]

Стога сматрамо да, како из процедуралних, тако и из фактичких разлога, судија никако не може да примењује таква своја стручна и специјална знања у кривичном поступку ради одговора на одређена доказна питања, занемарујући и искључујући стручног саветника и вештаке. Спор да ли се може сматрати да цело судско веће располаже специјалним знањем уколико их поседује један његов члан, или се судско веће сматра стручним да реши конкретну доказну ситуацију без позивања стручног саветника само уколико сви чланови већа поседују тражена специјална знања из истих разлога остаје без значаја.[341]

Кад год утврђивање или оцена неке важне чињенице захтева посебна стручна знања, ради се о специјалним знањима стручног саветника, вештака и других стручних лица, едукованих за ту област и искусних у решавању проблема у вези са њом. Због посебних услова кривичне процедуре, каои самог квалитета тражених одговора, то не може бити судија, нити било који члан судског већа.

Информисаност и упућеност у могућности примене метода истраживања и њихове домете корисне су у одређивању стручног саветника, као и вештака, прецизирању питања за стручне саветнике и вештаке, као и оцени налаза њиховог налаза и мишљења, али не могу заменити стручног саветника и вештака.

Аутор КПП-а Руске Федерације Галкин с правом истиче да посебна знања могу да буду од користи приликом разјашњења, оцене и провере закључка стручног саветника, оцене неподобности одређивања стручног саветника, избора експертизног материјала, утврђивања фактичких могућности њеног извођења, затим у обављању одређених истражних радњи и испитивања и констатовања чињеница у оквиру њих, што је довољно уколико је очигледно за сва присутна лица и заинтересоване учеснике поступка, и што треба унети у записник.

---

[340]Karl Peters: FEHLERQUELLEN IM STRAFPROZESS. EINE UNTERSUCHUNG DER WIEDERAUFNAHMEVERFAHREN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND. 3. Band Wiederaufnahmerecht. S. XXI, 203. C. F. Müller Juristischer Verlag, Karlsruhe, 1974.

[341] Матијашевић Обрадовић, Ј., Симуловани послови – посебна доказна радња у актуелном кривичном процесном законодавству и пракси, Гласник адвокатске коморе Војводине, Нови Сад, број 9–12, 2017, 159.

Међутим, супротно Галкину, сматрамо да се у овим случајевима не може говорити о посебној форми примене специјалистичких знања у кривичном поступку, на начин на који се то чини ангажовањем стручног саветника. Реч је о информисаности и упућености судије (најчешће делимично) у одређене области знања и струке, која има своје место у ефикаснијем обављању и послова из оквира судијске функције, али се не може тумачити као посебан облик примене специјалних знања у кривичном поступку.[342]

IV
КОРИШЋЕЊЕ ПОСЕБНОГ СТРУЧНОГ ЗНАЊА У ФОРМИ САМОСТАЛНИХ ДОКАЗНИХ РАДЊИ

4.1. Вештачење као самостална доказна радња у кривичном поступку

Као фундаментално доказно средство у кривичном поступку, вештачење представља институцију којом се комплементира стручно знање суда. Оно се састоји од анализе чињеница и пружања експертског мишљења од стране објективних стручњака у ситуацијама када решавање правног питања захтева специфична знања изван домена опште судијске спреме. Ова процесна радња уједно поставља и основ за евентуално касније укључивање стручног саветника у поступак.[343]

Делатност вештака у казненопроцесном праву обухвата две фундаменталне операције које се могу вршити сукцесивно или симултано: утврђивање правно релевантних чињеница и њихово стручно, научно образлагање. У зависности од обима и садржаја извршене експертизе, коначни процесни акт се формално квалификује као налаз, мишљење, или обједињено као налаз и мишљење вештака. Иако поступајући судија може поседовати одређена специфична знања, постоји императивна законска обавеза ангажовања вештака увек када је за разјашњење спорног чињеничног стања неопходна стручна компетенција којом судски орган не располаже. У домаћој судијској пракси разликују се стални судски вештаци и вештаци ангажовани по позиву. Процедура захтева

[342] Мирковић, В., Судска контрола специјалних истражних мера служби безбедности у Републици Србији, Наука,безбедност,полиција, Криминалистичко-полицијска академија. Београд, број 3, 2017, 133.
[343]Stojanović, Z., Ignjatović, Đ., Bajović, V., „Part II. Criminal Procedure“, Serbia, *IEL Criminal Law* (eds. Frank Verbruggen, Vanessa Franssen, Roger Blanpain), Kluwer Law International BV, Netherlands, Suppl. 63, 2018, 182.

да вештаци по позиву положе заклетву пред судом или јавним тужиоцем, у зависности од фазе у којој се поступак налази, док се стални судски вештаци само реминисцентно опомињу на претходно дату општу заклетву. Процесноправни основ за поступање вештака представља наредба која мора садржати прецизне смернице за рад. Сходно експлицитној одредби члана 118 Законика о кривичном поступку, овај формални акт обавезно обухвата:

- Назив органа који је наредио извођење овог доказног средства;
- Личне податке одређеног вештака, односно назив државног органа или специјализоване стручне установе којој се вештачење поверава;
- Прецизно означење предмета вештачења и таксативно наведена питања на која је потребно одговорити;
- Дужност предаје свих изузетих узорака, трагова и сумњивих материјала органу који води поступак;
- Рок за израду експертизе и обавезу достављања акта у довољном броју примерака за потребе суда и супротстављених страна;
- Формално упозорење о чувању тајности података сазнатих током поступка, као и о последицама лажног сведочења и давања неистинитог налаза и мишљења.[344]

Нормативни оквир Законика о кривичном поступку прецизно уређује права и дужности вештака као учесника у поступку. Примарна обавеза вештака огледа се у одазивању на позив надлежног органа, како ради благовременог изношења налаза и мишљења у остављеном року, тако и ради његове касније усмене одбране и образлагања пред судом. Насупрот дужностима, закон предвиђа и право на екскулпацију, односно таксативно одређене услове под којима вештак може захтевати изузеће или искључење из предметног поступка. У погледу процесних овлашћења, вештак има право на увид у списе предмета који су релевантни за предмет експертизе, као и право на присуствовање извођењу других доказних радњи уколико је то значајно за разјашњење спорног чињеничног стања. Додатно, у комплексним предметима, вештак је овлашћен да иницира ангажовање додатних стручњака из других области ради комплетирања јединственог

[344] Симоновић, Б., Криминалистика, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2004, 193.

судијског доказивања. Најзад, овом лицу припада и материјално право на надокнаду стварних трошкова и припадајућу награду за извршени рад.[345]

Као пандан институту вештачења, казненопроцесно законодавство омогућава странкама да, на основу пуномоћја, ангажују стручног саветника. Ову функцију може вршити искључиво лице које поседује специфична експертска знања из идентичне научне или техничке области за коју је одређено вештачење. Улога стручног саветника је строго повезана са радом вештака, који је дужан да га редовно нотификује о свим предузетим радњама, чиме се стручном саветнику омогућава непосредно присуство и активна партиципација у поступку утврђивања спорних чињеница.

Поред општих правила, Законик о кривичном поступку експлицитно нормира и посебне облике вештачења у зависности од предмета анализе. У ову категорију спадају вештачење телесних повреда, медицинско вештачење леша (обдукција), као и психијатријско вештачење усмерено на утврђивање урачунљивости окривљеног.

У погледу доказне снаге, налаз и мишљење вештака немају унапред дефинисану правну вредност нити обавезују поступајући суд. Сходно фундаменталном начелу слободне оцене доказа, судски орган задржава суверено право да критички анализира и вреднује овај доказ у склопу целокупног процесног материјала пре доношења мериторне одлуке. Како вештак не поседује судијска овлашћења нити врши функцију пресуђења, његова улога је стриктно помоћног карактера — она служи као стручни инструмент који суду олакшава расветљавање техничких или медицинских чињеница ради њихове правилне правне супсумције.

Савремени кривични поступак, као и сви типови кривичне процедуре који су мупретходили, одражавају битне карактеристике средине и времена у коме се одвијају. Време у коме су појединци владали енциклопедијским знањем свог доба постало је неповратна прошлост, а садашњост захтева строгу научну и стручну специјализацију, у оквиру које сваки специјалиста обавља само део посла за који је стручан.[346]

У таквој подели рада судија остаје формално овлашћен да доноси дефинитивну судску одлуку, али фактички немоћан да то учини сам јер нема друга знања, осим

[345] Синђелић, Ж., Право на приватност – кривичноправни, кривичнопроцесни и криминалистички аспекти, докторска дисертација, Правни факултет Унивезитета у Београду, 2012, 187.

[346]Станковић, М, Бореновић, Д., О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14.новембар 2019.

правничких. Увођењем вештачења у кривични поступак ствара се могућност за коришћење туђих, суду недостајућих, специјалних знања из било које области. Тиме несклад између формалних овлашћењаи фактичке немогућности самосталног доношења коначне судске одлуке бива неутралисан, мада судска пракса и даље показује низ проблема у вези са спровођењем вештачења и његовим вредновањем у поступку доношења судске одлуке.

За кривичнопроцесно право Републике Србије, осим вештачења као посебне доказне радње, суштина је у примени специјалних знања у решавању питања релевантних за кривични поступак, те у стварању налаза и мишљења које има доказну вредност у кривичном поступку и оно познаје и стручног саветника као посебан начин примене стручних знања у кривичном поступку.[347]

Осим вештачења, домаћи законодавац прописује у ЗКП одредбама и примену других стручних знања у кривичном поступку и кроз институт стручног саветника, па и других стручних лица.

Савремено доба, у коме је стручни саветник постао изузетно важан део кривичног поступка, између осталог, битно карактеришу и изузетан техничко-технолошки развој у свим областима људске делатности и свеукупан научни прогрес.

На пример, руска правна теорија познаје више облика примене стручног знања у кривичном поступку, па осим вештака, стручна знања за потребе кривичног поступка могу да примењују и консултант, специјалиста, а под одређеним условима и одређена посебна знања која поседује и суд.[348] С друге стране, немачки аутори сматрају да се, осим вештака, својим стручним знањима у кривичном поступку користи и стручни сведок, а у одређеним ситуацијама и суд.

О овом раду покушаћемо да представимо сваку од могућности и услове под којима своје стручно знање у кривичном поступку могу да примене, како суд, тако и стручни сведок, консултант и специјалиста. Такође, за дефинисање појма стручног саветника, природе његове делатности и појмова који су битни за ову проблематику темељ представљају теоријска схватања појмова „доказне радње", „доказно средство" и „извор

[347]Стојиљковић, И., (ур.), Доказна радња – вештачење у судским поступцима, Часопис удружења судијских и тужилачких помоћника Србије, Нови Сад, бр. 2, 2018.
[348] Шупут, Д., Однос тероризма и организованог криминала, Наука,безбедност,полиција, Криминалистичко полицијска академија, Београд, год. 11, број 2, 2005, 45.

доказа". Међутим, управо у овој области науке кривичнопроцесног права постоји изузетно велики број различитих дефиниција о наведеним појмовима, али се у ту научну расправу, на овом месту, нисмо упуштали. Као операционалне дефиниције за потребе научног истраживања користили смо појмове у следећем значењу: вештачење је доказна радња, исказ вештака и исказ стручног саветника су доказна средства, а вештак и стручни саветник су извори доказа.

Из историјскоправне перспективе, кроз сукцесивне новеле Законика о кривичном поступку, у домаћи казненопроцесни систем имплементирано је решење које је најпре истражном судији, а касније и јавном тужиоцу, омогућило специфичан облик стручне подршке. Ова измена је правосудним органима дала овлашћење да у циљу ефикаснијег расветљавања комплексних техничких и других ванправних питања — која се генеришу током извођења доказних радњи попут саслушања окривљеног — захтевају прецизна експертска објашњења. Наведена стручна консултација може се прибавити непосредно од ангажованог стручног саветника или посредно, путем званичног обраћања релевантној научно-стручној установи.

Сходно законским одредбама, процесни орган који руководи увиђајем или реконструкцијом догађаја овлашћен је да ангажује стручну помоћ специјалиста криминалистичко-техничке, саобраћајне или друге адекватне струке. Примарна функција ових стручних лица огледа се у пружању техничке подршке кроз лоцирање, фиксирање и дескрипцију материјалних трагова, као и кроз спровођење неопходних мерења, израду ситуационих скица и прикупљање других релевантних података од значаја за поступак. Тиме је могућност примене стручних знања у кривичном поступку проширена. Удовољено је потребама праксе да се, поред вештачења, ради вођења квалитетнијег и ефикаснијег кривичног поступка, омогући примена стручних знања путем пружања потребне помоћи органима кривичног поступка, због чега се може говорити о два посебно нормирана вида коришћења специјалних знања у кривичном поступку.[349]

[349]Чејовић, Б., Кривично право у судској пракси, Књига друга, Посебни део, ГорњиМилановац, 1985, 139.

4.2. Стручни сведок у форми стручног саветника у кривичном поступку

За разлику од нашег ЗКП-а, који предвиђа стручног саветника у кривичном поступку, европска и светка процесна теорија и пракса познају посебну врсту стручног сведока, чије је обележје то што, за разлику од обичног сведока, влада одређеним стручним специјалистичким знањима. У кривичнопроцесном праву стручни сведок се одређује као особа чији се исказ односи на прошле чињенице или стања за чије је опажање била нужна посебна стручност. Та карактеристика директно указује на сличну одлику потребне стручности за давање неког исказа о прошлим чињеницама у кривичном поступку, као што је случај са стручним саветником у нашем кривичнопроцесном праву.

На исти начин стручни сведок може се и одредити у законодавном оквиру, према коме би његов процесноправни положај био једнак положају обичног сведока и регулисан истим нормама. Разлика би била само у специјалним знањима која стручни сведок поседује и која би била неопходна за опажање релевантних чињеница, па се из тих разлога може говорити о стручном сведоку као једном виду коришћења специјалних знања у кривичном поступку.[350]

У оквиру излагања теорија о правној природи стручног саветника постојање овог института у савременом кривичном процесном праву тумачило се као реликт схватања о вештачењу као посебној врсти сведочења и вештаку као научном сведоку. Овај вид стручног сведока познаје немачки законодавац у члану 85. СтПО-а.

На исти начин требало би размотрити и увођење овог института у наше кривично процесно законодавство. Пре свега, јер специфичност стручног сведока, у односу према обичном сведоку, сугерише став да се код стручног сведока ради о квалитетнијем опажању релевантних података, како због могућности да запазе већи број важних детаља и одаберу их, тако и због квалитетније обраде перципираних чињеница.[351]

Општа психологија и, пре свега, судска психологија ипак указују да није све безусловно тако. Наиме, за сведока је битно да се стицајем околности нашао у простору и времену у коме се одиграва или се одиграло кривично дело, због чега је могао чулима да региструје сам ток извршења кривичног дела, или његов део, или неке друге релевантне околности настале извршењем кривичног дела, и да о томе да исказ пред судом. Чулно

[350]Чејовић, Б., Миладиновић, В., Кривично право, Посебни део, Ниш, 1995, 56.
[351]Ђорђевић, М., Ђорђевић, Ђ., Кривично право, Београд, 2016, 183.

опажање се по својој природи одвија на потпуно исти начин како код стручног, тако и код обичног сведока. Одређене дражи из спољашње средине (радња кривичног дела ако је сведок очевидац, сумњиви трагови, карактеристично понашање неког лица, разговори итд.) перципирају се чулима (вида, слуха, додира итд.), а затим се даље у свести мисаоно обрађују (аперципирају) упоређивањем са појмовима садржаним у искуству, стеченим обављањем практичне делатности, ради стварања коначне слике о опаженом.[352]

Осим чула и њихових физиолошких карактеристика, на опажање утичу и искуство, ставови и знање лица које опажа, услед чега се прости осећај претвара о сазнање о опаженом. Сам процес сазнања и мишљења представља процес непосредног узајамног деловања субјекта који сазнање и мисли са објектом који се сазнаје. У том смислу, и посебна стручност може утицати на опажање. Селекција многобројних истовремених дражи из спољашње средине до оних које ће бити перципиране, чулима регистроване, одређена је, између осталог, и посебним стручним искуством и знањем. Даља мисаона обрада и поимање материјала примљеног чулима, такође зависе од искуства.Када су предмет опажања непознати објекти о којима сведок нема адекватних података у сопственом искуству (чега он најчешће није ни свестан), у оцени таквог исказа потребна је максимална опрезност судије.На пример, опажени бели прах на месту извршења одређеног кривичног дела за домаћицу може бити брашно, со или шећер, а за хемичара једна из читавог низа посебних хемијских супстанци, чије разликовање може бити изузетно важно за конкретни кривични поступак.[353]

Исказ таквог стручног сведока не мора бити безусловно квалитетнији од исказа обичног сведока. Уздајући се у своје искуство и знање, сведок може и да погрешно перципира нешто што је стварно примећено несвесно да мења и допуњује сходно свом богатом искуству. Овакав сведок често показује склоност да пребрзо прихвати једну претпоставку и залаже се за њу. Отуда се може тврдити да ће суд стручног сведока бити бољи него суд лаика, али је тумачење стручних сведока као стручних саветника, по правилу, једноставније, краће, прегледније и са више различитих утицаја. Сваки стручни сведок, посебно уколико је озбиљан у својој области, највише се интересује за једну

[352]Чејовић, Б., Кулић, М., Кривично право, Општи и посебни део, Београд, 2015, 122.
[353]Ђорђевић, Ђ., Кривично право, Посебни део, Београд, 2016, 155.

страну појаве, која спада у његову специјалност и на тај начин се догађа да друге појаве, за кривични поступак исто тако важне, предвиди.

Из истих разлога, теоретичар кривичног процесног права В. Хепнер с правом препоручује судијама да – пре него што пређу на сам предмет исказа – спроведу мали психолошки експеримент. Кроз распитивање о стварима које су повезане са предметом расправе, и то како изсведокове уже специјалности, тако и ван ње, судија може лакше испитати колики је заправо значај тог стручног сведочења за конкретан случај.[354]

У анализи облика коришћења специјалних знања у кривичном поступку важно је да се утицај стручности, посебних знања и искуства, било позитиван, било негативан, одвија у нормалном психолошком процесу. Не постоје никакве особености које говоре у прилог посебним психолошким карактеристикама процеса опажања стручних сведока, а како нема ни различитог процесног поступања у вези са њима, разликовање стручних и обичних сведока остаје без довољног оправдања.

Утицај искуства и стручних знања представља саставни део психологије опажања, који треба узети у обзир, како у случају постојања таквих знања и искустава, тако и у случају њиховог недостатка. Ипак, то не оправдава посебно постојање категорије нестручних сведока, односно сведока лаика. На сличан начин могу се психолошким нијансирањем разликовати и примитивни и интелигентни сведоци, сигурни и несигурни, као и сведоци према занимањима.

На основу досад изнетих аргумената, сматрамо да знања стручног сведока не представљају посебан облик примене стручних знања у кривичном поступку. Утицај стручности и стручног искуства немају изузетан значај за одређене процесне радње, већ је део општег, нормалног психолошког процеса опажања. Исто тако, не ради се о унапред предвиђеном и планираном опажању, које треба да обави одређено лице управо због своје посебне стручности на начин на који то ради стручни саветник у нашем ЗКП-у[355].

[354]Ђурђић, В, Јовашевић, Д., Практикум за кривично право, Посебни део, Београд, 2008, 137.
[355]Јовановић, Љ., Кривично право, Посебни део, Београд, 1983, 55.

V
КОНТРОЛНО ВЕШТАЧЕЊЕ КАО ФОРМА КОРИШЋЕЊА ПОСЕБНОГ СТРУЧНОГ ЗНАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

У судницама се упорно говори о „контролном вештачењу" у кривичним поступцима. Овај поступак је легислативно добро нормиран, али суштински се не прави разлика између контролног вештачења и ангажовања стручног саветника у кривичном поступку. Није јасно шта се подразумевапод овим терминомконтролног вештачења. Наиме, ако је нешто контролно, подразумева се да постојисубјект који контролише и онај који се контролише, тј. контролор и контролисани. Акоједно лице контролише, мора да постоји и предмет контроле. Тај предмет контроле неможе бити вештак у кривичном поступку, нити може бити вештачење које је већобављено у поступку, тј. налаз и мишљење које је дао први вештак. Разлог за ово је штотај други вештак, тј. друго вештачење, не може за свој предмет имати прво вештачење, јер у кривичном поступку и уопште у сваком судском поступку предмет вештачења не може бити друго вештачење, већ само чињенице које су предмет доказивања закоје је потребно стручно знање. Ако је предмет следећег вештачења управо вештачење које је већ извео први вештак, тада се у наредби за то ново вештачење као задатаквештачења мора навести – контрола налаза и мишљења које је сачинио први вештак, тј.контрола првог вештачења.Међутим, ово није могуће јер контрола претходног вештачења неможе бити предмет вештачења.[356] Ако покушамо детаљније да објаснимо термин контролног вештачења, можемо истаћи да, према кривичном субјекту који именује вештака, вештачење може бити: неконтрадикторно, где вештака именује орган кривичног поступка и не врши се контрола таквог вештачења, и контрадикторно, где вештака одређују странке или заједно орган кривичног поступка и странке, и које је подложно контроли. Наиме, инсистира се на могућности да суд о трошку кривичнопроцесне странке, тј. окривљеног одреди ново вештачење, тзв. контрадикторно или контролно вештачење од стране стручне установе, што представља решење за које се и ми залажемо.[357]

[356]Petruhin, I. L., Ekspertiza kak sredstvo dokazivaniy v sovietskom ugolovnom processe, Moskva: Nauka, 1964, 162.
[357] Др Милан Милошевић, *Стручна лица у кривичном поступку*, Полицијска академија, Београд 1996, 70–78.

Овај кривичноправни феномен „контролног вештачења" је термин који неприкосновено влада судницама и у нашем кривично-правном поретку. Израз контролно вештачење употребљава се за означавање другог вештачења којим се заправо контролише прво вештачење. Према томе, предмет другог вештачења је налаз и мишљење вештака који је радио прво вештачење.[358] Ово јасно показује како је контрола вештачења потребна од самог одређења вештачења од стране суда у кривичном предмету.

Још један опште прихваћени термин јесте „супервештачење". У питању је ванзаконскии неодређен термин. Наиме, у пракси се под тим подразумева треће вештачење, којесе наређује када постоје два међусобно супротна вештачења. Тада суд наређује трећевештачење и односе,по правилу, повери телу које чини више лица. У пракси суд често прихвати прву од две солуције за коју сеопредели вештак, тј. тело које је спровелоследеће вештачење. Ипак, у члану 124 ЗКП-а нити било где другденије прописано да се може одредити и треће вештачење.[359] Такво вештачење би онда било незаконито. Истим чланом наведеног законика прописано је да севештак који је радио прво вештачење прво позива да одговори на примедбе, затимиде допунско вештачење, које се поверава истом вештаку, а ако се ни тако не могуотклонити недостаци, тек тада је, по закону, дозвољено наредити ново вештачење којеће се самим својим називом (ново вештачење) поверити новом, тј. другом вештаку.[360]

По ЗКП-у, ту је крај у процедури отклањања недостатака у вештачењу. Међутим упракси се појављује и случај „нерешеног" резултата у вештачењима. Суд идруги учесници у кривичном поступку називају га „супервештачење", које, како смо рекли раније, није прописанозаконом, ни по називу, ни по радњи,те нигде није јасно истакнутода је дозвољено одредитии треће вештачење у истом предмету.[361] Један од најпознатијих примера у Србији је случај смрти новинарке Даде Вујасиновић.

Првобитна вештачењарађена суиз области балистичке науке, која су указивала на самоубиство.

---

[358] Бејатовић, С., Реформа кривичног процесног законодавста Србије и институт споразумевања јавног тужиоца и окривљеног, Анали Правног факултета, Универзитета у Зеници, година 5, 2012, 150.
[359] Члан 124. Законика о кривичном поступку Републике Србије (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).
[360] Бајић, М.,Посебне радње доказивања и организовани криминал, докторска дисертација, Правни факултет, Универзитет у Бања Луци, 2017,124.
[361] Алексић,Ж.,Шкулић,М., Криминалистика,Досије,Београд, 2000, 104.

Након тога је одређено супервештачењезбог сумњи породице, где су ангажовани и форензички институти (укључујући Национални форензички институт у Хагу). Задатак је био да поново анализирају целокупну документацију, трагове и балистичке снимке. Циљ овог супервештачења био је да утврди да ли су трагови на телу и оружју компатибилни са верзијом о самоубиству или убиству.

У аустријској правној литератури се наводи да се ново вештачење одређује када двавештака дају два противречна мишљења. У ситуацији постојања *Obergutachten*судје у обавези да „суочи/упореди/преиспита" треће вештачење са оним датим раније.Овде примећујемо да се пажња не поклања аутоматски оном мишљењу које је у предности над оним првим. У немачкој правнојлитератури наилазимо на мишљење да, ако постоједва супротстављена вештачења, судија не треба да одреди треће вештачење. Такође,указује се на то да није спорно да се судија, коме недостаје стручно знање (из областипредметног вештачења), определи за вештачење/мишљење повољније за оптуженог,али тада се мора приоритетно потрудити да разјасни противречности.[362] Код нас је пракса нешто другачија.

Контролно вештачење у кривичном поступку у Србији регулисано је Закоником о кривичном поступку (ЗКП), с обзиром на то да је реч о процесној, а не материјалноправној материји. Контролно вештачење представља посебну врсту поновног вештачења које се наручује када постоје сумње у квалитет, објективност или потпуност претходног вештачења.

Кључни аспект супервештачења, према ЗКП-у Републике Србије, јесте, пре свега, налог за контролно вештачење. Ако су вештачења која су већ обављена нејасна, непотпуна или међусобно противречна, а ти недостаци се не могу отклонити поновним саслушањем вештака, суд може наложити контролно вештачење.

Орган који врши ново контролно вештачење се, по правилу, поверава другом вештаку, а често се за ову сврху ангажују стручне установе (на пример, факултети, институти) како би се обезбедила максимална објективност.

Разлика у односу на редовно вештачење јесте то што редовно вештачење утврђује чињенице, док контролно вештачење процењује налазе претходних вештака и даје коначно стручно мишљење о спорним питањима.

[362] Балтич, А., Добовшек, Б., Кријумчарење дрога и нарко-тероризам, Зборникорганизованикриминалитет–изазовXXIвека,уреднициБјелајац,Ж.,и Зиројевић, М., Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012, 147.

Значај контролног вештачења је незамењив. Разлог за то лежи у чињеници дасуд у нашој судској кривичноправној пракси није обавезан да прихвати мишљење вештака ако је оно супротно утврђеним чињеницама, али је контролно вештачење често пресудно за разјашњење најсложенијих случајева (на пример, у ДНК анализама или сложеним економским кривичним делима).

Контролно вештачење је последња инстанца у доказном поступку када је у питању потреба за посебним стручним знањем.[363]

Такав приступ је оправдан, пре свега, због тога што је далеко сврсисходнијеодредитида стручни саветник странке прати сам процес вештачења како би током целог поступка анализирао радње вештака и указивао на евентуалне пропусте. Сматрамо да је ово погоднија и економичнија одредба, која би вишеструко побољшала процес вештачења у кривичним поступцима и отклонила евентуалну потребу за поновним вештачењем.[364]

5.1. Контрадикторно вештачење као претеча увођења стручног саветника у кривични поступак

Наше законодавство предвиђа могућност да оптужба или одбрана ангажују посебне експертеса циљем опште примене начела контрадикторности,што представља карактеристичан пример за улогу коју имају стручни саветник и вештак. Нпр. изменама и допунама у ЗКП-у недвосмислено је прописано: „Вештачење се одређује писменом наредбом органа који води поступак.” На тај начин је принцип расправности (контрадикторности) карактеристичан само за процесне странке, а може се применити и на вештачење. Вештак мора изнети своје мишљење у складу са правилима науке или вештине. У другим земљама постоји и другачији приступ, базиран на ставу о увођењу контрадикторног вештачења, који гласи да свака заинтересована странка може одредити вештака ако мисли да је то неопходно ради одбране својих интереса. Овако ангажовани

[363] Ђурђић, В., „Кривично процесно законодавство као нормативна претпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима”, Кривично законодавство, организација правосуђа и ефикасност поступања у кривичним стварима. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2008.

[364] Јанковић, Д., Јоцић, Д.,„Стручни саветник као субјецт психијатријског вештачења: процесни положај и допринос вештачењу”, Мере безбедности медицинског карактера – правни и медицински аспект. Мисија ОЕБС у Србији у сарадњи са Српским удружењем за кривичноправну теорију и праксу, 2017, 111–127.

вештак је претеча увођења стручног саветника странака у кривични поступак. Задатак ангажованог вештака као експерта једне стране у спору је, према овом принципу, надзор над експертизама којима располаже друга страна. Недостатак овог концепта је у томе што вештак није обавезан да буде строго независан и непристрастан како би утврдио истину.[365]

Вештачење представља сложену кривичнопроцесну радњу која се састоји из делатности вештака иактивности органа кривичног поступка и странака. Активности органа кривичногпоступка односе се на одређивање вештачења и избор вештака, праћење његовограда и одређивање вредности прикупљеног материјала. Делатност вештака подразумеваистраживање и давање налаза и мишљења у вези са резултатимаистраживања, а активностстранака састављање предлога заодређивање вештачења, именовањевештака, подношење захтева за изузеће вештака и присуство саслушању вештака.[366]

Неквалитетна вештачења су она вештачења која су непотпуна, подложна вишеструким допунама и коначно изложена контролним и супервештачењима. Често први вештак не прихвата очигледно приказане чињенице у контролном вештачењу, што приморава суд на одређивање супервештачења. Према томе, ангажовање неквалитетног вештака повећава трошкове поступка и умањује ефикасност целог правосудног система.То значи да цена ангажовања вештака не сме бити приоритетан елемент и указује на чињеницу да се приликом избора вештака често води рачуна и о неким другим елементима.[367]

Доношењу пресуде у судском поступку претходи извођење доказа, путем којих суд утврђује чињенично стање на основу ког ће донети одлуку.Постоје бројни докази, а најчешћи су искази странке и сведока, исправе (писмена документација у вези с предметом поступка) и вештачење.[368]

Предложена решења се односе на увођење контрадикторног вештачења, карактеристичног за америчко кривичнопроцесно право, али истовремено нагињу ка

---

[365]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

[366] Бејатовић, С.,„Правни лекови у кривичном поступку као инструменти законитости решења кривичне ствари (појам, врсте, стање и искуства у примени)”, у: Бејатовић, С. (ур.) Правни лекови у кривичном поступку – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени. Београд: Мисија ОЕБСу Србији, 2016, 9–27.

[367]Ђурђић, В., Кривично процесно право – општи део, Ниш, 2014.

[368] Ћирић, З., Психијатар као стручни саветник у кривичним поступцима”, Међународна научно-стручна конференција „Кривичнопроцесни инструменти ефикасности државне реакције на криминалитет”, Добој, 15. април, 2022. ГрафоМарк, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2022, 291–303.

концепту супервештачења који наш законодавац не прихвата.Вештачење у судском поступу одређује суд у ситуацијама када је за утврђивање неке чињенице или разјашњење неке околности потребно стручно знање којим суд нерасполаже.Вештачење се, по правилу, у судском поступку изводи последње, као завршно средство доказног поступка.У великом броју поступака вештачење се показује као нужно.Међутим, како је већ изнето, у поступањима судова показује се као пракса да некритички прихватају предлоге за вештачења, чак и када она нису нужна, као и да некритички прихватају резултате вештачења, што доводи до ситуације да о судбини судског поступка уместо судије одлучује вештак.Основни разлог за ову појаву јесте комодитет судова у судским поступцима. Кривични суд прихватањем да изведе доказ вештачењем, уместо да руководи поступком и сам процењује који је доказ битан за извођење у поступку, а који не, те да након извођења доказа анализира такав доказ у склопу целокупног доказног поступка, умањује примену начела контрадикторности и расправности кривичног поступка. Своју основну функцију пресуђивања по кривичној ствари преноси на вештака.Разлог за ово је што вештак, приликом израде вештачења, практично уместо судије анализира цео предмет, па судији остаје само да у пресуди преприча садржину вештачења и дода закључак да је вештачење прихваћено јер је га је спровело стручно лице.[369]

Законик о кривичном поступку заступа класичан принцип неконтрадикторности судских вештачења, где се од вештака, кога одређује искључиво суд, захтевају непристрасност, стручно-научно утемељено поступање и у процесном извођењу потпуна независност у односу на странке. То је у супротностиса принципом контрадикторности судских вештачења, који странкама омогућава да ангажују свог вештака. Постојеће норме не предвиђају никакав изузетак од принципа неконтрадикторности и потпуно искључују могућност да свака странка позива „свог" вештака, а пракса ипак све чешће, већ деценију или две, у поступак уводи тзв. приватна вештачења. Релативно дуг временски период у коме упоредо опстају међусобно неусклађена нормативна решења вештачења и нова пракса указује на озбиљност овог проблема.Питање у пракси повремено већ присутног „стручног саветника или консултанта као вештака", односно питање „приватних" вештачења нужно је решити или разматрањем евентуалног нормирања могућности да и

[369] Бугарски, Т., Доказне радње у кривичном поступку, друго измењено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2014, 53.

странке, под рестриктивно дефинисаним условима, добију право на избор вештака са листе сталних судских вештака или потпуно новим начином организовања послова судских вештачења.[370]

Не пледирамо за решење којим би се доказни поступак претворио у „битку вештака" мада је извесно да доследна неконтрадикторност судских вештачења у одређеној мери доводи у питање и општи принцип контрадикторности (расправности) у судском поступку. Посматрано са аспекта ефикасности кривичне процедуре,на овакав предлог могао би се уложити приговор да контрадикторност кривичне процедуре у крајњој линији може имати за последицу дуже трајање поступка, односно смањивање његове ефикасности. У овој ситуацији је, међутим, од превасходног значаја чињеница да је процесно регулисан сукоб мишљења и различитих ставова, пре свега, у интересу квалитета, како самог извођења вештачења, тако и оцене његове доказне вредности, која и даље остаје искључива ингеренција суда. Хипотетично одуговлачење поступка може се контролисати јасно регулисаним правима и обавезама, као и роковима за поступање свих учесника у поступку. У трагању за оптималним решењем овог питања у нашим условима вредно пажњепоказује се и разматрање решења о кривичном поступку и одредби о стручном сведоку странакау немачком закону.[371]

Првостепени суд образлагањем своје диспозитивне одлукемора усагласити налаз и мишљење два супротстављена стручна мишљења – стручног саветника и налаз и мишљење вештака. Затим, уколико између чињеница које на тај начин треба утврдити и предмета пресуђивања не постоји веза, као и када се ради о доказним средствима која су у том смислу неподобна, или је предлог дат у циљу одуговлачења поступка, суд и то треба посебно да цени у својој мериторној одлуци. При томе је посебно наглашена потреба ефикасног одвијања поступка, односно евентуална могућност одуговлачења поступка мора бити контролисана. Непосредно позивање вештака је у складу са чланом 220 ЗКП-аи дозвољено је под условом да је вештак у могућности да свој налаз и мишљење изнесе непосредно на главном претресу, и на основу материјала са главног претреса. Дакле, без одређивања посебног времена за припремање вештачења и за само извођење вештачења.

[370]Ђурђић, В., Перспектива новог модела кривичног поступка Србије, Наука, безбедност, полиција, год. 20, бр. 2, 2015.

[371] Ђурђић, В., „Кривично процесно законодавство као нормативна претпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима", Кривично законодавство, организација правосуђа и ефикасност поступања у кривичним стварима. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2008.

При томе треба имати у виду да члан 161а СтПО предвиђа обавезу сведока и вештака да се у истрази одазову позиву тужиоца (али не и полиције) да дају исказ, односно налаз и мишљење.[372]

Уколико вештак и стручни саветник имају различита мишљења о неком питању, суд нема обавезу да усаглашава њихове ставове.[373]

Могућност да тужилац одреди вештачење, а самим тим помоћ стручног помоћника у виду стручног саветника одговара тужилачком концепту истраге, који се примењује више од 10 година и доприноси ефикасности кривичне процедуре кроз детаљније сагледавање стручних аспеката тужилачке истраге и одлуке о томе да ли треба уопште покретати кривични поступак у одређеним кривичним предметима. Образложење за овакав став је недвосмислено: у случају појаве дилема или потребе за разјашњењем налаза и мишљења вештака, јавни тужилац има процесно овлашћење да наложи допуну вештачења. Сходно томе, тужилац је дужан да све уочене недостатке и нејасноће у експертизи отклони пре фазе подизања оптужног акта или оптужног предлога.

У пракси то значи да ове врсте стручних лица најчешће одређује тужилаштво, јер иако суд има право да у току главног претреса позове нове стручњаке, због уштеде времена то се ретко дешава. Заправо, доследна и чиста (не)контрадикторност вештачења јесте реткост у савременим системима кривичне процедуре.[374] Тако у англоамеричком праву постоји правило контрадикторног вештачења, које представља посебно нормирану могућност да суд независно од странака у поступку позове вештака. Ипак, наглашава се да ова опција ни на који начин не ограничава право странака да позову стручног саветника по сопственом избору. О дискусији у вези са примедбамана ово решење у смислу увођења „неутралног", искључиво од стране суда позваног, вештака, што би било погодније решење од „конфронтације вештака"које су позвале странке.[375]

Извесна одступања од принципа неконтрадикторности судских вештачења познаје и немачко кривичнопроцесно право. Већ у тој фази, пре израде налаза и мишљења,

[372]Милошевић, М., Остојић, М., Допринос стручног саветника доказивању у области информационих технологија, Зборник радова ЗИТЕХ-16 Регионално научно-стручно саветовање: Злоупотребе информационих технологија и заштита, Београд, 2016, 164.
[373] Грубач, М., Васиљевић, Т., Коментар Законика о кривичном поступку –тринаесто издање – према Законику из 2011, Београд: Пројурис, 2014.
[374]Пресуда Вишег суда у Београду КжЈ 129/22 од 18. 7. 2022.
[375] Законик кривичном поступку (2021), Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 – одлука УС.

понекад дође до грешке. Деси се да поступајући јавни тужилац или судија у одређеном кривичном поступку, због недовољног упуштања у проблематику конкретног предмета, задатак вештачења не дефинише прецизно. Због тога ни вештак не изради потребан налаз и мишљење, што у даљем току поступка може довести до неправилне одлуке. Овакво законско решење доводи оштећеног, који нема статус странке у поступку, у неравноправан положај. Иако оштећени може самостално ангажовати стручног саветника, све трошкове мора сносити лично, без права да захтева његово именовање од стране органа који води поступак. Насупрот томе, ова процесна могућност је ексклузивно резервисана за тужиоца у фази обраћања судији за претходни поступак.[376]

У кривичним, а и свим другим судским поступцима, односно приликом доношења одлука, врло често се занемарује то да мишљење вештака није обавезно за суд, већ представља доказ који треба ценити као и сваки други доказ у поступку. Међутим, неопходно је узети у обзир и специфичност која прати вештачење. Наиме, потреба да се примени посебно стручно знање у кривичном поступку настаје из чињенице да орган који води поступак не располаже таквим знањима. Будући да не поседује знања из области вештачења, постаје парадоксално да суд цени значај мишљења вештака, као што цени све друге доказе по слободном судијском уверењу. Међутим, ако се има у виду на која питања треба одговорити да би се оценили налаз имишљење вештака, онда се сигурно може занемарити помињање стручног саветника.[377]

Делује као да је примена принципа слободне судијске оцене овде немогућа. Такође, ако се осврнемо на поједине у пракси познатекривичне поступке који се воде против одређених вештака,због оправдане сумње да посао вештака нису обављали ускладу са законом,оправдано се, нажалост, поставља питање савесности и поштења појединих вештака.[378]

Са једне стране,ту је савесност обављања позива вештака, а са друге, подложност нечасним радњама, односно миту и корупцији, што дефинитивно утиче на углед вештака и у сумњу доводи квалитет вештачења као доказног средства. Вештаци делују самостално,

[376]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013, 95.

[377] (Законик о кривичном поступку, "Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014).

[378]У упоредноправној литератури износи сепример аустријског кривичног закона којиинкриминише нека од поступања вештака. Према овом закону, када сведок с намером саопшти погрешан исказ или други доказ,то је кажњиво јер је реч о изјави под заклетвом, што важи и за вештака.

због чега углавном не постојиусаглашавање стила и метода рада вештака појединца.Такође, један од проблема који се намеће у процесима вештачења понекад јесте и недовољна стручност вештака. Наиме, у данашње време, када се технологија развија великом брзином, поједини вештаци не могу да „ухвате корак" са тим развојем и због тога њихови налази и мишљења не буду потпуни и свеобухватни онако како би можда били да су приликом израде свог налаза применили најновију технологију. Благовремено уведене информационе технологије и њихова примена на правилан начин могу створити погодно тло за израду квалитетнијих налаза, који ће касније послужити ефикасније за утврђивање релевантних чињеница ради доказивања и утврђивања истине, уз претпоставку да су вештаци обучени да користе најновија технолошка достигнућа. Вештаци морају имати све већи степен специјализације за специфичне проблеме, своје знање морају стално надограђивати и истраживати нове приступе и методе вештачења. Они се током израде налаза и мишљења сусрећу са разним проблемима, будући да не постоји идентична животна ситуација, односно идентичан случај у конкретном предмету. Нажалост, поједини вештаци често због недостатка времена или из неких других разлога налазе и мишљења израђују по принципу „*copy-paste*", мењајући само податке карактеристичне за сваки случај, не упуштајући се у детаљну анализу сваког предмета понаособ, што је изузетно погрешно, нарочито у кривичном поступку, у којем само једно вештачење може одредити кривицу или невиност окривљеног.[379]

Претпоставка је да многи вештаци налазе и мишљења израђују у договору са адвокатима, што доводи у питање објективност, поузданост и тачност таквих налаза и мишљења, а самим тим, и њихову подобност да представљају темеље једне судске одлуке. Нажалост, не постоје механизми како би се то открило и спречило, јер поступајуће судије и тужиоци,због недостатка знања из области вештачења, не могу дазнају да ли је одређени налаз дат у складу са правилима струке и вештине, због чега се савесност и поштење вештака увек претпостављају.[380]

Међутим, Законик о кривичном поступку, одредбом члана 125 донекле је ублажио такву ситуацију увођењем стручног саветника, који се, поред суда, тужиоца и одбране,

[379] Бркић, С., Кривично процесно право И. Нови сад: Правни факултет, 2014.
[380] Ћирић, З., & Ћирић, М.,Могућност контроле квалитета судско-психијатријских вештачења у кривичним поступцима. Ин: Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) – кривичноправни аспекти. Златибор-Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2017, 524–537.

укључује у испитивање вештака у кривичном поступку. Увођењем стручног саветника унеколико је олакшан положај странака, будући да одбрана, ни тужиоци, као ни судије, нису стручни да постављају питања из области у којој је вршено вештачење, те се захваљујући ангажовању стручног саветника могу контролисати налаз и мишљење вештака са научне тачке гледишта. Тиме се знатно смањује могућност давања необјективних и нестручних налаза вештака. Али као што и вештачење има добре и лоше стране, истотако постоје и одређене мане код увођења стручног саветника као учесника у поступку, а које је веома добро презентовао стални вештак судске медицине др. Ђорђе Алемпијевић, ванредни професор Медицинског факултета уБеограду и шеф Катедре за судску медицину.[381]

Дакле, то је само један елемент и променом или довођењем у питање таквог елемента, чак и да стручни саветник укаже вештаку и да вештак прихвати неку другу могућност, то неће у коначници утицати на мишљење које је самоу једном делу засновано на тој чињеници. Стручни саветници некада иду за тим да небројено много пута поставе једно те исто питање, што сматрамо контрапродуктивним и ту је кључна улога председника већа, односно судиједа уочи како дискусија стручног саветника и вештака иде у ћорсокак, па да то некако каналише.[382]

У погледу контрадикторности вештачења наш законодавац се, као што је већ истакнуто, определио за решење које је иманентно духу европскоконтиненталног кривичног поступка и у складу са решењима упоредног права. Тако, на пример, неконтрадикторно вештачење познаје и француски законодавац јер вештака увек именује орган кривичног поступка, свеједно да ли се ради о обичном или дуалитетном вештачењу, а странке у сваком конкретном случају могу предлагати да се одређени стручњаци именују за вештаке.

Имајући у виду наведено, може се извести закључак да ангажовањем стручног саветника понекад поступак може беспотребно знатно да се продужи, што опет неповољно утиче на његову ефикасност и економичност.[383]

---

[381]Мајић, М., Блог судије Мајића, (https://misamajic.com/Pitanje/strucni-savetnik-angazovanje-od-strane tuzioca/), приступљено: 10. 4. 2020.

[382] Васиљевић, Т., Грубач, М., Коментар Законика о кривичном поступку, седмо измењено и допуњено издање, Београд, 2002.

[383] Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичномпоступку, Београд, 2014, 172.

Код оваквог стања ствари забрињавајуће је што је могуће да се у таквим предметима ангажују други стручни саветник или тим стручних саветника. Они ће се суочити са оним што је у писаној форми поднето суду, алии са исказима датим на главним претресима. Дакле, ти искази могу у стручном смислу доживети значајну дисторзију тиме што их је парафразирао неко ко нема стручно знање. Мане доказне радње вештачења код појединих врста вештачења доносе потребу за ангажовањем стручних саветника. Поред општих мана које су мање-више карактеристичне за сва вештачења, постоје мане које су специфичне за поједине врсте вештачења. Једно од најучесталијих вештачења које се изводи у кривичним поступцима јесте свакако саобраћајно-техничко вештачење. Саобраћајно-техничка вештачења пружају важну помоћ у истраживању настанка саобраћајне незгоде, будући да закључци вештака доприносе одређивању стварних узрока, других околности и фактора настанка саобраћајне незгоде. С обзиром на то да је најучесталије, логично је да се код ове врсте вештачења јавља и највећи број проблема. Имајући у виду страну кривичнопроцесну теорију, перманентно је присутно залагање за увођење контрадикторног вештачења по узору на англосаксонско страначко вештачење. Занимљиво је што се и у нашој кривичнопроцесној теорији и пракси већ дуже време инсистира на контрадикторности вештачења.[384]

Слободно се може рећи да је код кривичних дела из области угрожавања јавног саобраћаја можда и најизраженије да се одлуке заснивају искључиво на налазу и мишљењу вештака, те је самим тим потреба за контролним ангажовањем стручног саветника још израженија.[385]

Ако је вештак у налазу и мишљењу навео да се одговорност за проузроковање одређене саобраћајне незгоде налази на страни окривљеног, он ће готово увек бити оглашен кривим, чиме се у конкретном кривичном поступку даје потпуни примат вештачењу у односу на друга доказна средства, попут исказа стручног саветника. Осим вештачења, у кривичним поступцима са елементима саобраћајних незгода непроцењиви значај у кривичном поступку свакако има ДНК вештачење, чије је увођење омогућило откривање идентитета великог броја учинилаца кривичних дела извршених пре много

[384] Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске комореВојводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014, 92.
[385] Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.

година. Резултати ДНК вештачења често су одлучујући у расветљавању појединих кривичних дела где непостоји ниједан други доказ. Да би ДНК вештачење било успешно изведено, од пресудне је важности начин прикупљања биолошког материјала који ће се вештачити.[386]

Уколико лица која прикупљају биолошке траговена лицу места нису довољно стручна и пажљива, може доћи доконтаминације узорака биолошких трагова, када ДНК вештачење не може дати поуздане резултате. Највећа мана ДНК вештачења огледа се у томе што у пракси влада схватање да се ДНК вештачењем добијају непогрешиви резултати и да, на пример, ако је нечија ДНК пронађена на неком предмету којим је извршено кривично дело, то аутоматски значи да је то лице извршилац кривичног дела. Међутим, то никако не би смело да се тако олако прихвата, јер се нечија ДНК на предмету којим је конкретно кривично дело извршено могла наћи из безброј других разлога и на мноштво других начина. Претпостављамо да се резултати ДНК вештачења олако прихватају, јер судије и тужиоци имају изузетно малознања када је тај тип вештачења у питању. И приликом ДНК вештачења потребно је ангажовање стручних саветника са већим степеном стручности из области ДНК анализе како би успешно пратио вештачење и дао примедбе које контролишу ток вештачења у складу са правилима струке.[387]

Поред општих мана које су карактеристичне и за сва друга вештачења, код медицинских вештачења је посебно специфично што вештаци врло често не могу да се определе између две или више различитих могућности, што даље органу поступка ствара проблем приликом доношења одлуке. Зато судије и тужиоци често захтевају од вештака да се определи за једну од више различитих могућности, чак неретко латентно врше притисак на вештака, јер ће опредељивањем вештака за једну могућност лакше моћи да образложе своје одлуке.[388] Наши процесуалисти, без остатка, подржавају овакво опредељење законодавца, пре свега, имајући у виду да је контрадикторно вештачење скопчано са мноштвом практичних проблема.

Сматрамо да је то споредни процесни субјект своје врсте који се битно разликује од вештака, чак и у случају контрадикторног вештачења које егзистира у кривичном

[386] Соковић, С., Вештачење као доказ у кривичномпоступку, Крагујевац, 1997.
[387] Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А., Коментар Законика о кривичном поступку, Београд: ЈП Службени гласник, 2012.
[388] Стојиљковић, И., (ур.), Доказна радња – вештачење у судским поступцима, Часопис удружења судијских и тужилачких помоћникаСрбије, НовиСад, бр. 2, 2018, 162.

поступку англосаксонских земаља. Осим тога, сматрамо да се делатност стручног саветника у нашем кривичном поступку суштински разликује и од дуалитетног (симултаног) вештачења, какво се среће у упоредном процесном законодавству. Ово вештачење у кривичном поступку Француске (члан 159 француског ЗКП), врше два или више вештака исте струке, и то истовремено, али међусобно независно.[389]

Вештаци медицинске струке врло често не могу одредити тачно време наступања смрти жртве или механизам настанка одређене повреде; не могу са сигурношћу да тврде каква је била урачунљивост окривљеног у времеизвршења кривичног дела; што изазива бројне проблеме у кривичном поступку. Приликом утврђивања одлучних чињеница и широког простора одбрани да то искористи, с циљем осујећења достизања нивоа извесности који је потребан код утврђивања одлучних чињеница, суд своју одлуку може засновати самона чињеницама у чију је извесност уверен. Несумњиво је да је значај вештачења као доказног средства у кривичном поступку огроман и да је захваљујући вештачењима расветљен велики број кривичних дела и откривен велики број учинилаца, али и поред свих позитивних страна, вештачење, као доказно средство у нашем правосудном систему, има доста мана. Управо те мане једино може у великој мери да исправи ангажовани стручни саветник, који ће на аргументован начин парирати постављеном вештаку из области у кривичном поступку у ком је одређено вештачење.[390]

Највећа грешка коју може да проузрокује лоше вештачење јесте да невин човек буде правоснажно оглашен кривим. Тада је штета ненадокнадива. Због тога вештаци приликом сваког вештачења морајупоступати пажљиво, непристрасно и по правилима струке ивештине, а суд приликом доношења одлуке вештачење требада цени само као једно од доказних средстава, а никако даму даје примат у односу на друга доказна средства, јерувек треба имати у виду да су и вештаци само људи којима се грешке дешавају. Управо зато, контрадикторна вештачења су незамењива. Осим тога, контрадикторност вештачења представља само корак ка могућности именовања стручног

[389] Проф. др Милошевић М., „Стручни саветник у кривичном поступку“, Факултет за пословне студије и право, Београд, 2015.
[390] Маринковић, Д., Стевановић, А.„Методе профилисања извршилаца кривичних дела у криминалистичким истрагама”, НБП, Журнал за криминалистику и право, 2014, 73–90.

саветника, што је идеја која се у нашем кривичнопроцесном законодавству задржала већ дуже време.[391]

5.2. Технички саветник

У оквиру кривичног поступка, оправдана је потреба за увођењем института стручног, односно техничког саветника странке. Примарна улога овог субјекта огледа се у пружању стручне и консултативне помоћи браниоцу непосредно током процеса, кроз појашњење чињеница из специфичне научне области. На тај начин, технички саветник омогућава процесно оспоравање налаза и мишљења које користи супротна страна, а који је неретко резултат асистенције њиховог стручног саветника.[392]

Судски вештак који своју експертизу заснива на принципима објективности, свеобухватности и стручности не би требало да има професионалне резерве према суочавању са алтернативним стручним мишљењима. Кроз такав дијалог отвара се могућност за усаглашавање ставова. Уколико међу стручним налазима нема суштинских разлика, достављање приватних експертиза постаје процесно сувишно јер не утиче на исход поступка. Проблем, међутим, настаје у случају непомирљивих стручних дивергенција. У том контексту, оправдано је питање због чега се техничком саветнику једне стране ускраћује право да изнесе сопствени налаз и омогући супротној страни подношење примедаба или контрааргумената. Надаље, отвара се озбиљан процесни проблем када суд априори прихвата налаз „свог" вештака као непогрешив, нарочито када је реч о ауторитету званичних институција или појединаца са високим академским звањима. Оваква пракса индиректно води ка супституцији судске функције, где вештак, уместо суда, фактички доноси пресуду.[393]

Технички саветник у кривичном поступку је специјализовани стручњак који помаже судским органима, тужиоцима или одбрани анализирајући сложене научне, техничке или форензичке доказе. Његова превасходна улога је да контролише рад вештака именованог од стране суда и да асистира одбрани окривљеног. Они помажу у тумачењу

[391] Соковић, С., Вештачење у кривичном поступку: нова пракса у старим нормативним оквирима и други проблеми, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр. 1–2, 2008, 92.
[392] Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.
[393]Шикић, К. Г., Деликти насиља у казненом праву и судској пракси, Ријека, 1996, 157.

доказа – као што су дигитална форензика, ДНК или анализа трагова – како би помогли у утврђивању чињеница, осигурали правичан поступак и подржали доношење одлука.[394]

Кључни аспекти ангажовања техничког саветника у кривичном поступку,пре свега, односе се на његову улогу и сврху у кривичном поступку, његову функцију и активности, као и његов утицај који га разликује од вештака.

Улога и сврха техничког саветника јесте да пружи специјализовано, стручно знање о техничким питањима, посебно у сложеним случајевима као што су финансијски криминал, интелектуална својина или форензичке истраге, осигуравајући да суд разуме техничке аспекте доказа.[395]

Функција техничких саветника у кривичном поступку јесте таква да они могу деловати као неутрални саветник суда или као технички асистент тужилаштва или одбране.[396]

Активности техничког саветника су директно везане за његове задатке, који укључују анализу доказа са места злочина, препоручивање даље истраге или тестирања, преглед форензичких извештаја и објашњавање сложених налаза на суду.

Разлика између техничког саветника и вештака јесте та што вештаци сведоче о налазима, а технички саветници често раде иза кулиса како би помогли у структурирању техничке стране случаја, делујући као „мост" између техничке науке и правног оквира.

Утицај постојања техничког саветника у кривичном поступку јесте да они помажу у сужавању правних и чињеничних питања, побољшавајући квалитет пресуда у специјализованим областима.[397]

У форензичкој психологији или специфичним кривичним истрагама технички саветници такође могу пружити директну подршку тужиоцима, помажући у мерама заштите жртава и разумевању доказа о понашању.[398]

Генерална истраживања судске праксе, са премисама виктимологије и примене кривичног законодавства у конкретним кривичним поступцима, најчешће не дају реалну слику о томе у којој се мери ове могућности користе и који их проблеми прате, јер се у

[394] Ј. Радишић, Медицинско право, Београд, 2008, 321.
[395] Милошевић, М., Остојић, М., нав. чланак, 4. чл. 11 Законика о кривичном поступку, чл. 261 ст. 2 и чл. 369 Законика о кривичном поступку.
[396]Члан 111 став 2 ЗКП и члан 206 КЗ;
[397] Стевановић, Ч., нав. чланак, 239.
[398]Алсберг, Низе и Мајер, 1983.

записнику о увиђају и другим кривичнопроцесним радњама уопште не констатује присуство техничког саветника, нити се у записник уносе његове примедбе и објашњења.[399]О томе да је технички саветник пружио потребну стручну помоћ најчешће се закључује на основу саставних делова записника о изведеној радњи, као што су фото-елаборат, скица лица места, ситуациони план итд. Из тих разлога и није могуће посебно систематизовати запажања која се односе на допринос техничког саветника утврђивању чињеничног стања у кривичном поступку и тако проверити практичне резултате овог нормативног решења.[400] Судска пракса последњих година указује и на један специфичан и спорaн вид учешћа техничких консултаната или саветника у вештачењу на начин који превазилази одговарајуће норме ЗКП-а. Наиме, у пракси се дешава, не тако ретко, и то код тежих кривичних дела, да странке, најчешће окривљени и његов бранилац, у вези са спорним чињеницама самостално прибаве налаз и мишљење од стране, по струци, компетентног лица или од, по струци, надлежне установе.[401]

Даље се поставља очигледно питање: да ли судски именовани технички саветник има оперативне границе у кривичном поступку? Одговор можемо наћи из повезаности са другим стручним лицима у поступку, као на пример са судски именованим вештаком. Јер и вештак и технички саветник морају испунити задатак који им је поверен пратећи обим истраге који им је назначио судија. Понекад технички саветник самостално предузима истражне иницијативе које изгледа прелазе тај обим јер технички савет није увек ништав ако се поштује принцип унакрсног испитивања између странака.

По службеној дужности, циљ техничког саветника је да помогне судији у процени стечених елемената или у решавању питања која укључују специфично знање, при чему се подразумева да се страна не може позивати на њега да би надокнадила сопствене доказне недостатке.[402]

---

[399]„Једино у ситуацији када се обраћа судији за претходни поступак тужилац би могао имати такво својство. Уколико управо тужилац као орган који руководи истрагом одреди вештачење, не би било оправдано признати му истовремено и право на асистенцију стручног саветника. Ово право свакако би припадало одбрани.“ Мајић, М., Блог судије Мајића, (https://misamajic.com/Pitanje/strucni-savetnik-angazovanje-od-strane tuzioca/), приступљено: 10.4.2020.

[400] Грубач, М., Кривичнопроцесно право са текстом Законика о кривичномпоступку, Београд, 2014.

[401] Ђурђић, В., Кривичнопроцесно право – општи део, Ниш, 2014.

[402] Оштећеном се не може оспорити да се у току кривичног поступка савесно стара да пред судом оствари своје интересе у највећој мери у којој му то дозвољава материјалноправна норма. Давидовић, М., нав. чланак, 124.

Технички саветник кога је именовао судија, у оквиру истраге која му је поверена и уз поштовање унакрсног испитивања странака, може прибавити сва документа потребна ради одговарања на питања која су му постављена, чак и занемарујући тврдње странака.

У сваком случају, технички саветник кога је именовао суд не сме да спроводи провере и истраге о чињеницама које нису у предмету или да испитује документа која нису представљена на суђењу а да не подстакне неопходно унакрсно испитивање између странака.У супротном, истрага би могла бити проглашена ништавом због повреде права одбране искључене стране.[403]

Што се тиче оперативних ограничења истраге, технички саветник не може да започне стручне техничке радње (да их обустави или, коначно, настави) без обавештавања странака, под казном ништавости самог консултовања.

Међутим, треба подсетити да ако страна намерава да покрене питање ништавости због незаконите употребе докумената или на други начин, мора да покрене релевантни изузетак не преко техничког саветника странке – нпр. током рада техничког саветника– већ преко адвоката одбране. Када је у питању рок за формулисање наведеног изузетка, према устаљеној оријентацији у континенталном правном систему, потребно је приговорити на ништавост стручног техничког савета у првом степену или на рочишту након подношења самог стручног техничког савета, без обзира на то да ли је наведени приговор изнео технички саветник странке током рада техничког саветника. Укратко, то је релативна ништавост.[404]

Према делу судске праксе, технички саветник може имати подршку јавног тужиоца да изврши задатак који му је поверен без овлашћења судије: као што је добро познато, технички саветник или консултант може да користи рад специјалиста како би, путем одговарајућих и неопходних техничких помагала, стекао све елементе пресуде, без потребе за претходним овлашћењем судије, нити формалним именовањем, под условом да

[403]Corte appello, Napoli, Sez. VIII, 17/10/2022, n. 4290.

[404] Види Давидовић, М., нав. чланак, 111. Према овом аутору, нејасно је ко у конкретном случају одлучује да су чињенице које је вештак сазнао приликом вештачења тајна, вештак или орган поступка, затим, према коме вештак треба да чува као тајну чињенице које је сазнао приликом вештачења, најзад, каква је ово врста тајне; а с друге стране: зашто генерално, за све вештаке и за сва вештачења изведена у кривичном поступку када је кривични поступак, као и сваки други судски поступак, јаван.

преузме моралну и научну одговорност за истрагу и закључке до којих је дошао технички саветник.[405]

Закључни извештај техничког саветника, без обзира на то да ли је поднет на крају превентивне техничке процене или у току редовног суђења, судија може слободно да процени и користи упоређујући га са другим прелиминарним налазима стеченим у току суђења; у складу са принципом *judex peritus peritorum*. За решавање питања техничке природе судија није обавезан да следи закључке техничког саветника, јер их може занемарити следећи сопствено и аутономно резоновање и уверење. У ствари, судија који прибегава помоћи техничког саветника никако се не лишава својих овлашћења за доношење судске одлуке.[406]

С обзиром на то да постоје противуречности, недостаци или основана сумња у дати налаз и мишљење вештака, они се не могу отклонити поновним саслушањем вештака. То чак налаже првостепеном суду да у поновном поступку има у виду и овако прибављен налаз и мишљење, што би требало да значи да је првостепени суд дужан да у главном поступку позове и стручног техничког консултанта-саветника одбране, кога у даљем току поступка може третирати једино као вештака.[407]

Овако прибављеном налазу и мишљењу вештака судска пракса некада даје карактер приговора на основни налаз и мишљење, о коме треба да се изјасни вештак који је вршио „основно" вештачење. Сасвим оправдано се поставља питање да ли је прихватљиво да странке у судски поступак посредним путем уводе као вештаке и своје „техничке саветнике-консултанте". Законодавац иначе није прецизирао процесни положај техничког саветника, нити је изричито одредио фонд процесних права и обавеза које носи обављање овакве делатности у кривичној процедури.[408]

Несумњиво је да би нормативно детаљније регулисана процесна позиција техничких саветника омогућила да учешће ових лица остави јасније трагове у кривичним списима, али је извесно да би се истовремено формализовала њихова комуникација са другим субјектима у кривичној процедури, што је у знатној мери у супротности са природом ове активности и циљевима њеног нормирања. Међутим, како је оправдано

[405] Ђурђић, В., нав. дело, 296.
[406] Петерс., К., 1982.
[407] Anderson, G. R., Expert evidence. 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada, 2014, 656.
[408] Милошевић, М., Даутбеговић, А., Кривично процесно право, Београд, 2014.

претпоставити да је консултовање са стручњацима и ван спровођења истражних радњи много чешће него што се може закључити на основу судских списа и статистичких података, поставља се питање да ли се овај приговор може уважити и када је реч о детаљнијем процесном регулисању одговорности техничког саветника за помоћ пружену у утврђивању чињеничног стања.[409] Груба некомпетентност и несналажење, као и опасност од могућег давања лажних објашњења чине техничког саветника одговорним за квалитет утврђивања чињеничног стања, а самим тим и за коначни исход поступка. У том смислу је оправдан захтев да се одговорност ових лица за помоћ дату органима кривичног поступка посебно регулише. Тиме се не би додатно нормативно оптеретила, сузила и формализовала делатност ових субјеката, али би се процесно захтевало опрезно и одговорно деловање у деликатним условима утврђивања чињеничног стања у кривичном поступку.[410]

Ако су приликом давања обавештења, односно пружања помоћи техничког саветника странке присутне, суд ће их упознати са својством тог лица. У записнику о спровођењу процесне радње треба забележити присутност техничког саветника, као и његова објашњења на питања странака, а по потреби, и друга објашњења.[411]

Наш законодавац је у ЗКП-у предвидео пружање стручне помоћи органу кривичног поступка, тј. пре свега приликом спровођења процесних радњи органа кривичног поступка, па и у предистражном и истражном поступку. Наиме, на овај начин је предвиђено да, ради разјашњења појединих техничких или других стручних питања која се постављају у вези са прибављеним доказима или приликом испитивања окривљеног или предузимања других истражних радњи, орган кривичног поступка може затражити од техничког саветника да му о тим питањима пружи потребна објашњења. Такође, је предвиђено да странке могу тражити да технички саветник пружи ближа објашњења ако су присутне приликом давања објашњења пред органом кривичног поступка на првом месту. Осим тога, предвиђено је да орган кривичног предистражног или истражног поступка може тражити и објашњења и одговарајуће стручне установе ако је то потребно.

[409]Кнежевић, С., Načelo kontradiktornosti (raspravnosti) u krivičnom postupku / Saša Knežević. – Abstract: The adversity principle in criminal procedure. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija: 97–98. - Rezime ; Abstract. - U: Pravo (Novi Sad). - ISSN 0352-3713. –god. 29, br. 7/9, 2012, 85–98.
[410] Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.
[411] Решење Окружног суда у Чачку, Кж. 339/02 од 22. јануара 2003. године.

Коначно, предвиђено је да се наведена стручна помоћ може пружити органу кривичног предистражног или истражног поступка, односно овлашћеном лицу органа унутрашњих послова ако се истражна радња предузима у преткривичном поступку, тј. пре доношења решења о спровођењу истраге.[412]

Анализом теоретских закључака наше и континенталне кривичнопроцесне теорије и праксе може се закључити да у напред наведеним случајевима технички саветник пружа помоћ органу истражног поступка, јавном тужиоцу или овлашћеном органу министарства унутрашњих послова, у форми давања савета, мишљења, односно објашњења о појединим техничким или другим стручним питањима, за шта користе посебно знање или умење.[413] Исто тако, закључује се да технички саветник ову врсту стручне помоћи може пружити јавном тужиоцу, како у току извођења истражне радње, тако и пре, односно после њеног извођења. Међутим, да ли ће се сама стручна помоћ састојати у давању савета, мишљења или објашњења, то зависи од момента када се стручна помоћ тражи и даје од стране техничког саветника. Наиме, стручна помоћ се даје у форми савета и мишљења, по правилу, пре и у току извођења истражне радње. На пример, технички саветник даје савет или мишљење јавном тужиоцу о томе да ли је потребно и целисходно извођење неке истражне радње и какви се резултати могу очекивати њеним извођењем. Стручна помоћ у форми објашњења, о којој једино говори законодавац, даје се, по правилу, у току извођења истражне радње или после њеног извођења и том приликом се у ствари објашњавају резултати изведене истражне радње. Најзад, форма стручне помоћи може бити зависна и од тражења јавног тужиоца. То значи да јавни тужилац може у конкретном случају затражити само савет или мишљење од техничког саветника у виду консултације о неком техничком или другом стручном питању. То се, пре свега, односи на то да ли је на то питање могуће одговорити имајући у виду степен развоја одређене гране науке или вештине, као и да ли ће решење тог питања бити од утицаја за утврђивање неке спорне чињенице. Исто тако, може се затражити стручна помоћ у форми објашњења о неком техничком или другом стручном питању, које се појави у току извођења истражне радње

[412] С. Бељански, А. Трешњев, Коментар Законика о кривичном поступку, Београд 2012, 303.

[413] Нпр. стручни саветник је дужан да се пристојно понаша, да не ремети рад суда (чл. 369 ст. 2 Законика о кривичном поступку), да устане када се обраћа суду (чл. 369 ст. 3 Законика о кривичном поступку), да не сме носити оружје или опасно оруђе пред органом поступка (чл. 369 ст. 4 Законика о кривичном поступку), да поштује претпоставку невиности (чл. 3 Законика о кривичном поступку), да чува као тајну одређене чињенице или податке које је сазнао приликом испитивања или присуствовања доказним радњама или разгледања списа истраге, ако тако нареди орган поступка (чл. 304 ст. 1 Законика о кривичном поступку).

или после њеног извођења, на пример, објашњење о некој појави и њеном утицају на успешно расветљавање и решење кривичне ствари.[414]

До пружања стручне помоћи долази само у случају када то затражи орган кривичног поступка, тј. јавни тужилац, председник већа, судија за претходни поступак, судија појединац или овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, зависно од тога ко спроводи конкретну радњу кривичног поступка.[415]

Орган кривичног поступка слободно оцењује да ли му је у конкретном случају потребна стручна помоћ и зависно од врсте техничких или других стручних питања, каква је врста и форма стручне помоћи потребна за разјашњење наведених питања. На основу изложеног, може се закључити да наш законодавац није предвидео обавезне случајеве пружања стручне помоћи за решавање техничких или неких других стручних питања. За разлику од нашег кривичнопроцесног законодавца, руско кривичнопроцесно законодавство предвиђа обавезно позивање техничког саветника у два случаја, и то: када је предмет увиђаја леш човека и у случају саслушања малолетника. Сматрамо да је потребно да се детаљно сагледа питање обавезног пружања стручне помоћи органу кривичног поступка, како са теоретског, тако и са законодавног аспекта, и да се евентуално предвиде случајеви у којима је орган кривичног поступка обавезан да затражи стручну помоћ, на начин како је то учињено у области вештачења. Исто тако, стручна помоћ коју пружа технички саветник у форми савета, мишљења или објашњења није обавезна за органа кривичног поступка, тј. орган кривичног поступка слободно цени и одлучује да ли ће прихватити стручни савет, мишљење или објашњење о било ком техничком или другом стручном питању.[416]

Пошто је у Законику о кривичном поступку предвиђена могућност да судија за претходни поступак може затражити стручну помоћ, односно одређено објашњење и од одговарајуће стручне установе, поставља се питање да ли се у својству техничког саветника може појавити и правно лице. На ово питање делимично је дат одговор приликом одређивања појма техничког саветника. Наиме, том приликом је изричито

[414]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016, 132.
[415] Грубач, М., Вештачење у кривичним стварима према новом Заклонику о кривичном поступку. Гласник Адвокатске коморе Војводине, Волуме 2, 2015, 75–91.
[416] Грубач, М., Кривичнопроцесно право са текстом Законика о кривичном поступку (шесто издање), Београд, Пројурис, 2014, 128.

речено да се у кривичном поступку у својству техничког саветника може појавити само физичко лице. Према томе, без обзира на то што је законодавац предвидео могућност да стручну помоћ пруже стручне установе, сматрамо да се и у овом случају у својству техничког саветника може појавити један или више стручњака запослених у наведеној установи, који ће сносити моралну, материјалну и кривичну одговорност за тачност и објективност датих објашњења. До овог закључка долази се и анализом одредаба члана. 118 ст. 1 Законика о кривичном поступку, на основу којих се констатује да се вештачење може поверити државном органу или посебној стручној установи, с тим што је предвиђено да ће орган, односно установе одредити једног или више техничких саветника који ће спровести вештачење и сачинити налаз и мишљење.[417]

У вези са процесним фиксирањем резултата делатности техничког саветника у пружању овог облика стручне помоћи, може се закључити да се овај резултат, по правилу, фиксира у процесном спису, у коме се фиксира и резултат изведене кривичнопроцесне радње. Међутим, ако се стручна помоћ пружа независно од извођења кривичнопроцесне радње, у том случају резултат делатности техничког саветника такође мора да се фиксира, и то у посебном процесном спису, који ће се прикључити осталим процесним списима. Странке имају право да разгледају овај спис са осталим списима кривичног предмета.[418]

Пошто је законодавац предвидео да се овај вид пружања стручне помоћи врши у претходном кривичном поступку. тј. и у истрази, и да техничку помоћ може затражити само јавни тужилац, поставља се питање да ли се ова помоћ може пружати у главном кривичном поступку и у поступку по правним лековима. У вези са овим питањем, сматрамо да не постоје законске сметње да се овај облик пружања стручне помоћи путем техничког саветника врши на исти начин и у главном кривичном поступку и у поступку по правним лековима и да такву врсту стручне помоћи могу затражити председник већа, судија појединац, као и зборни састав кривичног суда, тј. веће позивних судија, који ће извршити фиксирање трагова, потребна мерења и снимања, сачинити скице или прикупити друге доказе.[419]

---

[417] Грубач, М.,Странпутице и замке тужилачке истраге, Косовска Митровица, Правни факултет, 2011, 231–253.
[418] Шкулић, М.,Кривично процесно право. Седмо измењено и дупуњено издање. Београд: Студио, 2014.
[419] Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С. & Трешњев, А., Коментар Законика о кривичном поступку, Београд: Службени гласник, 2013.

5.3. Дуалитетно (симултано) вештачење

Дуалитетно (симултано) вештачење, какво се среће у упоредном праву, (као на пример у члану 159 француског ЗКП-а), врше два или више вештака исте струке, и то истовремено или међусобно независно. Оцена доказа појединачно и у склопу осталих подразумева да суд мора анализирати извршено вештачење, односно да ли је јасно и разумљиво, да ли је усклађено са осталим изведеним доказима и у којој мери. Уколико вештак у налазу констатује повреду ноге, а у мишљењу говори о повреди руке или, уколико вештак закључи да је саобраћајну незгоду на раскрсници изазвао голф, а сви остали докази потврђују да је голф био паркиран и да није учествовао у саобраћају, таква вештачења нису добра или, у најблажој мери, такви вештаци нису израдили вештачењеса потребном пажњом.[420]

Поништавање оваквог вештачења, без ангажовања новог вештака, готово је немогуће, јер се вештак у односу на примедбе, по правилу, брани ауторитетом своје струке, док је суд, опет по правилу, пасиван посматрач односа вештака и странака у кривичном поступку.Свакако, постоје вештаци, који без обзира на то ко их је у поступку ангажовао задатак вештачења врше потпуно професионално, као што постоје и судије које детаљно анализирају извршено вештачење и активно учествују у решавању свих спорних питања у вези са вештачењем и самим поступком. У суштини, дуалитетно вештачење је подврста неконтрадикторног вештачења јер вештаке именује искључиво орган кривичног поступка. Предности дуалитетних вештачења су брже добијање налаза и мишљења вештака, као и могућност директног сучељавања вештака.[421]

Ако покушамо да дефинишемо симултано (дуалитетно) вештачење,можемо рећи да оно подразумева истовремени (симултани) или узастопни (секвенцијални) поступак вештачења.Нажалост, и једних и других је све мање, док је све више ситуација да о предмету поступка пресуди вештак уместо суда.Резултат јесте широко отварање могућности за злоупотребе, где за одговарајући исход поступка нису потребни ни квалитетан пуномоћник или судија, ни други докази које закон предвиђа и признаје, већ

[420] Ћирић, З., & Ћирић, М.,Могућност контроле квалитета судско-психијатријских вештачења у кривичним поступцима. У: Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) – кривичноправни аспекти. Златибор-Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2017, 524–537.

[421] Грубач, М., Вештачење у кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку. Гласник Адвокатске коморе Војводине, 2, 2015, 75–91.

искључиво вештак. Вештачење као доказно средство у кривичном поступку предвиђено је и регулисано одредбама Законикао кривичном поступку (чланови 113–132). Оно се одређује када је за утврђивање или оцену некечињенице потребно стручно знање, с тим да се вештачењеникада не може одредити ради утврђивања или оцене некеправне чињенице о којој се у поступку одлучује, с обзиромна то да правне чињенице и сва правна питања утврђује и њима расправља орган поступка.[422]

Симултано или дуалитетно вештачење представља процес у којем се стручна процена или анализа обављају истовремено, односно истовремено се ангажује више вештака или се спроводи више анализа у истом временском периоду.Иако је вештачење само једно од доказних средстава у кривичном поступку, у судској пракси се вештачењу као доказном средству врло често даје одлучујући значај приликомдоношења судских одлука, што заправо представља највећуману овог доказног средства. Неретко се целокупне одлуке кривичних судова заснивају искључиво на налазу и мишљењу вештака, што не би требало да буде случај.Ноторна је чињеница да је правосудни систем у РепубликиСрбији преоптерећен, да постоји велики број нерешених предмета, каои то да нема довољно судија. Законик о кривичном поступку (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС) и пракса су у дисторзији поводом овог питања, где се често утврђује да судије често немају времена да се упуштају у разматрање сваког доказадетаљно, па се углавном одлуче да у потпуности прихватемишљење вештака, који се неретко у свом налазу и мишљењуопредели за одговорност окривљеног. Метод дуалитетног (симултаног) вештачења омогућава да се вештачење спроведе ефикасније, посебно у ситуацијама где је потребно да различити стручњаци усагласе ставове.Такав приступ и став у данашњем правосуђу представљаогроман проблем, али судска пракса углавном прихвата такав начин решавања предмета и због тога понекад настајуогромне последице, како за окривљене, тако и за оштећене укривичним поступцима.Изузетан број кривичних поступака због природе кривичнихдела и околности под којима су извршена, а ради потпунијег исправилнијег разјашњења ствари, захтевају вештачења стручних лица. Неке чињенице је једноставно немогућеутврдити без више поновљених вештачења.Орган поступка, када

[422] Ђурђић, В., Концепцијске странпутице у новом кривичном поступку Србије. Београд, Београд: Интермех, 2014а, 66–86.

утврди да је у одређеном предмету неопходно извршити вештачење, издаје наредбу вештакуили тиму вештака, којом налаже да се вештачење изврши и дасе након тога суду доставе налаз и мишљење у одређеномроку.[423]

Овакав приступ дуалитетном вештачењу омогућава брже доношење закључака и директну конфронтацију мишљења стручњака, што је корисно за комплексне случајеве који захтевају брзу и свеобухватну анализу. Примена дуалитетних вештачења је широка и углавном се користе у кривичним поступцима ради ефикасности.

5.4. Контраекспертиза

Основни постулат учешћа стручних лица, попут вештака, техничких саветника и стручних саветника, као и других специјалиста у кривичном поступку заснива се на чињеници да су разумевање ситуације и мотивације окривљеног основни предуслови за успешан савет и одбрану окривљеног, те могућност давања тзв. контраекспертизе.

Посвећеност, развој оријентисаних и циљаних и креативних приступа, као и правовремена реакција, заједно са способношћу рада у тиму са браниоцима из других области или са браниоцима саоптужених, међу темељима су модерне стручне саветодавне одбране. Данас то, међутим, мора почети много пре главног претреса, ако је могуће у очекивању било какве кривичне истраге, у правцу стручног саветовања одбране окривљеног, те прибављања другачијег експертског мишљења и презентирањатаквог мишљења органу поступка или суду.[424]

Контраекспертиза се, пре свега, примењујеу кривичним поступцима како би се суду пружила другачија перспектива о истом случају. Потреба за експертским консултацијама може бити вишестрана, с могућношћу да се укључе елементи корпоративног права, уговорног права, закона о одговорности, социјалног права, радног права, болничког права, медицинских средстава и фармацеутског права, као и кривичног закона.

Све израженија примена форензичких дисциплина у криминалистици резултирала је потребом да кривичнопроцесне странке, а нарочито окривљени и оштећени као

[423]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.
[424] Ћирић, З., Судска психијатрија. Ниш: Правни факултет у Нишу, 2013.

тужилац, у пракси све чешће ангажују стручна лицакао консултанте, који би својом контраекспертизом утицали на даљи ток и крајњи исход кривичног поступка. Са увођењем тужилачко-полицијског концепта истраге у кривичну процедуру у РепубликиСрбији евидентно је да се помоћ базирана на познавању различитих струка и дисциплина науке,технике, уметности или заната не може порећи ни јавном тужиоцу. Неспорно је, такође, да је таква помоћсве потребнија и оштећеном као тужиоцу, браниоцу и окривљеном. Изменама Законика о кривичномпоступку (из 2014. године) уводи се стручни саветник, који по угледу на слична решења у упоредном праву, има ширемогућности када је у питању помоћ странци. Учешће стручног саветника реално може допринети давештачење буде темељније, тј. да не промакну важни детаљи за поступак у целини. У овом делу бавићемо се питањем статуса стручних лица у кривичном поступку у ширем смислу, са посебним осврtом на учешће стручног саветника. Форма и садржина стручне помоћи коју овај субјект пружа заслужују додатно аналитичко сагледавање и критичко преиспитивање, будући да његово тумачење одређеног проблема у кривичној ствари на концу даје потпуно другачију, контрадикторну слику о целокупном догађају. Исто то мишљење, ако суд одлучи да га усвоји, представља контраекспертизу на вештачења, која су често извор оптужења и не иду у прилог оптуженом у кривичном поступку.[425]

Да би се контравештачења обухватила у већини правних области и да би се понудио свеобухватан и контрадикторан налаз и мишљење, стручна лица морају блиско сарађивати са браниоцима оптуженог. Заједничко стручно залагање доприноси контрадикторности кривичног поступка и води ка другачијем, за оптуженог повољнијем исходу.

Контраекспертиза (стручно мишљење/налаз) представља процес преиспитивања и оспоравања већ постојећег судског вештачења од стране другог, независног вештака. Циљ је утврђивање објективности, тачности и недостатака у примарној експертизи, чиме се обезбеђују право на одбрану и провера доказа у судском кривичном поступку. На релацији односа са стручним саветником наш ЗКП и теорија заступају становиште да би

[425] Бркић, С., Критички осврт на уређење истраге у ЗКП Србије из 2011. године. Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2, 2015, 559–575.

примат требало дати стручном саветнику пре доношења одлуке о контраекспертизи.[426]

Странка може именовати стручног саветника који ће помоћи у формулисању и припреми тужбе или одбране странке. Он има главну дужност према онима који га упућују, а не према суду, али то ће обично укључивати обавезу према клијенту да објасни и снаге и слабости случајева обе стране. Упутства дата стручном саветнику увек ће имати привилегију откривања и стога неће бити откривена другој страни.[427]

Важно је запамтити да стручно лице, било вештак или технички или стручни саветник, па и специјалиста, из стручне области за коју је ангажовано у својој контраекспертизи мора изложити упутства која је добио у извештају вештака, јер она нису заштићена привилегијом чувања тајне. Овим су обухваћене све информације које су вештаку дате, па је неопходно размотрити које му се информације и документи пружају. Оригинална упутства стручном саветнику или другом стручном лицу који је накнадно именован за судског вештака обично ће бити привилегована од откривања другој страни и то мора бити императив. Анализа односа између института техничког саветника и контраекспертизе указује на то да суд изјашњење саветника не третира као ново вештачење. Напротив, примарна процесна улога овог исказа јесте подношење примедаба и лоцирање нејасноћа, које суд настоји да отклони кроз додатно саслушање и допунски исказ примарног вештака. Тек уколико се ове противречности не нађу на тај начин, суд може наложити извођење новог вештачења. Овде није реч о тзв. „супервештачењу" које би арбитрирало између налаза техничког саветника и вештака, већ о формалној наредби за допуну постојећег или спровођење потпуно новог вештачења од стране другог стручњака.

Међутим, како би се осигурало да ова упутства неће бити откривена, стручњаку треба пружити нова упутства у улози судског вештака. Независност стручног лица у ширем смислу веома је важна у сваком кривичном поступку и кривичноправном систему који га познаје. Вештак именован на основу дозволе суда обично ће бити потпуно независан од било које стране. Иако суд може дозволити запосленима или другим лицима повезаним са странком да буду вештаци ако је то потребно, запослени који наступа у својству вештака мора и даље да се повинује својој претежној дужности према

[426]Илић, И., Момировић, К., „Притвор – легислативни оквир и примена европских стандарда", Зборник радова „Право у функцији развоја друштва", Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2019, 124.
[427] Бркић, С., Кривично процесно право I. Нови Сад: Правни факултет, 2014.

суду.„Стручна куповина" треба да буде изнимно ретка или инкриминисана кривичним законодавством. Иако странка може променити свог вештака, то може учинити само уз дозволу суда (у зависности од времена такве промене), а оригинални извештај вештака морасе доставити суду и другој страни.Иако странке могу указати на питања којима ће се бавити у извештајима стручњака, извештај мора израдити сам стручњак. Вештаци немају имунитет против тужбе и могу се тужити због немара произашлог из вршења дужности. Поставља се питање: како одабрати правог вештака или друго стручно лице за контраекспертизу? Адвокат ће помоћи у одабиру стручних лица и вештака позивајући се на питања као што су стручна подручја, професионалне и академске квалификације, и ниво осигурања од штете. Кључне карактеристике контраекспертизе су независност, јер је обавља нови стручњак који није учествовао у првобитном налазу. Због тога је одређивање контраекспертизе супротно са постојањем института стручног саветника, јер би тиме, у суштини, постојале две одвојене контраекспертизе.[428]

Трошкови ангажовања стручног лица у ширем смислу не морају нужно пасти на терет странке која изгуби спор. Иако се ови трошкови на крају могу рефундирати од супротне стране, странка која је ангажовала стручњака и даље сноси примарну одговорност за исплату његове накнаде. Анализа контраексперта заснива се на томе да се фокусира се на методологију, закључке и потенцијалне пропусте у примарном вештачењу. Ово је одлика која је слична са радом стручног саветника.

У већим и сложенијим случајевима странке понекад ангажују стручног саветника да би се повезале са вештаком и он постаје интерконекција у кривичном поступку, и у погледу спровођења самог процеса вештачења. У неким околностима стручна лица могу своју улогу променити у вештака мада то треба пажљиво размотрити како би се осигурало да стручњак може пружити независно стручно мишљење без обзира на раније учешће. Ако се то догоди, стручњаку ће бити достављен нови сет упутстава. Накнаде настале као резултат именовања стручног лица можда неће надокнадити друга страна, чак и ако јој је наложено да то учини.[429]

---

[428]Ђурђић, В., Ћирић, З., Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право, 151–168.

[429]Ћирић З., Психијатар као стручни саветник у кривичним поступцима. - У: Тематски зборник радова / Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Србије – Правни факултет Универзитета у Нишу: 291–303.

Процес контраекспертизе је важан јер суд, иако слободан у оцени доказа, мора узети у обзир аргументовану контраекспертизу приликом доношења одлуке. Управо ту лежи и главна сличност са учешћем стручног саветника у кривичном поступку и контраекспертизе, из које, према нама, институт стручног саветника црпе многе сличне карактеристике.

5.5. Стручни саветник странака

Област вештачења веома је комплексна. Полазећи од практичног значаја вештачења и његове централне улоге у доказном поступку, овај рад анализира кривичнопроцесни положај стручног саветника као специфичног субјекта. Будући да је деловање стручног саветника законски непосредно условљено институтом вештачења, предмет научног разматрања биће његова процесна овлашћења у ситуацијама када је експертиза одређена. У вези са тим, посебна пажња биће посвећена кривичнопроцесном односу између вештака и стручног саветника, као и критичкој оцени доказне снаге њихових стручних мишљења. Јако је битна и објективност у раду контраексперта, који треба да тежи ка утврђивању стварне истине и неутралности, што је кључно за вештачења, посебно у психијатрији и другим форензичким областима.[430]

Утврђивање чињеничног стања и правно разрешење кривичне ствари реализују се искључиво у оквиру формално покренутог и законом уређеног поступка. Остваривање овог циља примарно имплицира активност процесних странака, мада суштински допринос дају и остали примарни и секундарни кривичнопроцесни субјекти. При томе, на комплексност кривичних предмета значајно утиче убрзани научни и технолошки развој, који истовремено генерише нове и сложеније облике друштвено опасних понашања. Према томе, стручна помоћ странкама има оправдање са посматрано из аспекта остваривања основних задатака кривичног поступка, процесне странке — независно од тога да ли делују у прилог оптужбе или одбране — својим учешћем у утврђивању чињеничног стања објективно доприносе успешном расветљавању и мериторном разрешењу кривичне ствари. Међутим, будући да одговарајући институционални

[430] Станковић, М., Бореновић, Д., О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научног скупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 2019, 167.

механизми *de lege lata* нису предвиђени, процесна способност странака да пруже значајнији допринос разјашњавању комплекснијих техничких и других специфичних стручних питања остаје суштински ограничена, осим ангажовањем стручног саветника странака. Процесна активност кривичног суда и осталих учесника у поступку примарно се очитује у доказној сфери, односно кроз лоцирање и извођење доказа са циљем утврђивања чињеничног супстрата кривичне ствари. Ступањем на снагу Законика о кривичном поступку од 1. октобра 2013. године (*„Службени гласник Републике Србије”*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – УС и 62/21 – УС), законодавно је проширен круг кривичнопроцесних субјеката. Овом реформом у домаће казнено процесно право имплементиран је институт стручног саветника. Реч је о лицу које поседује специфична стручна знања из области у којој је наложено вештачење, а које странка може процесно ангажовати у сврху пружања стручне и консултативне помоћи током доказног поступка.[431]

Актуелни Законик о кривичном поступку децидно дефинише статусну позицију стручног саветника, нормирајући корпус његових процесних овлашћења и дужности. За разлику од институција судског вештака или стручног лица, које у доказне сврхе својом наредбом покреће и поставља орган поступка када је за валоризацију чињеница неопходно ванправно знање, стручни саветник представља институт који конституише и ангажује искључиво сама странка. Пре увођења ових реформских решења, домаћа кривичнопроцесна легислатива је као субјекте са посебним стручним компетенцијама препознавала једино вештака и стручно лице, чије је именовање било у ексклузивној надлежности органа који води поступак.[432]

Иако претходни законски оквир није експлицитно предвиђао право одбране на самостално ангажовање ванправних експерата, у праксолошкој димензији овај институт је био широко заступљен. Ова појава се нарочито манифестовала у предметима из области деликата против безбедности јавног саобраћаја, кривичних дела против живота и тела, као и кривичних дела против службене дужности. Тадашња судска пракса је редовно прихватала приватне експертизе (саобраћајне, медицинске, психијатријске или финансијске природе) које су израђене искључиво по налогу одбране, без претходне

[431] Др Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 220.
[432] Закон о судским вештацима (Act on Court Experts of the Republic of Serbia), Сл. гласник РС, бр. 44/2010).

наредбе правосудног органа. Истовремено, нису постојале формално-процесне препреке за непосредно саслушање тако ангажованих стручњака на главном претресу. Међутим, према тадашњем преовлађујућем доктринарном и јуриспруденцијалном ставу, такви налази и мишљења нису поседовали статус формалног доказа вештачењем. Они су третирани супсидијарно – као образложене примедбе одбране на већ изведено судско вештачење, што је потврђено и Решењем Врховног суда Србије (Кж. 2253/05 од 30. јануара 2006. године). Сходно овом ставу, вансудски налаз који достави окривљени нема својство процесног вештачења управо због недостатка судијске наредбе, већ представља стручни поднесак намењен оспоравању званичне експертизе.[433]

Позитивноправним решењима актуелног Законика о кривичном поступку извршена је формална кодификација института стручног саветника, чиме је заправо легализована пракса која је претходно била суптилније инкорпорирана кроз судску јуриспруденцију. За разлику од вештака и стручног лица, чије именовање представља суверено и службено процесно право органа поступка у случајевима када је неопходно дефицитарно ванправно знање, стручни саветник у казнени поступак улази искључиво на темељу диспозитивног овлашћења и приватноправне иницијативе самих странака. Међутим, једном конституисан као легитимни кривичнопроцесни субјект, његов статус се стриктно подвргава систему законских права, обавеза и општих процедуралних правила која обавезују и све остале учеснике. Будући да је његов ангажман функционално ограничен искључиво на домен у којем је суд наложио извођење доказа вештачењем, од круцијалног је значаја доктринирано елаборирати дијапазон његових процесноправних овлашћења. Ово намеће потребу за детаљним компаративним истраживањем интеракције између судског вештака, стручног лица и стручног саветника, као и за системском валоризацијом доказне снаге њихових супротстављених стручних налаза у процесу утврђивања релевантног чињеничног супстрата.[434]

Процедура ангажовања стручног саветника праћена је низом хетерогених специфичности, с обзиром на то да овај субјект може деловати како у својству појединца (лекара, инжењера или саобраћајног експерта), тако и у форми институционалног актера у оквиру специјализованих стручних установа. Посебно сложен правни и физички контекст

[433] Пресуда Окружног суда у Краљеву Кж. 41/07 од 14.2.2007.
[434] Кнежевић, С., Основна начела кривичног процесног права, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012.

јавља се у ситуацијама психијатријског вештачења, у којима судија наредбом одређује боравак и посматрање испитаника у затвореној медицинској установи с циљем свеобухватне дијагностике његовог душевног стања, урачунљивости или процесне способности. У оваквим околностима, специфичност предмета вештачења — која се везује за сумњу у душевну оболелост, привремене менталне поремећаје или болести зависности — непосредно диктира и модификује модалитете заштите права окривљеног, јер стручни саветник мора имати омогућен приступ медицинским капацитетима у којима је слобода кретања објективно лимитирана. Следствено томе, отварају се бројне доктринарне дилеме у вези са границама, обимима и облицима непосредне партиципације саветника у самој процедури медицинског испитивања, као и питање његовог стварног доприноса крајњем експертском закључку. Оваква комплексност се директно рефлектује на процесни паралелизам између лекара-вештака и медицинског стручног саветника, постављајући озбиљне доказне изазове пред суд приликом коначне оцене научне веродостојности њихових супротстављених стручних мишљења.[435]

У доктрини се отвара значајно теоријско питање о оправданости и могућности екстензивног пружања стручне помоћи самим кривичнопроцесним странкама, полазећи од чињенице да и ови субјекти континуирано учествују у прикупљању и верификацији чињеничне грађе. Наиме, партиципација овлашћеног тужиоца и окривљеног у процесу утврђивања чињеничног стања примарно се рефлектује кроз подношење образложених доказних предлога органу који води поступак. Надаље, њихова процесна улога манифестује се кроз непосредно присуство приликом извођења појединих доказних радњи, где им је нормативно признато право на активно процесно деловање. Овај домен обухвата овлашћење за постављање питања саслушаваним лицима, захтевање додатних стручних појашњења, као и континуирано иницирање нових процесно-правних предлога у циљу свеобухватног расветљавања дела.[436]

Полазећи од премисе да процесне странке, својим учешћем у утврђивању релевантних чињеница, симултано генеришу услове за успешно расветљавање и коначно правно разрешење кривичне ствари, намеће се закључак о неопходности стварања системских предуслова за њихово слободно коришћење ванправним стручним знањима.

[435] Krstevska, K., "The Expertise as a mean of Evidence", in: NBP – Journal of Criminalistic and Law, 2, 2009.
[436]Кнежевић,С., Начело расправности у кривичном поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу,Ниш, 207–218.

Овај циљ подразумева успостављање нормативног оквира који би странкама омогућио конзистентно ангажовање техничког саветника, чија би се примарна улога огледала у пружању специјализоване подршке на плану доказне иницијативе, критичке анализе научних налаза и ефективног коришћења процесноправних механизама током суђења и успешног откривања доказа, као и приликом њиховог извођења од стране органа кривичног поступка. Да би се створили ови услови, потребно је да законодавац најпре омогући пружање стручне помоћи странкама, тј. да предвиди да и кривичнопроцесне странке могу да затраже стручну помоћ од посебног стручног саветника. Овакав приступ омогућио би странкама суштинску и ефективну партиципацију у разјашњавању комплексних техничких и других специфичних питања, како у фази планирања, тако и непосредно током извођења појединих доказних радњи у поступку. Наш законодавац предвиђа могућност да странке ангажују стручног саветника, који ће им пружити помоћ у наведеним случајевима, мада предвиђа и могућност да саме странке присуствују извођењу појединих истражних радњи. Такође је предвиђено да странке, ако су присутне током давања објашњења стручног саветника, имају право да од стручног саветника траже да им пружи ближа објашњења. Према томе, сматрамо да не постоје сметње да законодавац предвиди ширу могућност коришћења стручне помоћи од стране кривичнопроцесних странака, јер то, према нашем мишљењу, намећу и практичне потребе. Наиме, странкама је потребна стручна помоћ, како у напред наведеним случајевима, тако и приликом разгледања процесних списа, а нарочито приликом разгледања оних процесних списа у којима је садржан резултат делатности стручних саветника. Тако окривљени уз себе може имати стручно лице приликом разгледања процесног списа у коме је фиксиран резултат делатности стручних саветника, односно извештај вештака или записник о саслушању вештака, ако претходно није присуствовао извођењу ових кривичнопроцесних радњи. Аналогно томе, институционална подршка стручног саветника мора бити доступна и овлашћеном тужиоцу, што добија на посебном значају у ситуацијама када тужилачку функцију врши оштећени као тужилац или приватни тужилац.[437]

[437]Кнежевић, С., Начело истине у кривичном поступку, Заштита људских и мањинских права у европском правном простору Правни факултет, Центар за публикације у Нишу, Ниш, 297–309.

На основу свега изложеног може се закључити да потреба за пружањем стручне помоћи постоји и код кривичнопроцесних странака, с тим што је неопходно да и законодавац кроз легислативу омогући и ширу реализацију те потребе.[438]

VI
СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Квалитетно расветљавање и мериторно разрешење кривичне ствари пред правосудне органе све учесталије постављају захтев за супстанцијалном асистенцијом других процесних субјеката, превасходно странака и осталих учесника у поступку. У том контексту, дистинктивно место заузима стручни саветник, као експерт који поседује специфична ванправна знања из области у којој је наложено извођење доказа вештачењем. Његова примарна функција састоји се у пружању стручне и консултативне помоћи странци која га је ангажовала, ради верификације релевантног чињеничног супстрата за чију је процену неопходна научна специјализација. Будући да прогрес науке и технологије симултано усложњава кривичне предмете и унапређује доказне методе, партиципација стручног саветника постаје неопходна ради стручне евалуације и контроле примарног вештачења. Овакав вид заштите и ефикаснијег остваривања процесних права конституише саму есенцију кривичнопроцесне улоге овог субјекта. Сходно томе, уз опште право на предлагање вештачења и избор вештака, актуелни Законик о кривичном поступку признаје странкама (јавном тужиоцу, оштећеном као тужиоцу, приватном тужиоцу и окривљеном) и аутономно право на избор стручног саветника у свим ситуацијама у којима је одређена судко-медицинска или друга техничка експертиза.[439]

Сходно одредби члана 125. став 2. Законика о кривичном поступку, конституисање процесног статуса стручног саветника врши се путем пуномоћја којим странка овлашћује одређено лице за пружање стручне помоћи. Иницијални процесни моменат за реализацију овог права везан је за доношење наредбе органа поступка о одређивању вештачења. С

[438]Шкулић, М.,Кривично процесно право, седмо измењено и допуњено издање. ПравнифакултетУниверзитета у Београду, Службенигласник, Београд, 2014.
[439]Кнежевић, С., Основна начела кривичног процесног права, Ниш: Студентски културни центар, Ниш: Пунта, 2012, 277.

обзиром на то да је ЗКП ову могућност екстензивно признао и јавном тужиоцу, у доктрини се отвара питање оправданости, модалитета и фаза његовог ангажовања. Извесно је да јавни тужилац током претходног поступка, делујући као орган поступка, суверено одређује вештачење ради утврђивања или оцене правно релевантних чињеница. Уколико у тој фази уочи недостатке у експертизи, он поседује механизме да наложи њену допуну и децидно отклони све дилеме пре подизања оптужног акта. Надаље, лоцира се озбиљан процесни упитник: због чега би јавни тужилац уопште користио институт стручног саветника у фази главног претреса, уколико је доказ вештачењем већ изведен по његовој сопственој наредби, а налаз и мишљење оцењени као довољно јасни и подобни за утемељење оптужнице.[440]

Чак и у хипотетичкој ситуацији када се доказ вештачењем први пут одређује на главном претресу наредбом суда, процесна реализација тужилачког права на ангажовање стручног саветника наилази на озбиљне практичне препреке. Срж проблема лежи у примени члана 125. став 2. ЗКП-а, који изричито захтева издавање пуномоћја. Домаћа правосудна пракса и доктрина не познају институт по којем јавни тужилац или јавно тужилаштво као државни органи легитимишу друге процесне субјекте путем пуномоћја. У свом институционалном деловању, јавни тужилац искључиво доноси наредбе, налоге или захтева обавештења. Из наведеног проистиче закључак да је улога стручног саветника дефакто конципирана као прерогатив одбране, док су процесне ситуације у којима би тужилаштво користило овај институт у пракси готово неостварive. Све врсте експертиза одређује орган поступка *ex officio* или на образложени предлог странака и браниоца, којима је истовремено признато право да сугеришу личност вештака и формулишу питања за изјашњење, сходно члану 117. став 1. и 2. ЗКП-а. Овде је важно разграничити да право странке на критичко оспоравање ових налаза кроз ангажовање саветника представља специфичан вид техничке помоћи, који се суштински разликује од института сведочења уређеног чланом 92. став 1. ЗКП-а. Док сведок износи сопствена чулна опажања о кривичном догађају, стручни саветник даје експертску вредносну оцену већ изведеног вештачења, чиме се потврђује његова самостална и специфична доказна улога.[441]

[440]Радосављевић-Милинковић, А.,Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015.
[441]Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.

Стручни саветник мора поседовати квалификације идентичне онима које се захтевају за фигуру судског вештака. Сходно одредбама позитивног права, он се по правилу бира из Регистра сталних судских вештака, док је ангажовање лица изван те евиденције дозвољено супсидијарно – искључиво ако за одређену област нема регистрованих вештака или су они спречени да поступе (сходно аналогној примени члана 114. став 3. ЗКП-а). Узимајући у обзир експанзију науке и технологије, као и чињеницу да бројни еминентни стручњаци из различитих дисциплина нису уврштени у званичне државне регистре, износимо критички став *de lege ferenda* да формални статус вештака не би смео бити ограничавајући фактор за именовање стручног саветника. Тренутни нормативни оквир, који право избора лимитира превасходно на уписане вештаке (осим у поменутом изузетку), превише је ригидан. Сматрамо да би законске одредбе требало екстензивно проширити тако да свако лице које дефакто располаже траженим ванправним знањима може стећи легитимитет техничког помагача странке. На крају, уочавањем ове проблематике лоцира се важно праксолошко питање: на који начин и у ком обиму стручни саветник може непосредно партиципирати у самом процесу извођења доказа, односно да ли му норме признају право на физичко присуство током самог чина вештачења.[442]

Сходно императивној одредби члана 126. став 1. Законика о кривичном поступку, стручном саветнику је признат широк корпус процесних овлашћења у циљу ефективне контроле доказног средства вештачења. Овај субјект ужива право на благовремено информисање о времену и месту спровођења експертизе, као и право на непосредну партиципацију кроз физичко присуство самом чину вештачења — што је процесна привилегија коју дели са окривљеним и његовим браниоцем. Надаље, његов легални статус обухвата овлашћење да током извођења ове доказне радње изврши увид у списе предмета и објекат вештачења, иницира предузимање специфичних стручних мера од стране именованог вештака, те формулише образложене примедбе на коначни налаз и мишљење. У фази главног претреса, стручном саветнику је омогућено да констрадикторно поставља питања вештаку и да у својству специфичног процесног учесника буде испитан у вези са предметом експертизе. Из наведеног законодавног решења евидентно проистиче симетрија између права одбране и права саветника у погледу присуства вештачењу, при

[442]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

чему је орган поступка нормативно обавезан да одмах по пријему нотификације о ангажовању саветника о томе службено извести вештака, руководиоца специјализоване установе или надлежни државни орган коме је поверено извођење доказа.[443]

Анализа члана 300. став 5. ЗКП-а указује да је право стручног саветника на присуство вештачењу условљено правом окривљеног и браниоца, чиме је овај институт процесноправно ограничен. Његов стварни обим зависи од фазе поступка, природе вештачења и техничких модалитета спровођења експертизе.[444]

Према императивној норми из члана 300. става 1. ЗКП, право окривљеног и одбране на присуство у претходном поступку ограничено је на испитивање вештака, без могућности суделовања у самом акту вештачења, што имплицитно онемогућава и присуство стручног саветника (нарочито при вештачењу у оквиру ванпроцесних институција). Овакво нормирање повлачи стриктну демаркациону линију између статуса вештака и стручног саветника. Иако поседује иста стручна својства, стручни саветник у поступку не фигурира као вештак, нити израђује формални налаз и мишљење, већ делује као процесни помоћник странке. Основна дистинкција огледа се у томе што саветник не нуди сопствено вештачење, већ критички анализира рад судијског/тужилачког вештака. Иако му члан 126. став 1. ЗКП омогућава да током испитивања изнесе стручне ставове, његов допринос задржава форму „исказа" под заклетвом (члан 126. став 2. ЗКП), а не налаза. Дакле, његова улога је у основи ревизорског карактера и усмерена је на контролу валидности изведеног вештачења.[445]

На овом месту се имплицитно отвара комплексно питање које из угла судске праксе генерише озбиљне догматске дилеме, а тиче се законске кохерентности између институције заклетве стручног саветника и корпуса његових права и дужности. Наиме, законодавно решење из члана 126. става 2. ЗКП обавезује стручног саветника на „непристрасно" давање исказа, док га већ наредни став истог члана императивно обавезује на пружање стручне, савесне и благовремене помоћи странци која га је ангажовала. У светлу овакве нормативне поставке, оправдано се отвара процесна дилема: уколико стручни саветник током анализе уочи чињеничне супстрате који штете интересима

[443]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.
[444]Милошевић, М., Даутбеговић, А., Кривично процесно право, Београд, 2014.
[445]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.

његовог процесног налогодавца (што је по природи ствари најчешће окривљени), да ли је дужан да их, руковођен начелом непристрасности, експлицитно предочи на главном претресу? Поступање у складу са положеном заклетвом у овој ситуацији улази у директну колизију са његовом примарном дужношћу суделовања у корист одбране. Сходно томе, изложено указује на озбиљну недореченост и амбивалентност кривичнопроцесног статуса стручног саветника. Законодавац га, са једне стране, функционално везује за одбрану ради пружања стручне подршке, док га, са друге стране, кроз институт заклетве оптерећује захтевом за објективношћу која је својствена искључиво судском вештаку, иако се њихови процесни положаји суштински разилазе.[446]

Имплементација стручног саветника као новог процесног субјекта имплицирала је потребу за супстанцијалнијим проширењем његових прерогатива и прецизнијим нормативним уобличавањем његовог статуса. У пракси је евидентно да јавни тужилац нема ни функционални интерес, ни реалну потребу за ангажовањем стручног саветника. Ово произилази из чињенице да тужилачка страна у свакој фази може иницирати учешће стручног лица или вештака, док му постављање саветника у смислу члана 125. става 3. ЗКП, као државном органу, није ни правно омогућено. На основу емпиријских показатеља из судске праксе и *de lege lata* анализе, намеће се закључак да би целисходније законодавно решење било експлицитно дефинисање стручног саветника као субјекта чија је функција искључиво у служби одбране. Кохерентно томе требало би ревидирати и корпус његових права и дужности. Оваквим приступом уклонила би се доктринарна противречност у погледу обухвата чињеничног супстрата о којем се саветник изјашњава. Тиме би се дефинитивно разрешила дилема да ли је он процесно одговоран окривљеном (као примарном кориснику стручне помоћи) или пак органу кривичног поступка (пред којим полаже заклетву на непристрасност).[447]

Са становишта судске праксе, правосудни органи су заузели децидан став у погледу процесног сукоба између одбране и званичног вештачења. Сходно правном схватању Посебног одељења Вишег суда у Београду (усвојеном на седници од 31. јануара 2012. године поводом тада новог Законика о кривичном поступку), евентуална противречност између исказа стручног саветника и налаза и мишљења вештака –

[446]Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.
[447]Мајић, М., Блог судије Мајића, (https://misamajic.com/Pitanje/strucni-savetnik-angazovanje-od-strane-tuzioca/), приступљено: 10. 4. 2020.

укључујући и специфичну област психијатријског вештачења – не представља правни основ за одређивање супервештачења. Овакав став почива на доктринарном постулату да између ова два извора стручних сазнања не постоји процесни еквивалентитет, односно они се не налазе у истој доказној равни. Наведене несагласности суд је дужан да разрешава непосредним испитивањем како вештака, тако и стручног саветника, при чему се стручно мишљење саветника подвргава свеобухватној судијској оцени у контексту осталих изведених доказа. Следствено томе, судски органи исказ стручног саветника не третирају као сурогат новог вештачења, већ кроз саслушање вештака настоје да конципиране примедбе искористе за отклањање нејасноћа у основном налазу. Тек у ситуацији када се ове противречности не могу процесно превазићи, суд доноси наредбу о допуни постојећег или одређивању потпуно новог вештачења, али стриктно одбијајући могућност институционализације супервештачења између ставова стручног саветника и званичног вештака.[448]

Институт понављања вештачења у домаћем кривичном процесном праву стриктно је регулисан чланом 124. ЗКП-а. Законски услови за одређивање новог вештака и поверавање задатка другом лицу испуњени су тек када се констатује да је постојећи налаз нејасан, непотпун, материјално погрешан, унутрашње противречан или у нескладу са чињеничним стањем, односно када се генерише оправдана сумња у његову веродостојност. Примена ове супсидијарне мере условљена је претходном немогућношћу отклањања уочених дефеката путем поновног саслушања процесуираног вештака или израдом допунског вештачења. Паралелно са процесноправним дефинисањем положаја вештака, у пракси се отвара питање временског лимита за инволвирање стручног саветника у кривични поступак. Сходно правном схватању Кривичног одељења Апелационог суда у Нишу, легитимација стручног саветника временски је координирана са трајањем доказног поступка на главном претресу и преклузивним роковима за предлагање нових доказа. У редовним околностима, а на основу чланова 350, 356 и 395 ЗКП-а, овај процесни учесник може бити ангажован најкасније до момента окончања извођења доказа и финализације вештачења на главном претресу. Изузетно, у случајевима сукцесивне допуне доказног поступка услед модификације или проширења актуелне

[448]Ђурђић, В., Перспектива новог модела кривичног поступка Србије, Наука, безбедност, полиција, год. 20, бр. 2, 2015.

оптужнице, ангажовање је допуштено и у каснијим фазама, сагласно императивним одредбама чланова 410, 411 и 414 ЗКП-а. Формално увођење стручног саветника у поступак представља конститутивни акт за остваривање његових процесних права и дужности. На основу члана 125. став 2 ЗКП-а, странке су дужне да стручном саветнику издају уредно пуномоћје за заступање. Како би саветник стекао право на активну партиципацију у поступку, наведена писмена исправа се мора безусловно и без одлагања поднети органу који води кривични поступак.[449]

Стриктно граматичко тумачење члана 125 став 2 ЗКП-а открива евидентну правну празнину у погледу процесног положаја специфичних категорија лица (попут неурачунљивих или процесно неспособних лица). Наиме, поменута законодавна одредба ову групу учесника фактички лишава могућности ангажовања стручног саветника, с обзиром на то da ЗКП не предвиђа сходну примену општих правила о процесној заступљености, нити експлицитно дефинише круг сродника овлашћених за супституцију приликом потписивања пуномоћја у њихово име. Сходно томе, у доктрини се отвара кључно дилематично питање: да ли се уочени правни лакунус може превазићи екстензивним тумачењем члана 125 став 2 ЗКП-а? Конкретно, поставља се питање оправданости аналогне примене круга лица из члана 75 став 1 ЗКП-а – којим је нормирано право законског заступника, брачног друга, крвних сродника у правој линији и других таксативно наведених лица да ангажују браниоца у име окривљеног. На основу изложеног, оправдан је закључак *de lege ferenda* да је актуелну одредбу члана 125 став 2 ЗКП-а неопходно нормативно допунити. Законодавно решење требало би да садржи експлицитну упућујућу норму на сходну примену члана 75 ЗКП-а, чиме би се процесно неспособним лицима кроз систем породичне заступљености ефективно гарантовало право на стручну помоћ у кривичном поступку.[450]

Корпус дужности стручног саветника обухвата и императив полагања заклетве пре процесног испитивања, сагласно члану 126 став 3 ЗКП-а. Уколико овај процесни учесник ускрати испуњење наведене обавезе, таква процесна позиција – аналогно одбијању заклетве од стране вештака – не генерише непосредне санкције у погледу дозвољености

[449]Милошевић, М., Остојић, М., Допринос стручног саветника доказивању у области информационих технологија, Зборник радова ЗИТЕХ-16 Регионално научно-стручно саветовање: Злоупотребе информационих технологија и заштита, Београд, 2016, 159.
[450]Исто, 167.

доказног средства, али непосредно имплицира слободну оцену доказа, будући да суд наведену околност може валоризовати приликом одмеравања веродостојности и доказне вредности његовог исказа. Поред тога, општа дужност стручног саветника огледа се у пружању легалне помоћи засноване на начелима стручности, савесности и ажурности, уз експлицитну забрану злоупотребе процесних овлашћења и опструкције кривичног поступка. Нарушавање процесне дисциплине, непоштовање наредби председника већа у погледу одржавања реда или лезија достојанства суда на главном претресу, повлачи новчано кажњавање у складу са казненим одредбама члана 370 став 1 ЗКП-а. Такође, обезбеђење присуства стручног саветника подлеже мери принудног довођења (члан 384 став 1 ЗКП), под условом кумулативног испуњења претпоставки које се односе на формалну уредност позива (члан 355 став 3 ЗКП), уручење позива по правилима достављања (члан 243 ЗКП) и неоправданост изостанка. Процесна техника саслушања стручног саветника на главном претресу заснива се на сходној примени норми које уређују испитивање сведока (члан 98 ЗКП), при чему се примењује метод непосредног унакрсног испитивања од стране странака, браниоца, председника и чланова већа. Начело диспозитивности омогућава и самом стручном саветнику да, уз претходно одобрење председника већа, непосредно адрусира питања другим учесницима (члан 402 став 1 и 2 ЗКП). Напослетку, у доктрини кривичног процесног права актуелизује се питање компатибилности улога, односно могућности да лице са претходним статусним својством сведока буде именовано за стручног саветника. Елаборација овог правног проблема захтева аналогију са кривичнопроцесним институтом вештачења. Иако је кумулација функција вештака и сведока декларативно неспојива због опасности од контаминације објективности, законодавство изузетно допушта ову конверзију. Генерално *ratio legis* за изопштавање сведока из процеса вештачења почива на превенцији субјективизма – тиме се спречава да вештак, уместо експлицитног руковођења аксиомима науке и струке, свој налаз и мишљење конструише под когнитивним утицајем непосредних чињеничних сазнања о кривичном догађају која су претходила самом вештачењу.[451]

Именовање лица које је претходно процесуирано у својству сведока за вештака генерише висок ризик од деградације процесне објективности услед потенцијалне

[451]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013, 207–264.

пристрасности. Надаље, у специфичним медицинским доменима, превасходно у форензичкој психијатрији, оваква кумулација улога отвара комплексне деонтолошке и етичке проблеме, што се еклатантно манифестује у ситуацијама када би лекар психијатар био одређен да спроведе експертизу над сопственим пацијентом. Насупрот томе, реалност судске праксе познаје ванредне чињеничне констелације у којима је за специфичну врсту стручног знања или услед дефицита стручњака једино могуће ангажовати управо оно лице које већ поседује статус сведока. Руковођен тим разлозима, законодавац је у члану 116 став 3 ЗКП-а нормирао суптилну могућност симултаног постојања, односно „удвајања" процесних својстава сведока и вештака. Систематским тумачењем и повезивањем ове одредбе са чланом 125 став 3 ЗКП-а, који императивно прописује сходну примену члана 116 ставова 1 до 3 ЗКП-а и на стручног саветника, изводи се недвосмислен доктринарни закључак: у ванредним околностима, статус сведока није апсолутна процесна сметња за именовање стручног саветника у истој правој ствари. Законик овакву могућност не искључује, али истовремено обавезује поступајући суд да са нарочитом пажњом евалуира све релевантне супстанцијалне околности које се узимају у обзир при одлучивању о непредумишљајности, подобности и стручном интегритету вештака у аналогним ситуацијама. У контексту процесне одговорности, на основу члана 401 став 1 тачка 1 ЗКП-а, суд је дужан да стручног саветника изричито упозори да је давање лажног исказа инкриминисано као кривично дело. Ова дужност је у непосредној корелацији са ванредним правним леком из члана 473 став 1 тачка 1 ЗКП-а. Према томе, уколико се правноснажна судска одлука у пресуђујућем делу темељи на лажном исказу стручног саветника, таква инкриминисана околност представља легални основ за покретање поступка за понављање кривичног поступка.[452]

Формалноправна реакција на процесну недисциплину у виду лажног сведочења на главном претресу нормирана је чланом 376 став 2 ЗКП-а. Према поменутој одредби, уколико се током главног претреса генеришу основи сумње да је стручни саветник – подједнако као сведок или вештак – дао неистинит исказ, председник већа је *ex officio* дужан да наложи састављање посебног записника о предметном исказу. Након што стручни саветник верификује записник својим потписом, односно након што председник

[452]Кнежевић, С., Кривичнопроцесно право, Друго допуњено и измењено издање, Правни факултет Ниш, 2015, 220.

већа формално констатује и образложи евентуално одбијање потписивања, наведено писмено се без одлагања експедира надлежном јавном тужиоцу ради даљег процесирања. Међутим, анализом овог института евидентира се озбиљан нормативни несклад и десинхронизација између процесног и материјалног казненог законодавства. Намеће се закључак о постојању очигледне колизије између цитираних правила ЗКП-а и одредби Кривичног законика (КЗ). Наиме узев, ни након свеобухватних новела из 2016. године (*Закон о изменама и допунама Кривичног законика, „Службени гласник РС", број 94/2016*), законодавац у бићу кривичног дела давање лажног исказа из члана 335 став 1 КЗ није инкорпорирао стручног саветника као потенцијалног извршиоца. Круг активних субеката овог кривичног дела остао је рестриктивно ограничен искључиво на сведека, вештака, преводиоца или тумача. Оваква законодавна недоследност ствара озбиљну доктринарну дилему у пракси у погледу реалне кривичноправне одговорности стручног саветника за исказ дат пред судом.[453]

Поред примарног овлашћења странака да самостално изаберу и путем пуномоћја ангажују стручног саветника за потребе одређеног вештачења, Законик о кривичном поступку конституише и супсидијарно право окривљеног, као и оштећеног у својству тужиоца, да поднесу захтев органу поступка ради постављења овог процесног учесника на терет буџетских средстава (члан 125 став 3 ЗКП). Процес евалуације и одлучивања о оваквом захтеву подлеже сходној примени сложеног законодавног оквира. Овај оквир обухвата одредбе о постављању пуномоћника оштећеном (члан 59 ЗКП) и одредбе о постављању браниоца сиромашном окривљеном (члан 77 ставови 1 и 2 ЗКП), затим правила која уређују одређивање сталног судског вештака (члан 114 став 3 ЗКП), као и императивне норме о институту изузећа вештака (члан 116 ставови 1 до 3 ЗКП). Против решења којим се одбија захтев за постављење стручног саветника дозвољен је правни лек – жалба, о којој, зависно од фазе кривичног поступка, мериторно одлучује судија за претходни поступак или ванрасправно веће (веће из члана 21 став 4 ЗКП). Са друге стране, право на постављење стручног саветника на терет буџета није експлицитно признато јавном тужиоцу. Овакво законодавно решење оправдано је процесноправном позицијом јавног тужиоца који током фазе истраге делује као орган поступка (те је, *ipso facto,*

[453]Радосављевић, Д., Саобраћајно-техничко вештачење, вештак и стручни саветник кроз нови закон о кривичном поступку у Републици Србији, XI симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, Златибор, 2012.

надлежан за одлучивање о захтевима које у овом смислу подноси окривљени). Након подизања и ступања на снагу оптужног акта, када јавни тужилац примарно заузима позицију странке у поступку, његова потреба за ангажовањем стручног саветника решава се кроз систем финансирања државних органа, у оквиру средстава која су му као правосудном органу буџетски опредељена. У погледу поделе функционалне надлежности, о основаности захтева за постављење стручног саветника одлучује судија за претходни поступак, председник већа или судија појединац. Саму формалну одлуку о именовању одређеног лица доноси председник суда пред којим се кривични поступак инсинуира, поштујући при томе обавезан редослед са званичног списка сталних судских вештака регистрованих у том суду.[454]

6.1. *RATIO LEGIS* УВОЂЕЊА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНИ ПОСТУПАК СРБИЈЕ

Имплементација стручног саветника као новог процесног субјекта са специфичним стручним компетенцијама, чија је примарна улога пружање стручне помоћи странкама у оквиру вештачења – као једне од материјално најзначајнијих доказних радњи – конструише фундаменталну новину у домаћем кривичном процесном законодавству. У кривичном поступку, странке (овлашћени тужилац и окривљени) партиципирају у утврђивању релевантног чињеничног стања превасходно кроз остваривање свог права на предлагање доказних средстава поступајућем органу. Кроз извођење тако предложених доказа не само да се верификују правно релевантне чињенице, већ се странкама конституише и процесна могућност активног присуства током доказних радњи. Ова активна процесна позиција омогућава им непосредно адрусирање питања, захтевање стручних појашњења, као и континуирано иницирање нових доказних предлога. Приликом предузимања свих наведених кривичнопроцесних активности у фази истраге, јавни тужилац задржава специфичан статус органа поступка са експлицитним

[454]Ђурђић, В., Ћирић З., Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право, 2016, 151.

процесноправним овлашћењем да руководи овом преткривичном, односно истражном фазом.[455]

Полазећи од фундаменталног аксиома да кривичнопроцесне странке, кроз своју активност на плану утврђивања чињеничног стања, непосредно детерминишу успешан исход расветљавања и пресуђења кривичне ствари, нормативно конструисање института стручног саветника омогућило је странкама еквивалентан приступ специфичним научним и стручним знањима. Овај процесни механизам првенствено се реализује кроз деловање стручног саветника, чија се примарна функција огледа у фацилитацији разумевања комплексно структурисаних налаза и мишљења вештака, чиме се странкама омогућава ефективно упражњавање њихових зајемчених процесних права. Наведена улога поприма посебан значај у комплексним и хетерогеним доказним доменима експертиза (вештачења), која по правилу пресудно утичу на коначни исход кривичног поступка и одабир врсте и мере кривичне санкције коју ће суд изрећи. У погледу нормативног унапређења овог института, оправдана је научна критика актуелних ограничења која се намећу стручном саветнику. Наиме, *de lege ferenda*, оправдано је залагање за експанзију његових процесних овлашћења кроз елиминацију крутих рестрикција које су наметнуте рестриктивним законским текстом и конзервативном судском праксом, а према којима је његово изјашњавање ограничено искључиво на суптилну усмену дескрипцију и експликацију на главном претресу. Надаље, функционална анализа положаја јавног тужиоца указује на то да овај државни орган фактички нема реални процесни интерес нити практичну потребу за инволвирањем стручног саветника у сопствену стратегију, будући да му је за остваривање истих циљева континуирано доступна мера одређивања вештачења. Овакав закључак додатно је поткрепљен рестриктивном упућујућом нормом из члана 125 став 3 ЗКП-а, која јавног тужиоца искључује из круга лица која могу захтевати постављење саветника на терет буџетских средстава. Сходно томе, са становишта уједначавања судске праксе и унапређења кохерентности законског текста, далеко би сврсисходније било извршити редефинисање овог института и стручног саветника експлицитно нормирати као ексклузивни кривичнопроцесни субјект на страни одбране, те у складу са том

[455] Кнежевић, С., Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2023.

асиметричном улогом прецизно систематизовати целокупан корпус његових специфичних права и дужности.[456]

Припрема за испитивање како сведока, тако и вештака и стручних саветника, зависи од два основна фактора. Важно је у којој се фази кривичног поступка приступа испитивању, као и то да ли се ради о лицима чије испитивање се врши на иницијативу одбране или на иницијативу тужилаштва. Права браниоца приликом испитивања вештака и стручних саветника током фазе истраге знатно су скромнија од оних којима он располаже на главном претресу, а само испитивање своди се на постављење отворених питања (сугестивна питања су забрањена), и то само уколико јавни тужилац дозволи да бранилац по службеној дужности питања испитанику поставља непосредно (чл. 300 ст. 8 ЗКП). На главном претресу испитивање сведока, вештака и стручних саветника тече кроз три фазе: основно, унакрсно и додатно испитивање. Право на основно испитивање бранилац по службеној дужности има уколико је одбрана предложила лице које ће бити испитано. Унакрсно испитивање, са аспекта одбране, представља испитивање лица која је предложило тужилаштво.[457]

Под појмом стручног саветника подразумева се процесни субјект који поседује специфичне научне, стручне или техничке компетенције у оквиру оне научно-дисциплинарне области у којој је одлуком поступајућег органа наложено спровођење доказне радње вештачења. Овај код нас новоуведени институт омогућава одбрани вођење делотворне расправе о налазу и мишљењу вештака, те је тиме значајно средство којим се остварује једнакост оружја у адверзијалном кривичном поступку. Осим законом изричито наведених права стручног саветника, као неизоставна, мора се нагласити његова улога на пољу стручне помоћи браниоцу по службеној дужности у погледу лакшег поимања налаза и мишљења вештака, те у припреми браниоца за испитивање вештака. Све наведено треба афирмативно да делује и на браниоце по службеној дужности, те да их подстакне на ангажовање стручних саветника у свим приликама у којима околности конкретног случаја то захтевају и дозвољавају, а закон омогућава. Ангажовање стручног саветника у кривичном поступку могуће је по два принципа, али увек након што је вештачење већ

[456]Шкулић, М., Илић, Г., Како је пропала реформа. Шта да се ради?, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2012, 107.
[457] Бејатовић, С., Шкулић, М., Илић, Г., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Мисија ОЕБС у Србији, Београд 2013.

одређено одлуком органа поступка. Прво, одбрана може самостално овластити стручног саветника за поступање у конкретном кривичном поступку, за шта се не тражи никакво одобрење органа поступка (чл. 125 ст. 2 ЗКП), и друго, одбрана може органу поступка поднети захтев за постављење стручног саветника (чл. 125 ст. 3 ЗКП). Одредбом чл. 125 ст. 2 ЗКП прописано је да странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника када орган поступка одреди вештачење. Потребно је имати у виду да иако законодавац користи појам „странка", што значи окривљени или јавни тужилац (бранилац није странка у кривичном поступку), ово није препрека за браниоца да изабере стручног саветника и потпише му пуномоћје, с обзиром на то да у складу са чл. 71 ст. 1 тач. 5 ЗКП бранилац по службеној дужности може у корист окривљеног предузимати све радње које може предузети и сам окривљени. Ово право се односи и на приватног и супсидијарног тужиоца.[458]

У случају из чл. 125 ст. 2 ЗКП бранилац је по службеној дужности обавезан да орган обавести о лицу које ће бити испитано, односно који аспект теорије одбране ће исказ тог лица поткрепити, што му омогућава да унапред припреми концепт испитивања или чак основна питања која ће поставити током испитивања. Када је реч о сведоцима, вештацима или стручним саветницима који се испитују на иницијативу тужилаштва, бранилац по службеној дужности не може ни на који начин учествовати у њиховој припреми за испитивање. Ако је такав испитаник већ испитан у ранијим фазама кривичног поступка, темељна припрема његовог испитивања подразумева анализу тих исказа.[459]

Окривљени и сведоци одбране могу представљати потенцијално важне изворе сазнања о лицу које се испитује на иницијативу тужилаштва, односно о могућој садржини његовог исказа. На овај начин, бранилац по службеној дужности ће пре испитивања знати шта може да очекује од испитаника и да ли ће уопште бити неопходно да му он поставља питања након јавног тужиоца. Имаће могућност и да се припреми за испитивање на тачно одређене околности, те да изради концепт испитивања. Са друге стране, моћи ће да суочи испитаника са евентуалним недоследностима и одступањима у исказима, чиме ће нарушити веродостојност исказа и дискредитовати испитаника. Подједнако је важно анализирати и друге доказе о чињеницама на које се односи исказ испитаника, те уочити и

[458]Правна схватања Посебних одељења Вишег суда у Београду – Нови Законик о кривичном поступку.
[459] Васиљевић, Т., Грубач, М., Коментар законика о кривичном поступку, Дванаесто измењено и допуњено издање, Службени гласник – Правни факултет Универзитет „Унион", Београд 2011.

издвојити доказе који могу компромитовати исказ, а са којима ће испитаник бити суочен током испитивања. Први корак браниоца по питању испитивања сведока, вештака и стручних саветника тужилаштва, а посебно уколико је реч о унакрсном испитивању на главном претресу, јесте свакако доношење одлуке о томе да ли овом типу испитивања уопште треба приступити. Ту одлуку ће бранилац по службеној дужности донети тако што ће себи поставити одређена питања. Прво, да ли је теза коју заступа одбрана уопште угрожена исказом проистеклим из испитивања од стране јавног тужиоца, и друго, да ли се може очекивати да ће се од конкретног лица добити исказ који ће ићи у прилог теорији одбране.[460]

Посебне потешкоће за браниоца, како приликом самог испитивања, тако и приликом његове припреме, постоје у случају испитивања вештака које је предложило тужилаштво. Најделотворнија припрема у овом случају подразумева консултације са стручњаком из области вештачења. У нашем кривичном поступку постоји могућност ангажовања стручног саветника који има посебна права и дужности током поступка, те је његова помоћ приликом припреме браниоца за испитивање вештака често од пресудног значаја и пожељно ју је користити кад год то објективне околности дозвољавају.

Сличности браниоца по службеној дужности и стручног саветника јесу те да суобојица дужнида окривљеном благовремено укажуна све стручне чињенице у вези са кривичним поступком како би даље превентивно деловао на њих и због којих би у даљем току поступка могао имати одређене потешкоће.[461]

Имплементација такозваног „сиромашког права" представља кључни инструмент за материјализацију фундаменталног начела правичности у кривичном поступку. Овај процесноправни механизам, нормиран одредбама члана 125 став 2 ЗКП-а, конституише овлашћење економски угроженог окривљеног (под кумулативним условима предвиђеним за одбрану сиромашних из члана 77 став 1 ЗКП-а), као и оштећеног у својству супституитивног или приватног тужиоца (под условима евалуираним за постављење пуномоћника из члана 59 став 1 ЗКП-а), да захтевају именовање стручног саветника чији ће хонорар бити рефундиран непосредно из буџетских средстава. Самим поступком финализације постављења оваквог стручног саветника координирају супсидијарна

[460] Вуковић, Н., „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења", Crimen 1, 2019.
[461] Gross, S. R., „Expert evidence", Wisconsin Law Review, 1991.

правила која уређују ангажовање сталног судског вештака (члан 114 став 3 ЗКП-а), уз обавезну императивну примену законских норми о формалном изузећу вештака (члан 116 ставови 1 до 3 ЗКП-а).[462]

Тужилаштво или суд (у зависности од фазе кривичног поступка) мора се обавестити о томе да стручни саветник ангажован, те да се уз такво обавештење поднесе и примерак пуномоћја, којим је стручни саветник овлашћен за поступање у том својству. Трошкове стручног саветника до правоснажног окончања кривичног поступка, у овом случају, сноси окривљени. Закон се децидирано не изјашњава о томе да ли стручни саветник ангажован на основу чл. 125 ст. 2 ЗКП мора бити лице са листе сталних судских вештака, али се у пракси показало да је због личног кредибилитета стручног саветника и поверења суда у његов налаз, примедбе и исказ увек пожељно да то буде неко од сталних судских вештака из одговарајуће области вештачења.[463]

У складу са чл. 125 ст. 3 ЗКП, одбрана има право да органу поступка поднесе захтев за постављење стручног саветника. Приликом одлучивања о захтеву одбране сходно се примењују одредбе ЗКП о одбрани сиромашних (чл. 77 ст. 1 и 2 ЗКП), одређивању вештака (чл. 114 ст. 3 ЗКП) и изузећу од дужности вештачења (чл. 116 ст. 1 до 3 ЗКП). То првенствено значи да ће стручни саветник бити постављен уколико окривљени према свом имовинском стању не може да плати награду и накнаду трошкова за његов рад, а кривични поступак се води за кривично дело за које се може изрећи казна затвора преко три године или ако то налажу разлози правичности. У том случају ће трошкови ангажовања стручног саветника пасти на терет буџета. Надаље, ако за одређену врсту вештачења постоје вештаци са списка сталних вештака, за стручног саветника се може одредити лице које није на том списку само ако постоји опасност од одлагања, ако су стални вештаци спречени или то захтевају друге околности. И на крају, разлози за изузеће од дужности поступања у својству стручног саветника истоветни су разлозима за изузеће од дужности вештачења (стручни саветник не може бити: лице које је искључено или ослобођено од дужности сведочења; лице које је запослено код оштећеног или

[462] Шкулић, М., Илић, Г., Како је пропала реформа. Шта да се ради?, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2012, 107.
[463] Давидовић, М., „Вештак и стручни саветник у кривичном поступку", Гласник Адвокатске коморе Војводине – часопис за правну теорију и праксу, књига 74, 2, 2014.

окривљеног или је заједно са неким од њих запослено код другог послодавца; лице које је већ испитано као сведок).[464]

6.2. ПРАВНА ПРИРОДА ДЕЛАТНОСТИ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА

Институт стручног саветника конституисан је као нови кривичнопроцесни субјект Новелом Законика о кривичном поступку из 2011. године. Пре ове кодификације, у судској пракси је евидентирано суптилније присуство неформалних стручних консултаната. Странке су ову врсту ванпроцесне помоћи иницирале превасходно у ситуацијама када је било неопходно извршити критичку евалуацију резултата експертског деловања вештака или стручних лица, као и током анализе релевантних процесних списа – попут записника о увиђају, писмених извештаја и записника о саслушању вештака или специјалиста у својству сведока. Сходно томе, у пракси су били учестали случајеви у којима је одбрана, изван тадашњих формалних оквира кривичног поступка, ангажовала стручна лица ради ефикасније припреме материјалне одбране и оспоравања вештачења, редовно се позивајући на њихове приватне налазе и закључке како током првостепеног претреса, тако и у поступцима по правним лековима.[465]

Насупрот ранијем, неформалном стању *de lege lata*, актуелно законско решење поред фундаменталног права на стручну правну помоћ браниоца, окривљеном изричито гарантује и право на техничко-научну подршку у виду стручног саветника. Примарни *ratio legis* овакве концепције почива на императиву да окривљени најпре когнитивно асимилира и разуме форму и суштину налаза, мишљења и исказа вештака, како би уопште стекао процесну могућност да се у материјалном смислу, а унутар строго дефинисаних формалних процесних оквира, аргументовано супротстави вештаку и изнесе сопствену критичку оцену спроведене експертизе.[466]

На прогресивну комплексност савремених кривичних ствари пресудно утиче убрзани научни и технолошки развој, који неминовно усложњава структуру чињеничног

[464] Делибашић, В., „Унакрсно испитивање – правила и изазови", Журнал за криминалистику и право 1, 2014.
[465] Кнежевић,С., Основна начела кривичног процесног права / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Студентски културни центар, 2012 (Ниш: Пунта). 277; 24 cm. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 265–277.
[466] Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

супстрата. Сходно томе, процесна активност кривичног суда и осталих учесника доминантно се артикулише у доказној сфери, односно кроз детекцију, фиксацију и извођење доказа усмерених на утврђивање правно релевантних чињеница које чине суштину кривичног предмета. У том контексту, реалност судске праксе пре доношења важећег процесног оквира често је бележила ситуације у којима је одбрана као доказно средство суду прилогла експертизе спроведене изван формалног судијског мандата, односно без институционалне наредбе органа поступка, а на основу сопственог приватног захтева (што се еклатантно манифестовало кроз саобраћајно-техничка, судско-медицинска, форензичко-психијатријска или економско-финансијска вештачења). Процесноправно посматрано, тада нису постојале формалне препреке да вештак који је ангажован по приватној иницијативи окривљеног буде непосредно саслушан пред судом. Међутим, конзервативни став тадашње судске праксе такве ванпроцесне налазе и мишљења није валоризовао као самостална доказна средства, већ их је рестриктивно третирао и квалификовао искључиво као материјалне примедбе одбране на постојећу, судски одређену експертизу, управо због чињенице да то ново изјашњавање није било генерисано наредбом правосудног органа.[467]

Актуелним Закоником извршена је формална кодификација и легална инкорпорација стручног саветника као самосталног кривичнопроцесног субјекта, чиме је заправо нормативизована пређашња пракса која је у појединим сегментима већ била емпиријски етаблирана и прихваћена у судском суђењу. Фундаментална разлика између вештака и стручног лица – које децидирано одређује орган поступка ex officio када се генерише потреба за специфичним научним или техничким сазнањима – и стручног саветника огледа се у природи њиховог процесног конституисања. Наме узев, стручни саветник се инволвира у кривични поступак ексклузивно на темељу начела диспозитивности, односно вољом и по захтеву самих странака. Међутим, оног момента када формално стекне статус процесног субјекта, стручни саветник постаје носилац

[467] Илић, Г. П., et al., Коментар законика о кривичном поступку, Десето измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2018.

законом дефинисаног корпуса права и обавеза, те подлеже императивним правилима процесне дисциплине подједнако као и сви остали учесници у поступку.[468]

Будући да је легално деловање стручног саветника каузално повезано са институтом вештачења и рестриктивно ограничено искључиво на ону научно-стручну област у којој је експертиза наложена, од кључног је доктринарног значаја извршити детаљну евалуацију његовог процесног положаја и функционалних овлашћења у констелацији када је вештачење одређено. У корелацији са тим, неопходно је подвргнути критичкој анализи и диференцирати међусобни процесни однос, деловање и разграничење између вештака, стручног саветника и стручног лица, као и упоредну доказну вредност њихових стручних судова у процесу судске верификације и утврђивања чињеничног стања.[469]

Функционална партиципација стручног саветника у оваквим експертизама неминовно индукује диференциране процесне специфичности, задобија особен доктринарни значај и иницира хетероген комплекс отворених питања. Ова околност имплицира императив прецизног дефинисања формалних лимита и модалитета под којима стручни саветник уопште може остварити право на физичко присуство током непосредног спровођења вештачења, као и валоризацију квалитативног нивоа његовог супстанцијалног доприноса тој доказној радњи. У оквиру ове проблематике, посебан научни интерес и пажњу побуђују комплексна питања која се концентришу око процесне позиције судског вештака-психијатра у сучељавању са стручним саветником, што се по природи ствари директно рефлектује на упоредну евалуацију и сукоб њихових супротстављених стручних судова, експертиза и експликација у току доказног поступка.[470]

6.3. УЛОГА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Важећи Законик о кривичном поступку супстанцијално инкорпорира такозвани мешовити модел вештачења, чија се суштина огледа у симултаном и паралелном

[468] Тарковић, М., Лајић, О., "Криминалистичко-техничка помоћ полиције правосудним органима на територији СУП Београд" (Криминалистичко-техничка помоћ полиције правосудним органима на територији СУП Београда), у: Безбедност, бр. 1, 2004.
[469] Кнежевић, С., Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2015.
[470]Милошевић, М., „Стручни саветник у кривичном поступку”, Избор судске праксе 2/15.

деловању објективног, институционално постављеног судског вештака и стручних консултаната које ангажују саме процесне странке. Законодавац при томе не нормира нумеричке рестрикције у погледу дозвољеног броја именованих стручних саветника на страни било ког процесног субекта. Иако формалноправно овлашћени тужиоци и окривљени поседују еквивалентно, законом зајемчено право на избор и формално легитимисање стручног саветника путем пуномоћја, остваривање овог процесног правног лека у пракси поприма знатно ужи обим када је реч о јавном тужиоцу, у поређењу са динамиком и димензијама његовог упражњавања од стране одбране.[471]

Оваква процесна асиметрија резултат је специфичних ставова у домаћој правној доктрини. У науци кривичног процесног права, под непосредним утицајем теоријских опсервација које артикулише професор др Саша Кнежевић, заступљено је научно мишљење према којем је изворно легално овлашћење за ангажовање стручног саветника примарно резервисано за окривљеног, оштећеног као супституитивног тужиоца и приватног тужиоца. Према овом доктринарном становишту, јавни тужилац *ex natura rerum* нема супстанцијалну потребу за инволвирањем стручног саветника у сопствену процесну стратегију, будући да у својству органа поступка поседује континуирано и суверено законско право да својом наредбом непосредно одреди спровођење вештачења.[472]

Надаље, у правној теорији се конзистентно наводи да стручни саветник, иако је лишен формалноправног својства вештака, обавља улогу која је материјално аналогна функцији вештачења, делујући као својеврсни „паралелни вештак“ под окриљем страначке диспозиције. По природи ствари и логици процесне архитектуре, овај феномен има највећу практичну валоризацију на страни одбране. Будући да се кривични поступак покреће и води против окривљеног, управо њему припада право на употребу ове стручне противтеже ради остваривања баланса и начела једнакости оружја. Насупрот томе, јавни тужилац у преткривичној и истражној фази задржава уставну и законску супремацију органа поступка, те руководи истрагом у оквиру које има монопол над доказним иницирањем и одређивањем институционалних вештачења.[473]

---

[471] С. Кнежевић, Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2015, 303.

[472] Неретко када је предмет поступка кривично дело тешко дело против безбедности јавног саобраћаја.

[473] М. Шкулић, Кривичнопроцесно право, Седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије студио, Београд 2014, 230.

Имплементација права странака на стручну помоћ превасходно се материјализује кроз непосредно ангажовање стручног саветника. Емпиријска анализа указује на то да се јавни тужилац изузетно ретко опредељује за формално легитимисање и издавање пуномоћја стручном саветнику ради његове партиципације на главном претресу. Насупрот томе, одбрана показује изразито виши степен процесне иницијативе, те се за инволвирање стручног саветника сукцесивно опредељује како у фази истраге, тако и у току централне процесне фазе – главног претреса.[474]

Наведено доктринарно становиште евидентно имплицира тумачење *contra legem,* али истовремено актуелизује питање прецизне идентификације процесних ситуација у којима се право јавног тужиоца на инволвирање стручног саветника може ефективно применити. Формалноправни основ који јавном тужиоцу омогућава да путем пуномоћја легитимише стручног саветника експлицитно деривира из императивне законске норме садржане у члану 125 став 2 ЗКП-а, којом је предвиђено генерално овлашћење странака на избор и ангажовање овог процесног субјекта. Ипак, током истражне фазе, јавни тужилац делује као орган поступка који самостално доноси наредбу о одређивању вештачења. Изузетно, у фази судске контроле оптужнице, кривично ванрасправно веће може – ради потпунијег разјашњења чињеничног супстрата – наложити јавном тужиоцу сукцесивну допуну истраге управо кроз спровођење вештачења. Сходно томе, са становишта процесне логике, потпуно је нецелисходно да јавни тужилац у истрази ангажује стручног саветника, будући да он суверено опредељује предмет експертизе, персонални супстрат (личност вештака), дефинише његов процесни задатак и непосредно руководи целокупним поступком вештачења.

Насупрот томе, остваривање права јавног тужиоца на ову врсту стручне помоћи задобија своје процесно оправдање ексклузивно у следећим таксативно наведеним сутуацијама:

---

[474] У законодавству Босне и Херцеговине/Федерације БиХ/Брчко Дистрикта/Републике Српске, странке, бранилац и суд могу на главном претресу да ангажују своје вештаке, чије трошкове сносе. Међутим, према ставовима судске праксе у БиХ, писмени налаз и мишљење вештака по налогу одбране и ван кривичног поступка не може се користити ни онда када је извршено и од признатих стручњака, органа и институција. 20 О томе: Hajrija Sijerčić – Čolić, Krivično procesno pravo – Knjiga I – Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2017, 399.

1. Када поступајући суд на главном претресу донесе наредбу о извођењу доказа вештачењем, поступајући по изричитом предлогу окривљеног или његовог браниоца;
2. Када суд по службеној дужности (*ex officio*) или на иницијативу одбране наложи израду допунског вештачења или пак повери ново вештачење другом вештаку (члан 124 ЗКП-а).

У емпиријској стварности српског правосуђа, примери у којима јавни тужилац путем пуномоћја инволвира стручног саветника представљају изоловане изузетке. Као карактеристичан пример из судске праксе издваја се предмет Првог основног суда у Београду (К. бр. 5418/12), који је правноснажно окончан доношењем ослобађајуће пресуде. У предметном кривичном поступку, који је карактерисала висока чињенична комплексност праћена спровођењем бројних основних, допунских и комисијских (тимских) експертиза, јавни тужилац је током фазе главног претреса искористио своје законско овлашћење и формално ангажовао стручног саветника ради парирања деловању одбране.[475]

Сходно томе, поред изворног процесног овлашћења за предлагање извођења доказа вештачењем и персоналног одређивања личности вештака, Законик о кривичном поступку конституише и право странака – укључујући јавног тужиоца, оштећеног у својству супституитивног или приватног тужиоца, као и окривљеног – на избор и ангажовање сопственог стручног саветника, кад год је одлуком надлежног органа наложена ова доказна радња. Према императивном слову члана 125 став 2 ЗКП-а, формално увођење овог процесног субјекта у предметну правну ствар реализује се издавањем уредног страначког пуномоћја. Хронолошки посматрано, најранији процесни тренутак и преклузивна почетна тачка за упражњавање овог права детерминисани су самим моментом доношења наредбе о одређивању вештачења од стране органа поступка. С обзиром на то да кодификовани процесни оквир ову могућност недвосмислено признаје и јавном тужиоцу, у теорији и пракси отвара се значајна дилема: у којим констелацијама ће

[475] Из пресуде Првог основног суда у Београду К број 5418/12 од 26.12.2017. године, извршен непосредан увид у Првом основном суду у Београду.

овај државни орган реално инволвирати стручног саветника у своју процесну стратегију и кроз које формалне модалитете?[476]

Аксиоматски је неспорна чињеница да јавни тужилац током претказивичног и истражног поступка, делујући са позиције сувереног органа поступка, поседује ексклузивно право да писменом наредбом одреди спровођење вештачења уколико евалуира да је за утврђивање или критичку оцену правно релевантних чињеница неопходна супстанцијална помоћ лица које располаже специфичним научним или стручним знањем. Сходно томе, уколико се у овој процесној фази генеришу одређене дилеме, нејасноће или потреба за проширењем предмета експертизе, тужилац је овлашћен да наложи сукцесивну допуну вештачења. Сви евентуални недостаци, материјалне констрадикције или дефекти у приложеном налазу и мишљењу морају бити отклоњени у непосредној процесној корелацији између поступајућег тужиоца и именованог вештака пре момента финализације и подизања оптужног акта.[477]

Следствено томе, након верификације оптужнице и отварања фазе главног претреса, поставља се оправдано доктринарно питање: који је *ratio* или оправдање да јавни тужилац инволвира стручног саветника у централну процесну фазу, када је предметна експертиза већ реализована по његовој сопственој наредби у претходном стадијуму кривичне ствари? Уколико примарни резултати вештачења тужиоцу нису пружали апсолутну чињеничну јасноћу и потврду заснованости сумње током претходног поступка, он на темељу таквог дефицитарног доказног супстрата логички не би ни конструисао, нити поднео оптужницу суду.[478]

Чак и када се анализира алтернативна могућност – према којој се вештачење по први пут одређује тек на главном претресу одлуком и наредбом поступајућег већа – теза о оправданости ангажовања стручног саветника од стране јавног тужиоца наилази на непремостиву формалноправну баријеру. Наиме, уколико би тужилац и покушао да оствари ово право, у пракси се отвара нерешив институционални лакунус: на који начин

---

[476] Sijerčić – Čolić, H., Krivičnoprocesno pravo – Knjiga I – Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2017.

[477] Ћирић, З., Стручни саветник у кривичном поступку = Legal advisor in criminal procedure / Војислав Ђурђић, Зоран Ћирић. Косовска Митровица : Правни факултет = Priština [i. e.] Kosovska Mitrovica : Faculty of Law ; Београд : Институт за упоредно право.

[478] Ћирић, З., Ђурђић, В., СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ Косовска Митровица : Правни факултет Универзитета ; Београд: Институт за упоредно право, 2023. - ISBN 978-86-6083-086-1. – 151–169. - 343.148(497.11). - COBISS.SR-ID 116069897

овај државни орган уопште може конституисати и пренети процесна овлашћења на саветника, имајући у виду императивно слово члана 125 став 2 ЗКП-а који захтева издавање страначког пуномоћја? Савремена судска пракса и позитивно процесно право не познају, нити допуштају констелацију у којој јавни тужилац, као репрезент државне власти, суверенитет и процесна овлашћења преноси на другог субјекта путем класичноправног института уговора о пуномоћју. Судско деловање јавног тужиоца стриктно је каузално везано за јавноправне акте – издавање наредби, налога, подношење захтева и упућивање службених обавештења. На основу изложеног, намеће се дефинитиван и егзакатан казненопроцесни закључак: институт стручног саветника по својој унутрашњој природи, логици ствари и легалним ограничењима примаран је инструмент одбране, док су реалне процесне ситуације у којима би јавни тужилац практично и формално могао да ангажује стручног саветника готово потпуно искључене.[479]

Процесна иницијатива за спровођење било које врсте експертизе деривира из овлашћења органа поступка, који доказну радњу вештачења одређује *ex officio* или пак поступајући по децидираном предлогу странака и одбране. У оквиру овог процесног права, подносиоци су овлашћени да сугеришу персонални супстрат, односно конкретну личност вештака коме чињеничну проверу треба поверити, као и да прецизно уобличе и формулишу питања која ће му током испитивања бити адресирана.[480]

Паралелно са тим, процесни захтев за утврђивање способности за партиципацију у доказном поступку своје утемељење проналази у одредби члана 92 став 1 ЗКП-а. Овом нормом је дефинисано да статус сведока и способност сведочења уопште припада сваком лицу које је перцептивно подобно да верно пренесе сопствена сазнања, сећања и опажања у вези са предметом сведочења. Систематским тумачењем, ова одредба уједно уређује и општу способност за сведочење која се, кроз сходну примену правила о испитивању учесника, рефлектује на све субјекте који пред судом вербализују своја сазнања. Начелно, не постоје унапред нормиране процесне сметње да у својству сведока буде саслушано лице са специфичним физичким или душевним дефицитима, малолетник, лице у дубокој

[479] Шкулић, М., Кривично процесно право, Седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије студио, Београд 2014.
[480] Члан 117 став 1 и став 2 ЗКП-а Републике Србије (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

старости или пак тешко оболело лице. Једини супстанцијални услов јесте позитивна процена поступајућег органа да је то лице способно да репродукује чињенична обавештења о околностима које се у поступку верификују. Сходно томе, исказ малолетног оштећеног лица, код кога је констатована ментална неразвијеност или сублимирани суфицит у когнитивном развоју, поседује пуни процесни легитимитет и доказну снагу, под условом да је његово саслушање реализовано уз стриктно поштовање посебних законских модалитета и заштитних процесноправних услова.[481]

Из цитираног законодавног оквира недвосмислено деривира процесно овлашћење стручног саветника да конституише своје право на присуство током непосредног спровођења вештачења, и то у свим оним ситуацијама у којима је таква акција заједмчена окривљеном и његовом браниоцу. Истодобно, на страни органа поступка установљена је императивна обавеза да, непосредно након пријема званичног обавештења о формалном инволвирању стручног саветника, о томе без одлагања информише поступајућег вештака, руководиоца специјализоване стручне установе или надлежни државни орган коме је израда експертизе поверена. Сагласно прецизном казненопроцесном слову члана 300 став 5 ЗКП-а, јавни тужилац је дужан да стручном саветнику упути службено обавештење о могућности активног присуства доказној радњи вештачења.[482]

Ипак, будући да је легална партиципација стручног саветника каузално условљена и акцесорно везана искључиво за обим права која у датом моменту припадају окривљеном и одбрани, евидентира се да је његово право на присуство супстанцијално лимитирано. Овај процесни обим у потпуности рефлектује зависност од конкретног стадијума у коме се кривични поступак налази, као и од саме природе, врсте и техничког начина на који се предметно вештачење реализује.[483]

Спецификација права на присуство у доказном поступку нормирана је одредбом члана 300 став 1 ЗКП-а, према којој је окривљеном и његовом браниоцу у претходном поступку експлицитно заједмчено право пристуству испитивању вештака, док су симултано лишени могућности партиципације у самом акту извођења вештачења. Сагледавајући

[481] Mauet, T. A., McCrimmon, L. A., Fundamentals of Trial Technique, Third Australian Edition, Thomson Reuters, Rozelle – Pyrmont, 2011.
[482] Станковић, М., Бореновић, Д., О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научног скупа "Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14. новембар 2019.
[483] Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016, 209–308.

материјалне специфичности овог доказног средства, констелација у којој се вештачење реализује изван непосредног надзора органа поступка – а нарочито када оно инхерентно захтева клиничко испитивање и дуготрајно посматрање субјекта – представља озбиљан процесни хендикеп и дефицит за окривљеног и његову одбрану. Тако, у ситуацијама када се експертиза спроводи у оквиру специјализоване стручне установе или надлежног државног органа (попут затворских или форензичко-психијатријских болничких стационара), странке немају легални основ за присуство, што *ex definitione* имплицира и апсолутну процесну баријеру за партиципацију самог стручног саветника.Оваква ригидна законодавна решења уједно повлаче оштру доктринарну демаркациону линију између процесног статуса вештака и стручног саветника. Иако се стручни саветник персонално регрутује из истог регистра званичних експерта као и вештак, он у конкретном кривичном поступку нема својство вештака, нити је легитимисан за конструисање и подношење формалног налаза и мишљења. Његов домен деловања је стриктно помоћног карактера и обухвата пружање научно-техничке подршке странкама унутар оне области у којој је вештачење наложено. Суштинска и фундаментална дистинкција између ова два субјекта почива на чињеници да стручни саветник органу који води поступак не реферише сопствене независне експертске закључке у форми научног судова, већ кроз свој процесни исказ рестриктивно маркира материјалне недостатке, методолошке пропусте или износи критичка запажања у вези са већ датим налазом и мишљењем институционалног вештака.[484]

Насупрот начелној неспојивости функција, реалност судског поступка познаје ванредне чињеничне констелације у којима је за специфичну врсту стручног знања једино могуће ангажовати управо оно лице које већ поседује статус сведока. Руковођен тим разлозима, законодавац је у члану 116 став 3 ЗКП-а нормирао суптилну могућност симултаног постојања, односно „удвајања" процесних својстава сведока и вештака. Систематским тумачењем и повезивањем ове одредбе са чланом 125 став 3 ЗКП-а, који императивно прописује сходну примену правила о изузећу вештака и на стручног саветника, изводи се недвосмислен доктринарни закључак: у ванредним околностима,

[484]Грубач, М., Вештачењеу кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку, АК Војводине, Нови Сад, 2015, 75.

претходни статус сведока није апсолутна процесна сметња за именовање стручног саветника у истој правој ствари.[485]

Позитивно законодавство овакву конверзију улога експлицитно не искључује, али истовремено обавезује поступајући суд да са нарочитом пажњом евалуира све релевантне супстанцијалне околности које се узимају у обзир при одлучивању о непредумишљајности, подобности и стручном интегритету вештака у аналогним ситуацијама. У контексту процесне одговорности, на основу члана 401 став 1 тачка 1 ЗКП-а, суд је дужан да стручног саветника пре саслушања изричито упозори да је давање лажног исказа инкриминисано као кривично дело. Ова дужност је у непосредној корелацији са ванредним правним леком из члана 473 став 1 тачка 1 ЗКП-а, према којем ситуација у којој се правоснажна судска одлука у пресуђујућем делу темељи на лажном исказу стручног саветника представља легални и легитимни основ за покретање поступка за понављање кривичног поступка.[486]

Са друге стране, право на постављење стручног саветника на терет буџета није признато јавном тужиоцу. Овакво законодавно решење оправдано је процесноправном позицијом јавног тужиоца који током фазе истраге делује као орган поступка (те је, *ipso facto*, надлежан за одлучивање о захтевима које у овом смислу подноси окривљени). Након подизања оптужног акта, када јавний тужилац примарно заузима позицију странке у поступку, његова потреба за ангажовањем стручног саветника решава се кроз систем финансирања државних органа, у оквиру средстава која су му као правосудном органу буџетски опредељена. У погледу поделе функционалне надлежности, о основаности захтева за постављење стручног саветника одлучује судија за претходни поступак, председник већа или судија појединац. Саму формалну одлуку о именовању одређеног лица доноси председник суда пред којим се кривични поступак води, поштујући при томе обавезан редослед са званичног списка сталних судских вештака регистрованих у том суду.[487]

---

[485] Кнежевић, С., Načelo slobodne ocene dokaza / Saša Knežević. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Apstrakt ; Summary. - U: Revija za kriminologiju i krivično pravo. - ISSN 1820-2969. - God. 49, br. 2/3 (2011), 403–415. - 343.14. - COBISS.SR-ID 188088076

[486] Закон о судским вештацима, Сл. гласник РС, бр. 44, 2010.

[487] Вучинић, В., Трешњев, А., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Прво издање, Пословни биро ДОО, Београд, 2013, 273.

Корпус личних и процесних права којима стручни саветник располаже еквивалентан је заштити која се гарантује осталим учесницима у кривичном поступку. Овај контингент права примарно обухвата гаранцију употребе матерњег језика, односно језика који стручни саветник разуме, уз инхерентну и експлицитну дужност поступајућег органа да га поучи о могућности коришћења преводиоца уколико процесни језик не познаје или пак инсистира на употреби сопственог језика. Надаље, новчана релација која проистиче из његовог ангажовања инкорпорирана је у општу масу трошкова кривичног поступка, док у домену процесне заштите стручни саветник поседује легитимно право да од суда захтева ефикасну процесноправну заштиту од било ког облика вербалног вређања, омаловажавања или малтретирања током извођења доказних радњи.[488]

Са друге стране, границе његових функционалних овлашћења децидирано су рестриктивне у погледу доказне иницијативе. Стручни саветник је изричито лишен права на састављање и подношење независног научног налаза и мишљења суду, будући да не партиципира у поступку са статусним карактеристикама које закон везује за судског вештака. Сходно томе, вербално изјашњавање стручног саветника у српској кривичнопроцесној доктрини начелно не конструише аутономно доказно средство нити засебну доказну форму, из чега произлази да он не подлеже материјалноправној кривичној одговорности за квалификовани облик кривичног дела давање лажног исказа.[489]

Ипак, са аспекта формалне судске процедуре, процесни положај стручног саветника је у знатној мери уподобљен и аналоган статусном својству сведока. Слично институту сведочења, он пред поступајућим органом полаже свечану заклетву, а његова активност приликом расправљања о предмету експертизе дефинише се као „исказивање“, што прави оштру демаркацију у односу на писмено вештачење. Будући да легални оквир омогућава његово детаљно процесно испитивање о чињеничном супстрату вештачења, његов вербални исказ суштински задобија одређену квалитативну доказну снагу. Иако се на овом исказу не може непосредно темељити осуђујућа или ослобађајућа судска пресуда, деловање стручног саветника има потенцијал да озбиљно компромитује и девалвира веродостојност институционалног налаза и мишљења вештака, чиме се пред судом отвара

[488] Крстевска, К., „Вештачење као доказно средство“, у: НБП – Криминалистички и правни часопис, 2009, 288–302.
[489] Члан 335 став 3 Кривичног законика Републике Србије (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

обавеза да чињеничне противречности разјасни кроз наредбу за израду допунског или потпуно новог вештачења.[490]

6.4. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА

Законик о кривичном поступку дефинише стручног саветника као субјекта који поседује специфичне научне, техничке или стручне компетенције у оквиру оне области у којој је одлуком поступајућег органа наложена доказна радња вештачења. Правна теорија је конзистентна у оцени да је имплементацијом овог института супстанцијално унапређен и ојачан кривичнопроцесни положај окривљеног, будући да одбрана представља процесну страну која у емпиријској стварности најчешће генерише потребу за овом врстом научно-техничке подршке. Сходно начелу страначке диспозитивности, странка је овлашћена да самостално изабере и путем уредног пуномоћја легитимише стручног саветника, а најранији преклузивни моменат за реализацију овог права детерминисан је самим доношењем наредбе о одређивању вештачења од стране органа поступка.

Евидентно је да, премда позитивно законодавство могућност инволвирања стручног саветника формално конституише у корист свих процесних странака – што обухвата окривљеног, оштећеног у својству супституитивног тужиоца и приватног тужиоца – предмет озбиљног доктринарног спора остаје овлашћење јавног тужиоца да путем уговора о пуномоћју ангажује овог учесника, посебно у светлу чињенице да тужилац истовремено врши функцију сувереног органа поступка током истражне фазе. Са становишта казненопроцесне телеологије, потпуно је лишено целесисходности да стручног саветника ангажује управо она процесна страна по чијој је наредби или предлогу експертиза већ покренута и којој је персонални састав вештака унапред познат и одобрен, без обзира на то што слово закона формално не искључује такву апстрактну могућност. Будући да јавни тужилац у истрази ауторитативно одређује вештачење, његова потреба за сукцесивним ангажовањем стручног саветника у тој фази објективно престаје да постоји. Примарни *ratio legis* и функција овог института огледају се у томе да он послужи као својеврсна процесна противтежа која ће критички оспорити, валоризовати или „изазвати”

[490]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013, 207–254.

налаз и мишљење институционалног вештака, како правосудни орган не би *a priori* и некритички прихватао стручне закључке.[491]

Евентуална легитимација јавног тужиоца за остваривање овог права могла бы се лоцирати искључиво у фази главног претреса, где он губи прерогативе органа поступка и примарно заузима позицију странке. Ипак, дубља анализа законодавне намере упућује на закључак да ни оваква констелација није била примарни циљ творца закона, с обзиром на то да је тужилац имао суверену процесну прилику да током претходног поступка реализује сва потребна вештачења и на њиховим резултатима конструише и утемељи оптужни акт. Сходно томе, изолована теоријска могућност у којој би јавни тужилац могао дефинисати легитиман интерес за ангажовање стручног саветника током главног кривичног поступка своди се на две ванредне процесне ситуације:

- Констелацију у којој је јавни тужилац током истражне фазе проценио да нема потребе за извођењем доказа вештачењем, да би потом, у сукцесивном току поступка, суд наложио спровођење експертизе поступајући по изричитом предлогу одбране;
- Ситуацију у којој је дошло до сукцесивног преузимања кривичног гоњења од стране јавном тужиоца у поступку који је претходно био иницран и вођен на основу оптужног акта оштећеног као тужиоца.[492]

Будући да се на страни акузације (оптужбе), поред јавног тужиоца, могу конституисати приватни тужилац и оштећени у својству супституитивног тужиоца, овим процесним субјектима недвосмислено припада право да путем уговора о пуномоћју легитимишу стручног саветника. Насупрот томе, у доктрини се генерише сложено питање да ли се ово идентично право може екстензивно признати и оштећеном лицу које у датом стадијуму кривичне ствари не поседује формални статус странке. У теоријским разматрањима и правосудној пракси оваква могућност углавном није спорна, без обзира

[491] Радисављевић, М., Ћетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, Тужилачка истрага - регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени,Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2014.

[492]Golan, T., Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.

на чињеницу што није експлицитно текстуално кодификована у позитивном законодавству.[493]

Ипак, евидентно је да се оштећени који нема својство странке налази у знатно неповољнијем процесноправном положају. Његов инфериорнији статус јасно се манифестује кроз немогућност подношења захтева поступајућем органу ради именовања стручног саветника на терет буџетских средстава, што представља привилегију (*сиромашко право*) која је рестриктивно зајемчена искључиво окривљеном и оштећеном у функцији тужиоца. Законодавни ратио за овакво решење вероватно почива на традиционалној претпоставци да оштећене интересе у довољној мери заступа и штити јавни тужилац који по службеној дужности врши функцију кривичног гоњења. Међутим, емпиријска реалност и претходни процесни примери еклатантно доказују да оваква заштита није увек адекватна нити доследна. Сходно томе, актуелни нормативни оквир фактички дискриминише оштећеног без својства странке; иако он у пракси дефакто може ангажовати стручног саветника, то овлашћење може реализовати једино о сопственом финансијском трошку, будући да је потпуно лишен легалне фацилитације да од суда захтева његово ванредно постављење из јавних фондова.[494]

Паралелно са овом проблематиком, у кривичном процесном праву заступљено је доктринарно становиште да она странка која је својим доказним предлогом иницирала доношење наредбе о вештачењу нема легитимитет да симултано путем пуномоћја ангажује и стручног саветника, премда оваква забрана у закону није изричито нормирана. С обзиром на то да странка, приликом предлагања ове доказне радње, већ поседује законску могућност да сугерише персонални супстрат – односно конкретног експерта, специјализовану стручну установу или државни орган коме ће израда експертизе бити поверена – са становишта процесне логике и сврхе овог института потпуно је нецелисходно да истовремено успоставља и паралелни страначки стручни надзор над вештаком чији је ангажман сама иницирала.[495]

---

[493] Миљуш, И., Стручни саветник у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 1–24.

[494] Кнежевић, С., Pravo okrivljenog na odbranu kao pretpostavka pravičnosti suđenja / Saša Knežević. - Summary. - U: Zbornik Pravnog fakulteta (Titograd). - ISSN 0350-5626. - God. 30, br. 38 (2008), str. 340-350. - 343.121.4. - COBISS.SR-ID 13673488

[495] Tapper, C., *Cross and Tapper on evidence.* 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.

Окривљени и оштећени у својству супституитивног или приватног тужиоца конституишу круг лица овлашћених за формално ангажовање стручног саветника путем уговора о пуномоћју. Надаље, позитивно процесно право им гарантује могућност подношења захтева надлежном правосудном органу ради постављења овог процесног учесника на терет буџетских средстава, у којој констелацији се примењује метод аналогне супституције нормативних правила о постављеном пуномоћнику и одбрани сиромашних (члан 125 став 3 у вези са чл. 59 и 77 ЗКП-а). У случају доношења решења о одбијању предметног захтева, овим субјектима је зајемчено девелопирано право на изјављивање жалбе, о чијој мериторности – зависно од тренутне фазе кривичне ствари – одлучује судија за претходни поступак или ванрасправно веће.[496]

Оваква законодавна конструкција поседује високу социјално-правну утилитарност за социјално депримиране странке које не располажу материјалним ресурсима за подмирење хонорара стручног саветника, чиме се непосредно фацилитира начело једнакости оружја (*equality of arms*). Управо на овом пољу се јасно уочава историјско-правни значај нормативне кодификације овог института. Наиме, пре реформе казненог процесног права, тадашњи неформални страначки консултанти ангажовани су ексклузивно изван процесног оквира и о приватном трошку странака, услед чега је овакав вид техничке одбране био селективно доступан само имућнијим категоријама окривљених и оштећених лица. Ипак, критичка евалуација овог института открива супстанцијални легални недостатак актуелне нормативне архитектуре. Конкретно, оног момента када овлашћени субјекти реално иницирају захтев за буџетско финансирање саветника, о његовом постављењу суверено одлучује судија за претходни поступак или председник суда, вршећи избор рестриктивно са званичног списка сталних судских вештака конституисаног при том суду. Следствено томе, окривљени и оштећени као тужилац су потпуно лишени права на персонални одабир одређеног стручњака. На тај начин се материјално нарушава темељни принцип контрадикторности, будући да постоји оправдана процесна бојазан да егзофицио постављено стручно лице неће испољити потребан ниво професионалне емпатије нити адекватно валоризовати стратегијске интересе одбране или оштећеног. Руковођен овим аргументима, предлог *de lege ferenda*

[496] Члан 21 став 4 ЗКП-а (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

намеће потребу за законодавном интервенцијом и имплементацијом нове упућујуће одредбе. Ново решење би морало да овласти окривљеног и оштећеног као тужиоца да поступајућем органу непосредно сугеришу и предложе конкретан персонални супстрат – односно идентификују личност стручњака чије постављење захтевају – што би представљало потпуно симетричан и логичан пандан постојећим правилима која уређују страначку иницијативу код предлагања редовног вештачења.[497]

Да би појам стручног саветника могао успешно и прецизно да се одреди, морају се свестрано сагледати одредбе Закона о кривичном поступку којима је нормирано учешће стручног лица у кривичном поступку, као и сврха његовог учешћа, делокруг делатности и слично. Исто тако, морају се имати у виду и мишљења која су до сада изнета о кривичнопроцесној теорији у погледу одређивања појма стручног лица.[498]

Полазећи од ових поставки, појам стручног саветника може се одредити на следећи начин: стручни саветник је процесно способно и морално подобно физичко лице које поседује посебно стручно знање и умење и које пружа основне процесне функције овог субјекта, које се огледа у пружању супстанцијалне подршке поступајућем органу кривичног поступка приликом разрешавања комплексних техничких и других специфичних стручних дилема, као и у непосредној партиципацији и асистенцији током реализације појединих кривичнопроцесних радњи.[499]

Из овако одређеног појма стручног саветника види се да су основни услови које треба да испуњава лице да би могло да се појави као стручно лице у кривичном поступку његова стручност, процесна способност и морална подобност. Исто тако, стручно лице у кривичном поступку може бити физичко лице, без обзира на то што орган кривичног поступка може затражити стручну помоћ и од правног лица, тј.од државног органа, стручне установе и слично.[500]

Основни услов за стицање својства стручног саветника у кривичном поступку јесте стручност, која може бити веома разноврсна. Због тога је немогуће унапред тачно предвидети које све врсте стручности могу бити потребне за пружање помоћи органу кривичног поступка. Може се само начелно предвидети да ова стручност треба, по

[497]Langbein, J. H., *Origins of the adversarial criminal trial.* Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.
[498]Poser, N. S., *Lord Mansfield: Justice in the age of reason.* Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.
[499]Anderson, G. R., *Expert evidence.* 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada, 2014, 656.
[500]Oldham, J. C., The origins of the special jury. *Univ Chicago Law Rev.* 1983. Jan 1; 50(1), 137–221.

правилу, да буде из ванправне области, због тога што су кривични суд, тј.позивне судије тога суда стручне за решавање правних питања. Међутим, од овог правила постоје изузеци. Наиме, с правом се сматра да кривични суд може затражити помоћ од посебног стручног лица и за решавања појединих правних питања. Ово је нарочито случај са нормама иностраног права, с тим што се може појавити и неко правно питање из области домаћег права за чије је решавање потребна помоћ стручног саветника. До овога може доћи ако се ради о нормама домаћег права у којима су садржана одређена техничка правила, нормативи и технички стандарди. У погледу врсте стручног знања, наш законодавац изричито предвиђа да се приликом извођења увиђаја или реконструкције догађаја може затражити помоћ стручног саветника криминалистичкотехничке саобраћајне и друге струке (чл.240. ЗКП). Сматрамо да је законодавац изричито предвидео ову врсту стручног знања приликом извођења кривичнопроцесних радњи због тога што се у пракси ово стручно знање најчешће примењује. Према томе, може се закључити да наш законодавац омогућава кривичном суду да затражи ону врсту стручне помоћи која је у конкретном случају потребна, зависно од врсте техничких или других стручних питања, односно од врсте кривичнопроцесних радњи које се изводе у кривичном поступку.[501]

Осим неопходног стручног знања, стручни саветник мора да поседује и процесну способност и моралну подобност. Процесна способност стручног саветника у кривичном поступку изједначава се са процесном способношћу коју поседују други кривичнопроцесни субјекти у кривичном поступку, а нарочито са процесном способношћу вештака. Ово је потребно због тога што стручни саветник има сличан процесни положај са вештаком. Стручни саветник је, пружајући помоћ органу кривичног поступка, подједнако одговоран за свој рад као и вештак, који пружа помоћ органу кривичног поступка на плану утврђивања правнорелевантних и других чињеница.[502]

Стручним саветником у ужем смислу сматрамо оног кривичнопроцесног субјекта који пружа стручну помоћ органу кривичног поступка и кривичнопроцесним странкама на основу свог посебног стручног знања или вештине, и то на плану давања савета,

[501] Кнежевић, С., Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2023.
[502]Langbein, J.H., *Prosecuting crime in the Renaissance, England, Germany, France.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 1974, 321.

инструкција или других видова помоћи у решавању појединих стручних или техничких питања, с циљем успешног супротстављања налазу и мишљењу вештака.

6.5. СТИЦАЊЕ СВОЈСТВА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА

Увођењем института стручног саветника у домаће процесно законодавство значајно је унапређено начело контрадикторности, посебно у домену извођења доказа вештачењем. Као процесни супстрат и стручна помоћ странкама, ово лице поседује специфична научна или стручна знања из области у којој је вештачење одређено (чл. 125 ст. 1 ЗКП). Иако је ова процесна могућност једнако доступна свим странкама у поступку – укључујући јавног тужиоца, оштећеног као супсидијарног тужиоца и приватног тужиоца – у теорији се истиче да овај институт примарно оснажује положај окривљеног, који најчешће има потребу за овом врстом стручне подршке. Ипак, законска формулација према којој странке ангажују и пуномоћјем овлашћују стручног саветника тек након што орган поступка одреди вештачење (чл. 125 ст. 2 ЗКП) ствара очигледну правну нелогичност. Наиме, закон истовремено прописује да су име и адреса стручног саветника обавезни елементи саме наредбе о вештачењу. Ову недоследност у тексту закона сврсисходно је тумачити тако да се странкама мора признати право на избор и ангажовање стручног саветника пре доношења наредбе или у самом моменту њеног сачињавања.[503]

У теорији кривичног процесног права посебно је спорно законско решење које јавном тужиоцу признаје право да пуномоћјем ангажује стручног саветника у фази истраге, с обзиром на то да он у том делу поступка симултано делује као орган који доноси наредбу о вештачењу. Са становишта процесне логике, неоправдано је да стручног саветника ангажује управо онај субјект по чијој је наредби вештачење одређено и коме је поверен избор самог вештака. Сходно томе, тужилачко право на ангажовање овог процесног супстрата могло би се оправдати искључиво у фази главног претреса, када јавни тужилац губи својства органа поступка и наступа строго као равноправна странка. Ипак, доследна телеолошка анализа указује на то да ни ово решење није одражавало

[503] Илић, И., Положај оштећеног у кривичном поступку, У: Мобилна правна клиника: пружање правне помоћи у условима теренског рада, Ниш, Правни факултет, 2017, стр. 225-251, УДК 343.1(497.11) ЦОБИСС ИД: 1026976417

стварну интенцију законодавца, будући да је јавни тужилац већ у претходном стадијуму имао дискреционо право да нареди извођење доказа вештачењем и на његовим резултатима утемељи оптужни акт.[504]

6.5.1. Општи услови

Основни услов за стицање својства стручног саветника у кривичном поступку јесте стручност, која може бити веома разноврсна. Због тога је немогуће унапред тачно предвидети које све врсте стручности могу бити потребне за пружање помоћи органу кривичног поступка. Може се само начелно предвидети да ова стручност треба, по правилу, да буде из ванправне области, зато што су кривични суд, тј.позивне судије тог суда стручне за решавање правних питања. Међутим, од овог правила постоје изузеци. Наиме, с правом се сматра да кривични суд може затражити помоћ од посебног стручног саветника и за решавања појединих правних питања. Према томе, може се закључити да нас законодавац омогућава кривичном суду да затражи ону врсту стручне помоћи која је у конкретном случају потребна, зависно од врсте техничких или других стручних питања, односно од врсте кривичнопроцесних радњи које се изводе у кривичном поступку. Од стручног саветника тражи се да поседује правну и пословну способност. Поред процесне способности, стручни саветник мора да поседује и моралну подобност која се изједначава са моралном подобношћу вештака, што је потребно јер стручни саветник има сличан процесни положај са вештаком. За разлику од вештака, који дејствује као неутрални помоћник суда и сноси кривичнопроцесну одговорност за објективност свог налаза, стручни саветник функционише искључиво као страначки супстрат са циљем заштите интереса свог властодавца. Сходно томе, његова одговорност је уговорне природе према странци која га је ангажовала, те се његов процесни положај не може изједначити са статусом, дужностима и одговорностима које закон прописује за судског вештака.[505]

[504] Кнежевић, С., Основна начела кривичног процесног права, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012, 196.
[505] Миљуш, И., Стручни саветник у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 1–24.

6.5.2. Ко може ангажовати стручног саветника

У теоријском смислу, јавном тужиоцу би се право на ангажовање стручног саветника у фази главног претреса могло признати у два специфична процесна сценарија: прво, уколико тужилац током истраге није констатовао потребу за вештачењем, па је суд накнадно одредио ову доказну радњу на предлог одбране; и друго, када јавни тужилац супсидијарно преузме кривично гоњење од оштећеног као тужиоца. Са друге стране, приватни тужилац и оштећени као супсидијарни тужилац, дејствујући као активни супстрати на страни оптужбе, имају недвосмислено законско овлашћење да пуномоћјем конституишу стручног саветника. Ипак, догматска анализа открива дубоку логичку недоследност у овом концепту. Наиме, будући da процесна странка која иницира вештачење већ ужива право да суду предложи конкретно лице, стручну установу или државни орган за извођење тог доказа, истовремено ангажовање стручног саветника од стране тог истог субјекта показује се као процесно сувишно и системски нелогично.[506]

Поред примарног овлашћења за факултативно, уговорно ангажовање стручног саветника путем пуномоћја, окривљени и оштећени као тужилац су уптребом института одбране сиромашних додатно процесно заштићени. Ова лица, наиме, поседују легитимацију да надлежном органу поступка поднесу формални захтев за постављење стручног саветника чији ће трошкови пасти на терет буџетских средстава. Приликом материјалноправног и процесног одлучивања о овом захтеву, законодавац предвиђа сходну примену законских одредаба које уређују услове и процедуру за постављење пуномоћника оштећеном, односно за спровођење института бесплатне одбране за социјално угроженог окривљеног (чл. 125 ст. 3 ЗКП).[507]

Основна догматска замерка оваквом нормативном уређењу огледа се у томе што се приликом егзекуције права на постављење стручног саветника на терет буџетских средстава, процесни избор у потпуности измешта из сфере страначке аутономије. Будући да одлуку о избору и именовању доноси судија за претходни поступак или председник суда, искључиво са листе сталних судских вештака при том суду, окривљени и оштећени као тужилац су лишени могућности сувереног одабира стручног лица. Овакав механизам

[506] Никола, В., „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења", *Crimen* 1/2019, 55.
[507] Станко, Б., Милан, Ш., Горан, И., *Приручник за примену Законика о кривичном поступку*, Мисија ОЕБС у Србији, Београд 2013, 102.

директно рефлектује ризик од повреде начела контрадикторности и једнакости оружја, услед оправдане сумње да ће екстерно одређени стручњак у пуној мери заступати специфичне процесне интересе странака које га нису саме конципирале. Као целисходно решење *de lege ferenda*, наметнула се потреба за имплементацијом законске одредбе која би странкама признала легитимацију да суду предложе конкретан персонализовани избор стручњака чије се постављење захтева, сходно праву које већ уживају у погледу номинације лица приликом предлагања доказне радње вештачења.[508]

6.5.3. Начини стицања својства стручног саветника

Приликом вољног, пуномоћног ангажовања стручног саветника од стране самих процесних субјеката, законодавац примат даје фактичкој стручности лица у односу на формалне статусне услове. У теорији се истиче да слободно изабрани стручни саветник материјалноправно мора поседовати квалификације еквивалентне вештаку, али да по правилу не мора бити интабулиран у регистар сталних судских вештака. Овакав доктринарни став потврђен је и кроз кохерентну праксу Вишег суда у Београду. На заједничким седницама судија Кривичног одељења и Одељења за претходни поступак овог суда заузето је правно схватање према којем се услов уписа на листу сталних судских вештака конституише искључиво у ситуацијама када стручно лице, на терет буџетских средстава, службено поставља сам орган поступка. Оваква судска пракса је системски утемељена, будући да се на институт официјелног постављења сходно примењују процесна правила о одређивању бранилаца, пуномоћника и вештака, који се по аналогији увек администрирају са унапред утврђених званичних спискова.[509]

У научној доктрини се наглашава либералан приступ законодавца у погледу селекције стручног саветника када га странке ангажују суверено, односно путем пуномоћја. Како указује Радосављевић Д., ова процесна улога може бити поверена било ком лицу које ужива слободан избор окривљеног, под условом да поседује адекватна стручна знања из области предметног вештачења. Аутор прецизира да се персонални избор стручњака може вршити из ширег Регистра вештака, без обавезе да се лице налази

[508] Ђурђић, В., *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2014, 296.
[509] Кнежевић, С., *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2015, 306.

на ужој листи сталних судских вештака конкретног суда. Оваква флексибилност је нарочито оправдана у ситуацијама када за специфичну научну или техничку област уопште нема регистрованих стручњака или су они већ процесно ангажовани у истој правној ствари. Надаље, изнета доктрина доследно потврђује претходно разматрану асиметрију тужилачких овлашћења у претходном поступку. Будући да јавни тужилац, као орган који доминира истрагом, сам доноси наредбу о извођењу овог доказа, системски је неодрживо признати му паралелно право на стручну асистенцију. Сходно томе, функција ове врсте страначког супстрата у овој фази ексклузивно припада одбрани. [510]

Наш законодавац није одредио појам стручног саветника, већ је у неколико одредаба ЗКП предвидео могућност да се у кривичном поступку појави стручно лице и пружи стручну помоћ кривичном суду кад је она потребна. Појам стручног саветника није прецизно одређен ни у кривичнопроцесној теорији. Наиме, у нашој кривичнопроцесној теорији налазило се мишљење појединих теоретичара да се у кривичном поступку на плану, утврђивања правно релевантних чињеница, може и мора предвидети и учешће посебног стручног саветника, који ће пружати стручну помоћ органу кривичног поступка на плану решавања појединих техничких и других стручних питања, као и у извођењу неких кривичнопроцесних радњи, нарочито радњи доказивања.[511]

У стручној кривичнопроцесној литератури питање постојања посебног стручног саветника у кривичном поступку било је у непосредној вези са ставом законодаваца. Наиме, ако је законодавац предвидео учешће посебног стручног саветника у кривичном поступку, у том случају опширно је и свестрано обрађивана проблематика о стручном саветнику на теоретском плану. Тако је, на пример, у совјетској кривичнопроцесној литератури много простора посвећено посебном стручном саветнику, како у систематским делима, тако и у монографијама и чланцима, нарочито од момента када је совјетско кривичнопроцесно законодавство нормирало постојање посебног стручног саветника-стручњака, специјалисте у кривичном поступку. И међу овим теоретичарима постоје неслагања у погледу одређивања појма стручног саветника, као и у вези са процесним положајем стручног саветника у кривичном поступку. Наиме, један део теоретичара

[510]Мајић, М., Блог судије Мајића, (https://misamajic.com/Pitanje/strucni-savetnik-angazovanje-od- strane tuzioca/), приступљено: 1. 4. 2020.
[511]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.

сматра да је постојање стручног саветника и у претквичном и кривичном поступку обавезно ради потпуне примене начела одбране и контрадикторности. Међутим, други заступају становиште да већину стручних питања у кривичном поступку може реализовати вештак и евентуално поновно вештачење, тј. контраекспертиза. Наш став се поклапа са првом групом теоретичара, јер сматрамо да је учешће стручних саветника нужно ради праведнијег окончања судског поступка и доношења адекватне судске одлуке.[512]

6.5.4. Избор стручног саветника

Временски оквир унутар којег се конституише право на ангажовање стручног саветника строго је детерминисан фазном структуром доказног поступка на главном претресу и преклузивним роковима за предлагање нових доказа. Сходно нормативним условима из чл. 350, 356. и 395. ЗКП-а, ова се процесна могућност у редовном току ствари исцрпљује финализацијом извођења доказа вештачењем и формалним закључењем доказног стадијума на главном претресу. Ипак, законодавац омогућава ванредни пробој овог временског лимита на основу одредаба чл. 410, 411. и 414. ЗКП-а, у специфичним ситуацијама измена или проширења оптужног акта, када долази до консеквентне допуне доказног поступка.[513]

Истовремено, актуелизација права странака на избор стручног саветника отвара питање процедуре његовог увођења у кривични поступак, што непосредно акредитује како његов статусни корпус права, тако и спектрум процесноправних дужности. Примарни легитимациони основ почива на страначком пуномоћју (чл. 125. ст. 2. ЗКП), при чему је стручни саветник дужан да надлежном органу поступка поднесе овај писмени овлашћујући акт континуирано, одмах и без одлагања. Овае формална дужност

[512]Милошевић, М., Остојић, М., Допринос стручног саветника доказивању у области информационих технологија, Зборник радова ЗИТЕХ-16 Регионално научно-стручно саветовање: Злоупотребе информационих технологија и заштита, Београд, 2016.

[513] Илић, И., Спорна питања о чињеницама и доказима у теорији кривичног поступка, У: Годишњак Факултета безбедности. - Београд : Факултет Безбедности, 2015. - Стр. 317-333. ISSN 1821-150X

конституише императивни предуслов за његово легитимно процесно дејствовање и ефективно учешће у кривичној ствари.[514]

Стриктна граматичка интерпретација члана 125. става 2. ЗКП-а открива очигледну правну празнину, будући да су лица лишена процесне способности дефакто онемогућена да самостално конституишу пуномоћје за стручног саветника. Законодавац у овом домену није предвидео упућујућу норму за сходну примену других одредаба, нити је таксативно одредио круг сродника легитимисаних за супституцију страначке воље. Из тог разлога се у теорији отвара питање оправданости екстензивног тумачења ове одредбе, како би се право на ангажовање стручног саветника признало кругу субјеката који већ поседују законско овлашћење за избор браниоца у име окривљеног – превасходно законском заступнику, брачном другу и крвним сродницима у правој линији (сходно чл. 75. ст. 1. ЗКП-а). У доктрини се стога оправдано предлаже решење *de lege ferenda* у виду допуне члана 125. става 2. ЗКП-а, којом би се нормирала експлицитна референца на сходну примену поменутог члана 75. ЗКП-а. Са друге стране, анализирајући дужности стручног саветника, Законик императивно прописује обавезу полагања заклетве пре процесног испитивања (чл. 126. ст. 3. ЗКП-а). Иако евентуално одбијање испуњења ове процесне дужности – аналогно решењу код судкијих вештака – не конституише директну преклузију нити повлачи тренутне казненопроцесне санкције, оно непосредно утиче на слободно судијско уверење. Сходно томе, ова околност се обавезно узима у обзир као релевантан критеријум приликом финалне оцене веродостојности и доказне вредности исказа стручног саветника.[515]

Спектрум дужности стручног саветника примарно је дефинисан императивом стручног, савесног и благовременог пружања помоћи странци, уз експлицитну забрану злоупотребе процесних овлашћења и опструкције кривичног поступка. На плану процесне дисциплине, уколико ово лице на главном претресу ремети ред, игнорише наредбе председника већа или урушава достојанство суда, подлеже новчаном кажњавању сходно казнененим одредбама члана 370. става 1. ЗКП-а. Надаље, према стручном саветнику се може применити и мера принудног довођења (чл. 384. ст. 1. ЗКП), под кумулативно

[514]Stojanović, Z., Ignjatović, Đ., Bajović, V., „Part II. Criminal Procedure“, Serbia, *IEL Criminal Law* (eds. Frank Verbruggen, Vanessa Franssen, Roger Blanpain), Kluwer Law International BV, Netherlands, Suppl. 63, 2018, 182.
[515] Ђурђић, В., *Кривичнопроцесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2014, 296.

испуњеним условима уредне доставе позива (чл. 355. ст. 3. и чл. 243. ЗКП) и изостанка ваљаног оправдања за неприступање. Процесни модалитет његовог испитивања на главном претресу уређен је сходном применом правила која важе за саслушање сведока (из чл. 98. ЗКП-а), при чему право на непосредно постављање питања имају супротстављене странке, бранилац, као и председник и чланови судећег већа. Истовремено, самом стручном саветнику је призната легитимација да, уз факултативно одобрење председника већа, непосредно администрира питања другим учесницима (чл. 402. ст. 1. и 2. ЗКП). Напокон, у доктрини се као актуелно конституише питање неспојивости функција, односно могућности да лице претходно саслушано у својству сведока накнадно преузме улогу стручног саветника. Методолошким аналогним повезивањем овог проблема са институтом судског вештачења, уочава се евидентна конатерална опасност од компромитовања објективности и појаве пристрасности. Ова контаминација процесне улоге у појединим областима – попут форензичке психијатрије – генерише и озбиљне деонтолошке препреке, што се јасно рефлектује у недопустивим ситуацијама у којима би лекар психијатар био позван да обави стручну евалуацију сопственог пацијента.[516]

6.5.5. Постављење стручног саветника током кривичног поступка

Позитивним одредбама чланова 125. и 126. ЗКП-а конституисан је нормативни оквир према којем странка, након доношења наредбе о вештачењу, може пуномоћјем овластити стручног саветника из одговарајуће научне или техничке области. Законски корпус права овог страначког супстрата обухвата право на благовремену информисаност о просторно-временским аспектима извођења доказа, непосредно присуствовање вештачењу, као и увид у списе и предмет експертизе уз могућност предлагања конкретних радњи. Надаље, стручном саветнику је призната легитимација за артикулисање образложених примедаба на писмени налаз и мишљење вештака, као и за непосредно сучељавање и испитивање на главном претресу. Из тог разлога, разматрање потребе за факултативним ангажовањем стручног саветника представља императив у процесној

[516] Шкулић, М., *Кривичнопроцесно право*, Седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије студио, Београд, 2014, 230.

тактици браниоца, будући да правничка струка по дефиницији не располаже специјализованим неекономским или немедицинским когнитивним капацитетима. С обзиром на то да у савременој судској пракси докази вештачењем често имају аксиоматичан и пресудан утицај на коначни исход кривичне ствари, нереално је очекивати да адвокат, без квалификоване асистенције, може ефективно довести у сумњу и деструисати стручну заснованост налаза из домена судске медицине, форензичких наука, машинства или економско-финансијског пословања.[517]

Позитивнопроцесни стандарди диктирају да стручни саветник материјалноправно мора испуњавати идентичне квалификаторне услове као и судски вештак. У случајевима када ову процесну фигуру, на терет буџетских средстава, службено поставља орган поступка сходно члану 125. ставу 3. ЗКП-а, законски се конципира обавеза његове селекције искључиво са листе сталних судских вештака. Овакав императивни став потврђен је и кроз званична правна схватања Посебних одељења Вишег суда у Београду. Изузетак од поменутог правила, заснован на сходној примени члана 114. става 3. ЗКП-а, допуштен је само уколико у регистру нема вештака за тражену област или су постојећи објективно спречени да поступе.[518]

Насупрот наведеној законској регулативи и сувише рестриктивним судским становиштима, уочава се јасна потреба за либерализацијом овог института. Савремени експанзивни развој науке и технологије генерише велики број еминентних научних радника и стручњака чији капацитети остају неискоришћени због формалног статусног одсуства са званичних спискова. Сходно томе, доктринарно се намеће закључак *de lege ferenda* да формални упис на листу вештака не би смео да представља елиминациону сметњу за официјелно именовање стручног саветника, те да би у том смеру требало реформисати и проширити актуелни законски супстрат.[519]

[517] Члан 125. и 126. ЗКП-а РС.
[518] Илић, И., Анђелковић, Л., Право окривљеног на испитивање сведока - међународни стандарди и домаће право / У: Зборник радова "Национално и међународно право - актуелна питања и теме". Т. 2. - Косовска Митровица : Правни факултет, 2017. - Стр 67-80. ИСБН 978-86-6083-048-9
[519] Давидовић, М., „Вештак и стручни саветник у кривичном поступку“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине - часопис за правну теорију и праксу*, књига 74, 2, 2014, 116.

VII
ПОЛОЖАЈ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Конституисање института стручног саветника примарно резултира оптимизацијом процесне легитимације одбране за ефикасно оспоравање и евалуацију налаза и мишљења судског вештака, чиме право на преиспитивање доказа постаје суштински делотворно. Ипак, како се процесно дејствовање стручних саветника не би трансформисало у дефокусиране и херметичне научно-техничке опсервације које би водиле одуговлачењу и нецелисходном усложњавању поступка, имплицира се јасна потреба да јавни тужиоци и браниоци претходно дефинишу прецизну процесну стратегију. Успех ове доказне радње директно је условљен степеном развијености њихових адвокатских вештина и техничких знања из специфичне области експертизе, што конституише предуслов за језгровито и таргетирано испитивање, као и за благовремено тактичко усмеравање испитиваног лица на правнорелевантне чињенице.[520]

Са друге стране, озбиљну нормативну препреку у овом домену представља рестриктивна одредба члана 404. става 1. ЗКП-а, која диктира сходну примену члана 98. ЗКП-а приликом саслушања стручног саветника. Овакво решење у судску праксу механички имплементира опште правило према којем се сведок примарно позива да у форми слободног монолога изнесе све што му је о предмету познато (чл. 98. ст. 2. ЗКП). Импликација овог правила, паралелно са праксом усменог излагања или читања налаза и мишљења вештака уз одобрење судећег већа, директно коладира са примарном тактичком сврхом унакрсног испитивања и прецизног процесног фокусирања стручног саветника. Наведене законске норме истовремено представљају фундаменталне гаранције свеобухватног и расправног карактера кривичног поступка, али и ефикасну процесну баријеру против евентуалног фабриковања или тенденциозног конструисања исказа

[520] Примећујемо да одредба чл. 98 ст. 3 ЗКП, чија је сходна примена дозвољена према чл. 402 ст. 1 ЗКП, предвиђа на општи начин проверу, допуну или разјашњење исказа сведока, након слободног излагања сведока неиздвајајући процене субјеката који постављају питања, па примена искључиво језичког тумачења доводи до закључка да се не искључује постављање питање од стране суда ради остваривања наведеног циља. Ипак,одредба чл. 398 ст. 5 ЗКП, на коју се законодавац позива у делу који регулише испитивање стручног саветника на главном претресу (чл. 402 ст. 7 ЗКП), утврђује да тек након постављања питања од стране других учесника у поступку, председник већа може да постави питање које доприноси потпунијем или јаснијем одговору постављеном од стране других учесника. Суд, према одредби чл. 402 ст. 7 ЗКП, има право да проверава исказ сведока, када сведок одступи од свог ранијег исказа, али се стручни саветник према одредби чл. 126 ст. 1 ЗКП искључиво испитује на главном претресу.

стручних саветника. Овакав превентивни карактер одредаба постаје потпуно уочљив када се посматра у суптилном садејству са законом утврђеном надлежношћу суда у домену руковођења главним претресом. Наиме, током фаза основног и унакрсног испитивања, судеће веће задржава суверено право да стручном саветнику администрира разјашњавајућа питања, са циљем да се постигне потпунија и јаснија експликација одговора које су претходно иницирали остали процесни субјекти.[521]

Наш законодавац је пажљиво пратио развој науке и технике и њен утицај на усложњавање кривичне ствари и омогућавао адекватну примену стручног знања и умења ради успешног расветљења и решења кривичне ствари. Тако је у нашем кривичнопроцесном законодавству до доношења новог Закона о кривичном поступку 1976. године било предвиђено да се стручно знање и умење ради утврђивања чињеница могло примењивати само путем вештачења од стране вештака. Међутим у практичној примени одредаба ЗКП-а којима је регулисана примена посебног стручног знања или умења од стране вештака, увидело се да кривичном суду стручну помоћ могу и морају пружити и друга стручна лица. Због тога је у новом Закону о кривичном поступку, поред побољшања процесног положаја вештака, предвиђено и учешће посебног стручног саветника, чији је основни задатак да пружа стручну помоћ органу кривичног поступка ради разјашњавања неких техничких и других стручних питања, као и ради успешног извођења појединих кривичнопроцесних радњи.[522]

Према томе, предмет нашег даљег свестранијег излагања биће проблематика у вези са стручним саветником, који се сада појављује у кривичном поступку и са вештаком пружа стручну помоћ органу кривичног поступка, нарочито на плану доказивања.[523]

Законик о кривичном поступку Србије (2014) уводи појам стручног саветника, који има право да прегледа списе предмета током вештачења по налогу суда и да вештаку којег је одредио суд предлаже да предузме одређене радње. Учешће стручног саветника може реално допринети укупном квалитету и делотворности вештачења тако што ће се обезбедити да вештак не изостави неке детаље који могу бити значајни у току кривичног поступка. Нова законска решења по овом питању допринеће да се превазиђе чињеница да

[521] Кнежевић, С., *Кривичнопроцесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2015, 303.
[522] Милошевић, М., „Стручни саветник у кривичном поступку", *Избор судске праксе* 2/15, 11.
[523]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

се ангажовање вештака/специјалиста (од 1977. године до данас) у великој мери свело на ангажовање форензичких техничара (који су полицајци). Истовремено, стручна помоћ вештака других профила, не само странкама већ и кривичном суду, била је пре изузетак него правило. Коначан одговор на питање целисходности пружања стручне помоћи странкама у кривичном поступку, као и на сва друга питања, може се дати у пракси само применом интегрисаних решења.У сваком случају, даља промоција свих облика ванправног вештачења у нашем кривичном поступку значајно би допринела уједначавању законског оквира о обавезном пружању стручне помоћи и увођењу концепта вештака по узору на релевантна решења упоредног права.[524]

Све већа употреба форензичке науке у криминалистици резултирала је, у пракси, потребом да странке у кривичном поступку, посебно окривљени и оштећени (тужилац), све више ангажују стручњаке као консултанте. Увођењем концепта тужилачке и полицијске истраге у кривични поступак у Републици Србији, евидентно је да је помоћ јавног тужиоца заснована на знањима из различитих области и дисциплина науке, технологије, уметности или заната од суштинског значаја. Такође, нема сумње да је помоћном тужиоцу, браниоцу и окривљеном таква помоћ све потребнија. Изменама Законика о кривичном поступку уведен је појам стручног саветника. По узору на слична решења у упоредном праву, стручни саветник има шире могућности када је у питању помоћ странкама у поступку. Учешће стручних саветника може реално допринети квалитету стручног вештачења у судским поступцима како се не би пропустили важни детаљи релевантни за поступак у целини. У овом раду аутор се бави статусом стручног саветника у кривичном поступку у Републици Србији. Облик и садржај њихове стручне помоћи заслужују даљу анализу и критичко испитивање.[525]

Евидентна недореченост позитивноправног оквира намеће имплицитну потребу за детаљним и систематским нормирањем како самог процеса испитивања стручног саветника на главном претресу, тако и основа и процедуре за разрешење како изабраног (пуномоћног), тако и службено постављеног стручног лица. Управо услед апсолутног одсуства специјалне и експлицитне законске основе која би уређивала ове материје, у

[524] У литератури се стручни саветник одређује као „помоћник странака". В. Саша Кнежевић, *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, 303.
[525] Илић, П. Г., et al.,*Коментар законика о кривичном поступку*, Десето измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд 2018, 392.

теорији се конституише аргумент по основу супротног закључивања (*argumentum a contrario*). Према овом догматском ставу, легитимно конституисани стручни саветник се безусловно мора испитати у доказном поступку на главном претресу, будући да право на усмену експликацију и саслушање о предмету експертизе представља његово фундаментално, законом загарантовано процесно овлашћење (сходно чл. 126. ст. 1. ЗКП-а).[526]

У кривичном поступку стручни саветник представља пословно способно и стручно лице одговарајуће струке које пружа стручну помоћ главним учесницима кривичног поступка у решавању криминалистичких, техничких и других стручних питања, односно у поступку предузимања кривичнопроцесних радњи. По правилу, стручна помоћ се обично пружа кривичном суду. Увођењем концепта тужилачко-полицијске истраге евидентно је да је помоћ заснована на знањима из различитих области и дисциплина науке, технологије, уметности или заната доступна и јавном тужиоцу. Нема сумње да је таква помоћ потребна и помоћном тужиоцу, браниоцу, као и окривљеном.[527]

Питања употребе специјалних вештачења у кривичном поступку постала су посебно актуелна након доношења Закона о судским вештацима, који је у српском правном систему требало да означи раскид са дотадашњом праксом маргинализације ове професије. У сваком случају, странке у кривичном поступку имају потребу да користе савремена научна достигнућа у техничким и другим егзактним наукама, која се примењују, на пример, у криминалистичко-истражним техникама.[528]

Познато је да странке у кривичном поступку доприносе утврђивању правно релевантних чињеница тако што суду предлажу утврђивање одређених доказа, присуствују извођењу доказа када могу постављати питања, траже појашњења и обавештења, предлажу нове доказе и давање критичке оцене изведених доказа и сл. То подједнако важи и за чињенице које се утврђују на основу лаичких сазнања и општег искуства и за чињенице које се утврђују применом посебног стручног знања (вештачења)

[526] Милан Шкулић, *Кривично процесно право*, Седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије студио, Београд, 2014, 73.
[527] Бејатовић, С., Шкулић, М., Илић, Г., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Мисија ОЕБС у Србији, Београд, 2013.
[528] Вуковић, Н., „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења“, Crimen 1, 2019.

у кривичном поступку.[529]С тим у вези, може се поставити питање компетентности странака да критички оцењују и уложе приговоре на чињенице садржане у исказу стручног саветника и дају неке коментаре на ту изјаву, када је јасно да јавни тужилац,оптужени и браниоци немају довољно стручности у датој неправној области. Ово важи и за оштећеног и приватног тужиоца. Стручна помоћ странкама потпуно је оправдана са становишта циљева кривичног поступка јер допринос стручног саветника утврђивању чињеница може објективно утицати на расветљавање кривичне ствари и њено успешно решавање.[530]

Уколико стручни саветник присуствује поступку вештачења, може давати предлоге и примедбе који се уносе у судски записник. Уколико је пак стручни саветник ангажован по завршеном вештачењу, може о трошку странке која га је ангажовала прибавити копију вештачења, на основу чега може сачинити писмене примедбе које ће се прочитати на главном претресу. На рочишту за главни претрес као вештак биће саслушан стручни саветник.

Законик о кривичном поступку (ЗКП) Републике Србије из 2014. године, са изменама и допунама из 2019. и 2021. године, пружа могућност странкама, а посебно окривљеном и оштећеном (у својству супсидијарног тужиоца) да приватно ангажују одговарајућег стручњака као неформалног стручног консултанта (тј. вештака), саветника, у случају да постоји потреба за критичком оценом резултата вештачења. У пракси су ове ситуације релативно честе, као што је консултација вештака ван истражних радњи, што се може утврдити на основу судских списа и статистичких података.[531]

Чланом 126 Законика о кривичном поступку Србије (ЗКП) прописано је да стручни саветник има право да присуствује вештачењу (коме могу да присуствују и окривљени и његов бранилац), да приликом вештачења изврши увид у списе предмета, испитивање и да предложи вештаку предузимање одређених радњи, да коментарише налаз и мишљење вештака, да вештаку поставља питања у претресном поступку и да буде испитан о предмету вештачења.

---

[529] Грубач, М., „Вештачење у кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку”, Гласник Адвокатске коморе Војводине, vol. 87, 2/15.
[530] Давидовић, М., „Вештак и стручни саветник у кривичном поступку”, Гласник Адвокатске коморе Војводине – часопис за правну теорију и праксу, књига 74, 2, 2014.
[531] Ђурђић В., Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2014, 206–217.

Осим права избора вештака и предлагања предмета вештачења, странке имају и право да изаберу стручног саветника кад год орган који води поступак наложи вештачење (члан 125). Странке имају ово право без обзира на то да ли је вештак постављен по службеној дужности или на захтев супротне странке.

Јавни тужилац води претходни поступак до подизања оптужнице, тако да стручног саветника може имати тек након подизања оптужнице. Стручни саветник мора имати исте квалификације као и вештак. Стручни саветник којег странка слободно бира не мора се налазити на списку регистрованих вештака.

Одлуку о именовању стручног саветника доноси судија у претходном поступку, председник већа у главном претресу, односно судија појединац у скраћеном поступку, а стручног саветника по службеној дужности именује председник суда који води поступак (са списка сталних судских вештака уписаних у том суду). Стручни саветник може присуствовати само вештачењу коме окривљени и његов бранилац имају право да присуствују.[532]

Разлика између вештака и стручног саветникаје у томе што стручни саветник не доставља налаз и мишљење у току поступка, већ само указује на недостатке у налазу и мишљењу судског вештака. Стручни саветник изражава своје мишљење о предмету вештачења и има могућност да изнесе свој налаз и своје мишљење, али ни тада његов исказ нема процесну форму налаза и мишљења вештака. Ипак, ова изјава има доказну снагу и судија може узети у обзир његово мишљење приликом одмеравања казне.[533]

Стручни саветник је дужан да положи заклетву која је слична заклетви вештака. Међутим, док вештак даје службени исказ, стручни саветник може дати само изјаву. У својој заклетви обећава да ће у потпуности и тачно изнети своје налазе и мишљење, што у крајњој линији значи да није дужан да сведочи против странке која га је ангажовала. Дужан је да пружи помоћ странци на професионалан, савестан и благовремен начин (члан 126), а не да ради на њену штету. Његове активности не могу бити штетне за поступак, али није дужан да сарађује са органима надлежним за вођење поступка.[534]

---

[532]Члан 126 став 1 и 125 ЗКП-а Републике Србије).

[533] Илић, Г. П., et al., Коментар законика о кривичном поступку, Десето измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2018.

[534] Кнежевић, С., Кривично процесно право – Општи део, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015.

Позитивноправно уређење процесног положаја стручног саветника примарно је усмерено на обезбеђивање успешне и ефикасне реализације улоге и интереса странке која га је конституисала. С тим у вези, законодавац овом процесном субјекту признаје широк спектар овлашћења у циљу остваривања начела контрадикторности. Овај корпус права обухвата императивно овлашћење на благовремену информисаност о временским и просторним одредницама извођења доказа, као и легитимацију за непосредно присуствовање самој доказној радњи, паралелно са окривљеним и његовим браниоцем. Надаље, стручном саветнику је омогућен континуиран увид у списе и предмет експертизе током њеног трајања, уз факултативно право предлагања одређених процесно-техничких радњи судском вештаку. Напокон, његова улога се финализује кроз право на артикулисање формалних примедаба на писмени налаз и мишљење, непосредно сучељавање и постављање питања вештаку на главном претресу, као и кроз сопствену усмену експликацију и доказно саслушање о предмету спроведеног вештачења.[535]

Пре приступања доказном саслушању стручног саветника, орган поступка има императивну обавезу да од њега захтева полагање свечане заклетве. Вербална формулација ове изјаве симетрична је заклетви судкијег вештака, уз нужно нормативно изостављање сегмента који се односи на сачињавање налаза и мишљења – будући да израда ових писмених елабората конституише ексклузивни задатак вештака, док је стручни саветник ослобођен те процесне дужности. Овако структуриран корпус обавеза нормиран је са циљем легитимног и правно ваљаног конституисања овог института, обезбеђивања континуиране и компетентне страначке асистенције, као и очувања опште целисходности кривичне ствари. У оквиру тог процесно-дисциплинског оквира, стручни саветник је дужан да надлежном органу без одлагања поднесе писмено пуномоћје као примарни легитимациони основ, те да своју функцију врши стручно, савесно и у предвиђеним роковима, уз апсолутну забрану злоупотребе законских овлашћења и опструкције кривичног поступка.[536]

У теорији кривичнопроцесног права не постоји јединствено мишљење о положају стручног саветника, а нарочито у погледу његове самосталне егзистенције у кривичном поступку. Наиме, пошто је делатност стручног лица слична делатности других

[535]Бејатовић,С.,(2014),Кривичнопроцесноправо,Службенигласник, Београд.
[536]Чл. 126 ст. 3 ЗКП-а.

кривичнопроцесних субјеката који су се много раније појавили и осамосталили у кривичном поступку, многи теоретичари настојали су да изнађу што више сличности са овим субјектима и поистовете стручно лице са њима.[537] Због тога постоје теоретичари који стручно лице поистовећују са вештаком, јер сматрају да стручно лице обавља исте или сличне послове као вештак, тако да није потребно постојање стручног лица као посебног и самосталног субјекта у кривичном поступку. Ово је нарочито случај са теоретичарима оних земаља у којима законодавац не предвиђа пружање стручне помоћи преко посебног стручног лица. Најзад, има теоретичара који полазе од специфичности делатности стручног лица и његовог посебног положаја у кривичном поступку, те с правом сматрају да је стручно лице самосталан кривичнопроцесни субјект који пружа стручну помоћ органу кривичног поступка на специфичан начин.[538]

Поред класичног положаја стручног саветника у кривичном поступку, постављају се и нека спорна питања процесне позиције стручног саветника.

Као облик коришћења стручних знања у кривичном поступку, позиција стручног саветника је садржински, у поређењу са позицијом вештака и других стручних лица, сасвим јасна и одређена. Међутим, процесна питања учешћа стручног саветника који је уведен у наше кривичнопроцесно право, па и у поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела, у великој мери остају неодређена и отворена за даље дискусије у нашој стручној теорији и пракси.

Питање позивања стручног саветника и даље је процесно непрецизно нормирано у нашем законодавству.Поставља се питање да ли треба да буде у писменој форми са обавештењем о којим је спорним питањима реч како би стручни саветник могао да се припреми и тако квалитетније обави свој задатак, или је то непотребан формализам, или чак немогуће, јер је активност стручног саветника одређена конкретним околностима тренутка кривичне процедуре у коме се обавља. Уколико би се позивање вршило у писменој форми, поставља се питање да ли и из којих разлога стручни саветник може да одбије такав позив и да ли се према стручном саветнику који је уредно позван, а није се

[537]Радосављевић-Милинковић, А., Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, 2015, 205–245.
[538]Бугарски, Т., Доказне радње у кривичном поступку, друго измењено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2014, 53.

одазвао позиву могу применити одредбе које регулишу исту ситуацију код вештака.[539]

Разлози ефикасности кривичног поступка делом говоре у прилог санкционисаном писменом позивању, али са друге стране, таква формализована комуникација са стручним саветником у знатној мери је у супротности са природом активности коју обавља стручни саветник. Имајући у виду природу стручносаветничке делатности у кривичном поступку, њено ефикасно прилагођавање кривичној процедури могло би бити отежано и спутано строгом законском регулативом. Нешто другачије значење има питање потребе нормативног регулисања одговорности стручног саветника за пружену помоћ у кривичном поступку. Применом стручних знања и различитих научно-техничких средстава, стручни саветник посредно или непосредно узрокује различите процесне последице, чиме може знатно утицати и на ток одређене процесне радње, па и на читав кривични поступак.[540]

Груба некомпетентност и несналажење, као и опасност од могућег намерног давања лажних објашњења чине стручног саветника одговорним и за коначни исход кривичне пресуде. Евентуално детаљније регулисање његове одговорности за рад обављен у кривичном поступку нормативно не оптерећује и не сужава његову делатност, али упозорава на опрез и одговорно понашање. С друге стране, могућ је приговор да би закон регулисањем ових и сличних питања делатности стручног саветника у кривичном поступку оформио одређени фонд процесних права и дужности, који би за стручног саветника могао да значи и процесну аутономију, конкретније уобличавање у самостални кривичнопроцесни институт, што би повукло и низ других питања.

Сматрамо да нешто детаљније нормативно одређење процесне позиције не чини стручног саветника самосталним процесним субјектом, јер би се његова функција и даље одвијала у оквиру неке друге функције, конкретно функције јавног тужиоца, у коме би имала саветодавни и помоћни карактер, а никако сопствену, посебну доказну вредност. Истовремено, потребно је водити рачуна да се нормама не отежа и успори комуникација са стручним саветником, чија делатност мора да се прилагођава конкретном тренутку кривичне процедуре. Коначну реч о овом питању може сасвим меродавно да дâ судска

[539]Милошевић, М., Даутбеговић, А., Кривично процесно право, Београд, 2014.
[540]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

пракса указујући на проблеме узроковане постојећом регулативом.[541]

У вези са стручним саветником, као спорно питање појављује се и то да ли учешће стручног саветника треба унети у записник о извршеној кривичнопроцесној радњи или је боље саставити посебну белешку о томе.

Наш Законик о кривичном поступку има штуре одредбе о свему томе. Међутим, стручна теоријска пракса сматра да учешће стручног саветника треба да уђе у записник о вршењу одређене процесне радње уколико се ради о истражној радњи чијем вршењу присуствују странке. У суштини, ЗКП и дозвољава да стручни саветник одређене странке да потребна разјашњења, пре свега, уколико се ради о објашњењу датом током обављања одређене процесне радње. То су, пре свега, случајеви када стручни саветник даје објашњење за време вршења неке процесне радње којој присуствују странке. Тада се у записник односне процесне радње уноси име стручног саветника који је дао објашњење, питања која су му постављена, одговори које је дао на њих и друго. Отуда се поставља питање: због чега поменуто објашњење, иако дато током извођења саме процесне радње, није унето у одговарајући записник? Објашњење стручног саветника мора бити дато писмено и мора се уврстити у списе предмета како би странке имале могућност да се о њему изјасне. Ипак,закон не прописује да, у случају о којем је реч, савет мора бити дат писмено. Упркос томе, сматрамо да то излази из духа кривичног поступка и да пракса у том контексту мора да попуни законску празнину. Уколико се ради о стручним лицима или стручном помоћнику, њихов рад мора бити забележен у записнику о тим радњама, а њихови технички елаборати у вези са вршењем истражне радње (фолије са отисцима прстију, фотографије, цртежи, скице и друго) прилажу се уз тај записник и представљају његов саставни део.[542]

Слично гледиште имају и други теоретичари кривичноправне процедуре, који упозоравају да, уколико се у записник уносе констатације стручног саветника о спроведеној истражној радњи, о доказима и свему што је у вези с њимаспорно, никако се не сме уносити и његово мишљење о значењу тих података. Стручни саветник потписује записник, потписује фотографске и видео снимке, планове истраге, постављене верзије,

[541]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013, 164–202.
[542]Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014, 157–198.

списе и сличне документе ако је учествовао у њиховом стварању или се о њима изјашњавао.

Чини се да, иако закон то не регулише, нема препреке да се учешће стручног саветника унесе у записник оне процесне радње у којој учествује, чемуће се прикључити и сви документи које је он приложио у свом раду. То никако није сувишно, нити посебно оптерећује вођење поступка, а може бити корисно за примедбе и изјашњавање странака, као и за аргументовање дефинитивне судске одлуке.[543]

Наиме, према овом схватању, ЗКП под стручним особама подразумева две посебне врсте стручњака ван правног подручја, а то су стручни саветници и стручни помоћници. Стручни саветници помажу органима кривичног поступка приликом утврђивања чињеница тако што им дају савете у решавању стручне ванправне проблематике, док су стручни помоћници лица најчешће криминално-техничке струке, која својим стручно-техничким радом помажу у вршењу увиђаја, реконструкције или неке друге истражне радње.[544]

На тај начин су ове досадашње категорије стручних лица обухваћене јединственим законским термином: стручни саветник, што је решење уведено недавним изменама и допунама ЗКП-а.И једнима и другима је заједничко то што, као и вештаци, својим стручним знањем и умењем помажу органу кривичног поступка у утврђивању чињеница.. Додатни заједнички елемент у функцији ових врста стручњака у кривичном поступку састоји се у томе што извршење задатка сваке од њихзахтева стручно расуђивање и стручно-технички рад. Међутим, код стручних саветника, према нашем схватању, јасно преовладава стручно-технички рад, мада је у великој мери присутнои стручно расуђивање. Да и закон прави разлику између стручног саветника и других стручних лица, видимо у томе што се одређује да прописи о изузећу судија и судија поротника важе само за стручне саветнике.

Чини се да се, упркос наведеним разлозима, овде ради о вештачком раздвајању ових функција. Многа објашњења се не могу дати без претходног предузимања одређених радњи на основу стручног знања у оквиру обављања конкретне доказне радње, што показује да је врло тешко оштро раздвојити пружање стручне помоћи у облику стручних

[543]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2/2014, 206–216.
[544]Ђурђић, В., Кривично процесно право – општи део, Ниш, 2014, 209–256.

савета и пружање помоћи у облику стручног рада. Можемо запазити ту тешкоћу, узимајући за критеријум то да ли претеже један или други облик помоћи, што може бити сасвим релативно и тешко одредиво.[545]

Законски разлози не оправдавају ову поделу, будући да су, посматрано кроз историјски развој, управо криминалистичка техника и саобраћајна криминалистика представљале прве видове стручне помоћи тадашњем истражном судији, а касније јавном тужиоцу, који су данас систематизовани у оквиру института стручног саветника.

Ипак, истиче се примедба да је овакво разликовање оправдано због различитог односа између органа кривичног поступка и сваке од ових врста стручњака, па је због тога стручни саветник подређен и мора да врши налоге органа кривичног поступка који обавља радњу при којој му помаже стручни саветник, и коме даје објашњења и савете.[546]

Поставља се питање по чијем налогу стручни саветник даје савете и објашњења, јер то никако не чини самоиницијативно. Знамо да стручни саветник није самостални процесни субјект и да обавља делатност саветодавног карактера у кривичном поступку. Ово тврде и други теоретичари, који износе чињенице да се функција стручног саветника одвија не у сопствено име, већ у оквиру судијске функције. Такође, остаје спорно под чијом контролом ради стручни саветник и коме је подређен, по природи ствари, ако не судији или јавном тужиоцу.

Српско кривично процесно право познаје два основна облика коришћења стручних знања у кривичном поступку: учешће вештака и учешће стручног саветника. Према оваквој садржински и формално постављеној концепцији стручног саветника, нема потребе за увођењем и нормирањем нових облика ангажовања стручних помоћника у кривичном поступку, као што је то, на пример, консултант у руској кривичнопроцесној теорији и пракси, јер стручни саветник покрива и случајеве делатности консултанта, а истовремено процесна конструкција остаје једноставнија.[547]

Овакво решење уклањаи проблеме који се појављују уколико постоји само један начин примене стручних знања у кривичном поступку, а то би било вештачење, како то

[545]Милошевић, М., Остојић, М., Допринос стручног саветника доказивању у области информационих технологија, Зборник радова ЗИТЕХ-16 Регионално научно-стручно саветовање: Злоупотребе информационих технологија и заштита, Београд, 2016, 168–202.
[546]Радосављевић, Д., Саобраћајно-техничко вештачење, вештак и стручни саветник кроз нови закон о кривичном поступку у Републици Србији, XI симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, Златибор, 2012, 138–166.
[547] Бејатовић С., Кривично процесно право, ЈП Службени гласник, Београд, 2016.

слично одређује немачко кривично процесно право. Проблем вештачења, искуствених ставова и општих постулата решава се управо увођењем субјекта какав је стручни саветник у кривични поступак.[548]Наравно, коначну реч даће пракса.

Стручном саветнику је омогућено да говори неистину у кривичном поступку зато што он не даје налаз и мишљење као вештак. Његова обавеза да положи заклетву као вештак је илузорна, јер он није субјект који може извршити кривично дело давања лажног исказа из чл. 335. КЗ., већ то могу само сведок, вештак, преводилац и тумач. Аргумент који иде у прилог овоме јесте и исказ стручног саветника који нема снагу доказног средства, али на коме суд ипак може засновати своју одлуку.

7.1. Права стручног саветника

Стручни саветник је самостални споредни кривичнопроцесни субјект, односно учесник у кривичном поступку. Као споредни кривичнопроцесни субјект, стручни саветник ужива специфичан правни статус, који је у потпуности усклађен са његовом функцијом у кривичном поступку.Ипак, процесни положај стручног саветника у односу на друге субјекте и учеснике у кривичном поступку, како главне, тако и споредне кривичнопроцесне субјекте може се најбоље видети ако се утврди фонд права којаон има у кривичном поступку.[549]

Наш законодавац није до краја одредио процесни положај стручног саветника у кривичном поступку, јер није потпуно прецизирао који свеукупни фонд права и дужности има ово лице као споредни кривичнопроцесни субјект. За разлику од нашег законодавца, руски и неки други законодавци су, уводећи посебно стручно лице или консултанта као пандан нашем институту стручног саветника у кривични поступак, прецизно одредили његов положај тако што су детаљно и таксативно набројали његова права и дужности у кривичном поступку. Ипак, упркос томе што наш законодавац није прецизно одредио процесни положај стручног саветника у кривичном поступку, он се можеодредити на

[548]Шкулић, М., Илић, Г., Како је пропала реформа. Шта да се ради?, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2012, 107.
[549] Никола, В., „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења“, *Crimen* 1/2019, 55.

основу делокруга рада и природе његове делатности, као и анализом фонда права и дужности стручног саветника у кривичном поступку.[550]

Стручни саветник и те како поседује одређена права у току пружања стручне помоћи органу кривичног поступка. Он има право да одбије пружање стручне помоћи, посебно ако за то постоје оправдани разлози, тј. ако постоје законски основи за изузеће. Даље, у току пружања стручне помоћи стручно лице има право да улажепримедбе на рад органа кривичног поступка, а нарочито у вези са начином фиксирања резултата његове делатности. Такође, стручни саветник има право да ставља предлоге органу кривичног поступка у вези са откривањем неких чињеница или других података, који могу бити важни за успешно расветљење и решење кривичне ствари. Исто тако, стручни саветник има право да, у току пружања стручне помоћи, преко органа кривичног поступка поставља питања лицу које се испитује, односно саслушава, с циљем што успешнијег решавања неког техничког или другог стручног питања. Стручни саветник има право да од органа кривичног поступка затражи да се ангажује још неки стручни саветник са другом врстом стручног знања, ради успешног разјашњења неког техничког или другог стручног питања. Осим наведених права, стручни саветник има право и на накнаду трошкова учињених током пружања стручне помоћи и на награду за свој рад.

Висина награде зависи од врсте стручне помоћи и од сложености техничких или других стручних питања, односно кривичнопроцесне радње. Иначе, висину награде у сваком конкретном случају одређује орган кривичног поступка на основу посебне тарифе. Напослетку, стручни саветник има право да тражи од органа кривичног поступка да га заштити од вређања и малтретирања од стране присутних странака или лица које се испитује, односно саслушава.

Награда подразумева новчану накнаду одређеном лицу за његов рад, па када је окривљени ангажовао стручног саветника у кривичном поступку који је према њему обустављен, онима право на накнаду трошкова кривичног поступка на име награде стручног саветника, чија се висина одређује у складу са чланом 19 став 1 Правилника о накнади трошкова у судским поступцима.[551]

---

[550]Орлов, Ј., "Лица, обладајусие специалними познанијами как субиект уголовного процеса", у: Советска Јустициа, бр. 8, 1988.

[551]Члан 19. став 1. Правилника о накнади трошкова у судским поступцима РС (Службени гласник РС, број 9/16, 62/16 и 13/20).

Одредбом члана 261 став 1 ЗКП прописано је да су трошкови кривичног поступка издаци учињени поводом поступка, од његовог покретања до његовог завршетка, док је у ставу 2 тачка 7 истог члана одређено да трошкови кривичног поступка, између осталог, обухватају, награду стручном саветнику.[552]

Одредбом члана 265 став 1 ЗКП прописано је да ће се, када се обустави кривични поступак,одбије се оптужба или се окривљени ослободи од оптужбе, изрећи у решењу, односно пресуди да трошкови кривичног поступка из члана 261 став 2 тачка 1–6 овог законика, нужни издаци окривљеног и нужни издаци и награда браниоца и пуномоћника (члан 103 став 3), као и награда вештака и стручног саветника, падају на терет буџетских средстава суда.[553]

Правилником о накнади трошкова у судским поступцима (Службени гласник РС, број 9/16, 62/16 и 13/20) прописани су услови, висина и начин накнаде трошкова који у судским поступцима, између осталих, припадају и окривљеном. Одредбом члана 19 став 1 наведеног Правилника, прописано је да стручни саветник има право на награду у износу од 50% од награде вештака.

Полазећи од цитираних одредби ЗКП и Правилника о накнади трошкова у судским поступцима, Врховни касациони суд налази да је побијаним правоснажним решењима Основног суда у Чачку, на штету окривљеног учињена повреда закона из члана 441. став 4. ЗКП јер су наведеним решењима којима је одбијен захтев за накнаду трошкова кривичног поступка на име награде стручног саветника повређене одредбе члана 261. став 2. тачка 7) и члана 265. став 1. ЗКП.[554]

У теорији и пракси се често понавља једно питање: да ли окривљени има право на накнаду трошкова на име награде за ангажовање стручног саветника у случају обуставе истраге, тј. претходног поступка?

Како бисмо одговорили на ово питање, пре свега, треба да знамо како окривљени има право да му се досуде трошкови кривичног поступка на име награде стручног саветника, с тим да се наведени износ обрачунава према одредби члана 19 став 1. Правилника о накнади трошкова у судским поступцима којим је прописано да стручни

[552]Члан 261. став 1. ЗКП-а.
[553]Члан 265. став 1. ЗКП-а.
[554] Члан 19. став 1. Правилника о накнади трошкова у судским поступцима РС (Службени гласник РС, број 9/16, 62/16 и 13/20).

саветник има право на награду у износу од 50% награде вештака. Осим тога, окривљени има право и на награду за ангажовање стручног саветника у случају обуставе поступка и не може се прихватити образложење да се не ради о нужним издацима, с обзиром на то да није предвиђена обавеза поступања таквог стручног саветника на страни одбране у току поступка. Исто тако, не може се прихватити теза да је реч о самоиницијативном ангажовању стручног саветника од стране одбране, при чему би трошкове његовог рада у потпуности сносило лице које га је и ангажовало. Чланом 125 став 2 ЗКП-а прописано је да странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника када орган поступка одреди вештачење. Чланом 261 ставом 1 ЗКП-а одређено је да су трошкови кривичног поступка издаци учињени поводом поступка од његовог покретања до његовог завршетка, а ставом 2 тачка 7) ЗКП-а прописано је да у трошкове кривичног поступка, између осталог,спадаи награда стручном саветнику. Суд не може одлучити да у случају обуставе поступка окривљеном не припадају трошкови на име награде за ангажовање стручног саветника, јер то ангажовање није учињено на основу наредбе суда и није било неопходно за вођење поступка.[555]

Награда подразумева новчану накнаду одређеном лицу за његов рад, па како је окривљени ангажовао стручног саветника у кривичном поступку који је против њега вођен због кривичног дела тешко дело против безбедности јавног саобраћаја из члана 297. став 3. у вези са чланом 289. став 3. у вези са ставом 1 КЗ, у односу на које је кривични поступак обустављен, то је неправилан закључак Основног суда у Чачку да окривљеном не припадају трошкови на име награде за ангажовање стручног саветника.

Према томе, окривљени АА, супротно закључцима датим у образложењима побијаних решења, има право на накнаду трошкова кривичног поступка на име награде стручног саветника чија висина се одређује у складу са чланом 19. став 1. Правилника о накнади трошкова у судским поступцима.[556]

Најзад, орган кривичног поступка има право да затражи стручну помоћ и од другог стручног саветника ако га већ пружена стручна помоћ по неком техничком или другом стручном питању није потпуно задовољила.[557]

---

[555] Одлука Врховног касационог суда Кзз 131/2021 и Кзз 972/2022.
[556]Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 374/23 од 27. 4. 2023)
[557] Миљуш, И., Стручни саветник у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 1–24.

7.2. Дужности стручног саветника

Пре свега, морамо истаћи да је основна дужност стручног саветника пружање стручне помоћи органу кривичног поступка. Ово се донекле поклапа и са правом стручног саветника да пружи стручну помоћ органу кривичног поступка.

Сматрамо да стручни саветник, као и вештак, не може да одбије пружање стручне помоћи уколико за то не постоје неке законске основе за изузеће и ако тај стручни саветник није довољно стручан за пружање стручне помоћи у конкретном случају. Исто тако, пошто је стручни саветник споредни кривичнопроцесни субјект и има сличан положај и улогу као и вештак, као и са другим стручним лицима, сматрамо да се према њему могу применити и друге принудне мере, попут оних према вештаку и другим стручним лицима у кривичном поступку. Према томе, ако се стручни саветник не одазове позиву ради пружања стручне помоћиу кривичном поступку, може бити новчано кажњен, а може се применити и мера довођења, ако се истражна радња изводи у преткривичном или претходном кривичном поступку.[558]

Из ове основне дужности произлазе и друге дужности стручног саветника, као што је, пре свега, дужност да стручну помоћ пружа објективно и истинито. Наш законодавац није предвидео правне последице за стручног саветника у случају да током пружања стручне помоћи органу кривичног поступка износи лажне податке, или ако саопштава неистинито сазнање о постојању или непостојању неких чињеница. Сматрамо да се и у овом случају према стручном саветнику могу применити санкције које се примењују према вештаку или другом стручном лицу или, на пример, сведоку, и сматрамо да стручни саветник може и треба да буде одговоран за давање лажног исказа. Стручно лице у каснијим фазама кривичног поступка може се саслушати као сведок о чињеницама које је саопштило органу кривичног поступка у току пружања стручне помоћи, те је зато наш став оправдан. Такође, стручни саветник је дужан да положи заклетву ако то захтева орган кривичног поступка, чиме би се постигло веродостојно и објективно пружање стручне помоћи, јер се заклетвом интензивно утиче на свест стручног саветника. Неке будуће

[558] Кнежевић, С., Основна начела кривичног процесног права, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012.

новеле ЗКП-а требало би управо да садрже обавезу стручног саветника да исказ заснива на тачним и истинитим подацима и чињеницама, које су у складу са законом и заклетвом коју би он полагао.[559]

У пружању стручне помоћи у конкретном случају стручни саветник је дужан да орган кривичног поступка благовремено упозна с тим да не поседује стручно знање које се у томслучају тражи од њега, као и о томе да постоје неки законски основи за његово изузеће. Напослетку, стручно лице је дужно да као тајну чува одређене чињенице или податке које је сазнало у току пружања стручне помоћи ако то од њега затражи орган кривичног поступка. На крају, стручни саветник је дужан да у току извођења кривичнопроцесне радње указује органу кривичног поступка на конкретније чињенице и податке који су битни за успешно утврђивање неке спорне правнорелевантне или друге чињенице.[560]

Будући да је законски профилисан процесни положај стручног саветника у знатној мери близак доктринарном концепту „стручног сведока“, његов супстрат се може дефинисати кроз три кумулативна конститутивна елемента: процесну способност, моралну подобност и квалификовану стручност. Императив поседовања специфичних научних или техничких знања из области предметне експертизе директно рефлектује акцесорну природу ове фигуре, чија су улога и дејствовање у кривичном поступку каузално условљени и зависни од претходно одређеног вештачења. Ипак, у теорији се оправдано истиче да ову епистемолошку корелацију између научних дисциплина којима се баве вештак и стручни саветник не треба тумачити апсолутно, што се најпластичније уочава код комплексних медицинских вештачења која захтевају симултани ангажман стручњака различитих супспецијалности.[561]

Надаље, конгрегација сваког процесног статуса поред овлашћења нужно инкорпорира и одређени волумен дужности. Систематизацијом нормативног оквира, дужности стручног саветника се могу резимирати кроз следећи таксативни корпус: обавеза полагања свечане заклетве чија вербална формулација гласи: *„Заклињем се да ћу*

---

[559] Бејатовић, С., Шкулић, М., Илић, Г., *Приручник за примену Законика о кривичном поступку*, Мисија ОЕБС у Србији, Београд, 2013, 102.

[560] Кнежевић, С., *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2023, 306.

[561] Кнежевић, С., Примена медицинских интервенција у кривичном поступку У: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu. - ISSN 0350-8501. - [Бр.] 43 (2003), 249–264. - 34. - COBISS.SR-ID 161170444

дати исказ у складу са правилима науке или вештине, савесно, непристрасно и по свом најбољем знању"; дужност хитног и безусловног подношења писменог пуномоћја органу поступка у случају факултативног ангажовања; као и обавеза пружања висококомпетентне, савесне и благовремене стручне подршке властодавцу, уз експлицитну казненопроцесну забрану злоупотребе овлашћења и опструкције правде. Напокон, поред ових специјалних дужности, стручни саветник консеквентно подлеже и општем процесно-дисциплинском режиму који Законик прописује за све остале учеснике у поступку, преузимајући тиме и генерални корпус обавеза које се односе на очување реда и достојанства суда.[562]

VIII
ДОКАЗНА СНАГА ИСКАЗА СТРУЧНОГ САВЕТНИКА

Сагласно одредбама Законика о кривичном поступку, испитивање стручног саветника о предмету вештачења има форму исказа, а не процесну форму налаза и мишљења вештака, иако му је том приликом омогућено да изнесе своје стручне закључке. Процесна улога овог лица, које поседује специфична стручна знања из области у којој се вештачење спроводи, првенствено се огледа у контроли и верификацији самог вештачења, што је додатно потврђено и формом заклетве којом се обавезује на давање исказа према правилима науке и вештине.[563]

Посебну доктринарну и практичну дилему генерише нормативан однос између обавезе непристрасности стручног саветника и његове дужности лојалности према странци која га ангажује. Из законског текста произилази својеврсна унутрашња противречност: док се текстом заклетве из члана 126. став 2. ЗКП-а ово лице обавезује на објективно и непристрасно излагање, наредни ставови истог члана, као и члан 72. став 1. тачка 3. ЗКП-а, експлицитно му намећу дужност пружања стручне помоћи одбрани. За разлику од браниоца, који ради у интересу окривљеног и не полаже заклетву на непристрасност, стручни саветник се налази у процесно расцепу уколико уочи чињенице

[562]Милошевић, М., „Неки аспекти деловања припадника полиције у спречавањузлоупотребе савремене науке и технологије", у:Место и улога полиције у превенцијикриминалитета (зборник радова), Београд: Полицијска академија, 2002, 411–423.

[563] Бејатовић, С.,Реформа кривичног процесног законодавста Србије и институт споразумевања јавног тужиоца и окривљеног, Анали Правног факултета, Универзитета у Зеници, година 5, број 10, 2012.

које штете његовом процесној кориснику. Оваква амбивалентна законска конструкција резултира недовољно дефинисаним кривичнопроцесним статусом стручног саветника, будући да га законодавац формално везује за заступничку улогу одбране, док му истовремено намеће дужности објективности својствене судском вештаку, чију процесну позицију он ипак не ужива.[564]

Имплементација стручног саветника у домаће кривично процесно законодавство наметнула је потребу за ширим обимом овлашћења и прецизнијим уобличавањем његовог статуса. С обзиром на то да јавни тужилац, као државни орган, има на располагању институте стручног лица и вештака, он нема процесни интерес нити законски основ за ангажовање стручног саветника у смислу члана 125. став 3. ЗКП-а. Стога се, у контексту законодавне политике и судске праксе, целисходнијим чини решење према којем би стручни саветник био експлицитно дефинисан као супстрат помоћи искључиво на страни одбране. На плану доказног права, евентуална дивергенција између исказа стручног саветника и налаза вештака не представља законски основ за одређивање усаглашавања (тзв. супервештачења), будући да ова два изјашњења немају исту процесну снагу нити се налазе у истој доказној равни. Овакве противречности суд превазилази симултаним саслушањем оба субјекта и критичком оценом њихових исказа у склопу осталог доказног материјала. Налаз вештака се тиме не супротставља мишљењу саветника кроз институт супервештачења, већ се отклањање нејасноћа примарно покушава суочавањем. Тек уколико супротности остану непромењене, суд у складу са таксативно наведеним условима из члана 124. ЗКП-а (непотпуност, нејасност или противречност налаза) може наредити допуну или одредити потпуно ново вештачење.[565]

Међу кључним институционалним иновацијама у овом сегменту процесног законодавства издваја се имплементација стручног саветника као субјекта који поседује специфична стручна знања у области предметног вештачења, што је изричито нормирано чланом 125. ставом 1. ЗКП-а.

Примарни услов за конституисање стручног саветника у ситуацијама када га поставља орган који води поступак (сагласно члану 125. ставу 3. ЗКП-а) јесте његов упис

[564]Бугарски, Т. (2014). Доказне радње у кривичном поступку, друго измењено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2014.
[565] Никола, В., „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења“, *Crimen* 1, 2019, 55.

у званични регистар вештака. Овакво законско решење је доктрини потпуно оправдано, будући да се кроз упућујућу норму истог члана предвиђа сходна примена правила о одређивању браниоца, пуномоћника и вештака, чији је статус такође условљен претходним уврштавањем у одговарајуће евиденције. То је уједно гарант не само испуњености формалних већ и материјалних услова, уз претпоставку стручности, као битне у домену заштите права оних у чијем су интересу установљени ови институти. Начин саслушања стручног саветника дефинисан је његовим изјашњавањем о предмету самог вештачења (чл. 126. ст. 1. ЗКП-а), што потврђује да је његова примарна процесна функција усмерена на доказну верификацију и контролу рада именованог вештака. Следствено томе, уколико дође до дивергенције између исказа стручног саветника и експертизе коју је пружио вештак, у правној теорији и пракси преовладава став да институт усаглашавања (супервештачења) није процесно допуштен. Разлог лежи у чињеници да ова два исказа немају еквивалентан процесни ранг. Контрадикције или нејасноће ове врсте превазилазе се симултаним или узастопним испитивањем оба субјекта, при чему суд врши компаративну анализу њихових стручних ставова кроз призму интегралне оцене свих осталих изведених доказа.[566]

Значајна кодификациона иновација у доказном праву огледа се у стриктном разграничењу доказних предлога према критеријуму процесне иницијативе, односно на доказе тужилаштва, одбране и оне које, као изузетак, суд одређује *ex officio*. Оваква трипартитна подела материјалних и личних доказа има кључни значај за имплементацију правила о редоследу испитивања и уопште за процесну архитектуру извођења доказних средстава на главном претресу. С тим у вези, у сваком тренутку поступања нужно је знати чији се доказни предлог изводи. Иако на први поглед делује једноставно, и овде су се поставиле дилеме код неких граничних ситуација, које су решене следећим схватањем. Полазећи од одредбе која изричито прописује да ће се „ако обе странке предложе испитивање истог сведока или вештака (из чл. 402. ст. 3), сматрати да је доказ предложила странка чији је предлог први заведен у суду", што је релативно лако ако се ради о поступку по оптужењу или је тој фази поступка претходила судска истрага, поставља се питање шта ако се ради о тужилачкој истрази, јер се ти предлози више не заводе у суду,

[566] Ћирић, З., Ђурђић, В., Стручни саветник у кривичном поступку = Legal advisor in criminal procedure/Косовска Митровица : Правни факултет = Priština [i. e.] Kosovska Mitrovica : Faculty of Law ; Београд : Институт за упоредно право.

већ у тужилаштву, осим ако кад је реч о предлогу из чл. 302 ст. 2, који се супсидијарно подноси судији за претходни поступак, дакле, суду. Мишљење је да ће се ова одредба сходно применити, тако да ће приоритет бити везан за тренутак завођења конкретног предлога пред органом поступка, био то суд, или тужилаштво, као и да касније предложени модалитети извођења радње нису значајни за промену предлагача. Посебна ситуација је када један доказ остаје као предлог странке која је извођење тог доказа прва предложила, без обзира на то да ли је нпр. у претходном поступку, било предложено испитивање неког лица. Касније на главном претресу могуће је само читање његовог исказа, јер је лице испитано под заклетвом, а удаљено је у односу на место суђења, чак и када би супротна странка, несагласна са читањем, предложила испитивање истог лица.

У вези с доказима и доказивањем често се поставља питање достављања доказног материјала, нарочито ако се ради о посебним доказним радњама као што је, између осталих, тајни надзор комуникације (чл. 166–170). Проблем је у томе што ни нови ЗКП не регулише на изричит начин коме се може доставити тонски (или аудио) запис прислушкиваних телефонских разговора, тим пре јер се често ти разговори односе на трећа лица (која нису учесници у кривичном поступку), њихову приватност, безбедност и др., а често се у време подношења захтева, још увек не зна, нарочито код сложених предмета, шта ће све бити изведено као доказ на главном претресу, односно који ће све разговори бити јавно преслушани. Све ово се доводи у везу с правом одбране (њеним припремањем) и осетљивим питањем када је и у којој мери обезбеђена а да се тиме не дира у права трећих лица. Наглашавамо да се неспорно, на захтев странака, достављају транскрипти, тј. штампани облик ових доказа, али се „проблем" јавља када се захтев односи на доставу и тонског записа (компакт-диск с нечијим гласом, који може бити злоупотребљен у различите сврхе). У том смислу, усвојено је схватање да се окривљеном и његовом браниоцу и стручном саветнику може одобрити да у суду преслушају тонски (аудио) запис телефонских разговора, јер се ради о предмету који може послужити као доказ (у смислу чл. 251 ст. 1), а не о доказу у писаној форми који се може копирати и доставити. На овај начин се, према доктринарном схватању, адекватно гарантује право на одбрану, будући да окривљени, бранилац и стручни саветник уживају процесно овлашћење да иницирају накнадну транскрипцију и репродукцију оних аудио-записа који првобитно нису били обухваћени доказним предлозима. Ипак, из угла очувања

приватности и превенције потенцијалних злоупотреба у техничком смислу — које би могле угрозити интегритет и веродостојност доказивања — предлоге одбране за изношење компакт-дискова из судске зграде ради екстерног преслушавања треба систематски одбијати. Овакво рестриктивно становиште оправдано је новом архитектуром кривичног поступка; будући да је суд у адверзијалном моделу ограничен начелом страначке диспозиције и омеђен искључиво предложеним доказима, он пре главног претреса више нема процесну могућност уметничког сагледавања целокупног и често веома обимног снимљеног материјала.[567]

IX
РАЗГРАНИЧЕЊЕ ДЕЛАТНОСТИ, ПОЛОЖАЈА И УЛОГЕ СТРУЧНОГ САВЕТНИКА ОД ДРУГИХ УЧЕСНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Све комплекснија природа кривичних ствари диктира потребу да орган који води поступак, ради ефикасног утврђивања чињеничног стања и правилног пресуђења, користи стручну подршку других процесних субјеката, превасходно странака и осталих учесника у поступку. У том контексту, у савременом процесној архитектури доминантно место заузима институт стручног саветника, чији се допринос огледа у поседовању специфичних научно-стручних знања унутар области у којој је одређено судеће вештачење.[568]

9.1. Разлика између вештака и стручног саветника

Компаративна анализа показује да је процесни статус вештака знатно повољнији у односу на позицију стручног лица и стручног саветника. Вештак наступа са ширим обимом овлашћења, већим степеном судијске самосталности, али и неупоредиво већом процесном одговорношћу, будући да је његов налаз кључан за утврђивање чињеничног стања. Ова асиметрија је највидљивија код психијатријског вештачења, од

[567]Правно схватање Вишег суда у Београду, усвојено на заједничким седницама Посебног одељења за организовани криминал и Одељења за ратне злочине, одржаним у децембру 2011. године и током 2012. године.

[568]Anderson, G. R., *Expert evidence.* 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada, 2014, 656.

чијег исхода непосредно зависи квалификација кривичне санкције. Кривично законодавство Србије предвиђа принудно лечење за неурачунљиве и битно смањено урачунљиве учиниоце, с обзиром на то да у овим случајевима ретрибутивна казна нема сврху. За разлику од казне, која почива на концепту генералне превенције, мере безбедности представљају супституцију казне за неурачунљиве деликвенте и усмерене су на отклањање њихове индивидуалне опасности. Притом, савремена доктрина одбацује биопсихолошке и генерализоване концепте друштвене опасности; реч је о строго индивидуалној, ситуационој опасности од рецидивизма, чији интензитет, врсту и трајање суд димензионира искључиво на темељу форензичко-психијатријске експертизе.[569]

Стручни саветник представља специфичан, атипичан субјект који се, према обиму својих овлашћења, не може изједначити са сведоком, вештаком нити стручним лицем. Иако је законски позициониран као својеврсна подршка странци (при чему у пракси нема сметњи да стручно лице касније добије статус сведока или вештака), кумулација ових улога захтева опрез због потенцијалног нарушавања доказне вредности и процесних ограничења. Наведену дилему рефлектује и традиционални став Заједничке седнице савезних и врховних судова из 1979. године, према којем се стручни саветник може именовати за вештака искључиво у рестриктивним околностима — када прети опасност од одлагања или услед дефицита других експерата. На плану страначког двобоја, присутни суптилни елементи приближавања ових института: странке имају право да током доказних радњи постављају питања саветнику и траже појашњења ради верификације сопствених исказа. Такође, заједнички именитељ се огледа и у примени правила о изузећу, као и у идентичном третману трошкова ангажовања. Ипак, упркос овим формалним сличностима у погледу трошковника и изузећа, суштински кривичнопроцесни положај стручног саветника и вештака остаје дубоко диференциран.[570]

Трипартитна подела доказних предлога на тужилачке, одбрамбене и оне које суд одређује *ex officio* суштински рефлектује и диференцијацију процесних улога самих субјеката. У погледу епистемолошке вредности њихове делатности, кључно је разграничити да једино вештачење представља уставно-процесну доказну радњу у ужем

[569]Ћирић З., Психијатар као стручни саветник у кривичним поступцима. У: Тематски зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Републике Србије, Правни факултет Универзитета у Нишу, 291–303.
[570]Ђурђић, В., Ћирић З., Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право, 151–168.

смислу. Насупрот томе, стручни саветник остварује доминантно консултативну функцију и његово изјашњење заузима акцесорну позицију у односу на спроведени експертизу. Иако суд у образложењу пресуде оправдано може црпети аргументе из исказа стручног саветника признајући му доказну снагу, тај исказ не егзистира као аутономно доказно средство, већ се релевантно може вредновати искључиво у спрези са наређеним вештачењем. Напослетку, актуелни ЗКП је успешно разрешио дугогодишњу теоријску и практичну дилему потврдивши да се стручна екстерна помоћ може консекутивно пружати и самим странкама, чиме је знатно унапређен њихов капацитет за утврђивање правно релевантних чињеница.[571]

Као што смо видели, стручни саветник и вештак пружају стручну помоћ органу кривичног поступка у расветљавању и решењу кривичне ствари. Према томе, стручно звање је основно слично обележје стручног саветника и вештака. Ова околност је утицала да се у многим кривичнопроцесним законодавствима не прави разлика између стручног саветника и вештака, тј. не предвиђа се посебно стручнисаветник,који би поред вештака пружио помоћ на плану расветљавања и решења кривичне ствари. Међу овим законодавствима било је и наше законодавство, које је све до доношења новог Законика о кривичном поступку 1976. године предвиђало само вештака, који је пружао стручну помоћ органу кривичног поступка у бројним областима. Међутим, начин пружања стручне помоћи и процесна форма фиксирања резултата њихових делатности довели су до тога да се у неким законодавствима, па и у нашем, предвиди да, поред вештака, у кривичном поступку учествује и посебно стручни саветник. Овакво законско решење утицало је и на нормирање посебног положаја стручног саветника, који се разликује од процесног положаја вештака. Најзад, ове околности утицале су на постојање све више разлика између вештака и стручног саветника. Према томе, основне разлике између стручног саветника и вештака су у следећем: у начину пружања стручне помоћи, у процесној форми фиксирања резултата њихове делатности и у њиховом процесном положају у кривичном поступку.[572]

[571]Ђурђић, В.,Кохерентност процесног законика као претпоставка ефикасног кривичног поступка, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2014.
[572]Илић, И.,Реперкусије измењених процесних улога на утврђивање чињеница у кривичном поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 2014, 68.

Ову помоћ стручни саветник, по правилу, пружа органу кривичног поступка како у предистражној фази, тако и у претходном поступку, односно током истраге.

С друге стране, вештак стручну помоћ пружа органу кривичног поступка, тј. кривичном суду у утврђивању спорних правно релевантних и других чињеница које чине садржину кривичне ствари. Стручни саветник пружа помоћ у току целог кривичног поступка, тј.како у предистражном, тако и у претходном и главном кривичном поступку, као и у поступку по правним лековима.[573]

Сматрамо да се на основу изложених сличности и разлика између стручног саветника и вештака може закључити да је оправдан став нашег законодавца о увођењу посебног стручног саветника у кривични поступак наше земље. Такође, изложене сличности и разлике између стручног саветника и вештака служе као аргументи који оправдавају став теоретичара који сматрају да је стручни саветник релативно самостални кривичнопроцесни субјект у кривичном поступку. Ипак, поред свега изнетог, сматрамо да не постоје процесне сметње да стручни саветник, у неком даљем току кривичног поступка по истој кривичној ствари, стекне својство вештака и да резултат његове делатности послужи као материјал за истраживање вештака ради давања налаза и мишљења о спорним правнорелевантним и другим чињеницама.[574]

Заједничко обележје и вештака и стручног саветника јесте примена стручних знања у кривичном поступку, те се у том смислу и вештак појављује као једна врста стручног саветника или стручног лица. Као стручна лица, генерално у кривичном поступку, могу се означити и сва лица која поседују посебна ванправна знања а да ни на који начин нису учесници у кривичном поступку, већ само на технички или у неком другом својству помажу да се он одвија. Ради терминолошке доследности и прегледности погоднији назив за стручна лица јесте стручни саветник.

Позиције вештака и стручног саветника, осим овог заједничког обележја, показују читав низ разлика које се односе на услове за њихово учешће у кривичном поступку,

[573]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.
[574]Грубач, М., Кривичнопроцесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.

садржај делатности коју у њему обављају, начин примене специјалних знања, али и на процесна права и дужности које при томе уживају.[575]

Вештачење се одређује када је за утврђивање и оцену одређене чињенице потребно прибавити налаз и мишљење стручног лица, што значи да ова доказна радња служи за утврђивање и оцену спорних одлучних чињеница које улазе у предмет доказивања. Пошто му недостају потребна стручна знања, суд, под условима предвиђеним ЗКП-ом, вештаку сасвим препушта извођење одговарајућих стручних анализа. С друге стране, дужности стручног саветника сеодносе само на помоћ у обављању истражних радњи, на пример, у реконструкцији догађаја, криминалистичког експеримента, увиђаја, испитивања окривљеног итд., односно тичу се разјашњења на појединa стручна питања у вези са откривањем и фиксирањем доказа.

Стручни саветник помаже судији у ономе што он сам не зна и не може да уради. Он је „проширено око или лупа", или „продужени мозак" јавног тужиоца, судије, већа, како неки немачки аутори кажу за вештака, јер ради у име и за рачун судије и суда. Све што ради стручни саветник могао би и сам судија уколико би располагао одговарајућим знањем, без нарушавања принципа неспојивости кривичнопроцесних функција, али управо зато што њима не располаже, позива стручног саветника да му помогне.[576]

За разлику од вештака, који на почетку своје процесне активности добија тачно одређен експертизни материјал и питања која одређују облик и правац његове делатности, стручни саветник на почетку учешћа у некој истражној радњи не зна ни садржај ни границе своје делатности.

Стручни саветник саветује јавног тужиоца, судију или веће какве трагове и предмете могу да очекују на основу места, начина и других околности извршења кривичног дела, те како и којим средствима треба да их траже, како да их фиксирају, који метод да примене у испитивању и провери прикупљеног доказног материјала. Његова делатност, према ЗКП-у, односи се на савете и разјашњења у вези са доказима који су представљени суду без помоћи других стручних лица, као и помоћ у обављању истражних радњи, (на пример испитивање окривљеног, где стручни саветник помаже судији и суду у

[575]Ђурђић, В., Перспектива новог модела кривичног поступка Србије, Наука, безбедност, полиција, год. 20, бр. 2, 2015.
[576]Вучинић, В., и Трешњев, А., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Прво издање, Пословни биро ДОО, Београд, 2013, 273.

организацији ове радње, терминолошким детаљима, тактичким питањима и друго, али се ипак не исцрпљује само у томе).[577]

Наиме, иако формулација одредаба ЗКП-а у том смислу није изричита, чини се јасним да стручни саветник не може приступити објашњавању многих техничких и других стручних питања без предузимања појединих техничких поступака у оквиру кривичног поступка. Тек на основу тако изведених резултата могуће је дати тражену информацију. Ако кривични суд жели одговарајуће објашњење, стручном саветнику мора омогућити да предузме одговарајуће техничке поступке у оквиру конкретне истражне радње.

Слично делатности стручног саветника, одредбе ЗКП-а предвиђају и друге видове помоћи, који омогућавају суду и тужилаштву да ради спровођења истраге ангажују органе унутрашњих послова за криминалистичко-техничку подршку, или да се обрате другим државним органима.Ови органи су дужни да на захтев суда ту помоћ и пруже. Осим тога, када јавни тужилац спроводи истрагу, он такву помоћ, ако је неопходна у извршењу истражне радње која не трпи одлагање,може да затражи и од других стручних установа и организација.[578]

Такође, према ЗКП-у, помоћ стручног саветника се може, осим давања савета, састојати и у предузимању и проналажењу, обезбеђивању и описивању трагова, извршавању потребних мерења, снимања или сачињавању скица. При томе, стручни саветник износи опште ставове своје струке или их примењује обављањем неке радње, а коначне закључке и анализу чињеничног стања доноси суд.

За разлику од стручног саветника, вештак у истраживању експертизног материјала и извођењу експертизе не помаже суду, већ поступа самостално, у своје име, али по налогу суда. Његова активност се не исцрпљује у давању савета и вербалних објашњења, већ представља креативну примену стручног знања на конкретну ситуацију, из чега следи образложен закључак. Нове чињенице установљене вештачењем и изнете у налазу и мишљењу за конкретни поступак имају снагу доказа.[579]

---

[577]Ђурђић, В., Ћирић З., Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право, 151–168.
[578]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.
[579]Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.

Разлика између делатности вештака у оквиру кривичног поступка и позиције стручног саветника у обављању своје делатности у кривичном поступку условљава и разлику у значењу вештачења и помоћи стручног саветника за кривични поступак. Вештачење представља стваралачко и креативно примењивање науке, а делатност стручног саветника има техничко-саветодавни карактер.

Налаз и мишљење вештака имају доказну вредност за кривични поступак, коју судија процењује разматрајући га, како изоловано од осталих доказа, тако и у склопу са другим доказима. Савет и објашњења која даје стручни саветник тичу се проналажења и фиксирања доказног материјала, утврђивања веродостојности и поузданости одређених доказних чињеница, и по природи делатности из које настају и сходно позицији субјекта који их даје, немају доказну вредност већ су искључиво у функцији помоћи органима у кривичном поступку.[580]

У кривичном поступку вештаку припада сасвим одређен фонд права и дужности, у оквирима чијег је испуњења и поштовања овлашћен да даје налаз и мишљење. Његова процесна позиција је регулисана законом као независна и самостална. Вештак своју улогу у расветљавању кривичне ствари обавља у процесном поретку одређеном и специфичном само за вештачење.

С обзиром на то да делује као помоћник судије, стручни саветник своју активност не изводи у засебно процесно регулисаним условима, већ у процесном поретку неке друге радње у кривичном поступку, односно у поретку оне радње која је различита од вештачења и у чијем извођењу помаже суду.[581]

Вештачење је, с друге стране, посебна процесна радња коју обавља посебни самостални процесни субјект. Делатност стручног саветника представља део увиђаја, претреса, реконструкције, експеримента, или испита окривљеног, и није посебна процесна функција, већ је покривена процесном функцијом суда чији је помоћник стручни саветник. Отуда стручни саветник може да учествује по налогу и уз надзор судије у свим процесним радњама, осим у вештачењу, а вештак учествује искључиво у вештачењу. Уколико судија потпуно самостално обави одређену процесну радњу без ангажовања

[580]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.
[581]Радосављевић, Д., Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.

стручног саветника, јер сам поседује сва потребна знања, не чини повреду начела неспојивости кривично процесних функција, јер функција стручног саветника у кривичном поступку није крајња детерминанта процесних радњи. Насупрот томе, вештачење судија никада не може да обави сам, чак и да евентуално располаже потребним знањима. Разлог за то је што је реч о два посебна, самостална кривичнопроцесна субјекта и две посебне функције. Из истих разлога, не постоје процесне препреке за касније појављивање стручног саветника у улози вештака. Таква се ситуација сматра пожељном, јер омогућује брзо и квалитетно спровођење експертизе стручног саветника, с обзиром на то да учешће стручног саветника у узимању, проналажењу и прегледу доказног материјала, поспешује квалитетну експертизу и обезбеђује адекватан одабир експертизних узорака.[582]

9.2. Разлика између сведока и стручног саветника

Постоје три велике разлике између стручног саветника и обичног сведока.

1. Стручни саветник даје исказ о свом мишљењу. Обичан сведок је сведок чињеница и сведочи о оним чињеницама које се испитују.

2. Стручни саветник своје сведочење поткрепљује експериментима које је изводио у одсуству супротне стране.

Обичан сведок је доступан супротној страни за истинитост (тачност, верност).

3. Стручни саветник даје правила и разлоге који поткрепљују његово мишљење. На пример: „Ако медицински стручњак да мишљење о симптомима или последицама одређеног отрова, онда он може да се позове и на књигу као прилог свом мишљењу, на основу којег заснива свој закључак (предложити, коментарисати, приметити, изјавити)".

Обичан сведок сведочи о томе шта је осетио чулима (очи, ухо, нос, кожа итд.)

Стручни саветник може да користи своје знање или вештину да донесе закључке, док обичан сведок може да заснива мишљење само на оном што је приметио. Класичан пример сведока у кривичном поступку јесте неко ко је лично видео или чуо нешто о

[582]Радосављевић, Д., Саобраћајно-техничко вештачење, вештак и стручни саветник кроз нови закон о кривичном поступку у Републици Србији, XI симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, Златибор, 2012.

злочину. Сведок може бити полицајац који је извршио хапшење или лице које је било на месту злочина. Стручни саветник је неко ко има посебну стручност о елементу кривичног дела.[583]

Када је сведок позван да сведочи на суду, он може спадати у једну од две врсте сведока. Након што се добије позив за сведочење, важно је да у тренутку подношења захтева одредити статус: сведок чињеница или стручни саветник. Један има мању одговорност, а други има већу одговорност и финансијску награду.

Дефиниција „обичног сведока"може бити: „Онај који, будући да је присутан, лично види или опажа ствар; посматрач или очевидац. То је и оно лице које је позвано да сведочи пред судом и које сведочи о ономе што је видело, чуло или на други начин приметило, а у вези је са конкретном кривичном ствари."

Сведок о чињеницама је онај који сведочи само о ономе о чему има сазнања из прве руке и који описује само чињенице (за разлику од изражавања мишљења). Не постоји формална дефиниција сведока о чињеницама. У ствари, Блацков правни речник, ауторитет у правним дефиницијама, нема посебну одредницу за овај термин. Међутим, у САД Савезна правила о доказима односе се на оно што „сведок о чињеницама" може да уради у правилу 701, којим се прописује следеће: „Ако сведок не сведочи као вештак, сведочење сведока у облику мишљења или закључака ограничено је на она мишљења или закључке који су (а) рационално засновани на перцепцији сведока, (б) помажу да се јасно разумевање сведочења сведока или утврђивање чињенице о којој је реч и (ц) није засновано на научном, техничком или другом специјализованом знању у оквиру правила у вези са стручним саветником или вештаком."[584]

Постоје две главне ствари које треба запамтити о сведоку који сведочи о чињеницама:

Сведоку у класичном смислу није дозвољено да током сведочења износи мишљење ван ограничења за сведока као таквог. Накнада за сведока у кривичном поступку је минимална и често је одређена законом или судом. Сведок о чињеницама сведочи управо о чињеницама које се односе на случај. Сведок о чињеницама не треба да објашњава разлоге који стоје иза одређеног закључка. То би задирало у сферу вештачења. Поред тога,

[583]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.
[584]Грубач, М., Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.

накнада којасе добија за сведочење о одређеним чињеницама честоје знатно нижа него што вештак и стручни саветник могу и треба да наплате.[585]

С друге стране, стручни сведок је онај ко захваљујући образовању или специјализованом искуству поседује врхунско знање о теми о којој особе без посебне обуке нису у стању да формирају тачно мишљење или да изводе тачне закључке. Сведок који је квалификован као стручни саветник и коме ће се тиме дозволити да помогне суду у разумевању компликованих и техничких тема које надилазе оквире разумевања просечног лаика.

Стручњак ангажован у кривичном поступку као стручни саветник има право да износи стручно мишљење. У ствари, мишљења стручног саветника су разлог за његово сведочење у кривичном поступку. Мишљења треба да буду заснована на стручности коју пружа „научно, техничко или друго специјализовано знање". Од стручног саветника тражи се стручно мишљење како би помогло претресном већу у одлучивању о кривичном предмету.[586]

С друге стране, англосаксонски процесни модел нуди другачији приступ кроз члан 702. Савезних правила о доказима САД (FRE 702), који таксативно уређује допуштеност експертског сведочења на претресу. Према овој норми, уколико научна, техничка или друга специјализована знања олакшавају суду разумевање изведених доказа или утврђивање спорних чињеница, сведок са статусним атрибутима стручњака — стеченим кроз знање, вештине, искуство, обуку или образовање — може изнети своје процесно мишљење. Законодавац САД условљава валидност овог исказа кроз три кумулативна критеријума поузданости: прво, да је сведочење засновано на квантитативно и квалитативно довољном чињеничном материјалу; друго, да представља продукт научно верификованих принципа и метода; и треће, да је стручњак поменуте методолошке постулате конзистентно и поуздано применио на конкретне чињенице предметног случаја.[587]

Важећи Законик о кривичном поступку Републике Србије (2014) познаје само две врсте стручних лица у кривичном поступку: вештак и стручни саветник. Могућност

[585]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2,2014.
[586]Ђурђић, В., Кривично процесно право – општи део, Ниш, 2014.
[587]Golan, T., *Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.

коришћења других облика неправног стручног знања у вези са доказима и утврђивањем чињеница првенствено се односи на изузетне случајеве када такво знање и искуство могу допринети разјашњењу предметног питања; у кривичном поступку најчешће подразумева услуге вештака. Наш законодавац прави разлику између вештака и стручног саветника, а слична је ситуација и у домаћој теорији кривичног поступка.

Пример вештака (у правом смислу те речи) јесте дежурни лекар који је прегледао повређеног, с обзиром на то да је он једини медицински стручњак који је могао компетентно да сведочи о стању и врсти повреда које је задобило повређено лице. У српској теорији кривичног поступка други пример вештака је полицијски службеник који има посебна ванправна знања, с тим да му се постављају само она предметна питања на која може да одговори као стручњак у одређеној области. Поред тога, полицијски службеник увек може бити саслушан о одређеном питању у професионалном својству вештака иако није званично регистрован као вештак у тој кривичној ствари. Свакако, он ће сведочити о чињеницама са којима се сусреотоком вршења службене дужности.[588]

Треба обратити посебну пажњу на правни статус ординатора (лат. *Ordinarius*) који је лечио умрлу особу у пракси. Према изричитим одредбама српског законодавства и других прописа ЕУ (нпр. Пољске), такав лекар не може бити именован за вештака у тој кривичној ствари. Лекар се по потреби може позвати да присуствује прегледу и обдукцији леша умрлог лица, које је лечио као свог пацијента. Ослањајући се на наведене критеријуме, лекар који је лечио умрлог сматра се вештаком у правом смислу. У ситуацији када је лекар позван да присуствује обдукцији умрлог лица (које му је раније било пацијент), он има иста права и дужности као и сваки други сведок лаик који се саслушавана главном претресу. Сведочење овог лекара мора се чувати у посебном спису предмета, а посебно ван списа где се налази налаз вештака који је извршио аутопсију.[589]

У начелу, сведок нема право да формално ставља приговоре стручном саветнику на начин откривања и утврђивања (очувања) одређених чињеница и сродних питања, с обзиром на то да, у тренутку када се експертиза врши, стручни саветник делује у својству специјалисте, а не у својству сведока. Међутим, од овог лекара може се захтевати да се изјасни о чињеницама које су непосредно уочене током саме обдукције ипо потреби се

[588]Кнежевић, С.,Кривичнопроцесно право, Правнифакултет Универзитета у Нишу, Службени гласник, Београд, 2015, 302.
[589]Tapper, C., *Cross and Tapper on evidence.* 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.

може накнадно испитати. Посебно ће бити испитан (у суђењу) ако суд не прихвати вештачење о обдукцији.[590]

Важно је нагласити да стручни саветник примењује иста посебна стручна знања и посматра чињенице у тренутку давања мишљења на истим основама као вештак у кривичном поступку. У сваком случају, овај сведок је незамењив вештак у правом смислу, у једнакој мери као и судски вештак када се испитује у својству вештака.

Стручни сведок опажа чињенице у прошлости, тј. у време извршења кривичног дела и приближно у том интервалу, јер тада и не зна сврху опажања. Такође, стручни сведок опажа чињенице у садашњости, тј. у време разјашњења техничких или других стручних питања, те приликом извођења других кривичнопроцесних радњи. Мора се имати у виду да стручни сведок у време опажања чињеница познаје сврху опажања, те у том правцу и усмерава своје стручно знање и умење и врши своју стручну делатност сходно томе. Сведок репродукује опажене чињенице, и то онако како их је опазио, док с друге стране, стручни саветник на основу опажених чињеница изводи следствене стручне закључке који су у вези сапитањимашто му их је поставио орган кривичног поступка. Резултат сведочења фиксира се у посебном процесном спису, тј. у записнику о саслушању сведока, а резултат опажања стручног саветника фиксира се у истом процесном спису у коме се фиксира резултат изведене кривичнопроцесне радње.[591]

Сматрамо да се на основу свих до сада представљених сличности и разлика између стручног сведока и стручног саветника може закључити да је стручни саветник посебан релативно самосталан кривичнопроцесни субјекат, са одређеним местом у кривичном поступку, као и делокругом, те специфичним процесним положајем, и не може се поистоветити са било којим од наведених процесних субјеката, (као што су вештак, стручно лице, па и стручни сведок).[592]

---

[590]Poser, N. S., *Lord Mansfield: Justice in the age of reason.* Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.

[591]Станковић, М, Бореновић, Д, О посебним доказним радњама у кривичном законодавствуРепублике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научногскупа „Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14.новембар2019.године, 2019, 590.

[592]Радосављевић-Милинковић, А.,Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесномправу Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015, 240–249.

9.3. Разлика између стручног лица (специјалисте) и стручног саветника

Одређивање тачног процесног статуса стручног лица у компарацији са позицијом стручног саветника и судског вештака представља доктринарно сложен, али за супстанцијални ток кривичног поступка изузетно значајан задатак. Сва три поменута субјекта деле идентично генеричко обележје — поседовање специфичног стручног знања које стављају у функцију расветљавања кривичне ствари. Насупрот овој заједничкој научној основи, диференцијални критеријуми између стручног саветника и стручног лица (специјалисте) изводе се из три кључна сегмена: модалитета пружања стручне подршке, формално-процесног начина документовања и фиксирања плодова њиховог рада, те њихове опште процесне легитимације у поступку. Из историјско-правне перспективе, за разлику од стручног саветника који представља новији институт, стручно лице ужива знатно дужи процесни континуитет у домаћем законодавству. О томе сведочи и претходни Законик о кривичном поступку (ЗКП из 2001. године), који је под таксативно дефинисаним нормативним условима такође предвиђао партиципацију стручног лица као легитимног учесника у кривичној процедури.[593]

Концептуална улога стручног лица у кривичној процедури није претрпела суштинске супстанцијалне измене у транзицији са ЗКП-а из 2001. године на актуелни кодекс. Основна нормативна модификација рефлектује се кроз реформу претходног поступка и напуштање института судске истраге; сходно томе, функцију ангажовања овог субјекта, коју је традиционално вршио истражни судија, сада конотира и реализује јавни тужилац. Експертска потпора овог лица доминантно је лоцирана у истражној фази, мада се њен досег протеже и на предистражни, односно пост-истражни амбијент. У фази претходног поступка, јавни тужилац прибегава овом институту са циљем елуцидације специфичних техничких или других ужих научних дилема које се генеришу поводом прикупљених доказних средстава, током испитивања осумњиченог или приликом спровођења других процесно-доказних операција. Конкретно, када јавни тужилац спроводи саслушања учесника, или пак одлучује о криминалистичко-техничком фиксирању материјалних трагова и одузимању предмета, он користи стручно лице како би

[593] Кнежевић, С., Практикум за кривично процесно право : (општи део) : [(помоћни уџбеник)] - Ниш : Green Empire, 2006 (Ниш : Свен).

апсорбовао знања неопходна за детерминисање правца испитивања, правилно конципирање примедби и препознавање чињеница које имају круцијалну тежину за укупан исход истраге.[594]

Спектр примене стручног лица обухвата целокупан корпус доказних радњи, почев од увиђаја и претресања објеката и лица, преко привременог одузимања предмета, па све до саслушања окривљеног и испитивања сведока. У домену заштите посебно осетљивих сведока (члан 104. ЗКП-а), попут малолетника, лица са менталним потешкоћама или жртава насиља, ангажовање експерата хуманистичког профила (психолога, педагога и психијатара) има пресудан значај, како за правилну депо позицију исказа, тако и за припрему терена за евентуално накнадно психијатријско вештачење. Начелно посматрано, дужност овог субјекта конотирана је дихотомно: он консекутивно делује кроз супституцију обавештења и пружање практичне стручне помоћи на захтев државног органа. Наведена природа института експлицитно је потенцирана одредбом члана 133. става 3. ЗКП-а, која императивно налаже да ће орган поступка током увиђајних радњи у правилу иницирати помоћ стручних лица форензичке, саобраћајне, медицинске или друге релевантне бранше. Под руководством и надзором надлежног органа, ова лица спроводе детектовање, фиксацију, мерење, снимање, скицирање и узорковање трагова у складу са криминалистичко-техничким протоколима предвиђеним чланом 300. ставом 9. ЗКП-а.[595]

Упркос томе што у законском тексту и кривичнопроцесној доктрини уочавамо недостатак прецизне појмовне дефиниције стручног лица, у правној науци је општеприхваћено становиште о његовој функционалној сродности са фигуром вештака. Напоредо са судским вештаком, који државним органима пружа епистемичку потпору приликом утврђивања правно релевантног чињеничног супстрата, стручно лице такође асистира органу поступка. Његов процесни радијус првенствено је усмерен на разрешавање специфичних техничких и ужих стручних дилема, као и на непосредно суделовање у оперативној реализацији појединих доказних радњи.[596]

---

[594] Кнежевић, С., Pravo okrivljenog na odbranu kao pretpostavka pravičnosti suđenja / Saša Knežević. - Summary. - U: Zbornik Pravnog fakulteta (Titograd).

[595] Члан 300. став 9. ЗКП-а (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

[596] Миљуш, И., Стручни саветник у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 1–24.

На плану формалног документовања плодова рада стручног лица и стручног саветника уочавају се суштинске дивергенције. Делатност стручног лица карактерише својеврсна процесна симбиоза са активностима државног органа; резултати његове техничке асистенције не егзистирају аутономно, већ се инкорпорирају у јединствен записник о извођењу конкретне доказне радње, попут записника о увиђају или саслушању. Надаље, његово кооптирање у поступак ослобођено је строгог формализма — јавни тужилац или суд га ангажују *ad hoc*, по сопственом нахођењу, без доношења формалне наредбе, прецизирања писмених задатака или институције заклетве. Насупрот томе, епистемолошки резултат рада стручног саветника материјализује се кроз његов самостални исказ — било у форми писменог поднеска или усменог изјашњења на претресу — који не подлеже крутим законским калупима. Телеолошка суштина овог исказа дефинисана је као стручно уобличен приговор на налаз и мишљење именованог вештака, који саветник, на темељу примљеног пуномоћја, артикулише у директном интересу процесне странке коју заступа.[597]

Законик о кривичном поступку Републике Србије (2014) изричито прихвата уже значење појма „вештак", наводећи да вештак није једини који у поступку може да користи посебно (неправно) вештачење, тј. није једини који такво знање може применити у том процесу. Наиме, према Законику о кривичном поступку, поседовање стручног знања карактеристично је како за саме вештаке, тако и за стручне саветнике који пружају саветодавну и консултативну помоћ, односно за стручна лица која су ангажована ради пружања техничке помоћи у обављању кривичнопроцесних радњи.

Наш законодавац препознаје стварне разлике између стручног лица и стручног саветника, који су релативно самостални процесни субјекти и носиоци различитих споредних процесних функција, па стога у кривичном поступку користе различите облике ванправних стручних знања. Резултат процесне делатности специјалисте који пружа стручну помоћ у ужем смислу оличен је у изјави која нема снагу доказног средства у суду и не представља предметно специфичан садржај, већ је укључено у процесну делатност странке којој се помаже. На крају, треба напоменути да се наведена делатност односи на предузимање кривичнопроцесних радњи само када је у питању пружање стручне и

[597] Кнежевић, С., Основна начела кривичног процесног права, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015.

техничке помоћи, док саветодавна делатност специјалиста у овом погледу није ограничена.[598]

У нашем кривичном поступку „стручно лице" има много шири обим процесних активности у односу на специјалисте у другим земљама, на пример, у руском и украјинском кривичном поступку. У кривичнопроцесном законодавству ових земаља специјалиста (вештак у ужем смислу) представља лице које поседује научно, техничко или друго специјализовано знање и искуство; на захтев истражног органа, специјалиста помаже у предузимању истражних и кривичнопроцесних радњи. Стручно лице се дефинише као лице кривичног суда које пружа помоћ само ради предузимања кривичнопроцесних радњи, што одговара функцији вештака. Насупрот томе, у српском кривичном поступку стручни саветник пружа предметну помоћ кривичном суду у току кривичног поступка, а донекле може помоћи и странкама у решавању одређених техничких и других спорних стручних питања, обављајући функцију тзв.стручног саветника.[599]

У доктрини кривичног поступка земаља бившег СССР-а процесна делатност овог специјалисте у потпуности обухвата тзв. информативно-консултативну делатност, која се обично сматра посебним обликом коришћења предметне експертизе у кривичном поступку. Због тога се поставља питање оправданости одлуке српског законодавца да обезбеди овако широк спектар процесних радњи „стручног лица".[600]

Резултати из праксе показујуда на ово питање није лако одговорити иако се на први поглед чини да је наш законодавац изабрао право решење. Истраживање делатности специјалиста у руској судској пракси показује да су најчешће коришћени облици стручне помоћи у кривичним судским поступцима следећи: консултације о конкретним техничким питањима; решавање дилема о могућности вештачења у конкретном случају; давање објашњења о одређеним догађајима и појавама; појашњавање техничке терминологије; указивање на релевантне чињенице које су значајне за истрагу.[601]

---

[598]Кнежевић, С., *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, 306.

[599]Ђурђић, В., Ћирић З., Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право. 151–168.

[600]Орлов, Ј., "Лица, обладајусие специалними познанијами как субиект уголовного процеса", у: Советска Јустициа, бр. 8, 1988.

[601]Селина, Е.В.„Специјалние познани в уголовном процесу", у: Государство и право, 2003, 165–199.

У пракси садржај активности које обавља специјалиста превазилази обим његових процесних активности, како је дефинисано руском доктрином и законодавством о кривичном поступку. Обим процесних активности специјалиста у правној пракси Руске Федерације одговара термину „стручно лице" у нашем законодавству. Сходно томе, закључује се да су могућности коришћења знања „стручног лица" које предвиђа кривично процесно законодавство Србије много шире и разноврсније.[602]

У погледу примене стручне помоћи, судска пракса у Србији показује да таква могућност још увек није потпуно искоришћена. Штавише, имајући у виду да се овај закључак првенствено односи на стручне саветнике, могло би се закључити да је у погледу обима процесне делатности „стручног лица" српска судска пракса склонија решењима из руског законодавства. Тако, на пример, пракса бившег Окружног суда у Београду показује да стручну помоћ најчешће искључиво кривичном суду пружају форензичари и полицијски вештаци за саобраћај у току предузимања кривичнопроцесних радњи, које најчешће обухватају откривање, обележавање, фиксирање и паковање доказа, прављење фото-албума, скицирање и снимање камером итд.[603]

Наш законодавац није одредио појам стручног лица, већ је у неколико одредаба ЗКП-а предвидео могућност да се у кривичном поступку појави стручни саветник и да пружи стручну помоћ кривичном суду када је она потребна. Појам стручног лица није прецизно одређен ни у кривичнопроцесној теорији. Наиме, у нашој кривичнопроцесној теорији постоји мишљење појединих теоретичара да се у кривичном поступку на плану утврђивања правно релевантних чињеница може и мора предвидети и учешће посебног стручног лица, специјалисте, које ће пружати стручну помоћ органу кривичног поступка на плану решавања појединих техничких и других стручних питања, као и у извођењу неких кривично процесних радњи, нарочито радњи доказивања.[604]

У стручној кривичнопроцесној литератури питање постојања посебног стручног лицу кривичном поступку било је у непосредној вези са ставом законодаваца. Наиме, ако је законодавац предвидео учешће посебног стручног лица у кривичном поступку, у том

[602]Величкин, С. А., Турчин, Д. А., "Участие специјалиста в производстве следственних дејствии", у: Проблем борби с преступности, Омск – Иркутск, 1976.
[603]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.
[604]Давидовић, М., Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.

случају опширно је и свестрано обрађивана проблематика о стручном лицу на теоретском плану. Тако је, на пример, у совјетској кривичнопроцесној литератури, много простора посвећено посебном стручном лицу, како у систематским делима, тако и у монографијама и чланцима, нарочито од момента када је совјетско кривичнопроцесно законодавство нормирало постојање посебног стручног лица – стручњака, специјалисте у кривичном поступку. Но, и међу овим теоретичарима постоје неслагања у погледу одређивања појма стручног лица, нарочито у погледу процесног положаја у кривичном поступку.[605]

Да би појам стручног саветника могао да се одреди успешно и прецизно, морају се свестрано сагледати одредбе Закона о кривичном поступку којима је нормирано учешће стручног саветника у кривичном поступку, као и сврха његовог учешћа, делокруг делатности и слично. Исто тако, у виду се морају имати и мишљења која су до сада изнета о кривичнопроцесној теорији у погледу одређивања појма стручног саветника.

Полазећи од ових поставки, појам стручног саветника може се одредити на следећи начин: стручни саветник је процесно способно и морално подобно физичко лице које поседује посебно стручно знање и умење и које пружа помоћ органу кривичног поступка у решавању техничких и других стручних питања, као и у извођењу појединих кривичнопроцесних радњи.[606]

Из овако одређеног појма стручног саветника види се да су основни услови које треба да испуњава лице да би могло да се појави као стручно лице у кривичном поступку његова стручност, процесна способност и морална подобност. Исто тако, као стручно лице у кривичном поступку може да се јави физичко лице, без обзира на то што орган кривичног поступка може затражити стручну помоћ и од правног лица, тј. од државног органа, стручне установе и слично.

[605]Ђурђић, В., Перспектива новог модела кривичног поступка Србије, Наука, безбедност, полиција, год. 20, бр. 2, 2015.
[606]Аритоновић, Н., Никач, Ж., Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.

X
ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

Теоријска елаборација институционалних аспеката стручног саветника имплицитно налаже потребу за њиховом емпиријском верификацијом кроз анализу актуелне правосудне праксе. У циљу успостављања научног моста између норме и стварности, у овом сегменту рада презентујемо резултате сопственог емпиријског истраживања. Методолошки оквир је заснован на примени студије случаја (*case study*), чиме се омогућава холистички и детаљан увид у специфичне модалитете и практичне контуре учешћа стручног саветника у српској кривичној процедури.

10.1. Предмет и циљеви истраживања

Самим избором теме прелиминарно смо одредили предмет научног истраживања, а дефинисањем проблема истраживања, како је напред изложено, одредили смо правац и домет самог истраживања. Предмет нашег истраживања једелатност стручних саветника у пракси. За потпуно дефинисање предмета одредили смо операционалну структуру чинилаца, уз дефинисање основних појмова из истраживане области. У методолошком приступу научном истраживању темељно смо одредили тему која је обрађена интрадисциплинарно, у оквирима науке кривичног процесног права, а пошто се ради о установи позитивног права, истраживање се базирало на важећем кривичнопроцесном законодавству Србије.

Ако бисмо покушали да на крају дамо операционалне дефиниције основних појмова, могли бисмо да кажемо како је стручни саветник само један облик учешћа неког стручњака у кривичном поступку, тј. лице које поседује посебно научно или стручно знање или неко умење. Означићемо гапојмом „стручно лице". До ове дефиниције смо дошли користећи следећу радну дефиницију: стручно лице је свако лице које поседује посебно стручно знање или умење, које на позив органа поступка учествује у предузимању неке процесне радње или по наредби органа поступка даје експертски налаз и мишљење или на други начин учествује у поступку експертизе. Ово је најшира дефиниција учесника чија се научна и стручна знања користе у кривичном поступку. Као

најшири појам, стручно лице обухвата све друге ванправне стручњаке у поступку. Дакле, стручно лице је и вештак, и „стручни саветник" и „стручно лице-специјалиста" које учествује у вршењу увиђаја, и „стручни помоћник", као и свако друго лице које поседује стручно знање, а позвао га је орган поступка или га је странка изабрала да учествује у предузимању неке процесне радње. Да бисмо израз „стручно лице" који се користи код увиђаја разликовали од напред датог општег појма стручњака који учествује у радњи органа поступка означаваћемо га као „стручно лице-специјалиста", или само „специјалиста".

Одредили смо структурне чиниоце предмета истраживања, који полазе од постављеног проблема истраживања, како је досад и представљено, а истраживање је било усмерено у три правца, која су у ствари три тематске целине предмета истраживања.

1. *Процесне форме коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку*.

Будући да је стручни саветник само један вид учешћа стручног лица у кривичном поступку, на општем плану најпре смо објаснили и класификовали различите облике делатности из упоредних законодавстава који служе да се у кривичном поступку користи посебно стручно знање које орган поступка нема, а имају га друга лица. Сви ти разноврсни облици делатности стручних лица могу се разврстати у три категорије: а) *облик учешћа у радњама органа поступка*; у упоредном праву и историјату нашег кривичног поступка као форме делатности које су саставни део радњи органа кривичног поступка и јављају се: стручни помоћник (специјалиста),који учествује у спровођењу радње органа поступка; стручни саветник органа поступка као субјект који врши информативно-консултативну делатност; и коришћење посебног стручног знања које поседује судија уместо ангажовања стручног лица; б) *самосталне доказне радње*; два су облика доказних радњи – испитивање стручног сведока и вештачење; пошто је вештачење услов и основа за ангажовање стручног саветника према позитивном праву, као методолошки захтев јавља се свестрана и детаљна обрада ове доказне радње: теоријско дефинисање појма, предмета и природе вештачења, научна класификација вештачења, анализирали смо и објаснили именовање вештака и његов правни положај, тумачење поступка вештачења, опис и објашњење налаза и мишљења вештака, са посебним фокусом на теоријско схватање о могућностима оцене налаза и мишљења од стране суда; в) *радње контроле вештачења;* као законска решења из упоредног и националног права, јављају се:

контрадикторно вештачење, технички саветник странке, дуалитетно (симултано) вештачење, контраекспертиза и стручни саветник странака, који се јавља у нашем позитивном праву.

2. *Стручни саветник у кривичном поступку.* Ово је био централни деонашег предмета истраживања, са већим бројем структуралних елемената.

На основу научних ставова теоретичара кривичнопроцесног права, упоредноправних решења и анализе нашег новог законског решења, дошли смо до закључка да је успешно: 1) дата дефиниција стручног саветника, 2) одређена правна природа његове делатности (да ли је то вештачење, сведочење или је нека самостална делатност са одликама претходних двеју), 3) научно смо објаснили и одредили доказну снагу исказа стручног саветника, 4) одредили смо карактер и сврху делатности (помагање странци или контрола вештачења или оба заједно), 5) објаснили смо и дефинисали функцију стручног саветника и на тој основи одредили улогу стручног саветника (да ли је он страначки помоћник, помоћник суда или има обе улоге) и, на крају, овог новог учесника лоцирали смо у оквиру научне класификације кривичнопроцесних субјеката, повезујући његову улогу са институтом вештачења као специфичним доказним средством. Са теоријског становишта, посебно је интересантно што смо дали научну експликацију који је од начина именовања вештака познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком, где смо оценили да је избор нашег законодавца управо усмерен према мешовитом кривичном систему и поступку.

Други сет подтема овог централног дела предмета истраживања односио се на позитивноправну регулативу стицања својства стручног саветника и његовог процесног положаја. У том контексту прво смо протумачили законске услове за стицање тог својства, затим начине стицања тог својства (избор саветника који врше странке и постављење од стране суда) и на крају ко има право на стручног саветника. Одговор се односи на овлашћеног тужиоца, пре свега, на јавног тужиоца, пошто према слову закона то право припада странкама. Овим решењем се компликује чињеница да је јавни тужилац до подизања оптужнице орган поступка који је и сам могао у претходном стадијуму поступка одредити вештачење поводом кога се стиче право на стручног саветника. Наиме, истраживањем смо дошли до питања: која је сврха дати право јавном тужиоцу на стручног саветника у случајевима кад већ има „свог" вештака којег је у истрази сам одредио? У

вези са процесним положајем пак детерминисали смо и објаснили права и дужности стручног саветника, посебно са аспекта фазе кривичног поступка у којој је одређено вештачење, јер у истрази изостају пуне гаранције реализације начела контрадикторности.

Треће тематско поље претежно је теоријског карактера, али има и веома важан практични значај и односи се на доказну снагу исказа стручног саветника и разграничења стручног саветника од других субјеката кривичног поступка. Разматрањем доказне снаге исказа стручног саветника у суштини се решава питање да ли тај исказ може бити чињенична основа пресуде, нарочито кад је у колизији са налазом и мишљењем вештака. С друге стране, на плану доказних радњи и извора доказа интересантно је разграничење стручног саветника од сведока, вештака и стручног лица- специјалисте.

Обим и карактеристике улоге стручног саветника у правосудној пракси тесно су повезани са предметом истраживања, што смо употпунили сазнањима да ли се и у којој мери стручни саветник ангажује у пракси и које су одлике практичне његовог ангажовања. Резултати нашег истраживања указују на то да је ангажовање стручног саветника у пракси ређе него што би, према нашој оцени и ставовима струке, требало да буде, а што је у крајњој линији била и изворна намера домаћег законодавца. Истраживања су показала да обим у којем се стручни саветник ангажује у кривичним поступцима, барем у узорку који смо ми обрадили, није још увек достигао пуни капацитет. Такође, истраживањем је утврђено да странка која највише користи услуге стручног саветника јесте управо окривљени у кривичном поступку. Осим тога, јавни тужилац у великој мери користи услуге стручног саветника иако је то донекле контрадикторно са чињеницом да исто јавни тужилац има првенствено могућност коришћења услуге вештачења од стране вештака и специјализованих установа. Истраживања су показала и за која се кривична дела углавном ангажује стручни саветник и да ли је реч о сталном судском вештаку или другим стручњацима. Поред тога, истраживање је идентификовало у којим се врстама вештачења најчешће ангажује стручни саветник, али је расветлило и друге релевантне аспекте његовог процесног деловања.

Предметно емпиријско истраживање биће засновано на анализи праксе судских органа у Новом Пазару, Сјеници и Тутину како би се утврдио стварни обим ангажовања стручног саветника. Истраживачки узорак чиниће правоснажно пресуђени предмети у овим судовима за период од најмање три године.

Научни, односно спознајни циљеви проистичу из претходно дефинисаног проблема истраживања, а током самог рада они су додатно прецизирани. Непосредни и основни циљ овог рада јесте да провери у којој се мери изворна намера законодавца остварује у пракси, односно колико се његова воља уважива приликом ангажовања института стручног саветника у кривичном поступку. Основни научни циљ истраживања био је да се стручни саветник, као потпуно нови процесни субјект, теоријски уобличи. То је постигнуто конструисањем нове научне дефиниције овог правног института, објашњењем његових конститутивних елемената, као и разграничењем природе његове делатности и процесног положаја у односу на друге субјекте. Та теоријска сазнања послужила су као основа за правно теоријску експликацију у којој мери је законски модел стручног саветника у целини концепцијски компатибилан са адверзијалним главним поступком коме претходи јавнотужилачка истрага.

За остварење основног циља послужила је реализација два непосредна задатка, односно непосредна циља. Први је задатак да се изучавањем упоредноправних решења и доктринарних гледишта установе опишу, класификују и објасне постојеће и историјске форме учешћа у кривичном поступкустручног лица, схваћеног у најширем смислу, како би се открила повезаност стручног саветника са овим формама и одредили место и улога стручног саветника у процесноправном систему коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку која не поседује орган поступка. У тој комплексној проблематици фокус истраживања посебно је био усмерен на вештачење као једну од форми ангажовања стручног лица у поступку, зато што је вештачење, према важећем процесном законику, услов и извор настанка стручног саветника, а у примени су нераскидиво повезани, па се све суштинске одлике вештачења преливају на стручног саветника. Зато је остварење овог непосредног задатка претпоставка за реализацију основног научног циља истраживања и уопште за разумевање и схватање института стручног саветника. Други непосредни циљ рада усмерен је на легислативу, са намером да се применом догматског метода и анализом теоријских ставова утврди у којој су мери законске одредбе о стручном саветнику потпуне и прецизне. Такође, циљ је испитати да ли су ове норме међусобно усклађене, те да ли су у хармонији са одредбама о вештаку и вештачењу, као и са свим другим правилима којима се уређује доказивање и утврђивање чињеница у кривичном поступку. Обједињавање резултата истраживања и заузетих теоријских ставова, као и њихово довођење у везу са

општом функционалношћу права, треба да омогући процену доприноса легислативе о стручном саветнику ефикасности вештачења, утврђивању чињеница и, последично, самом кривичном поступку.

Сазнања о стручном саветнику до којих се дошло у истраживању остваривањем напред поменутих теоријских циљева и циљева у вези са анализом позитивног права, употпунили смо стављањем у корелацију са сазнањима о стручном саветнику у процесној стварности. Овај циљ се сублимирано своди на спознају у ком се обиму стручни саветник ангажује у правосудној пракси и какве су карактеристике тог ангажовања.

Осим научних, истраживање има и *друштвене циљеве*, који се односе на легислативу и примену процесноправних норми о стручном саветнику. Један од прагматичних циљева истраживања био је да се обезбеде сазнања о квалитету и недостацима законске регулативе стручног саветника, која могу користити српском законодавцу да приликом новелирања процесног законика отклони уочене недостатке и користећи сазнања о законским решењима из упоредног права усаврши законску регулативу. Та сазнања биће корисна законодавцу и приликом евентуалних аутентичних тумачења законских одредаба о стручном саветнику.

Поред наведеног, друштвени циљ рада јесте да кроз критичко тумачење законских норми, утемељено на научним ставовима, пружи сазнања која ће допринети правилној примени позитивног права. Та сазнања могу бити од користи правосудним органима, адвокатури која пружа стручну одбрану, као и свим стручним лицима која се ангажују у улози стручног саветника. Томе треба да допринесу, пре свега, сазнања о томе како тумачењем права попунити правне празнине и отклонити евентуалне противречности процесноправних норми.

10.2. Хипотезе истраживања

Током спровођења истраживања проверене су следеће хипотезе:

(1) Стручни саветник је уведен у кривични поступак Србије *да се ојача капацитет стручне расправности странака* и тиме *побољша квалитет вештачења*, неопходан за утврђивање чињеница за које је потребно посебно стручно знање.

(2) *Остварење овог законодавног циља отежано је недостацима* самог законског уређења ове сасвим нове установе кривичног поступка: увођење стручног саветника јавља

се као концепцијска недоследност у погледу на адверзијални главни претрес, на коме само странке предузимају доказне радње и изводе доказе; уређење јавнотужилачке истраге као формалне фазе у којој је јавни тужилац орган поступка у дисхармонији је са уређењем права странака на стручног саветника; норме о положају стручног саветника носе извесне нејасноће и противречности које умањују ефективност учешћа стручног саветника.

Да се провере ове главне хипотезе, формулисано је неколико посебних хипотеза:

а) Установљавање стручног саветника јавља се као установа *у корист одбране* иако према изричитој законској норми право на стручног саветника припада „странкама".

б) Уређење стручног саветника као средства за реализацију начела контрадикторности *у нескладу је са концепцијом истраге* као формалне фазе поступка којом руководи јавни тужилац као орган поступка, која је уређена тако да одбрана са својим стручним саветником нема законских могућности да непосредно стручно расправља са вештаком кога је именовао јавни тужилац као будућа противна странка.

в) Концепција да се контрола вештачења врши уз помоћстручног саветника, кога може изабрати свака странка, представља *недоследност у уређењу адверзијалног главног претреса* за који је примерено да на њему странке саме изводе доказе. Насупрот томе, према усвојеном законском решењу, да би стручни саветник уопште могао бити ангажован *conditio sine qua non*, орган поступка претходно мора наредити вештачење и именовати вештака.

г) Приликом прописивања овлашћења ко може имати стручног саветника на главном претресу *није се водило рачуна* о чињеници да у претходном стадијуму кривичног поступка вештачење одређује јавни тужилац, који у каснијој фази поступка постаје странка која на главном претресу, према изричитом законском овлашћењу, има право на стручног саветника, што је нелогично и због тога као нормативно решење дискутабилно.

д) У одредбама о именовању стручног саветника сиромашној странци постоји унутрашња противречност, пошто орган који одређује вештачење и именује вештака у истом том предмету поставља стручног саветника сиромашном окривљеном, односно сиромашном супсидијарном тужиоцу (без утицаја странке на то које ће стручно лице њој бити одређено за саветника), што значи да сам орган одређује вештачење и контролу вештачења (да ли ће контроле уопште бити и ко ће је вршити).

ђ) Стручно лице које може стећи својство стручног саветника треба да *у довољном опсегу познаје правну регулативу* положаја овог новог учесника поступка, јер се права и дужности, делатности и фазе у којима по закону може учествовати, као и регулисани однос према вештаку, јављају као начин и средство за успешну реализацију улоге стручног саветника, коју он обавља на основу добијеног овлашћења од странке.

е) Претпоставка је да институт стручног саветника доприноси *побољшању квалитета вештачења* и тиме суду олакшава утврђивање чињеница за које је потребно посебно стручно знање и умење, и да ће то *показати резултати емпиријског истраживања* о пракси његовог ангажовања.

10.3. Инструмент, методе, технике и статистичка обрада података истраживања

За потребе реализовања овог истраживања састављен је упитник који се састојао из четири целине и укупно 20 питања различитог типа (питања са више понуђених одговора, питања отвореног типа, скала процене итд.). Анкета је била усмерена на утврђивање успешности ангажовања стручног саветника у кривичном поступку. Добијени одговори су анализирани и детаљно представљени на наредним страницама овог рада. Резултати су приказани комбинацијом различитих методолошких приступа: дескриптивно, табеларно и графички. Због карактера саме анкете, тј. комбинације питања затвореног и отвореног типа, специфичности предмета истраживања, примењене су следеће статистичке мере:

– Проста аритметичка средина ∑X/H те
– Процентни рачун према формули Г:П=п:100

Статистичка обрада података подразумевала је поступке за дескрипцију података (фреквенције, проценте, аритметичке средине, стандардне девијације), технике за утврђивање статистичке значајности разлика као што су хи-квадрат тест и анализа варијансе.

Питања су формулисана у складу са одредбама које прописује Законик о кривичном поступку.

Анализа садржаја је метод који је примењен током емпиријског истраживања, заједно са методом анкетирања и интервјуа. Упитник (анкетни листић) садржи 20 питања комбинованог типа. Осим тога, током боравка у Вишем суду у Новом Пазару и Основном суду у Сјеници обављен је интервју са судијама, које су у свом поступању користиле институт стручног саветника, као и са председницима судова на ту тему, који су допринели квалитету истраживачког рада. Метод посредног посматрања, заједно са методом анализе садржаја, примењен је приликом увида у судске одлуке које су донете у поступцима у којима је био ангажован стручни саветник. Истраживање је спроведено на циљаном узорку од 20 испитаника, који је обухватио судије и председнике судова. Са њима су обављени интервјуи како би се испитала њихова искуства у кривичним поступцима у којима су, у различитим фазама доношења судских одлука, били ангажовани стручни саветници.

Судије и председници судова који су интервјуисани добровољно су пристали на разговор.

Такође, приликом истраживања и у теоријској обради података нашег рада коришћени су следећи методи:

1. правно-догматски метод,
2. упоредноправни метод,
3. компаративни метод.

Правно-догматски и упоредноправни метод коришћени су приликом анализе како домаћих, тако и иностраних правних прописа, а компаративни метод приликом упоређивања функционисања стручног саветника у пракси других, пре свега, развијених земаља света, али и земаља у нашем окружењу, те његовог функционисања у пракси наше земље, као и приликом упоређивања Законика о кривичном поступку у Србији и некадашњим југословенским републикама.

10.4. Узорак, ток, начин, популација и време испитивања

Истраживање је спроведено у Вишем суду у Новом Пазару, Основном суду у Новом Пазару, Основном суду у Сјеници и издвојеном одељењу Основног суда у Новом Пазару са седиштем у Тутину, у којима се воде кривични поступци за лакшаи тежа кривична дела. Законником о кривичном поступку из 2011. године радикално је реформисан кривични поступак Србије. Поред јавнотужилачке истраге и адверзијалног главног претреса као кључних реформских захвата, у поступак су унете бројне друге новине, а једна од њих је и стручни саветник као потпуно нови кривичнопроцесни субјект. Уопштено се може рећи да је стручни саветник само један од облика учешћа стручног лица у кривичном поступку (схваћеног у најширем значењу) који постоје у упоредном кривичнопроцесном праву, а у вези су са случајевима кад је за утврђивање неких чињеница потребно посебно стручно знање које суд не поседује. Узорак истраживања обухватио је укупно 50 предмета у којима су коришћене услуге стручног саветника, и то у периоду од пет година, од 2017. до 2023. године.

То што је стручни саветник потпуно нови процесни субјект у реформисаном кривичном поступку Србије указује на актуелност ове теме – она је актуелна са теоријског аспекта, са стручног становишта и са становишта правне праксе.

Са научног аспекта, тема је актуелна због тога што у протеклој деценији од доношења новог процесног законика није објављен ниједан обимнији научни рад, нивоа монографије или докторске дисертације, о стручном саветнику као новом процесном субјекту у кривичном поступку. Таквих научних радова код нас нема ни из шире области којој припада тема ове докторске дисертације, области коју можемо означити као *форме коришћења посебног стручног (и научног) знања* у кривичном поступку, где, пре свега, спада *вештачење*, као и помоћ *стручног лица* органу поступка у извођењу појединих доказних радњи. Ни у тој широј области већ деценијама није било обимнијих научних истраживања. У последње две и по деценије објављене су две монографије: *Вештачење као доказ у кривичном поступку* Снежане Соковић (издање Правног факултета у Крагујевцу, 1997) и *Стручна лица у кривичном поступку* Милана Милошевића (издање Полицијске академије у Београду 1996). Реч је, у ствари, о двема докторским дисертацијама које су одбрањенена правним факултетима у Крагујевцу и Нишу. И кад се

истражује литература која сеже још две деценије у прошлост, може се наћи само још једна монографија: *Вештачење у кривичном поступку* Чедомира Стевановића (издање Савремене администрације, Београд, 1976). Међутим, у овим радовима није истраживана веза између форме учешћа лица са посебним стручним знањем и начела контрадикторности, нити су обрађивани видови контроле стручне експертизе у кривичном поступку, чиме би се могла успоставити тематска повезаност са стручним саветником странака. Међутим, сегменти ових научних радова могу бити грађа за разумевање и објашњење других видова учешћа стручног лица (схваћеног у најширем смислу) у кривичном поступку, нарочито вештачења.

Непостојање научних истраживања у овој области последњих деценија даје посебну тежину нашем научном истраживању и теоријски уобличава процесни институт у вези са проблематиком стручног саветника.

За свестрано истраживање изабране теме није био довољан општи теоријски приступ који је напред постављен. Са увођењем стручног саветника међу учеснике у поступку предузимање вештачења постаје још комплексније мада је вештачење само за себе веома сложена радња. Најпре се поставља питање услова за ангажовање стручног саветника и питање садржине његове делатности уопште, посебно у зависности од фазе поступка у којој је одређено вештачење. Проблем је компликовало то што у истрази вештачење одређује јавни тужилац као орган поступка и што у овој фази нема гаранција начела контрадикторности као на главном претресу. Тај исти јавни тужилац касније, после подизања оптужнице, постаје странка, а окривљени може имати стручног саветника поводом вештачења које је спроведено по наредби противне странке. Постављало се и питање доказне снаге исказа стручног саветника. На сва ова питања одговорили смо на основу анализе и тумачења законских норми. Задатак је био веома сложен ако се има у виду да је читава област учешћа стручног саветника у поступку регулисана одредбама садржаним у само два члана (чл. 125. и 126. ЗКП). За успешну реализацију овако сложеног задатка тумачење је било потребно утемељити на ставовима теорије кривичног процесног права о установама и принципима на којима је засновано и с којим је повезано учешће стручног саветника у кривичном поступку.

Иако се нови законик примењује око седам година у поступцима пред судовима опште надлежности, још увек нема објављених истраживања о ангажовању стручног

саветника у пракси, па је и са становишта правне праксе ова тема била актуелна. Реална је била потреба да се изврши обимније емпиријско истраживање како би се дошло до спознаје да ли се и у ком обиму у пракси судова јавља стручни саветник и које су карактеристике његовог ангажовања.

Током емпиријског истраживања обављен је интервју и са сталним судским вештаком Исметом Махмутовићем, који је уписан у регистар за подручје Вишег суда у Новом Пазару. Он у пракси пружа стручну помоћ у случајевима контрадикторних вештачења, израђује стручна мишљења и делује на захтев странака које га ангажују у конкретним кривичним поступцима.

Истраживање је спроведено 2022. и 2023. године на подручју Вишег суда у Новом Пазару, Основног суда у Новом Пазару, Основног суда у Сјеници, и издвојеног одељења Основног суда у Новом Пазару са седиштем у Тутину.

XI
АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

С обзиром на то да је истраживање представљало испитивање једне области, стручног саветника у кривичном поступку, резултати ће бити приказани у сегментима који представљају одговоре на питања постављена у предмету истраживања. Пре тога, следи опис обима ангажовања стручног саветника у правосудној пракси.

Истраживање смо спровели на узорку од 80 кривичних предмета у којима је одређено било вештачење, а самим тим и евентуално коришћене услуге стручног саветника од 2017. до 2023.. године.

Истраживање је, пре свега, спроведено по инструменту анализе кривичних предмета на узорку од 80 кривичних предмета за подручје судске надлежности Вишег суда у Новом Пазару. Конкретно се тражио одговор на четири питања или, боље рећи целине, и то:

1. Обим ангажовања стручног саветника у правосудној пракси, а подручје судске надлежности Вишег суда у Новом Пазару, тачније четири суда која поступају у кривичним предметима: Виши суд у Новом Пазару, Основни суд у Новом Пазару, Основни суд у Сјеници и издвојено одељење Основног суда у Новом Пазару, са седиштем у Тутину.
2. Учешће стручног саветника према врсти кривичног дела у узорку горе описаном.
3. Врсте вештачења поводом којих су странке ангажовале стручног саветника у опредељеном узорку.
4. Странка која је ангажовала стручног саветника у узорку од 80 кривичних предмета.

Иако узорак прикупљен на подручју једног вишег суда нема репрезентативни карактер који би омогућио генерализацију закључака на нивоу целе Републике Србије, сматрамо да је он довољан да постави темељ обимнијим будућим истраживањима. Сходно томе, добијени резултати пружају задовољавајући путоказ за разумевање ангажовања стручног саветника у домаћој правосудној пракси.

Табела 1. Обим ангажовања стручног саветника у правосудној пракси

Број коришћења услуге стручног саветника	Број јединица кривичних предмета где је одређено вештачење	% узорка
22	**80**	**27,5**

Графички приказ ових података изгледа овако:

Графикон 1.

Из добијених резултата евидентно је да већину кривичних предмета који су обрађени узорком чине кривични предмети у којима није ангажован стручни саветник иако је одређена нека врста вештачења. То посебно долази до изражаја када се узме у обзир да су од укупно 80 анализираних кривичних предмета у којима је одређено вештачење (100%), стручни саветници били ангажовани у свега 22 предмета (27,5%).

Овај закључак је потврђен већ наредним питањем у прикупљеним и обрађеним подацима, које је гласило: „Учешће стручног саветника према врсти кривичног дела”? Добијени су следећи резултати:

Табела 2. Учешће стручног саветника према врсти кривичног дела

Врсте кривичних дела	Број јединица	% узорка
Убиство	3	3,75
Крађа	21	26,25
Угрожавање безбедности саобраћаја	6	7,5
Употреба опојних дрога	17	21,25
Без ангажовања стручног саветника	33	40,25
Укупно	80	100

Графички приказани, ти подаци изгледају овако:

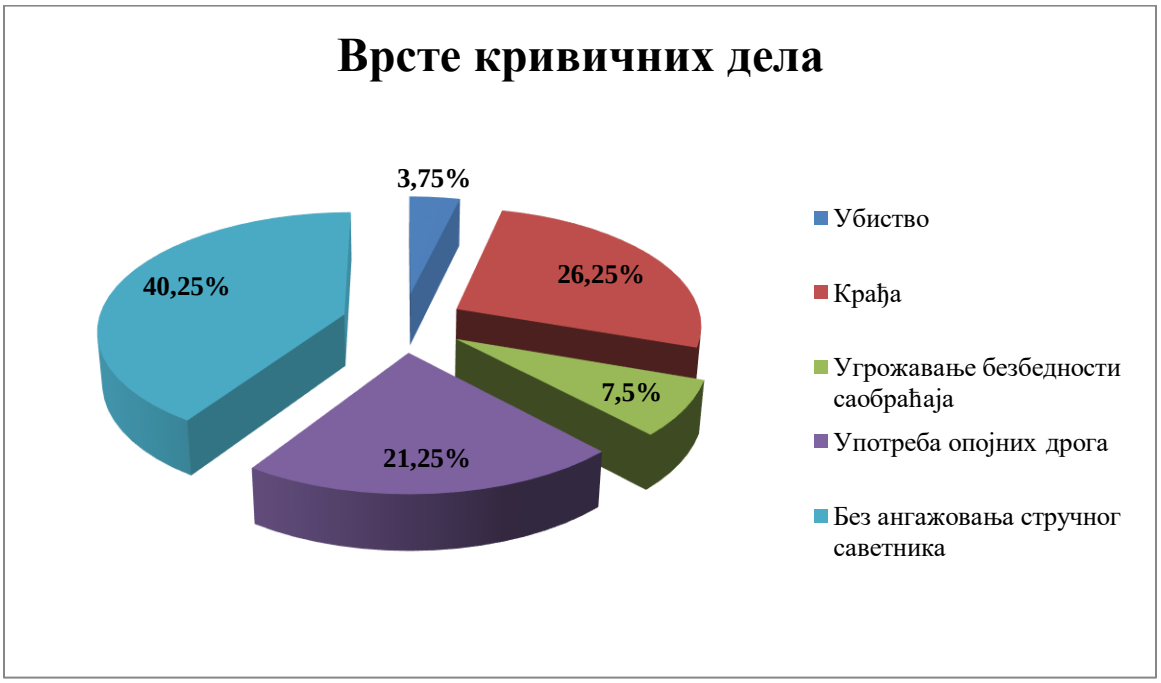

Графикон 2.

Према добијеним подацима, већина кривичних поступака и странке у тим поступцима, као што се може видети из приложеног графикона, и то више од 40% од обрађеног узорка, уопште није користило услуге стручних саветника. Осталих мање од 60% испитаног узорка користило је услуге стручног саветника, и то за кривична дела убиства 3,75%, кривично дело крађе 26,25%, кривично дело употребе опојних дрога и кривична дела скопчана са продајом и употребом опојних дрога 21,25% и кривично дело угрожавања безбедности јавног саобраћаја 7,5%. Друга кривична дела обрађених података су испод 1% и не представљају репрезентативне податке за истраживање и исход рада.

Сви ови добијени подаци воде ка закључку да је се стручни саветник највише ангажовао за тежа кривична дела, за која су углавном надлежни виши судови. Такође, да се приметити да је 40% обрађених података потврдило да се услуге стручног саветника још увек не користе у довољној мери иако је од увођења овог института у наше кривично законодавство протекло више од једне деценије.

Не смемо заборавити на значајан утицај који је ангажовање стручног саветника имало у кривичним поступцима и његовим токовима сходно нашим прикупљеним и обрађеним подацима, поготово код доношења ослобађајућих пресуда.

Када је реч о врстама вештачења поводом којих су странке ангажовале саветника, прикупљени подаци показују следећу дистрибуцију:

Табела 3. Врста вештачења поводом којих су странке ангажовале стручног саветника

Врсте вештачења	Број јединица	% узорка
Медицинске струке	13	43,33
Психијатријске струке	6	20
Саобраћајне струке	5	16,66
Економске струке	2	6,66
Други	1	3,33
Без ангажовања стручног саветника	3	10
Укупно	80	100

Добијене резултате могли бисмо графички приказати на следећи начин.

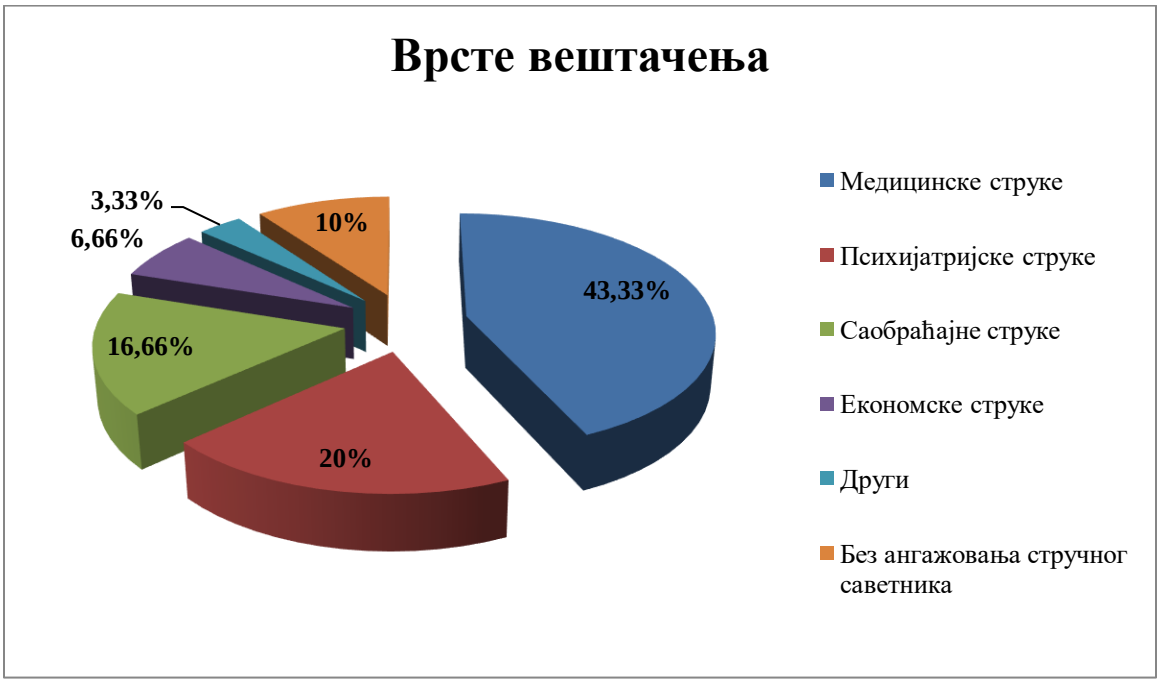

Графикон 3.

Из приложених резултата недвосмислено произлази да је најзначајније учешће вештака у кривичним поступцима управо вештачење медицинске струке ширег дијапазона.

Конзистентност у значају вештачења и саме врсте вештачења за ангажовање стручног саветника је, према прикупљеним подацима, евидентна. Резултати нам говоре да је у више од 43% прикупљених података ангажовање вештака у кривичним поступцима било медицинске струке, затим 20% психијатријске струке, више од 16% саобраћајне струке, док 10% странака није уопште користило услуге стручног саветника у кривичним поступцима.

Евидентна је претежност ангажовања вештака медицинске струке, самим тим и евентуално ангажовање стручних саветника би управо било ангажовање стручних саветника медицинске струке у кривичном поступку.

Табела 4. Странка која је ангажовала стручног саветника

Странка која ангажује стручног саветника	Број јединица	% узорка
Јавни тужилац	23	28,75
Приватни тужилац	6	7,5
Оштећени	10	12,5
Друга врста тужиоца	10	12,5
Окривљени	11	12,60
Суд	12	15
Без ангажовања стручног саветника	8	10
Укупно	80	100

Графички приказ добијених резултата пружа снажну визуелну илустрацију.

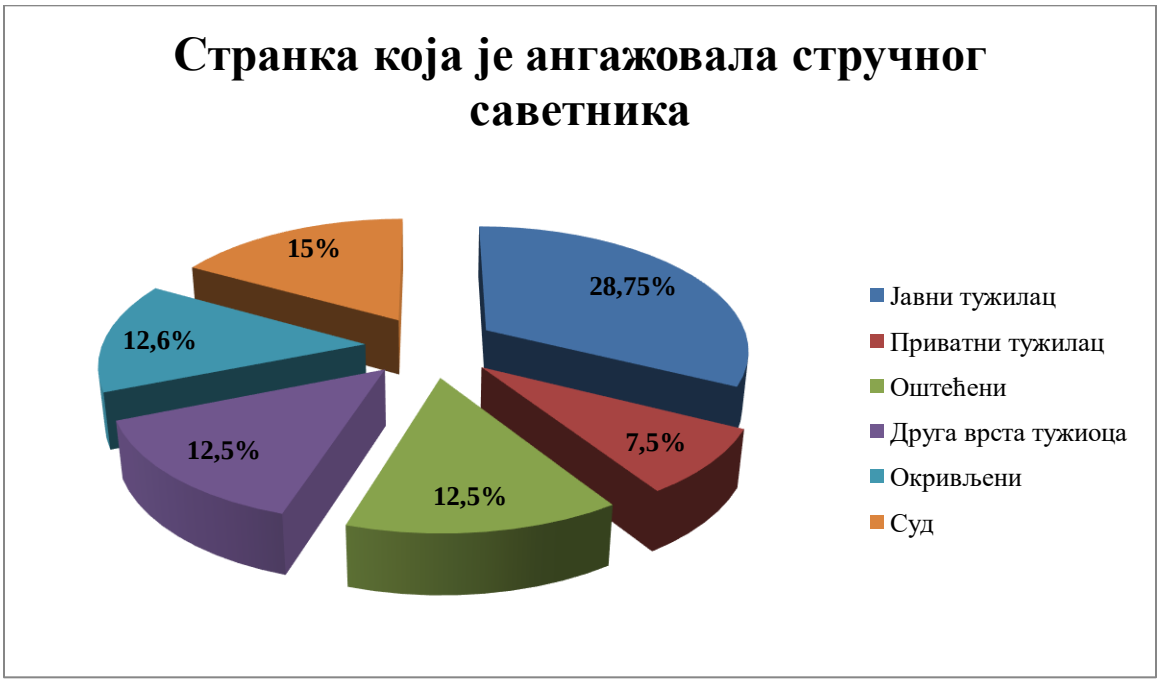

Графикон 4.

Резултати добијени истраживањем јасно показују да највећи проценат ангажовања стручног саветника у кривичним поступцима заузима јавни тужилац – 28,75% прикупљеног узрока. Овај резултат представља управо контрадикторност са чињеницом да јавни тужилац има могућност ангажовања великог броја вештака и специјализованих установа, а ипак највећи проценат ангажованастручног саветника јавља се баш код њега. С друге стране, оштећени и друге врсте тужиоца унутар кривичног поступка ангажовале су стручног саветника отприлике у 12,5% случајева. Исто толико одсто окривљени користе услуге стручног саветника, што је, по нашем мишљењу, доста испод очекиваног просека, имајући у виду интенцију законодавца да институт стручног саветника буде више намењен странци која се брани током кривичног поступка, и против којесу сва и вештачења и већина доказа. Интересантно је истаћи да и суд врло често усваја предлог за одређивање и ангажовање стручног саветника странака у кривичном поступку, са учешћем од 15% од прикупљених података.

Током спровођења истраживања, на основу прикупљених и обрађених података, проверене су следеће хипотезе:

(1) Стручни саветник је уведен у кривични поступак Србије *да се ојача капацитет стручне расправности странака* и тиме *побољша квалитет вештачења,* неопходан за утврђивање чињеница за које је потребно посебно стручно знање.

Анализа обрађених података потврђује да је интенција домаћег законодавца приликом увођења овог института била усмерена на јачање расправности у кривичном поступку, с једне стране, те унапређење квалитета вештачења, с друге стране. Крајњи циљ оваквог решења јесте свестраније утврђивање чињеничног стања кроз сагледавање стручних питања из више аспеката, што непосредно доприноси доношењу законитих, праведних и правилно утемељених судских одлука.

Друга хипотеза је исто тако проверена и у доброј мери потврђена нашим истраживањем.

(2) *Ангажовање стручног саветника и његов законодавни циљ отежанису недостацима* самог законског уређења ове сасвим нове установе кривичног поступка. Увођење стручног саветника јавља се као концепцијска недоследност у односу на адверзијални главни претрес, на коме само странке предузимају доказне радње и изводе доказе, док је, с друге стране, уређење јавнотужилачке истраге као формалне фазе у којој

је јавни тужилац орган поступка, у дисхармонији са уређењем права странака на стручног саветника. Исто тако, правне норме о положају стручног саветника носе извесне нејасноће и противречности које умањују ефективност учешћа стручног саветника. Сматрамо да би у скоријој новелацији кривичнопроцесног законодавства ово требало имати на уму, те предложити адекватне измене и конкретне предлоге за побољшање правног положаја стручног саветника у адверзијалном кривичном поступку, који је заступљен и код нас.

Како би се провериле ове главне хипотезе, проверене су и следеће посебне или споредне хипотезе:

а) Установљавање стручног саветника јавља се као установа *у корист одбране* иако према изричитој законској норми право на стручног саветника припада „странкама“.

Како је у раду већ наглашено, примарна интенција законодавца била је побољшање положаја окривљеног као тзв. слабије стране у кривичном поступку. Намера је, дакле, била да се окривљеном омогући да своје расправно право, засновано на начелу контрадикторности, искористи у највећој могућој мери.

Међутим, обрађени подаци нашег истраживања указују нам да ангажовање стручног саветника није стриктно резервисаноза окривљеног и његовог браниоца, већ га врло често ангажује и страна која је и одредила вештачење, а то је углавном ексклузивно јавни тужилац или нека друга врста тужиоца, што још више отежава положај окривљеног у кривичном поступку. Истраживања спроведена у развијенијим правним системима, попут САД, где се овај институт примењује већ дужи период, недвосмислено показују да материјални статус диктира успех у спору. Страна која располаже већим финансијским средствима и инвестира их у ангажовање стручних саветника, знатно чешће остварује повољнији исход у кривичном поступку.

б) Уређење стручног саветника као начина за реализацију начела контрадикторности *у нескладу је са концепцијом истраге* као формалне фазе поступка којом руководи јавни тужилац као орган поступка, што је уређено тако да одбрана са својим стручним саветником нема законских могућности да непосредно стручно расправља са вештаком кога је именовао јавни тужилац као будућа противна странка. Ова хипотеза је потпуно доказана нашим истраживањем. Посматрајући адверзијални кривични поступак у целини, а не само кроз фазу истраге, очигледно је да јавни тужилац ужива значајну процесну предност. Он не само да редовно ангажује вештаке током

предистражног и истражног поступка већ паралелно може користити и стручну подршку саветника, чиме додатно учвршћује своју позицију пре почетка главног претреса. С друге стране, окривљени у овој фази кривичног поступка може да прикупља доказе у своју корист и да ангажује и вештака и стручног саветника, али не и да користи начело расправности током ове фазе кривичног поступка. Тек када јавни тужилац, са својим тзв. стручним тимом сматра да је прикупио довољно доказа за оптужење, и покрене званичанкривични поступак пред надлежним судом, тек тада окривљени може користити начело расправности у корелацији са вештаком и стручним саветником, али опет не у пуном обиму,као што би се очекивало. Разлог за то је што суд често одбија предлог за извођење доказа вештачењем и уз помоћ стручног саветника, поготово ако ове институте није користио јавни тужилац или неки други тужилац. На тај начин је концепција истраге потпуно лишена расправности, а самим тим и могућности да се стручним саветником утиче да јавни тужилац на првом месту и не покрене кривични поступак против окривљеног.

в) Концепција да се контрола вештачења врши уз помоћ стручног саветника, кога може изабрати свака странка, представља *недоследност у уређењу адверзијалног главног претреса,* за који је примерено да на њему странке саме изводе доказе. Насупрот томе, према усвојеном законском решењу, да би стручни саветник уопште могао бити ангажован *conditio sine qua non,* орган поступка мора претходно да нареди вештачење и именује вештака.

Ова хипотеза је делимично доказана, имајући у виду да контрола вештачења од стране стручног саветника, тј. самим ангажовањем стручног саветника управо представља отелотворење адверзијалног главног претреса. То представља колику-толику доследност у његовом уређењу, јер саме странке на главном претресу могу да предлажу извођење одређених доказа, али без ангажовања вештака, а даље консеквентно томе и стручног саветника. Да није тих одредби ЗКП-а, расправност међу странкама на главном претресу остала би мртво слово на папиру.

Будући да процесне странке, па и сам суд, по правилу не поседују специфична стручна знања неопходна за квалитетно извођење доказа, управо се у њиховом анализирању и тумачењу огледа суштинска потреба за ангажовањем стручног саветника, чија подршка омогућава правилну оцену налаза и мишљења вештака.

Узимајући ово у обзир, ова хипотеза је само делимично доказана и у великој мери заправо поспешује доследност у уређењу адверзијалног главног претреса.

г) Приликом прописивања овлашћења ко може имати стручног саветника на главном претресу *није се водило рачуна* о чињеници да у претходном стадијуму кривичног поступка вештачење одређује јавни тужилац, који у каснијој фази поступка постаје странка, која на главном претресу, према изричитом законском овлашћењу, има право на стручног саветника, што је нелогично и због тога као нормативно решење дискутабилно.

Са сигурношћу можемо рећи да је ова хипотеза потпуно потврђена, те да законодавац није водио рачуна о чињеници да у претходном стадијуму кривичног поступка вештачење одређује јавни тужилац, који у каснијој фази поступка постаје странка која на главном претресу, према изричитом законском овлашћењу, има право на стручног саветника. Самим тим, поред већ боље позиције у предистражном поступку и истрази, на овај начин осигурана је боља позиција јавног тужиоца на главном претресу, што је и нелогично и у великој мери умањује снагу процесног положаја окривљеног.

Пошто ангажовање, како вештака, тако и стручног саветника изискује значајна финансијска средства, која окривљени често не поседује, показује се као тачно то да је у кривичном поступку јача страна она која има више финансија за ангажовање стручних саветника.

д) У одредбама о именовању стручног саветника сиромашној странци постоји унутрашња противречност пошто орган *који одређује вештачење и именује вештака у истом том предмету поставља стручног саветника сиромашном окривљеном, односно сиромашном супсидијарном тужиоцу* (без утицаја странке на то које ће јој стручно лицебити одређено за саветника), што значи да сам орган одређује вештачење и контролу вештачења (да ли ће контроле уопште бити и ко ће је вршити).

Сматрамо да је ова хипотеза такође доказана у целости јер, иако законодавац познаје институт сиромашког права и приликом одређивања и именовања вештака и стручног саветника, ипак не дозвољава странкама да одаберу за стручног саветника кога хоће. То право и даље припада суду, те се самим тим начело контрадикторности овде у великој мери сужава за странку која користи сиромашко право приликом ангажовања стручног саветника. Сматрамо да би кроз будуће новеле кривичнопроцесног законодавства Републике Србије требало реформисати постављење стручног саветника по

основу сиромашког права. С тим у вези, странкама би требало дозволити да самостално одаберу стручног саветника са претходно категорисане листе. Слично као код постављања адвоката по службеној дужности, требало би оформити листе стручних саветника са којих би се редом позивали стручни саветници за ангажовање у одређеним кривичним поступцима. Тиме би се постигла не само равноправност међу стручним саветницима већ и поверење странака у овај институт именовања стручних саветника приликом примене у сиромашком праву.

ђ) Стручно лице које може стећи својство стручног саветника треба да *у довољном опсегу познаје правну регулативу* положаја овог новог учесника поступка јер се права и дужности, делатности и фазе у којима по закону може учествовати, као и регулисани однос према вештаку, јављају као начин и средство за успешну реализацију улоге стручног саветника коју по овлашћењу странке треба да обави.

Такође, ова хипотеза је потпуно доказана нашим истраживањем и одговорима које смо прикупили кроз анкете и интервјуе. Наиме, стручни саветник мора располагати темељним знањем о правној регулативи и свом процесном статусу, јер је то предуслов да ефикасно употреби све законске механизме ради успешне одбране интереса странке на главном претресу.

е) Претпоставка је да институт стручног саветника доприноси *побољшању квалитета вештачења* и тиме олакшава суду утврђивање чињеница за које је потребно посебно стручно знање и умење и да ће то *показати резултати емпиријског истраживања*.

Ова хипотеза је нашим истраживањем итекако доказана, јер је сам институт стручног саветника настао не само као пандан вештачењу или ради његове контроле већ и као институт који ће побољшати квалитет вештачења, допуњавати га и у великој мери га усмеравати према праведном доношењу судске одлуке засноване на чињеницама искуствено спроведеном на адверзијалном главном претресу, и у доказном поступку заснованом на начелу расправности.

ЗАКЉУЧАК

Научни и технолошки напредак у свим областима људске делатности довели су до пораста потребе за пружањем све разноврсније и сложеније стручне помоћи кривичном суду ради остварења основног задатка кривичног процесног права: расветљења и решења кривичне ствари. Приликом селекције теме докторске дисертације „Стручни саветник у кривичном поступку", руководили смо се базичним научним постулатима који захтевају актуелност проблема у оквиру кривичнопроцесне науке, његову подобност за научну експликацију, као и одсуство претходне исцрпне обраде која омогућава остваривање изворног научног доприноса. Свестрана структурна анализа овог института потврдила је његов витални значај у савременом процесној архитектури, али је истовремено оголила изражену доктринарну дефицитарност на домаћем научном простору. Чињеница да у нашој правној литератури не постоји ниједна комплетна системска монографија посвећена овој проблематици јасно легитимише потребу за овим радом. Надаље, емпиријски увид у судску праксу индицирао је забрињавајућу дивергенцију и неконзистентност у поступању судова приликом кооптирања стручних лица, уз евидентну тенденцију релативизације оних императивних норми које судију обавезују на супсидијарно коришћење научних и специјализованих знања ради очувања законитости пресуђења. Сучељавањем домаћих и иностраних нормативних решења, доктринарних ставова и међународноправних стандарда, у раду смо настојали да понудимо теоријску матрицу за правилно разумевање овог института и пружимо одговор на круцијално питање о телеолошкој важности његовог ангажовања у кривичном поступку.

Самим избором теме, утврђеним предметом научног истраживања и дефинисањем проблема истраживања пред себе смо поставили озбиљан научни задатак. За потпуно дефинисање предмета било је потребно операционално одређење свих структуралних чинилаца, уз претходно дефинисање основних појмова из истраживане области. У методолошком приступу овом научном истраживању, тема је постављена шире и обрађена интердисциплинарно, првенствено у оквирима науке кривичног процесног права. Будући да је реч о институту позитивног права, истраживање је чврсто утемељено на важећем кривичном процесном законодавству у Србији.

Када смо покушали да дамо дефиницију основног појма, могли смо да кажемо какоје стручни саветник само један облик учешћа неког стручњака у кривичном поступку, тј. лица које поседује посебно научно или стручно знање или неко умење. Стручно лице је свако лице које поседује посебно стручно знање или умење и на позив органа поступка учествује у предузимању неке процесне радње, или по наредби органа поступка даје експертски налаз и мишљење, или на други начин учествује у поступку експертизе. Ово је најшира дефиниција учесника који у кривичном поступку пружајунаучна и стручна знања. Као најшири појам, стручно лице обухвата све друге ванправне стручњаке у поступку. Дакле, стручно лице је и вештак, и „стручни саветник" и „стручно лице-специјалиста" које учествује у вршењу увиђаја, и „стручни помоћник", као и свако друго лице које поседује стручно знање, а позвао га је орган поступка или га је изабраластранка да учествује у предузимању неке процесне радње.

Као операционалне дефиниције за потребе научног истраживања утврдили смо појмове у следећем значењу: вештачење је доказна радња, исказ вештака и исказ стручног саветника су доказна средства, а вештак и стручни саветник су, као доказна средства, извори доказа.

Како смо одредили чиниоце предмета истраживања, видели смо да оноима три правца, тј. три тематске целине. То су:

1. *Процесне форме коришћења посебних стручних знања у кривичном поступку*.

Будући да је стручни саветник само један вид учешћа стручног лица у кривичном поступку, на општем плану смо објаснили и класификовали различите облике делатности из упоредних законодавстава, који служе да се у кривичном поступку користи посебно стручно знање које орган поступка нема. Све те разноврсне облике делатности стручних лица разврстали смо у три категорије: а) *облик учешћа у радњама органа поступка*; у упоредном праву и историјату нашег кривичног поступка као форме делатности које су саставни део радњи органа кривичног поступка јављају се: стручни помоћник (специјалиста) који учествује у спровођењу радње органа поступка; стручни саветник органа поступка као субјект који врши информативно-консултативну делатност; и коришћење посебног стручног знања које поседује судија уместо ангажовања стручног лица; б) *самосталне доказне радње*; два су облика доказних радњи – испитивање стручног сведока и вештачење; пошто је вештачење услов и основа за ангажовање стручног

саветника према позитивном праву, као методолошки захтев јавља се свестрана и детаљна обрада ове доказне радње: теоријско дефинисање појма, предмета и природе вештачења, научна класификација вештачења, анализа и објашњење именовања вештака и његовог правног положаја, тумачење поступка вештачења, опис и објашњење налаза и мишљења вештака, са посебним фокусом на теоријско схватање о могућностима оцене налаза и мишљења од стране суда; в) *радње контроле вештачења;* као законска решења из упоредног и националног права, јављају се: контрадикторно вештачење, технички саветник странке, дуалитетно (симултано) вештачење, контраекспертиза и стручни саветник странака, који се јавља у нашем позитивном праву.

2. *Стручни саветник у кривичном поступку.* Ово је била централна тема нашег рада, са већим бројем структуралних елемената.

На основу проучавања научних ставова теоретичара кривичног процесног права, упоредноправних решења и анализе нашег новог законског решења, дали смо дефиницију стручног саветника, 2) одредили смо правну природу његове делатности (да то није ни вештачење, нити сведочење,већ самостална делатност са одликама претходних двају), 3) научно смо објаснили и одредили доказну снагу исказа стручног саветника, 4) одредили смо доказну снагу, карактер и сврху делатности (помагање странци и контрола вештачења заједно), 5) објаснили смо и дефинисали функцију стручног саветника и на тој основи одредили улогу стручног саветника (помоћник странке, али и помоћник суда), и на крају смо сврстали овог новог субјекта у једну од научних класификација кривичнопроцесних субјеката. Са теоријског становишта, посебно је интересантно што смо дали научну експликацију који је од начина именовања вештака познатих у упоредном праву у хармонији са адверзијалним кривичним поступком, те смо оценили избор нашег законодавца као онај који прати адверзијални кривичнопроцесни систем.

Други сет подтема овог централног дела предмета истраживања односио се на позитивноправну регулативу стицања својства стручног саветника и његовог процесног положаја. У том контексту, прво смо протумачили законске услове за стицање тог својства, затим начине стицања тог својства (избор саветника који врше странке и постављење од стране суда) и, на крају, ко има право на стручног саветника. Питање на које смо одговорили односило се на овлашћеног тужиоца, пре свега, на јавног тужиоца, пошто према слову закона, право ангажовања стручног саветника припада странкама. Ово

решење компликује чињеница да је јавни тужилац до подизања оптужнице орган поступка који је и сам у претходном стадијуму поступка могао одредити вештачење поводом кога се стиче право на стручног саветника. Наиме, која је сврха дати право јавном тужиоцу на стручног саветника у случајевима кад већ има „свог" вештака, којег је у истрази сам одредио? У вези са процесним положајем пак детерминисали смо и објаснили права и дужности стручног саветника, посебно са аспекта фазе кривичног поступка у којој је одређено вештачење, јер у истрази изостају пуне гаранције реализације начела контрадикторности.

Треће тематско поље претежно је представљено са теоријског аспекта, али има и веома важан практични значај и односи се на доказну снагу исказа стручног саветника и разграничења стручног саветника од других субјеката кривичног поступка. Разматрањем доказне снаге исказа стручног саветника у суштини се решава питање да ли тај исказ може бити чињенична основа пресуде, нарочито кад је у колизији са налазом и мишљењем вештака. С друге стране, на плану доказних радњи и извора доказа интересантно је што разграничења стручног саветника од сведока, вештака и стручног лица-специјалисте представљајуконкретно одређење улоге стручног саветника у кривичном поступку.

Обим и карактеристике ангажовања стручног саветника у правосудној пракси тесно су повезани са предметом истраживања, што смо употпунили сазнањима у којој је мери стручни саветник заступљену пракси, и које су одлике тог ангажовања. Резултати показују да се институт стручног саветника не користи у задовољавајућој мери, да га сви овлашћени учесници не ангажују подједнако, као и да се занемарује код низа кривичних дела у којима би његов допринос био кључан за доношење исправне судске пресуде. Такође, утврђено је да се не ангажују стручни саветници који су специјализовани за одређену област, већ вештаци или други стручњаци који су већ обављали неку делатност стручне помоћи у судском поступку. Исто тако, утврђено је да се стручни саветник не ангажује толико често за врсте вештачења где би то било значајно, као и за странку за коју би то можда било круцијално. Осим тога, представили смо и неке друге карактеристике стручног саветника које би могле бити важне за проширење његове процесне позиције у кривичном поступку.

Емпиријско истраживање примене института стручног саветника обухватило је судску праксу три суда: у Новом Пазару, Сјеници и Тутину. Истраживачки узорак чине правоснажно пресуђени предмети у овим судовима за период од најмање три године.

Анализа показује да већина савремених држава у свом кривичном процесном законодавству предвиђа идентичне или веома сличне институте стручних саветника. Оваква уједначеност исходиште проналази у Препоруци Rec (2005) 10 Комитета министара Савета Европе, у којој је јасно и недвосмислено одређен појам и статус стручних лица у кривичном поступку.

Евидентно је да српско кривичнопроцесно право консекутивно прати еволутивне токове европске легислативе и савремене међународне правосудне стандарде у домену институционализовања и имплементације стручних саветника у доказни поступак. То се јасно рефлектује у конвенцијама и међународноправним актима које доносе органи Уједињених нација.

Увођење института стручног саветника у нови Законик о кривичном поступку (Службенигласник РС, бр. 72/2011,101/2011, 121/2012,32/2013 и 55/2014) омогућава већу законитост пресуда и веће гаранције права окривљеног или оштећеног током трајања кривичног поступка. С друге стране, стручни саветник и нова законска регулатива о њему неистражено су научно поље и након читаве деценије откако је овај институт уведен у нови кривични поступак Републике Србије, тејош увек нема теоријске дефиниције стручног саветника.

Са становишта кривичнопроцесне позиције стручног саветника, његово саслушање је стриктно омеђено предметом спроведеног вештачења (чл. 126. ст. 1. ЗКП-а), при чему му је имплицитно омогућено излагање сопствених научних ставова и експертских дедукција. Ипак, његов исказ је лишен формално-правне природе вештаковог налаза и мишљења, услед чега тај процесни сурогат не ужива једнаку доказну валенцију нити аутономну прихватљивост као самостално доказно средство. Стручни саветник, његова права и дужности у кривичном поступку нису нови у кривичном, а рекли бисмо ни у било ком другом судском или поступку пред државним органом. Он представља древну професију, која је тесно повезана са кривицом и кривичним поступком. На пример, још у древном Вавилону бабице су ангажоване као стручњаци за одређивање трудноће, невиности и плодности жене. У оквиру средњовековног српског права, институт ордалија

(божјег суда) рефлектовао се кроз специфичан обичајни поступак познат као мазија, који је почивао на ирационалном начину утврђивања кривице. Овај сакрални ритуал спроводио се потапањем усијаног гвожђа у посуду са кључалом водом на самом црквеном улазу, при чему је терет доказивања невиности био пребачен на окривљеног, који је голим рукама морао да извади предмет. Процесна логика овог магијског суђења заснивала се на трансценденталној верификацији: одсуство телесних повреда и опекотина третирано је као апсолутни манифест невиности, док су настале опекотине представљале необорив и дефинитиван доказ извршења кривичног дела.

Стручни саветници представљају стручњаке који подржавају странке у кривичном поступку у доказивању чињеница појачавајући њихове аргументе. Стручна лица, пре свега, стручни саветници, у прецедентном судском систему САД позивају се да буду објективна страна у кривичном поступку и да никада не буду бранилац једне или друге стране. У Енглеској и Велсу, тј. кривичном процесном законодавству Велике Британије, према Правилима о кривичномпоступку (ЦКР), од стручног саветника се захтева да буде независан и да свој извештај упути суду. Чланом 113 румунског ЗКП-а прописано је да кривично-истражни орган одлучује о ангажовању специјалиста и стручњака, који, такође, налаже техничко-научно признањена објекту истраге, формулише питања на која се мора одговорити и утврђује рок за те радње. По новом пропису члана 151. Законика о кривичном поступку Словачке, за спровођење законаоргани и суд могу користити помоћ стручног консултанта/саветника под условом да су постављени услови из става 1. овог члана испуњени. Стручни консултант ће дати само савете и консултације о случају; његово учешће не искључује могућност позивања стручњака да процени техничка питања и да стручно мишљење. Према ЗКП-у Руске Федерације, специјалистом се сматра лице које поседује посебна знања и које је позвано да учествује у процесним радњама по реду утврђеном овим закоником, запружање помоћи у откривању, потврђивању и одузимању предмета и докумената, а у примени техничких уређаја у проучавању кривичног предмета и материјала, за формулисање питања која се постављају вештаку, као и за објашњење странкама и суду о питањима која обухвата његова стручна надлежност. Термин стручни сведок у немачком праву односи се на особу која се испитује као сведок у судском поступку, али чије се сведочење заснива на посебној стручности коју је сама применила у одређеном контексту кроз сопствену перцепцију. Чланом 149. бугарског ЗКП-а прописано

је да се, поред вештака, може ангажовати и стручни сведок, који је дужан да се појави пред надлежним органом када је позван и да поднесе закључак о питањима стручне процене вештака. Овде се може видети сличност са нашим институтом стручног саветника, где је његово ангажовање директно везано за постојање већ одређеног вештачења од стране суда. Према Нацрту ЗКП-а (чл. 244) Северне Македоније, техничког саветника могу да именују јавни тужилац, окривљени и бранилац са списка пријављених вештака како би им помогли у прикупљању података, процени или побијању вештачења.

Наш законодавац још увек није најбоље решио питање облика пружања стручне помоћи од стране стручних саветника. Ипак, на основу неколико одредби које се тичу стручног саветника у Законику о кривичном поступку којима је нормирана ова тематика, може се закључити да постоје два основна облика пружања стручне помоћи: пружање стручне помоћи разрешења одређених техничких или других стручних питања и пружање стручне помоћи у извођењу одређених кривичнопроцесних радњи. Кривичнопроцесни положај стручног асистента, односно специјализованог експерата, дефинисан је његовом функцијом пружања епистемичке потпоре надлежном органу приликом техничке елуцидације ужих научних дилема, као и током непосредне оперативне реализације појединих процесно-доказних радњи за чије је успешно спровођење неопходан посебан когнитивни капацитет и стручна вештина.

Информативно-консултациона делатност стручних саветника, према мишљењу источноевропских, пре свега, руских аутора и теоретичара кривичноправне и кривичнопроцесно правне мисли, представља непосредну примену стручних знања од стране органа кривичног поступка, иследника, суда и стручног саветника, као и посебан облик примене стручних знања у кривичном поступку. Функцију органа кривичног поступка обавља позивни судија (судија, судијапојединац, председник судећег већа), а изузетно и овлашћено службено лице органа унутрашњих послова када изводи поједине процесне радње доказивања у преткривичномпоступку и истрази. Они поседују адекватно правничко образовање и радно искуство, на основу чега им се и поверава улога органа кривичног поступка – а могу да поседују одређена стручна знања и искуство, до чега су дошли по било ком основу.

За разлику од нашег ЗКП-а, који предвиђа стручног саветника у кривичном поступку, немачка процесна теорија и пракса познају посебну врсту стручног сведока,

чије је обележје то што, за разлику од обичног сведока, влада одређеним стручним специјалистичким знањима. Док европско-континентална правосудна традиција епистемички приоритет даје писменој експертизи уз факултативну усмену супликацију, англосаксонски процесни модел у САД почива на изразитој страначкој иницијативи при селекцији стручних сведока. Упркос доминантној страначкој диспозицији, америчко доказно право кроз институционалне механизме омогућава суду суверености да — било на темељу међусобног консензуса странака или путем сопствене дискреционе оцене — именује независног експерта са званичних државних евиденција.

Наш законодавац је, с друге стране, у ЗКП-у предвидео пружање стручне помоћи органу кривичног поступка, пре свега, приликом спровођења процесних радњи органа кривичног поступка, па и предистражном и истражном поступку. Иако се у пракси може наметнути потреба да првостепени суд анализира дивергентне ставове стручног саветника и именованог вештака, на суду не лежи процесна обавеза њиховог формалног усаглашавања. С обзиром на то да ови субјекти немају еквивалентан доказни ранг, сукоб њихових закључака не иницира механизам супервештачења. Насупрот томе, законска архитектура претходног поступка је конципирана тако да, ради елуцидације специфичних техничких или других ужих научних дилема које израњају из прикупљених доказа, током саслушања окривљеног или спровођења других истражних операција, државни орган подршку тражи од стручног лица (специјалисте), захтевајући од њега неопходна разјашњења и оперативну помоћ.

Основна премиса учешћа стручних лица у кривичном поступку – првенствено стручних саветника и вештака – заснива се на чињеници да су разумевање конкретне ситуације и мотивације окривљеног кључни предуслови за пружање ефикасне стручне помоћи, успешнију одбрану, као и за могућност сачињавања тзв. контраекспертизе. Управо из тог разлога, Законик о кривичном поступку настоји да прецизно нормира процесни положај, права, овлашћења и дужности стручног саветника. За разлику од традиционалног решења у којем је за оцену чињеница које захтевају посебна знања орган поступка искључиво одређивао вештачење, модерна законска архитектура уводи стручног саветника као специфичан коректив. Док је претходна легислатива познавала само фигуре вештака и стручног лица као експерата које конституише државни орган, актуелни кодекс предвиђа могућност да орган поступка, под строго дефинисаним условима, постави

стручног саветника на захтев странке (сагласно члану 125. ставу 3. ЗКП-а). У погледу стручних компетенција, за саветника важи строги принцип квалификационе еквиваленције; уколико се у поступак уводи одлуком државног органа, он императивно мора бити изабран из регистра сталних судских вештака, док је ангажовање лица изван тог списка допуштено само супсидијарно — у случају акутног дефицита или спречености лиценцираних експерата (сходно члану 115. ставу 3. ЗКП-а).

Конституисање стручног саветника као *sui generis* процесног субјекта, овлашћеног за пружање научно-стручне подршке странкама у оквиру вештачења као једне од најрелевантнијих доказних радњи, представља крупну кодификациону измену у домаћем казненом поступку. Насупрот фигурама вештака и стручног лица, чија легитимација извире из наредбе и императивне потребе државног органа, увођење стручног саветника конституише се изричито по начелу страначке диспозиције. На плану кривичноправне догматике, исказ стручног саветника не заузима форму аутономног доказног средства, услед чега ово лице не поседује својство извршиоца кривичног дела давања лажног исказа из члана 335. става 3. Кривичног законика. Међутим, у контексту правосудне процедуре уочава се својеврсни парадокс: иако ужива кривичноправни имунитет у погледу истинитости својих тврдњи, формални модалитет његовог непосредног саслушања пред судом готово је у потпуности уподобљен процесним правилима која уређују испитивање сведока.

Стручним саветником у ужем смислу сматрамо оног кривичног процесног субјекта који пружа стручну помоћ органу кривичног поступка и кривичнопроцесним странкама на основу свог посебног стручног знања или вештине, и то на плану давања савета, инструкција или других видова помоћи у решавању појединих стручних или техничких питања, ради успешног супротстављања налазу и мишљењу вештака. Кривичнопроцесна доктрина је унисона у оцени да је имплементација стручног саветника резултирала значајним квалитативним јачањем процесног положаја окривљеног. Као странка која је изложена институционалном терету оптужбе, окривљени најчешће генерише објективну потребу за кооптирањем екстерне стручне подршке, чиме се на доказном плану директно афирмише начело једнакости оружја (*equality of arms*). Наш законодавац је пажљиво пратио развој науке и технике и њен утицај на усложњавање кривичне ствари и омогућавао адекватну примену стручног знања и умења ради успешног расветљења и

решења кривичне ствари. Међутим, није до краја одредио процесни положај стручног саветника у кривичном поступку, јер није прецизирао који свеукупни фонд права и дужности има ово лице као споредни кривичнопроцесни субјект, што представља отворени предлог за неку од наредних новела нашег кривичнопроцесног законодавства. Што се тиче начина испитивања стручног саветника, испитује се о предмету вештачења (чл. 126. ст 1.), при чему је важно обратити пажњу на то да он даје исказ, а не налаз и мишљење, јер се и заклиње (према ст. 2.) „да ће дати исказ у складу с правилима науке и вештине".

Постоје три велике разлике између стручног саветника и вештака: начин пружања стручне помоћи, процесна форма фиксирања резултата њихове делатности и њихов положај у кривичном поступку. Стручни саветник даје исказ о свом мишљењу. Сведок је очевидац чињеница и сведочи о оним чињеницама које се испитују. Стручни саветник своје сведочење поткрепљује експериментима, које је извеоу одсуству супротне стране.

Обрађена теоријска питања о стручном саветнику у кривичном поступку нужно намећу потребу истраживања правосудне праксе у којој се ова проблематика одражава. Будући да је стручни саветник само један вид учешћа стручног лица у кривичном поступку, на општем плану најпре смо објаснили и класификовали различите облике делатности из упоредних законодавстава који служе да се у кривичном поступку користи посебно стручно знање које орган поступка нема, а имају га друга лица.

То што је стручни саветник потпуно нови процесни субјект у реформисаном кривичном поступку Србије указује на актуелност ове теме – она је актуелна са теоријског аспекта, са стручног становишта и са становишта правне праксе. Сви добијени подаци воде ка закључку да се стручни саветник најчешће ангажује за тежа кривична дела, за која су углавном надлежни виши судови.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћа литература

- **Аритоновић, Н., Никач, Ж.,** Status of experts in criminal proceedings in the Republic of Serbia, Facta Universitatis series: Law and politics, вол. 14, бр. 3, 2016.
- **Алексић, Ж., Шкулић, М.,** Криминалистика, Досије, Београд, 2000,104.
- **Бејатовић, С., Шкулић, М., Илић, Г.,** *Приручник за примену Законика о кривичном поступку*, Мисија ОЕБС у Србији, Београд, 2013, 102.
- **Будимлић, М.,** „Потребе за проучавањем криминалитета везаног за компјутере иинформационе системе у Босни и Херцеговини", у: Дневи варствословја (зборник материјала), Блед: ВПВШ, 2001, 367–376.
- **Бејатовић, С.,** „Правни лекови у кривичном поступку као инструменти законитости решења кривичне ствари (појам, врсте, стање и искуства у примени)", у: Бејатовић, С. (ур.) Правни лекови у кривичном поступку – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени. Београд: Мисија ОЕБС, 2016.
- **Бејатовић, С.,** Кривично процесно право, ЈП Службени гласник, Београд, 2016.
- **Бајић, М.,** Посебне радње доказивања и организовани криминал, докторска дисертација, Правни факултет, Универзитет у Бања Луци, 2017, 124.
- **Бејатовић, С.,** Реформа кривичног процесног законодавства Србије и институт споразумевања јавног тужиоца и окривљеног, Анали Правног факултета, Универзитета у Зеници, година 5, број 10, 2012.
- **Бејатовић, С.,** Кривичнопроцесно право, Службени гласник, Београд, 2014.
- **Бугарски, Т.,** Доказне радње у кривичном поступку, друго измењено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2014, 53.
- **Бјелајац, Ж., и Зиројевић, М.,** „Организовани криминалитет – изазов XXI века", Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015.
- **Васиљевић, Т., Грубач, М.,** Коментар Законика о кривичном поступку, седмо измењено и допуњено издање, Београд, 2002.
- **Васиљевић, Т.,** Систем кривичног процесног права СФРЈ, Београд: Савремена администрација, 1981, 152.

- **Водинелић, В. и др.;** Саобраћајна криминалистика, Београд: Савремена администрација, 1986, 94.
- **Васиљевић, Т., Грубач, М.,** Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, Службени Гласник, 2010, 164.
- **В., Никола,** „Недопустиво процесно стање које су ЗКП и пракса обликовали у области доказне радње вештачења“, *Crimen* 1, 2019, 55.
- **Грубач, М., Васиљевић, Т.,** Коментар Законика о кривичном поступку –тринаесто издање-према Законику из 2011, Београд: Пројурис, 2014.
- **Глушчић, С.,** Посебне доказне радње, Полиција и сигурност, Загреб година 21, 2012, 3.
- **Грубач, М.,** Кривично процесно право са текстом Законика о кривичном поступку, Београд, 2014.
- **Грубач, М.,** Вештачење у кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку, АК Војводине, Нови Сад, 2015 75.
- **Давидовић, М.,** нав. чланак, 111.
- **Делибашић, В.,** (2016). Прикривени иследник, Наука,безбедност,полиција, 2016.
- **Давидовић, М.,** Вештак и стручни саветник у кривичном поступку, Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу, вол. 86, бр. 2, 2014.
- **Димитријевић, О.,** Тајно праћење и снимање, Мастер рад, Правни факултет Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2016.
- **Ђурђић, В.,** Перспектива новог модела кривичног поступка Србије, Наука, безбедност, полиција, год. 20, бр. 2, 2015.
- **Ђурђић**, **В.,** „Кривично процесно законодавство као нормативна претпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима”, Кривично законодавство, организација правосуђа и ефикасност поступања у кривичним стварима. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2008.
- **Ђурђић, В., Ћирић З.,** Стручни саветник у кривичном поступку. - У: Тематски зборник радова / Међународни научни скуп Право између идеала и стварности. – Приштина, тј. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета; Београд: Институт за упоредно право, 151–168.
- **Ђурђић, В.,** Кривично процесно право – општи део, Ниш, 2014.

- **Ђурђић, В.,** Кривични поступак Републике Србије – између реформе и слома система вредности,Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 2016.
- **Ђурђић, В.,** Perspektiva novog modela krivičnog postupka Srbije, Izvor: НБП = NBP : Наука, безбедност, полиција; часопис Полицијске академије; science, security, police; journal of Police Academy, 2015.
- **Ђурђић, В.,** Утврђивање чињеница у кривичном поступку, Правна ријеч: часопис за правну теорију и праксу, 2013.
- **Ђурђић, В.,** Кривично процесно право: општи део, univerzitetski, visokoškolski udžbenik ili udžbenik za višu školu sa recenzijom, 2014.
- **Ђурђић, В.**, Кривично процесно право, univerzitetski, visokoškolski udžbenik ili udžbenik za višu školu sa recenzijom, 2014.
- **Ђурђић, В.,** Кривично процесно право: посебни део, univerzitetski, visokoškolski udžbenik ili udžbenik za višu školu sa recenzijom, 2011.
- **Ђурђић, В.**, „Кривично процесно законодавство као нормативнапретпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима", Кривичнозаконодавство, организација правосуђа и ефикасност поступања у кривичнимстварима. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2008.
- **Илић, Иван, Б.,** Спорна питања о чињеницама и доказима у теорији кривичног поступка / Иван Илић. - У: Годишњак Факултета безбедности. - ISSN 1821-150X. - Год. 8 (2015), 317–333. - 343.14. - COBISS.SR-ID 512617653
- **Илић, Иван, Б.,** Реперкусије измењених процесних улога на утврђивање чињеница у кривичном поступку / Иван Илић.- У: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu. - ISSN 0350-8501. - Год. 53, бр. 68 (2014), 585–603. - 343.131.8(497.11). - COBISS.SR-ID 1025633953
- **Илић, Иван, Б.,** Споразум о признању кривице у теорији, легислативи и пракси / Иван Илић. - У: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu. - ISSN 0350-8501. - [Бр.] 63 (2012).
- **Илић, Иван, Б.,** Чињенична ограничења и доказне забране у кривичном поступку / Иван Илић. - Крагујевац : Правни факултет, 2015. - ISBN 978-86-7623-061-7. – 525–541. - 343.14. - COBISS.SR-ID 1026313377
- **Илић, Иван, Б.,** Право окривљеног на испитивање сведока : међународни стандарди и домаће право / Иван Илић, Лука Анђелковић. - Напомене и библиографске референце

уз текст. – Библиографија, 80. - Апстракт; Summary. - У: Зборник радова "Национално и међународно право - актуелна питања и теме". Том 2 / [главни и одговорни уредник Олга Јовић-Прлаиновић]. - Приштина [тј.] Косовска Митровица : Правни факултет Универзитета, 2017. - ISBN 978-86-6083-048-9. – 67–80. - 343.143. - COBISS.SR-ID 235779340

- **Илић, Иван, Б.,** Континентално-адверзијално утврђивање чињеница у кривичном поступку / Иван Илић. - Summary: Continental-adversial establishing the facts in the criminal proceedings. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 866. - [Апстракт] ; Summary. - У: Зборник радова / [уредник Радомир В. Лукић]. - Источно Сарајево : Правни факултет, 2017. - ISBN 978-99938-57-43-3. – 852–867. - 343.14(497.11). - COBISS.SR-ID 1027179169
- **Илић, Иван, Б.,** Утврђивање чињеница у реформисаном кривичном поступку / Иван Илић. - Доступно и на: http://www.pravnifis.rs/OPRPEUII/OPRPEUII28.pdf. - Summary: Determination of facts in the reformed criminal procedure. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 491–492. - Сажетак ; Summary. - У: Зборник радова Однос права у региону и права Европске уније. Том 2 / Научни скуп, одржан на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву, 25. октобра 2014. год. на Палама. - Источно Сарајево : Правни факултет, 2015. - ISBN 978-99938-57-41-9. – 474–493. - 343.1(497.11). - COBISS.SR-ID 1027040673
- **Илић, Иван, Б.,** Незаконити докази у кривичном поступку / Иван Илић. - Abstract: Illegal evidence in criminal proceedings. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Апстракт ; Abstract. - У: Општествените промени во глобалниот свет. Вол. 2 / Втора меѓународна научна конференција, 3-4 Септември, 2015. - Штип : Универзитет Гоце Делчев, Правен факултет, 2015. - ISBN 978-608-244-267-9. - Вол. 2, 149–156. - 343.14:343.122.4. - COBISS.SR-ID 1027144865
- **Илић, Иван, Б.,** Положај оштећеног у кривичном поступку, У: Мобилна правна клиника: пружање правне помоћи у условима теренског рада, Ниш, Правни факултет, 2017, стр. 225-251, УДК 343.1(497.11) ЦОБИСС ИД: 1026976417
- **Илић, Иван, Б.,** Утврђивање чињеница у адверзијалном кривичном поступку и суђење у разумном року / Иван Илић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - У: Суђење у разумном року и други кривичноправни инструменти адекватности државне

реакције на криминалитет / [organizacioni odbor Stanko Bejatović ... i dr.]. - Београд : Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу : Intermex, 2015. – 591–606. - 343.14:347.932. - 347.932. - COBISS.SR-ID 1026069665

- **Илић**, **Г.**, **Мајић**, **М.**, **Бељански**, **С.**, **Трешњев**, **А.**, Коментар Законика о кривичном поступку, Београд: ЈП Службени гласник, 2012.
- **Илић, Иван,** Спорна питања о чињеницама и доказима у теорији кривичног поступка, У: Годишњак Факултета безбедности. - Београд : Факултет Безбедности, 2015. - Стр. 317-333. ISSN 1821-150X
- **Илић, И., Момировић, К.,** „Притвор – легислативни оквир и примена европских стандарда“ Зборник радова „Право у функцији развоја друштва“, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2019, 124.
- **Илић, Иван, Б.,** Узимање биометријских и биолошких узорака од окривљених у Србији - импликације недавног случаја пред Европским судом за људска права Gaughran против Уједињеног Краљевства = Taking biometric and biological samples from the accused in Serbia: implications of the recent ECtHR case Gaughran v. UK / Иван Илић.- Ниш : Правни факултет Универзитета, 2021. - ISBN 978-86-7148-279-0. –103–104. - 343.121:57.087.1(497.11). - 57.087.1. - COBISS.SR-ID 36785929
- **Илић Иван, Анђелковић Лука,** Право окривљеног на испитивање сведока - међународни стандарди и домаће право / У: Зборник радова "Национално и међународно право - актуелна питања и теме". Т. 2. - Косовска Митровица : Правни факултет, 2017. - Стр 67-80. ИСБН 978-86-6083-048-9
- **Илић, Иван, Б.,** Испитивање чињеничне основе кривичне пресуде : докторска дисертација / Иван Б. Илић. - Ниш : [И. Б. Илић], 2018. - [5], 473, [2] стр.: граф. прикази, табеле; 30 cm. - Доступно и на: https://phaidrani.ni.ac.rs/o:1516. - На спор. насл. стр.: Examination of a criminal judgment factual basis. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија:451–472. - Резиме; Abstract. - Умножено за одбрану. - Универзитет у Нишу, Правни факултет. - (Karton). - 343.15(043.3). - COBISS.SR-ID 534011542
- **Јанковић**, **Д.**, **Јоцић**, **Д.**, „Стручни саветник као субјект психијатријског вештачења: процесни положај и допринос вештачењу”, Мере безбедности медицинског карактера-

правни и медицински аспект. Мисија ОЕБС у Србији у сарадњи са Српским удружењем за кривичноправну теорију и праксу, 2017, 111–127.

- **Кнежевић, С.,** *Кривично процесно право – Општи део*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015, 306.
- **Кнежевић, С.,** Међународноправни стандарди права на усмену расправу пред судом / Саша Кнежевић. - Summary: International legal standards of the right to oral presentation before the court. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Апстракт ; Summary. - У: Правна ријеч. - ISSN 1840-0272. - Год. 10, бр. 37 (2013), 563–577. - 343.139:341.4. - 341.4. - COBISS.SR-ID 513781937
- **Кнежевић, С.,** Načelo slobodne ocene dokaza / Saša Knežević. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Apstrakt ; Summary. - U: Revija za kriminologiju i krivično pravo. - ISSN 1820-2969. - God. 49, br. 2/3 (2011), 403–415. - 343.14. - COBISS.SR-ID 188088076
- **Кнежевић, С.,** Medical Procedures in the Examination of the Defendant / Saša Knežević. - Dostupno i na: http://www.kpu.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/NBP_2010_1.pdf. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Abstract ; Rezime. - Bibliografija. - U: НБП. Наука, безбедност, полиција. - ISSN 0354-8872. - Vol. 15, br. 1 (2010), 97–110. - 343.98. - 343.125. - 351.746.2. - COBISS.SR-ID 176678924
- **Кнежевић, С.,** Obavezna odbrana = Obligatory Defense / Saša Knežević. - Sažetak ; Abstract. - Bibliografija. - U: Revija za kriminologiju i krivično pravo. - ISSN 1820-2969. - Vol. 41, br. 1 (2003), str. 125-135. - 343. - COBISS.SR-ID 159099148
- **Кнежевић, С.,** Гаранције за правилно утврђивање чињеница у кривичном поступку / Саша Кнежевић, Иван Илић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Апстракт ; Summary: Guarantees for the proper establishment of facts in criminal proceedings. - У: Правна ријеч. - ISSN 1840-0272. - Год. 13, бр. 48 (2016), 503–522. - 343.131. - COBISS.SR-ID 1026599329
- **Кнежевић, С.,** Načelo kontradiktornosti (raspravnosti) u krivičnom postupku / Saša Knežević. - Abstract: The adversity principle in criminal procedure. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 97-98. - Rezime ; Abstract. - U: Pravo (Novi Sad). - ISSN 0352-3713. - God. 29, br. 7/9 (2012), 85–98. - 343.13. - COBISS.SR-ID 515529916.

- **Кнежевић, С.,** Pravo okrivljenog na odbranu kao pretpostavka pravičnosti suđenja / Saša Knežević. - Summary. - U: Zbornik Pravnog fakulteta (Titograd). - ISSN 0350-5626. - God. 30, br. 38 (2008), str. 340-350. - 343.121.4. - COBISS.SR-ID 13673488
- **Кнежевић, С.,** Примена медицинских интервенција у кривичном поступку У: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu. - ISSN 0350-8501. - [Бр.] 43 (2003), 249–264. - 34. - COBISS.SR-ID 161170444
- **Кнежевић, С.,** Основна начела кривичног процесног права / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Студентски културни центар, 2012 (Ниш: Пунта). 277; 24 cm. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 265–277. - ISBN 978-86-7757-195-5 (брош.). - 343.1. - COBISS.SR-ID 189755916
- **Кнежевић, С.,** Кривично процесно право : општи део / Саша С. Кнежевић. - 3., измењено и допуњено изд. - Ниш : Правни факултет Универзитета, Центар за публикације, 2023 (Ниш : Графика Галеб). - 429; 24 cm. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 423–425. - ISBN 978-86-7148-307-0 (брош.). - 343.1(075.8). - COBISS.SR-ID 127045897
- **Кнежевић, С.,** Кривично процесно право : посебни део / Саша С. Кнежевић. - 2., измењено и допуњено изд. - Ниш : Правни факултет Универзитета, Центар за публикације, 2023 (Ниш : Графика Галеб). - 267; 24 cm. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 261–264. - ISBN 978-86-7148-310-0 (брош.). - 343.1(075.8). - COBISS.SR-ID 130277385
- **Кнежевић, С.,** Кривично процесно право: општи део / Саша С. Кнежевић. - 2. изд. - Ниш : Центар за публикације Правног факултета, 2019 (Ниш : Графика Галеб). - X, 376, X стр. ; 24 cm. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 371–373. - ISBN 978-86-7148-259-2 (брош.). - 343.1(075.8). - COBISS.SR-ID 280658700
- **Кнежевић, С.,** Кривично процесно право : посебни део / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Центар за публикације Правног факултета, 2019 (Ниш : Графика Галеб). - 232 стр. ; 24 cm. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 227–229. - ISBN 978-86-7148-260-8 (брош.). - 343.1(075.8). - COBISS.SR-ID 281439244
- **Кнежевић, С.,** Кривично процесно право : општи део / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Правни факултет, Центар за публикације, 2015 (Ниш : Медивест). - X, 376 str. ; 24 cm. -

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 371-373. - ISBN 978-86-7148-206-6 (broš.). - 343.1(075.8). - COBISS.SR-ID 216497164

- **Кнежевић, С.,** Практикум за кривично процесно право : (општи део) : [(помоћни уџбеник)] / Саша С. Кнежевић. - Ниш : Green Empire, 2006 (Ниш : Свен). - 230: обрасци ; 24 cm. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: 229. - ISBN 86-904851-4-7 (брош.). - 343.1(075.8)(076). - 343.1(497.11)(083.2). - COBISS.SR-ID 133224716
- **Кнежевић, С.,** Основна начела кривичног процесног права, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012.
- **Милошевић, М.,** „Неки аспекти деловања припадника полиције у спречавању злоупотребе савремене науке и технологије" у: Место и улога полиције у превенцији криминалитета (зборник радова), Београд: Полицијска академија, 2002, 411–423.
- **Милошевић, М.,** Стручна лица у кривичном поступку, Београд: Полицијска академија, 1996.
- **Миљуш, И.,** Стручни саветник у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, 1–24.
- **Милошевић, М., Даутбеговић, А.,** Кривично процесно право, Београд, 2014.
- **Милошевић, М., Остојић, М.,** нав. чланак, 4. Чл. 11 Законика о кривичном поступку, чл. 261 ст. 2 и чл. 369 Законика о кривичном поступку.
- **Милошевић, М., Остојић, М.,** Допринос стручног саветника доказивању у области информационих технологија, Зборник радова ЗИТЕХ-16 Регионално научно-стручно саветовање: Злоупотребе информационих технологија и заштита, Београд, 2016.
- **Мирић, Ф.,** Примена Повеље ЕУ о основним правима у кривичним стварима, 2022, Ниш, Институт за међународну политику и привреду, 299-305.
- **Максимовић, Р.,** Криминалистика – техника (Криминалистика: технички аспекти), Београд : Полицијска академија, 2000.
- **Милошевић, М.,** „Процесни статус и функције стручних лица у домаћем и упоредном праву", Зборник радова Факултета цивилне одбране, 2003.
- **Маринковић**, **Д.**, **Стевановић**, **А.**,„Методе профилисања извршилаца кривичних дела у криминалистичким истрагама". НБП, Журнал за криминалистику и право, 2014, 73–90.

- **Никац, Т.,** „Измене и допуне ЗКП од посебног значаја за поступање органа унутрашњих послова“, МУП РС, „Безбедност“ бр.06/04, 2004.
- **Ницевић, М., Манојловић, Д.,** Осврт на кривичнопроцесни и криминалистички институт посебне доказне радње, Правне теме, Интернационални Универзитет у Новом Пазару, Департман за Правне науке, Нови Пазар, год. 1, број.1, 2013.
- **Радисављевић, М., Ћетковић, П.,** Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, Тужилачка истрага - регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени,Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2014.
- **Радосављевић-Милинковић, А.,** Реконструкција кривичног догађаја у кривичном процесном праву Републике Србије, Правне теме, год 3, број 6, 2015.
- **Радосављевић, Д.,** Вештак и стручни саветник на главном претресу по новом Законику о кривичном поступку, XII симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, 2013.
- **Радосављевић, Д.,** Саобраћајно-техничко вештачење, вештак и стручни саветник кроз нови закон о кривичном поступку у Републици Србији, XI симпозијум: Анализа сложених саобраћајних незгода и преваре у осигурању, Златибор, 2012.
- **Радишић, Ј.,** Медицинско право, Београд, 2008, 321.
- **Соковић, С.,** „Вештачење као доказ у кривичном поступку“, Крагујевац: Правни Факултет, 1997, 114.
- **Соковић, С.,** „Проблеми вештачења у кривичном поступку”, у: Криминалитет у Југославији и нека питања предстојеће реформе југоловенског казненог законодавства (Зборник), Београд, 1995, 63–74.
- **Стевановић, Ч.,** „Положај вештака у кривичном поступку”, у: Зборник Правног факултета, Ниш, 1974, 235–253.
- **Скакавац, З., Скакавац, Т.,** Кривичнопроцесна регулација посебних доказних радњи у Републици Србији и њихова примена у савременој пракси, Civitas, Београд, бр.7/2, 2017.
- **Станковић, М., Бореновић, Д.,** О посебним доказним радњама у кривичном законодавству Републике Србије и у неким државама југоисточне Европе, Зборник радова са међународног научног скупа "Привредноправни оквир и економски развој држава југоисточне Европе", Нови Сад, 14. новембар 2019.

- **Соковић, С.,** Вештачење као доказ у кривичном поступку, Крагујевац, 1997.
- **Соковић, С.,** Вештачење у кривичном поступку: нова пракса у старим нормативним оквирима и други проблеми, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр. 1–2, 2008.
- **Стевановић, Ч.,** Положај вештака у кривичном поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 1974.
- **Стевановић, Ч.,** Положај стручног лица у кривичном поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 1980.
- **Соковић, С.,** „Вештачење у кривичном поступку : нова пракса у старим нормативним оквирима и други проблеми", у: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр.1-2. Статус вештака у кривичном поступку у Републици Србији, 2008.
- **Стојиљковић, И.,** (ур.), Доказна радња – вештачење у судским поступцима, Часопис удружења судијских и тужилачких помоћника Србије, Нови Сад, бр. 2, 2018.
- **Др Турањанин, В.,** ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Анонимни сведоци и заштита људских права, Анали, (стр. 277-296), 2021.
- **Тањевић, Н.,** (2011). *Кривичноправна заштита права интелектуалне својине у Србији,* Безбедност, година 53, број 1, Београд, страна 140-157.
- **Ћирић, З.,** Psihijatrijska veštačenja depresivnih poremećaja - U: Svet rada. - ISSN 1451-7841. - Vol. 14, br. 2 (2017), 171–184. - 340.63:616.89-008.1. - 616.89-008.1. - COBISS.SR-ID 112762121
- **Ћирић, З.,** Psihijatrijska veštačenja kod mentalnih poremećaja uzrokovanih stresom- U: Svet rada. - ISSN 1451-7841. - Vol. 14, br. 2 (2017), 185–196. - 340.63:616.89-008.1. - 616.89-008.1. - COBISS.SR-ID 112765961
- **Ћирић, З.,** Sudsko medicinsko veštačenje alkoholisanosti i zavisnosti od alkohola - U: Svet rada. - ISSN 1451-7841. - Vol. 13, br. 13 (2016), 213–224. - 340.63:616.89-008.1. - 616.89-008.1. - COBISS.SR-ID 112768521
- **Ћирић, З., Ђурђић, В.,** СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ Косовска Митровица : Правни факултет Универзитета ; Београд: Институт за упоредно право, 2023. - ISBN 978-86-6083-086-1. – 151–169. - 343.148(497.11). - COBISS.SR-ID 116069897

- **Ћирић, З.,** Psihijatar kao stručni savetnik u krivičnim postupcima / Zoran Ćirić. - (Zbornik radova centra za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, Trinaesta Međunarodna naučno-stručna konferencija, Doboj, 15. aprila 2022. godine. - Laktaši : Grafomark ; Beograd : Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zbornik radova Centra za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, 2022.
- **Ћирић, З.,** Одговорност као једна од претпоставки за квалитет судско-психијатријских вештачења - У: Одговорност у правном и друштвеном контексту / [организатор конференције Центар за правна и друштвена истраживања. - Ниш : Правни факултет Универзитета, 2021. - ISBN 978-86-7148-275-2. – 427–442. - 340.66. - 61:34. - COBISS.SR-ID 52443401
- **Ћирић, З.,** Могућности контроле квалитета судско-психијатријских вештачења у кривичном поступку - У: Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана после) / LVII редовно годишње саветовање Удружења, [Златибор], септембар 2017. - Београд : Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу : Intermex, 2017. - ISBN 978-86-6411-012-9. – 524–537. - 343.1:340.69. - 340.69. - COBISS.SR-ID 1026916257
- **Ћирић, З.,** Different levels of forensic psychiatric expertise as a control mechanism in establishing psychiatric facts relevant for rendering objective judicial decision - U: Legal, Social and Political Control in National, International and EU Law / collection of papers from the International Scientific Conference, held on 19-20 May 2016, Niš, Serbia. - Niš : Faculty of Law, 2016. - ISBN 978-86-7148-229-5. - (2016), 387–398. - 340.66. - COBISS.SR-ID 1026663841
- **Ћирић, З.,** Психијатар као стручни саветник у кривичним поступцима', Међународна научно-стручна конференција "Кривичнопроцесни инструменти ефикасности државне реакције на криминалитет", Добој, ГрафоМарк, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2022, 291–303.
- **Ћирић, З.,** Sudsko-psihijatrijska veštačenja maloletnih izvršilaca krivičnih dela / Zoran Ćirić. - U: Krivičnopravni položaj i socijalna zaštita maloletnih prestupnika / priredili Miomira Kostić, Slobodanka Konstantinović Vilić, Miroslav Brkić. - Niš : Pravni fakultet Univerziteta : Centar za socijalni rad "Sveti Sava", 2012. - ISBN 978-86-7148-163-2. - 117–131. - 343.91-053.6. - 343.224-053.6. - 343.8-053.6. - COBISS.SR-ID 1025758881

- **Ћирић, З.,** Различити нивои судско-психијатријских вештачења као контролни механизам у утврђивању психијатријских околности од значаја за већу објективност пресуде / Зоран Ћирић. - У: Зборник сажетака / Међународна научна конференција Контрола у унутрашњем, међународном и праву ЕУ, Ниш, 19–20. мај 2016.
- **Ћирић, З., Ђурђић, Војислав,** Стручни саветник у кривичном поступку = Legal advisor in criminal procedure/Косовска Митровица : Правни факултет = Priština [i. e.] Kosovska Mitrovica : Faculty of Law ; Београд : Институт за упоредно право.
- **Ћирић, З.,** Судско-психијатријске конфронтације као начин за већу објективности судско-психијатријских експертиза = Forensic psychiatric confrontations as a means of ensuring greater objectivity of forensic psychiatric examinations- У: Зборник сажетака / Међународна научна конференција Право и друштвене вредности - Ниш : Правни факултет Универзитета, 2023.
- **Ћирић, З.,** Вештак психијатар у судском поступку - пожељне карактеристике и стручно-етичке дилеме / Зоран Ћирић. - У: Тематски зборник радова Правног факултета у Нишу "Усклађивање права Србије са правом ЕУ". [Књ. 1] / [главни и одговорни уредник Мирослав Лазић], Правни факултет Универзитета у Нишу, 2014.
- **Ћирић, З.,** Судско-психијатријска вештачења малолетних учесника судских поступака / Зоран Ћирић. - У: Заштита људских и мањинских права у европском правном простору. Књ. 1 / [уредник Предраг Димитријевић]. - Ниш: Правни факултет, Центар за публикације, 2011.
- **Ћирић, З.,** Карактеристике судско-психијатријског вештачења и неки персонални атрибути судско-психијатријског вештака/ Зоран Ћирић ... [и др.]. - У: Зборник радова / Макропројект "Стварање услова за развој модерног правног и друштвено-економског система Србије као демократске државе". - Ниш: Центар за публикације Правногфакултета, 2005.
- **Ћирић, З.,** Прилог бољем квалитету и контроли судско-психијатријских вештачења / Зоран Ћирић, Милена Ћирић. - Приштина [тј.] Косовска Митровица : Правни факултет Универзитета.
- **Шкулић, М.,** *Организовани криминалитет-појам и кривичнопроцесни аспекти*, „Досије”, Београд, 2003, 38–39.

- **Шкулић, М.,** Кривично процесно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
- **Шкулић, М.,** Коментар Законика о кривичном поступку, Службени гласник, Београд, 2011.
- **Шкулић, М.,** Кривично процесно право, седмо измењено и допуњено издање. Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2014.
- **Шкулић, М.,** Однос организованог криминалитета у кривичноправном смислу и саучесништва, НБП, Журнал за криминалистику и право, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2014.
- **Шкулић, М.,** Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага, Војно дело, бр.6, 2016.
- **Шкулић, М.,** Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма, Међународни научни скуп "Кривичноправни инструменти супростављања тероризму и другим кривичним дјелима насилничког карактера", Министарство правде РепубликеСрпске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, Теслић 22–23. април 2016.
- **Шкулић, М.,** Организовани криминалитет, појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2018.
- **Шкулић, М., Илић, Г.,** Како је пропала реформа. Шта да се ради?, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Републике Србије, Београд, 2012, 107.
- **Шкулић, М.,** Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2007.

Иностранa литература

- **Anderson, G. R.,** *Expert evidence.* 3rd ed. Markham (ON): LexisNexis Canada; 2014. 656 p.
- **Arcaro, G.,** *Criminal investigation: Forming Reasonable Grounds*, Ontario: Jordan Publication Inc, 1994, 31.
- **Allen, M.,** Textbook on Criminal law, London, 2001.
- **Alibrandi, L.,** Il codice penale, Piacenza, 2004.
- **Ashworth, A.,** Principles of Criminal law, Oxford, 1999.

- **Bonavolonta, L.,** *Nuovissimo manuele de procedura penale*, Milano: Tirola editore S.p. a., 1994, 121.
- **Бабић, М., Марковић, И.,** Кривично право, Посебни дио, Бања Лука, 2008.
- **Bernardini, R.,** Droit penal special, Paris, 2000.Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2004.
- **Blanc, Victor, H.,** The Expert Witness in Criminal Trials, The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science , Vol. 52, No. 3 (Sep. - Oct., 1961), pp. 317-321, Northwestern University Pritzker School of Law.
- **Бајер, В.,** Југословенско кривично процесно право, књ. 2, Загреб, 1978.
- **Бејатовић, С.,** Кривично процесно право, друго допуњено издање, ЈП Службени гласник, Београд, 2010, 338.
- **Conte, P.,** Droit penal special, Paris, 2003.
- **Clark, L. G.,** "Znanstvenik kao vještak", u: *Izbor*, Zagreb, br.4 (1990), 264–274.
- **Dine, J., Gobert, J.,** Cases and Materials on criminal law, London, 2000.
- **Dobson, P.,** Criminal law, London, 2002.
- **Dubolino, P., Dubolino, Ch.,** Il codice repertorio, Delle leggi Penali Speciali, Piacenza, 2004.
- **E. P. Leinzinger,** „Penal and civil liability of the medical expert witness in the Austrian legal system", Forensic Science International, No. 103, 1999, 21–22.
- **Farnsworth, E.A.,** *Uvod u pravni sistem SAD*, Beograd: Savremena administracija,1973, 129.
- **Golan, T.,** *Laws of men and laws of nature: the history of scientific evidence expert testimony in England and America.* Cambridge (MA): Harvard University Press, 2004, 325.
- **Gattegno, P.,** Droit penal special, Paris, 2003.
- **Gatti, G., Izzo, F., Marino, R.,** Questioni e Pareri di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2003, 208–265.
- **Glazebrook, P.,** Statutes on Criminal law, London, 2002–2003.
- **Gerds, F.,** "Pravni problemi dokaza vještačenjam", u: *Izbor*, Zagreb, br.4, 1966,382–392.
- **Heaton, R.,** Criminal law – Blackstone's Study pack, London, 2012.
- **Haack, S.,** *Evidence matters: science, proof and truth in the law.* New York: Cambridge University Press, 2014, 416.

- **Илић, М.,** Кривично процесно право, Сарајево: Студентска штампарија Универзитета (прир. Х. Сијерчић-Чолић), 1997.
- **Јовашевић, Д., Икановић В.,** Кривично процесно право Републике Српске, Бања Лука, 2016.
- **Јовашевић, Д., Митровић, Љ., Икановић В.,** Кривично право Републике Српске, Посебни део, Бања Лука, 2017.
- **Корајлић, Н.,** Истраживање кривичних дјела, Сарајево, 2012.
- **Крамарић, И.,** "Што је то "свједок-вјештак" у кривичном поступку", у: Вјештак, Загреб, бр.2, 1987.
- **Кршић, Ж.,** Криминалистички и кривично процесни аспекти тајног надзора и снимања комункација у Босни и Херцеговини Зборник, радова XVII Дани криминалистичких наука, Међународна научна конверенција, Crimen, Forensis, Securitas, Сарајево, 5–6. октобар 2017.
- **Krapac, D.,** "O vještačenju u krivičnom postupku s osobitim osvrtom na vještačenjetelesnih ozleda", u: Zečević D. i dr, *Vještačenje težine telesnih ozljeda u krivičnom postupku*, Zagreb: Informator, 1985, 3–24.
- **Крстевска, К.**, „Вештачење као доказно средство“, у: НБП – Криминалистички и правни часопис, 2009, 288–302.
- **Langbein, J. H.,** *Origins of the adversarial criminal trial*. Oxford (UK): Oxford University Press, 2005, 354.
- **Leimanzik**, **J., Tietz, R.,** "Betrug mit Telefonkarten: Manipulationen mit Telefonkartensimulatoren (TKS)", in: *Kriminalistik*, num. 3, 1998, 199–201.
- **Lipczynska**, **M., Ponikowski W.,** "Za jedinstvenu interpretaciju nekih spornih pojmovas područja ekspertize", u: *Izbor*, Zagreb, br.2–3, 1983, 204–212.
- **Loreh, S.** "Ermittungen im Internet: eine Zwischenbilanz und Standortbestimung", in: *Kriminalistik*, num. 5, 2001, 328–333.
- **Langbein, J. H.,** *Prosecuting crime in the Renaissance, England, Germany, France*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1974, 321.
- **Лукач, Д., и др.** осебне истражне радње - законска регулатива и критички осврт, Безбједност - Полиција- Грађани, Бања Лука, година IX, број 1–2, 2015.

- **Mann, D, Sutton, M.** "Kriminalitet na Internetu: promjene u načinu izvršenja krađa", u:*Izbor*, Zagreb, br. 4, 1999, 280–303.
- **Матијевић, Д.,** "Кривични поступак у рукама вјештака", у: Вјештак бр. 2, 1983, 8–14.
- **Марковић, М., Савић, З.,** Посебне истражне радње у законодавству Босне и Херцеговине и упоредним законадавствима, Зборник радова са међународне научно-стручне конференције "Криминалистичко-кривично процесне карактеристике истраге према Закону о кривичном поступку у протеклој деценији (теоријско практични аспекти)", Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, вол 5, број 1, 2012.
- **Modly**, **D**., *Organi unutrašnjih poslova i primjena čl.154 ZKP-a,* Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, 1990.
- **Михаилов, И. В.,**"Специјалист в уголовном процесу: функции и процесни статус" (Специјалист у судским поступцима: функције и процесни статус), у: Оптимизации расследовании преступлении, Иркутск, 1982.
- **Marino, R.,** Petrucci R., Codice penale e leggi complementari, Napoli, 2004.
- **Molan, M.,** Criminal law, Textbook, London, 2003.
- **Ненов, И.,** Наказателно право на Република Блгарија, Софија, 1992.
- **Новоселец, П.,** Казнено право, Посебни дио, Загреб, 2008.
- **Oldham, J. C.,** The origins of the special jury. *Univ Chicago Law Rev.* 1983. Jan 1; 50(1): p: 137–221. 10.2307/1599384.
- **Orlov**, J., "Lica, obladajušćie specialnimi poznanymi kak subiekt ugolovnogoprocessa", in: *Sovetska Justicia*, No.8,1988, 145.
- **Petruhin**, I. L., *Ekspertiza kak sredstvo dokazivaniy v sovietskom ugolovnom processe*, Moskva: Nauka, 1964, 162.
- **Павишић, Б., Грозданић, В., Веић, П.,** Коментар Казненог закона, Загреб, 2007.
- **Павишић, Б., Бубаловић, Т.,** Међународно казнено право, Ријека, 2013.
- **Пенко, Б., Јакулин, В.,** Казенски законик з уводним појаснили, Љубљана, 1999.
- **Петровић, Б., Јовашевић, Д.,** Кривично (казнено) право 2, Посебни дио, Сарајево, 2005.
- **Петровић, Б., Јовашевић, Д.,** Међународно кривично право, Сарајево, 2010.
- **Петровић, Б., Јовашевић, Д., Ферхатовић, А.,** Кривично право 2, Сарајево, 2016.

- **Проески, В.,** Кривичен законик, Објаснувања, коментари и судска практика, Скопље, 1998.
- **Poser, N. S.,** *Lord Mansfield: Justice in the age of reason.* Montreal (QC) and Kingston (ON): McGill-Queen's University Press, 2013, 432.
- **Peters, K.**, FEHLERQUELLEN IM STRAFPROZESS. EINE UNTERSUCHUNG DER WIEDERAUFNAHMEVERFAHREN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND. 3. Band — Wiederaufnahmerecht. S. XXI, 203. C. F. Müller Juristischer Verlag, Karlsruhe, 1974.
- **Rassat, M. L.,** Droit penal special, Paris, 2001, 87.
- **Rittler, Th.,** Lehrbuch des Oesterreichischen Strafrecht, Besonderer Teil, Wien, 1962.
- **Raab, Selwyn,** Five families – The Rise, Decline, and Resurgence od America's Mast Powerful Mafia Empires, St. Martins press, New York, 2006.
- **Sauer, W.,** System des Strafrechts, Besonderer Teil, Koln-Berlin, 1954.
- **Spinellis, D.,** Essays on criminal sciences, Athens – Komotini, 2001.
- **Shanty, F.,** Organized Crime from trafficking to terrorism, volume one, ABC Clio, Oxford, England, 2008.
- **Стајић, А., Вешовић, М.,** Кривично право, Посебни део, Сарајево, 1986.
- **Селина, Е. В.,** „Специјалние познани в уголовном процесу", у: Государство и право, 2003.
- **Шикић, К. Г.,** Деликти насиља у казненом праву и судској пракси, Ријека, 1996.
- **Stojanović, Zoran, Ignjatović, Đorđe, Bajović, Vanja,** „Part II. Criminal Procedure", Serbia, *IEL Criminal Law* (eds. Frank Verbruggen, Vanessa Franssen, Roger Blanpain), Kluwer Law International BV, Netherlands, Suppl. 63, 2018, 182.
- **Tencati, A.,** I codici penali militari e le leggi complementari, Piacenza, 2004, 157.
- **Томић, З.,** Кривично право, Посебни дио, Сарајево, 2007.
- **Tapper, C.,** *Cross and Tapper on evidence.* 11th ed. Oxford (UK): Oxford University Press, 2007, 790.
- **Тарковић, М., Лајић, О.,** "Криминалистичко-техничка помоћ полиције правосудним органима на територији СУП Београд" (Криминалистичко-техничка помоћ полиције правосудним органима на територији СУП Београда), у: Безбедност, бр. 1, 2004.
- **Турковић, К.,** ет ал., Коментар Казненог закона, Загреб, 2013.

- **Than, C., Shorts, E.,** International Criminal law and Human Rights, London, 2003.
- **Вучинић, Владимир и Трешњев, Александар,** Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Прво издање, Пословни биро ДОО, Београд, 2013, 273.
- **Величкин, С. А., Турчин, Д. А.,** "Участие специјалиста в производстве следственних дејствии", у: Проблем борби с преступности, Омск – Иркутск, 1976.
- **Vettrich, P.,** Der Polizei beamteals Zeuge, Stutgart: Richard Boorberg Verlag, 1970.
- **Vaško, A., Klimek, L.,** Means of Proof in Criminal Proceedings in the Slovak Republic – New Challenges. Access to Justice in Eastern Europe. 2023. 6. 1–10. 10.33327/AJEE-18-6.1-n000106.
- COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA FACULTY OF LAW: PRESS RELEASE: Zákonnosť a efektivita trestného konania s dôrazom na prípravné konanie – spoločné vyhlásenie, 2022.

КОНВЕНЦИЈЕ, ЗАКОНИЦИ И ДРУГИ ПРОПИСИ

Italian Code of criminal procedure, доступан на: (https://www.legaltools.org/doc/aee4e8/pdf/), приступ: 15.8.2019.

United Nations Convention against illicit trafficing narcotic drugs and psychotropic substances, Vienna 20.12.1988.

United Nations Convention on psychotropic substances, 1971.

United Nations Office on Drugs and Crime, Current practices in electronic surveillance in the investigation of serious and organized crime, Vienna, 2009.

United Nations, Department of Economic and Social affairs, ***Fifth United Nations Congress of the preventions of crime and the treatment of offenders****, Geneva, September 1-12, 1975. United Nations New York, 1976, Chapter II, Deliberation of the Congress, Report on Agenda item 5. Changes in forms and dimensions of criminality - transnational and national.*

United Nations, **Single Convention on narcotic drugs**, 1961 As amended by the 1972 Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961.

Закон о безбедносно-информативној агенцији, (Сл. гласник РС, бр. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука УС и 36/2018).

Закон о војно безбедносној агенцији и војно обавештајној агенцији, (Сл.гласник РС, бр.88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013).

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела (Сл. гласник РС, бр. 32/2013, 94/2016 и 35/2019).

Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, (Сл.гласникРСбр.42/2002,27/2003,39/2003,67/2003,29/2004,58/2004-др.закон,45/2005,61/2005,72/2009,72/2011-др.закони101/2011 – др.закон).

Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције (Сл. гласник РС, бр. 94/2016 и 87/2018 – др. закон).

Закон о полицији, (Сл. гласник РС), бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018 , члан 47 и члан 60.

Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола (Сл. лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6/2001).

Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку (Сл. гласник РС,бр. 85/2005).

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма (Службени гласник РС, бр. 113 /17 и 91 /19.

Code of Criminal Procedure of Poland (Законик о кривичном поступку Пољске), Службени гласник од 6. јуна 1997. године.

The Criminal Procedure Act of Norway (Act of 22 May 1981 No. 25), Кривичнопроцесни законик Норвешке, Службени Гласник број 25 од 22. маја 1981. године.

Criminal procedure code of Romania (Законик о кривичном поступку Румуније, ступио на снагу 1. јануара 1969. године).

Code of Criminal Procedureof Slovak Republic(passed by the National Council ofthe Slovak Republic on 18 August 1994), Словачки законик о кривичном поступку усвојен од стране Националног Савета Словачке Републике 18. августа 1994. године.

French code of criminal procedure (adopted by law 57–1426 of 31 December 1957).

Criminal-procedural code of the Russian Federation (No. 174-FZ of December 18, 2001), Кривичнопроцесни законик Руске Федерације (број 174-ФЗ од 18. децембра 2001. године).

German Code of Criminal Procedures published on 7 April 1987 (Federal Law Gazette I, p. 1074, 1319), Законик о кривичном поступку СР Немачке објављен 07. априла 1987. године у Федералном Правном Листу број И, п. 1074, 1319.

Наказателно процесуално право Бугарске (State Gazette No. 86/28.10.2005, effective 29.4.2006), Кривично процесно право Бугарске (Државна Газета број 86/28.10.2005, на снази од 29.4.2006. године).

Италијански Законик о кривичном поступку (од 22.9.1988. године).

Закон за кривична постапка (Закон о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија" бр. 150 (18. новембар2010).

Законик о кривичном поступку СРЈ из 2001. године, (Сл. лист СР Југославије, бр. 70/2001,68/2002 и Службени гласник Републике Србије, бр.58/2004, 85/2005 и 115/2005).

Законик о кривичном поступку Републике Србије, (Сл. гласник РС, бр.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

Законик о кривичном поступку СРЈ (Сл. лист СРЈ), бр. 70/2001,68/2002 и " Службени гласник Републике Србије" бр.58/2004, 85/2005 и 115/2005, 85/2005 - др. закон, 49/2007, 20/2009 – др.закон и 72/2009.

Законик о кривичном поступку СЦГ (Сл. лист ЦГ бр. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - одлука УС, 2/2015 – одлука УС, 35/2015, 58/2015 – др.закон и 28/2018 – одлука УС) Кривичнизаконик(Сл.гласникРС,бр.85/2005,88/2005 испр.,107/2005испр.,72/2009,111/2009,121/2012,104/2013,108/2014,94/2016и35/2019).

Кривични законик (Сл.гласникРС,бр.85/2005,88/2005-испр.,107/2005-испр., 72/2009,111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 96/2016.)

Национална стратегија за борбу против организованог криминала 05број02-1806/2009-1 Службени гласник РС, број 23/09.

Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период од 2020-2024. http://www.apml.gov.rs/srp/file/?conid=2894, приступ: 1.4.2020.

Законик о кривичном поступку РС (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

Законик о кривичном поступкуСРЈ (Сл. лист СРЈ, бр. 70/2001 и 68/2002 и Сл. гласник РС, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон и 72/2009).

Закон о судским вештацима (Сл. гласник РС, бр. 44/2010).

Правилник о накнади трошкова у судским поступцима Републике Србије(Службени гласник РС, број 9/16, 62/16 и 13/20).

Решење Апелационог суда у Новом Саду, посл. бр. КЖ 1 1267/16 од 25.10.2016. године

(https://www.ns.ap.sud.rs/index.php/srl/sudska-praksa/1329-1-1267-16), приступ: 10. 4. 2020.

Решење Врховног суда Србије Кж. И. 1349/00 од 23. 11. 2000.

Решење Вишег суда у Ужицу П1 бр.8/10 од 31.07.2010.год.

Пресуда Вишег суда у Београду КжЈ 129/22 од 18. 7. 2022.

Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 374/23 од 27. 4. 2023.

Правно схватање Вишег суда у Београду, усвојено на заједничким седницама Посебног одељења за организовани криминал и Одељења за ратне злочине, одржаним у децембру 2011. године и током 2012. године).

Одлука Врховног касационог суда Кзз 131/2021 и Кзз 972/2022.

Сборник Наказателни закониБугарске. Софија, 1995.

Законик о кривичном поступку Републике Србије (Закон о кривичном поступку Републике Србије), Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

Закон о судским вештацима, Сл. гласник РС, бр. 44/2010).

Закон за кривична постапка (Закон о кривичном поступку Републике Македоније), „Слутбен весник на Република Македонија" бр. 150, 2010.

Codice di procedure penale della Italia, „Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana" nu. 250, 1998.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/UKP.nsf/sbpok.h(приступ:3.4.2020)

http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/UKP.nsf/SBPOK_istorijat%20razvoja%20sluzbe.h (приступ: 3.4.2020)

http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/UKP.nsf/SBPOK_metodologija%20rada.h (приступ: 3.4.2020)

https://www.mpravde.gov.rs/vest/26237/ilic-za-godinu-i-po-dana-1007-optuzenih-za-koruptivna-krivicna-dela-.php (приступ: 2.2.2020)

https://www.japanvisitor.com/japanese-culture/yamaguchi- gumi. (приступ: 25.3.2020)

https://www.mpravde.gov.rs/tekst/22534/-nacionalna-strategija-za-borbu-protiv-korupcije arhiva.php, (приступ: 3.2.2020).

https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/protocoltraffickinginpersons.aspx (приступ: дана 4.2.2020).

http://mup.gov.rs/wps/portal/sr/gradjani/saveti/Trgovina+ljudima (приступ: 6.2.2020).

https://www.mpravde.gov.rs/tekst/17551/sta-je- trgovina-ljudima.php. (приступ: 4.2.2020).

https://www.mpravde.gov.rs/tekst/22568/nacrt-revidiranog-akcionog-plana-za- poglavlje-23-analize.php, (приступ: 2.2.2020)

Више: О бугарском законодавству и посебним доказним радњама https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/2790505.pdf

http://ipf.rs/organizovani- kriminal/#_Toc444110298 (приступ: 30.3.2020)

http://www.organized-crime.de/OCDEF1.htm#albanese, Извор: J. Albanese, *The Causes of Organized Crime*, Journal of Contemporary Criminal Justice, Thoused Oaks, 2000.

ПРИЛОГ 1: АНКЕТНИ УПИТНИК – СТРУЧНИ САВЕТНИК У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Поштовани, питања која се налазе пред Вама представљају део анкетног упитника студента докторских студија мср докторанда Емила Турковића на Правном факултету Универзитета у Нишу. Истраживање се спроводи за потребе докторске дисертације кандидата Турковића на тему „Стручни саветник у кривичном поступку“, стога је сваки допринос од изузетне важности. Истраживање је анонимно и резултати ће бити искоришћени искључиво у научне сврхе. С обзиром на то да у Србији данас у кривично процесном законодавству постоји институт стручног саветника, сваки Ваш одговор представља изузетно драгоцен допринос. Зато Вас љубазно молимо да одвојите мало времена и дате одговоре на сва питања.

Унапред Вам се захваљујемо на издвојеном труду и времену!

Докторанд Емил М. Турковић

1. Да ли се, према Вашем мишљењу, установљавање стручног саветника јавља као установа *у корист одбране,* иако према изричитој законској норми право на стручног саветника припада „странкама?

- Да.
- Не.
- Делимично.

2. Да ли је по Вашем мишљењу уређење стручног саветника као средства за реализацију начела контрадикторности *у нескладу са концепцијом истраге* као формалне фазе поступка којом руководи јавни тужилац као орган поступка, која је уређена тако да одбрана са својим стручним саветником нема законских могућности да непосредно стручно расправља са вештаком кога је именовао јавни тужилац као будућа противна странка?

- Да, у потпуности.
- Не, сматрам да није.
- Делимично јесте.

3. Да ли, по Вашем мишљењу, концепција да се контрола вештачења врши путем стручног саветника, кога може изабрати свака странка, представља *недоследност у уређењу адверзијалног главног претреса* за кога је примерено да на њему странке саме изводе доказе?

- Да, јесте.
- Не, није.
- Делимично јесте.

4. Примена стручног саветника по Вашем мишљењу даје најбоље резултате у пракси?

- Да.
- Не.
- Делимично.

5. Да ли бисте проширили обим примене стручног саветника у кривичном поступку?

- Да, обавезно.
- Не, сузио бих.

6. Да ли је она страна у кривичном поступку која располаже обимнијим финансијским средствима и спремна је иста да уложи у ангажовање стручног саветника, је врло често и она страна која је успешнија у кривичном поступку?

- Да.
- Не.
- Делимично.

7. Да ли се према усвојеном законском решењу у пракси примењује следећа пракса, да би стручни саветник уопште могао бити ангажован *conditio sine qua non* је да орган поступка претходно нареди вештачење и именује вештака?

- Да.

- Не.
- Делимично.

8. Да ли се, по Вашем мишљењу, приликом прописивања овлашћења ко може имати стручног саветника на главном претресу, *није се водило рачуна* о чињеници да у претходном стадијуму кривичног поступка вештачење одређује јавни тужилац, који у каснијој фази поступка постаје странка која на главном претресу, према изричитом законском овлашћењу, има право на стручног саветника, што је нелогично и због тога као нормативно решење дискутабилно?

- Да, јесте се то узело у обзир.
- Не, није се то разматрало.
- Делимично јесте.

9. Да ли, по Вашем мишљењу, ангажовање стручног саветника, па и вештака, изискује значајна финансијска средства, која окривљени често не поседује, те самим тим испада тачно да је у кривичном поступку јача страна која има више финансија за ангажовањем стручних саветника?

- Да, изискује више финансија.
- Не, не изискује.
- Делимично да.

10. Да ли у одредбама о именовању стручног саветника сиромашној странци, постоји унутрашња противречност пошто орган *који одређује вештачење и именује вештака у истом том предмету поставља стручног саветника сиромашном окривљеном, односно сиромашном супсидијарном тужиоцу* (без утицаја странке на то које стручно лице ће њој бити одређено за саветника), што значи да сам орган одређује вештачење и контролу вештачења?

- Да.
- Не.
- Делимично.

11. Да ли сматрате да би кроз неке нове новеле кривично процесног законодавства

требало овај део института стручног саветника и постављења кроз употребу сиромашког права изменити, и дозволити странкама да одаберу са листе кога желе од стручних саветника?

- Да.
- Не.

12. Да ли би, по Вашем мишљењу, слично као код постављења адвоката по службеној дужности, требало оформити листе стручних саветника са којих би се редом позивали стручни саветници за ангажовање у одређеним кривичним поступцима, чиме би се постигла не само равноправност међу стручним саветницима, већ и поверење странака у овај институт именовања стручних саветника код примене у сиромашком праву?

- Да.
- Не.

13. Да ли стручно лице које може стећи својство стручног саветника треба да *у довољном опсегу познаје правну регулативу* положаја овог новог учесника кривичног поступка, јер се права и дужности, делатности и фазе у којима по закону може учествовати, као и регулисани однос према вештаку, јављају као начин и средство за успешну реализацију улоге стручног саветника коју по овлашћењу странке треба да обави?

- Да.
- Не.
- Делимично.

14. Да ли је тачна претпоставка да установа стручног саветника доприноси *побољшању квалитета вештачења* и тиме олакшава суду утврђивање чињеница које је потребно посебно стручно знање и умење?

- Да.
- Не.
- Делимично.

15. Када је реч о условима примене стручног саветника у кривичном поступку, да ли бисте их прописали рестриктивније у односу на актуелан законски третман, или бисте прошили могућност њихове примене?

- Не, задовољан сам како је уређена примена.
- Да, прописао бих рестриктивнију примену.
- Можда би требало од случаја до случаја ценити примену стручног саветника.
- Потребно је проширити их као обавезну примену код вештачења.

16. Примена стручног саветника у кривичном поступку сматра се најкомплекснијом мером зато што...?

- Зато што је то "стручно лице", па је само по себи комплексно?
- Зато што највише доприноси одуговлачењу поступка?
- Зато што је потребно додатно уредити услове за њихову примену?

17. Учешће стручног саветника према врсти кривичног дела?

- _____.
- _____.
- _____.

18. Врста вештачења поводом којих су странке ангажовале стручног саветника у кривичном предмету?

- _____.
- _____.
- _____.

19. Странка која је ангажовала стручног саветника у кривичном поступку.

- Јавни тужилац?
- Окривљени и његов бранилац?
- Друга врста тужиоца?

ПРИЛОГ 2: БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Емил (Мурат) Турковић рођен је 09.04.1986. године у Пријепољу, Република Србија. Живи и ради као адвокат у Сјеници, Република Србија. Похађао је ОШ „Светозар Марковић" у Сјеници, коју је завршио са одличним успехом. Средње образовање је стекао у Гимназији „Јездимир Ловић" у Сјеници на општем смеру, такође са одличним успехом. Основне студије уписао је 2005. године на Правном факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, где је и дипломирао 2012. године. У првој години основних студија, школске године 2005/2006 био је један од најуспешнијих студената, пошто је положио све предмете три испитна рока пре краја школске године, за шта је одлуком декана ослобођен плаћања дела школарине за наредну школску годину. Постдипломске студије је уписао на Правном факултету Универзитета у Нишу 2012. године, где је и стекао звање мастер правника 2014. године, одбранивши мастер рад на тему „Рад као облик третмана у пенитенцијарним установама". Мастер студије је завршио са просечном оценом 9,43.

Исте, 2014. године уписао је и докторске академске студије права на Правном факултету Универзитета у Нишу, да би 2017. године испунио све обавезе на докторским студијама и стекао право да у завршној години докторских студија, због својих успеха, буде стипендиста Владе Републике Србије. Испите и друге обавезе на докторским студијама права положио је са просечном оценом 9,00. Као научни радник и тренутно докторанд, стекао је велико теоријско и практично искуство, имајући у виду релативно кратак период научног и професионалног рада, а објавио је 15 научних радова и учествовао на неколико научних конференција и скупова, између осталог, и на Златиборској школи позитивног права 2016. године. Запажено је било и учешће на научној конференцији „Др Славко Царић", у организацији Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, под називом „Независност правосуђа", одржаној у септембру 2017. године. Такође, учествовао је и на научном скупу студената докторских академских студија права под називом „Усклађивање правног система Републике Србије са међународним и европским стандардима", на Правном факултету Универзитета у Нишу, 2016. године. Учествовао је и на научном скупу Савеза удружења правника Србије на Копаонику 2018. године, где је објавио још један научни рад на тему: „Питање

независности у раду судија". Као истраживач стипендиста учествовао је у студијској посети Универзитету Сарланд у СР Немачкој од 10. децембра 2018. године до 9. јануара 2019. године, те је и на тај начин стекао богато искуство. Исто тако, похађао је и семинар о рецензирању за истраживаче одржан у организацији Центра за промоцију науке Републике Србије 2020. године. Од дипломирања на Правном факултету Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици 2012. године Емил Турковић је радио четири године на месту секретара Основне школе „Рифат Бурџовић Тршо", Карајукића Бунари, Општина Сјеница и девет година и шест месеци као адвокат након положеног правосудног испита.

Од 2016. године ангажован је хонорарно на месту асистента-стручног сарадника на Факултету за студије безбедности, Универзитета Едуконс из Сремске Каменице, Нови Сад, и то на предметима Основе права, Кривично право и Кривично процесно право, а од првог семестра 2017. године учествује и у раду на предметима Криминалистичка методологија и Право одбране на мастер студијама, где држи вежбе и предавања и учествује у припреми колоквијума и испита са предметним професором.

Дана 29.9.2017. године положио је правосудни испит, да би 23.11.2017. године положио и адвокатски испит. Након тога, од јануара 2018. године, оснива и своју адвокатску канцеларију адвокат „Емил М. Турковић" у Сјеници, где и данас ради. Као адвокат, стекао је богато искуство из свих области права, али посебно у грађанско-правним предметима, као и у одбрани малолетника у кривичним предметима, и другим кривично-правним и прекршајним заступањима. Након полагања правосудног испита и почетка рада као адвокат, кандидат је завршио и основну обуку за медијатора, чиме је стекао услов и након тога и постао лиценцирани посредник (медијатор) за решавање спорова мирним путем при Министарству правде. Дана 28.9.2020. године именован је за општинског правобраниоца, а на тој функцији радио је до 12.4.2022. године. Од 2022. године ангажован је и као арбитар и миритељ при Републичкој агенцији за мирно решавање радних спорова, где је још више проширио своје практично и теоријско искуство. На конкурсу за судију Прекршајног суда у Сјеници 2020. године положио је испит за судију Прекршајног суда, са бројем пријаве: 539411.

Стипендија Немачке службе за академску размену (DAAD) у оквиру програма „SEE EU Cluster of Excellence in European and International Law" (2019).

Стипендија Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за најбоље студенте докторских академских студија (2018).

Стипендија Декана Правног факултета Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици (2008).

Осим горе поменутог мастер рада „Рад као облик третмана у пенитенцијарним установама", написао је и 15 научних радова и чланака, и то:

1. Емил Турковић, „Историјско-правна анализа динамике правне регулативе Исламске заједнице у Србији", Новопазарски зборник број 36, Музеј „Рас", Нови Пазар, 2013.

2. Емил Турковић, „Историјско-правни аспект рада као облика третмана осуђених лица", Новопазарски зборник број 37, Музеј „Рас", Нови Пазар, 2014.

3. Емил Турковић, „Радни третман у законодавним решењима бивших република СФР Југославије", Новопазарски зборник број 38, Музеј „Рас", Нови Пазар, 2015.

4. Емил Турковић, „Одређење рада као облика третмана у пенитенцијарним установама", Нова научна едукативна мисао број 3/2014, Номотехнички центар, Београд, 2014.

5. Емил Турковић, „Малолетничке кривичне санкције и алтернативне (диверзионе) мере поступања", Нова научна едукативна мисао број 4/2014, Номотехнички центар, Београд.

6. Емил Турковић, „Правно нормирање третмана рада осуђеника у међународним стандардима и у Републици Србији", Научни скуп студената докторских академских студија права под називом „Усклађивање правног система Републике Србије са међународним и европским стандардима", Правни факултет, Универзитет у Нишу, Ниш, 2016.

7. Емил Турковић, „Кривичне санкције и алтернативне мере државне реакције на богатели криминалитет", Златиборска школа позитивног права, Кривично-правни модул, Зборник радова, Златибор, 2016.

8. Динић, С. & Турковић, Е., Тешко убиство у XXI веку у Републици Србији - у: Независност правосуђа (Зборник радова са XVII Међународног научног скупа „Правнички дани – проф. др Славко Царић"), Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе

Универзитета Привредна академија у Новом Саду, 25. септембар 2020, 280–290. УДК 343.61(497.11).

9. Емил Турковић, „Нова функција затворске индустрије и приватни затвори у развијеним земљама света и могућност имплементације истих у Републици Србији", Правни факултет Ниш, Универзитет у Нишу, часопис „Факта", 2017.

10. Доц. др Славица Динић, Емил Турковић докторанд, „Основне гаранције за независност судија", Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, научни скуп „Др Славко Царић, 21–23.9.2017.

11. Емил Турковић, Славица Динић, „Питање независности у раду судија", Правни живот – часопис за правну теорију и праксу, Београд, Савез удружења правника Србије, број 9/2018, година XXXI, књига 642, 809–823, категоризација М51(два бода).

12. Емил Турковић: „Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности као основ друштвене и привредне егзистенције Републике Србије", Војно дело – интердисциплиновани научни часопис, Београд, Министарство одбране Републике Србије, број јул–август, 2018. године, категоризација М51(два бода).

13. Емил Турковић, докторанд, Едуконс УниверзитетНови Сад, РепубликаСрбија Проф. др Славица Динић, Едуконс УниверзитетНови Сад, РепубликаСрбија, Мсц. Иур. Анкица Станковић, Кривичне санкције и алтернативне мере државне реакције на багателни криминалитет, Пета интернационална научна конференција на Правном факултету, Универзитету Свети Климент Охридски, Битољ, Северна Македонија.

14. Каровић, С., Домазет, С., Динић, С. & Турковић, Е., Local self-government in emergency situations, proceedings/6th InternationalScientific Conference "Safety and Crisis management-theory and practice-SecMan", Belgrade, 01-02 October, 2020, 58–63, ISBN 978-86-80692-06-7 (RASCM).

15. Динић, С. & Турковић, Е., Командна одговорност, Закон – теорија и пракса, Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија, бр. 1, 2021.

16. Турковић, Е., Динић, С.,Тешко убиство, Факултет за менаџмент, Херцег Нови, Црна Гора, Међународна конференција COAST 2024, бр. 3, 2024.